



АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Одјелјење друштвених наука
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 1

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Слободан Антонић

Уређивачки одбор
Проф. др Зоран Аврамовић
др Ана Вуковић
др Небојша Вуковић
др Слободан Вуковић
др Душан Достанић
Проф. др Љубиша Деспотовић
др Олег Солдат
Проф. др Јовица Тркуља
Проф. др Зоран Чворовић
Проф. др Марица Шљукић

Рецензенти
Проф. др Милан Брдар
др Бојан Јовановић
Проф. др Дарко Танасковић

КРАЈ НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА
(1989–2022)?
СРБИЈА И РЕПУБЛИКА СРПСКА
У СВЕТСКОИСТОРИЈСКИМ
ПРОМЕНАМА

(Радови с истоименог научног скупа одржаног у
Андрићграду, 25–28. јуна 2022. године)

Андрићев институт
Андрићград, 2023

САДРЖАЈ

УВОДНИК.....	7
Александар Петровић ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋ СВЕТСКИ ПОРЕДАК?	11
Срђан Шљукић СМЕНА ТИПОВА ИНТЕГРИСАНЕ КУЛТУРЕ И СРБИ	53
Слободан Самарџић АНТИРУСКА ЕВРОПА И СТРАТЕШКА ПРАЗНИНА СРБИЈЕ	69
Миломир Степић ОПСТАТИ У <i>МЕЂУЕВРОПИ</i> (Српско питање од старе до нове биполарности).....	107
Слободан Рељић СРБИ ПРЕД НОВИМ <i>НОВИМ</i> <i>СВЕТСКИМ ПОРЕТКОМ</i> (Судар јасног опредељења народа и [не]разумевања промена од елите у власти).....	133
Јован Душанић ОДОЛЕТИ ПРИТИСЦИМА <i>КОЛЕКТИВНОГ</i> <i>ЗАПАДА</i> И ОСТАТИ ВЕРАН СВОМЕ КУЛТУРНОМ ОБРАСЦУ	157
Милош Ковић ПУТЕВИ СРПСКОГ ПРЕПОРОДА	181

Слободан Антонић РУСИ И СРБИ НА ПРЕЛОМУ ЕПОХА (Поглед с видиковца Драгоша Калајића).....	209
Емил Влајки СРБИЈА ИЗМЕЂУ ХУМАНИЗМА И ТЕРОРА	251
Дејан Мирковић РАСПАД СССР, СФРЈ, ЧЕХОСЛОВАЧКЕ И ДВОСТРУКИ СТАНДАРДИ ЗАПАДА	261
Дарко Ђого РЕПУБЛИКА СРПСКА 2.0 (Идејна и друштвена трансформација Српске и перспективе обнове и отпора)	273
Милан Благојевић АУТОРИТАРНА ТЕХНОЛОГИЈА ВЛАДАЊА ВИСОКИХ ПРЕДСТАВНИКА У БИХ И ЊЕНЕ ПОСЉЕДИЦЕ ПО РЕПУБЛИКУ СРПСКУ	295
Владимир Димитријевић ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ДОБА ПОСТЧОВЕШТВА (Свети старци и духовници о последњим временима [од 1989. до данас]).....	351
Јован Мирић ТАКТИКА, НЕВЕРОВАЊЕ, НЕРАЗУМЕВАЊЕ	373
ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА	415
ИНДЕКС ИМЕНА	419

УВОДНИК

Одјељење друштвених наука Андрићевог института отпочело је с радом 1. јануара 2022. године, а већ 24. фебруара започео је рат у Украјини, који је одмах оцењен као прекретница савременог тока света. Разумљиво је да је, стога, први научни скуп Одјељења био посвећен управо питању кризе и/или трансформације светског поретка.

Одјељење је и формирано као важна степеница институционалног развоја Андрићевог института, једне од наших кључних установа за истраживања српске културе, историје и друштва. Српско друштво, с обе стране Дрине, захваћено је снажним егзогеним и ендогеним процесима, чије стратешко разумевање представља услов очувања идентитета и опстанка српског народа и његових држава. Посебно су интензивни и дугорочно опасни процеси институционалне и културне нихилизације Републике Српске, територијалне парцијализације и дезинтеграције Републике Србије, неоколонијалне апропријације економских ресурса, структурне колонизације образовања, културе и медија у обе републике, уз пратећу акултурацију, као и пропагандну афирмацију уласка у милитаристички блок с несумњивим војно-агресивним амбицијама.

Оснивање и почетак рада Одјељења друштвених наука Андрићевог института изражава снажно опредељење за изградњу критичке, ангазоване и хуманистичке друштвене науке, као једног од темељних стубова

очувања српског националног идентитета и нашег народног опстанка. Угрожавање материјалне базе, темељних институционалних структура и културе српског народа предмет су интензивне анализе и истраживања многих наших научника, али од сад ова истраживања добијају и свој институционални кров.

Први научни скуп Одјељења друштвених наука Андрићевог института одржан је у Андрићграду, 25–28. јуна 2022, на тему: *Крај новој свейској њорейка (1989–2022)? Срдија и Р. Срјска у свейскоисторијским ѡроменама*. Многи учесници скупа приметили су да научна конференција с таквом темом, с таквим учесницима и с таквом слободом у мишљењу и изражавању тешко да би се данас могла уприличити било где другде у Србији и Српској (па и шире), осим у Андрићевом институту. Читалац овог зборника увериће се и сам у стратешку важност и дубину захвата изражених у радовима с конференције. Сваки од њих осветљава особени и значајан сегмент стварности, без ког је тешко разумети светскоисторијски вртлог у коме се налазимо.

Нарочито је особен рад Јована Мирића, који разматра једну од димензија геноцида извршеног над српским народом у НДХ (1941–1945). Срби западно од Дрине сасвим неспремно су дочекали стварање нацистичке Хрватске, због чега је и било могуће да, како се примећивало, пар усташа на бициклу одводи читаво село у јаму. За то део одговорности свакако лежи и на српској елити, која очигледно није разумела ко су усташе и каква држава је настала 10. априла 1941. године. Цену тог незнања и те неспремности да се реагује на догађаје платило је на стотине хиљада српских цивила.

Тако нешто ми себи више једноставно не смемо да дозволимо. Морамо да разумемо оно што се догађа, да бисмо као народ и као појединци преживели олујно време у коме смо се нашли. Чврсто верујемо да овај збор-

ник може бити добар оријентир не само за научну, већ и за ширу јавност, када је реч о разумевању света у коме живимо и места које у њему заузима српски народ.

Слободан Антонић

Александар Петровић¹
Универзитет у Београду,
Филолошки факултет,
Семинар за друштвене науке

UDK 327:316.32

ДА ЛИ ЈЕ МОГУЋ СВЕТСКИ ПОРЕДАК?

Сажетак: Основна мисао је да нови светски поредак и поред свих виртуалних замрачења ни сада не доноси ништа ново и да се сав напор његове изградње састоји у прерушавању које ће потврдити монизам моћи, а не мисао трансцендентне идеје слободе. Мултиполарност ће опет завршити у монизму јер, каже Хераклит, „ово друго, преокренувши се, постаје оно прво, и оно прво, преокренувши се, ово друго”. Ако је тако, зашто бисмо уопште мислили о новом поретку? Очито постоје супротности чије сучељавање нас на то наводи, али уживљавати се у њих је узалудно јер исход је увек синтеза једне моћи. Велика енергија се троши у том процесу, јер је циљ свет без енергије који се приклања атрибутима моћи. Овај рад је и покушај да се теоријско мишљење измести из владајуће слике света ка појмовном скупу неоплатонистичког језика који другачијим концептима покушава да не превиди скривена упоришта дубоког реда. У томе пресудну улогу има мисао Косте Стојановића која омогућава боље схватање енергије и њеног односа према поретку. Без нових појмова шта год да се дешава увек остајемо у старом оквиру. Указује се при томе на закашњење као кључни геополитички појам.

1 Редовни професор, petralist@gmail.com

Кључне речи: слобода, енергија, поредак, аналогија, дигитална култура, револуција, вештачка интелигенција, неоплатонизам, закашњење

*Научио сам да је свака журба узалудна
и сваки немир јалов, свеједно се дочека све,
свеједно се открије смисао или бесмисао свећа.
Свеједно човек обиђе чистиав свој крућ.
Зашио онда толика журба?
Владан Десница*

Појам новог светског поретка није нов, али је зато његова ефемерност стара. Не зна се заправо на чему он опстаје у речи промена јер има различита значења у когнитивним и политичким замислима у којима се јавља. Друштвене групе имају своја виђења реда која нису хармонична, већ покушавају да се силом или идеолошком преваром наметну. До сада у ономе што се назива „историја” нисмо видели ни једно једино спонтано настајање поретка, већ је углавном врелим гвожђем утискиван у масу. И у томе нема ничега новог, то је константа производње историјских привида и историје саме као привида. Неће никако бити да сада у овим више медијским него стварним превирањима први пут гледамо те токове. Треба у томе приметити да је синтагма *нови свейски поредак* нека врста плеоназма, јер поредак је увек нов с обзиром на то да нико не ствара стари поредак. Чак и покушај рестаурације старог је нови поредак. Логика моћи има највиши афинитет ка исказима „ново”, „модерно”, „напредно”, који су појмовна скела изградње поретка, јер њена празнина у њима долази до највећег дејства.

Могућа граматика ове политичке лингвистике био би увид да у ствари постоји један поредак, а да су све промене само испољавање његове исте суштине. Тај

поредак би свакако био однос господара и роба који се током времена формално мења, али задржава исту бит. Просвећени идеолози као гласници моћи робовима привидно обећавају да ће током времена, које они називају историјом, јер не схватају природу времена, „развојем” овога или онога доћи до форми ослобађања све до коначног ослобођења у новом поретку. Међутим, та опијеност апстракцијама наилази на давну, али тврду трезвену мисао Светог Саве да „код робова нема поделе да је неко више или мање роб, јер је робовање недељиво”.¹ Другим речима, постоји само један поредак, а то је однос господара и роба где у историји господар и роб, према Хегеловој *Феноменологији духа*, могу само да замене места. Тај однос је недељив (*ἀτομος*), он је атомистика друштвеног живота који се може вртети око себе, али не и напредовати. То је тако, јер у позадини постоји само једна моћ која се увек двоструко испољава у већем или мањем привиду сукоба. Међутим, разматрање монизма моћи није никада добродошло јер скида вео са привидна супротности.

По правилу се од ових недоумица или антиномија политичка лингвистика рационално брани удруживањем појмова у синтагме. Она се пита о светском поретку управо зато што не зна шта је свет, а шта поредак. Модерна мисао олако претпоставља сазнатљивост света јер се чини да се његова бит може до краја ставити у рационални оквир до кога ће се доћи „напретком сазнања”. То је унеколико утешно, јер такво склапање слагалице од онога што не схватамо доноси извесно олакшање пред безданом основних питања и самоувереност да ипак можемо да говоримо о ономе што у основи не увиђамо. Површна култура модерности, која у агонији издише пред нашим очима, и у постмодерној форми

1 Александар Петровић, *Савршени закон слободе*, Летопис Матице српске, год 196, књ. 505, св. 4, април 2020, с. 497.

верује да је ипак и после модерности модерност, што још више заострава ствари јер су основна питања бачена у уклету Тартар неподношљиве лакоће подразумевања.

Начелно говорећи, светски поредак, ако је светски и свеопшти, треба да обухвати све, и људе и биљке и животиње, и анђеле и ђаволе, и свемир и небеска тела, и метаверзуме и дигиталне фантоме. Он није немогућ, може се све то набројати, али се начелно не може остварити. Лао Це каже да је овај свет драгоцену ваза, ко покуша да је поседује, разбиће је. Тај танани исказ много касније је математички формулисала Геделова теорија непотпуности. Она каже да је свака целина непотпуна и да се покушај изградње целине завршава у противречности. То је заправо математика хераклитовског погледа на ствари да је све што јесте састављено од супротности. За Хераклита је свет вечно жива ватра која се с мером пали и с мером гаси. И то је поредак, али не светски, већ космички. Просвећени рационализам ни на који начин не може да досегне такву језгровитост јер уопште није јасно шта је за њега свет. Уместо одговора, он може да пружи само вероватноћу, статистику и уздање у историју која ће га спасти од свега, осим од њега самог.

У складу с тим, поред поменуте Геделове теореме, схватање света у 20. веку одређено је с још две теорије. То су теорија релативности брачног пара Ајнштајн, као и теорија неодређености Вернера Хајзенберга. На тај начин се наука претворила у поље хипотеза које се великом брзином увећавају стварајући невероватне вероватноће. Томе треба додати да се и материја, главно уприште наивног реализма, у открићу радиоактивности почела распадати остављајући вернике материјализма на ивици ништавила које се већ отворено кези из квантне механике и потраге за „божанском честицом”. Тешко је и помислити на изградњу неког просвећеног поретка на основу ове три теорије које објашњавају свет и које су

сада ближе позоришту апсурда него рационалној енциклопедији. Ако сагледамо и стање у филозофији: „Бог је мртав” (Ниче), „аутор је мртав” (Ролан Барт), „филозофија је мртва” (Стивен Хокинг), „човек је застарео” (Андерс), „историја је завршена” (Фукујама). Ко ли је, према овим теоријама, још жив у овом свету без логоса и ко уопште има право да буде жив? Изгледа буквално нико и ништа, или да се позовемо на *Мајбеџа*: „Сем нестварног, ништа стварно није.”² У ствари, појмовни апарат просветитељства својом опојном рационалношћу даје оскудне могућности схватања било којих токова. Како онда у тако неодлучном контексту тражити одговоре на одлучна питања светског поретка, а да они не буду површна и разорна игра сужњева у свету сенки?

Насупрот томе, код Хераклита имамо два јасна става, да је свет енергија и да се неумитно преображава. У томе је најважније да је поредак независан од субјекта који делује у њему. То никако није модерно становиште, јер модерни имају навику да свуда трпају *ego cogito* и тамо где му је место и где није. „Модерност као апологија *ego cogito* је изнад природе, и њен коначни аргумент је смрт јер се не може у основи бити модеран и веровати у бесмртност душе, а не у Ја које мисли. На бесмртности душе су се разишле италијанска и енглеска ренесанса за коју је смртност стожер разумевања света у коме влада смрт у форми технологије.”³ Тако празним појмом који није могуће одредити, већ само „како вам драго” описивати, прикривено је да се усиљеним „напретком” неће доћи до истине. Субјекти у складу са својим илузијама могу чинити шта им је воља, али ће се поредак успоставити у складу са природом ствари, односно склопом

2 Александар Петровић, Данко Камчевски, *Косово на крају историје*, Матица српска, 2019, с. 21.

3 Александар Петровић, *Ego sive deus*, Дани Милоша Црњанског, Матица српска, Нови Сад 2022, с. 133

моћи, а не њиховим тежњама. Слично је и код Платона у аналогiji два света где је посао свести само да схвати и да се тако отме сеновитим заблудама и изађе на светло. Међутим, посебно од 17. века, превлашћу рационализоване механичке слике света шири се заваравање о субјекту који као мислеће Ја обликује, колонизује објект и овладава њиме и тако ствара извесност или поредак. Природа и све остало тако постаје објект којим управља аутономни его, субјект, један једини, који се налази на врху пирамиде. Мисао о субјекту и објекту највиши је израз ропства свести која се саплиће о своје одразе да би им постала роб. Тако, у строгом смислу, светски поредак, бар у модерном кључу, јесте само поредак ропства. Када имамо игру субјекта и објекта, две одвојене супстанције, мислећу (*cogitans*) и протежну (*extensa*), немамо никакву слободу, јер између огледала субјекта и објекта нема никаквог простора за њу. То је заправо саморазорни светски поредак у коме у лавиринту рефлексиија нестаје и свет и ред што ће сви одмах увидети осим ега који мисли.

Основни израз такве саморазорне колонизације света је појам историје који је родно место концепата модерности и напретка. У свим старим културама, без разлике, историје схваћене на рационалан начин линеарног, напредног и модернизованог времена није било. Нису се гомилали илузорни низови догађаја да би се потврдило постојање историје, већ се поредак стварао симболичним изоштравањем пресудних догађаја, неком врстом споменика сећања који нису били резултат тока времена, већ надвремених обрта. Поредак је у свим премодерним друштвима грађен као аналогиија макро и микро космоса, склад небеске механике и установа животне динамике. То се покушало и на почетку политичке модерности када је у Француској револуцији стари когнитивни поредак, склад неба и земље у формули *quod in celis sol hoc in terra caesar est*, покушао да се успостави

према новим потребама. У том политичком тријумфу модерне рационалности из небеске механике преузет је и наглашен појам револуције. Он изворно говори о кружењу тела око средишта које су револуционари одредили као Највише Биће и пројектовали у друштвено кретање. С обзиром на то да се Коперникова превратничка књига, једна од претеча модерности, појавила под називом *De revolutionibus orbium coelestium*, политичким преузимањем овог појма била је реч и о одбацивању старе геоцентричне слике света с којом је била повезана римокатоличка корпорација. У политичком хаосу било је потребно осмислити неко средиште, јер га у друштву више није било.

Дигитално прерушавање револуције

Када је у Француској срушен стари поредак, револуција је била потребна да би се народу учитала покретачка енергија и дала дејствујућа социјална димензија. Идеја је била да народ постаје нација када почне да кружи око новог средишта моћи који више није на небу, већ на земљи. То средиште је он, народ, коме је речено да је аутореферентан и ауторефлексиван и да се око њега све врти, све до потпуне политичке вртоглавице. Тако је практично конституисана категорија нације, политичког народа. Међутим, она није самоодржива јер се не може доследно одредити. Да би се учврстио појам нације, који је неопходан да би се легитимисала власт која је остала без трансцендентног упоришта, уведен је појам из небеске механике што је дало одличан резултат у старим друштвима која су трајала хиљадама година. Стари појам револуције прерушен је тако ушао у нови поредак и стекао одсудну и смртоносну функционалност. Он је био основна теорија тумачења онога што се политички збива на земљи, а да се притом није много водило рачуна

о небу. Зато у модернизованом контексту нови поредак револуције није трајао дуго, он се готово тренутно распао да би уместо суверенитета нације опет изронио император као средиште догађаја старог поретка. Нови поредак се одмах урушио, јер је појам револуције истргнут из контекста, протумачен је геоцентрично, што је противно његовој природи, одвојен од културне антропологије из које је поникао и претворио се у социјалну химеру без икакве везе са небом.

Револуција је у основи хелиоцентрични појам који подразумева Сунце у средишту, али Коперников обрт је занемарен и цела ствар се сломила кроз Наполеонову обнову царства. Овај појам је кроз чинодејствовање разума и литургију Енциклопедије постао, како би Френсис Бекон рекао, нека врста идола позоришта. Али проблем је био што он није имао корен јер Француска револуција није израсла из логике догађаја, није потекла из народа, већ је подметнута као преврат да би Британија остварила своје политичке намере. Тако се Француска од Наполеона до Де Гола нашла у збуњености из које ни данас није изашла када и даље њоме владају штићеници британских банкара. И потом је појам револуције даље послужио као декорација идола позоришта у истом сценарију. Позоришно речено, Британци прво нађу клоуна, а онда га усмере ка Москви која је константни циљ у свим променама политичког декора. То се у 19. веку с Наполеоном десило једном, у 20. с Лењином и Хитлером два пута, а изгледа да је с украјинским председником комичарем ово трећи покушај у 21. веку. Зато су сви напори изградње поретка заснованог на револуцији били химере по својој природи. Не може се поредак градити на енциклопедији распалог знања. Гете у делу *Dichtung und Wahrheit* разложно каже да у Енциклопедији не видимо знање, већ само индустрију знања, данас бисмо рекли информатику. „Кад год бисмо чули да се спомињу енциклопедисти, или

кад год бисмо отворили нову свеску њиховог огромног дела, чинило би нам се да корачамо између бројних покретних чункова и разбоја у каквој великој фабрици.”⁴ Тиме је он суптилно рекао све јер се зна одакле долази индустрија текстила.

У средишту светског поретка, већ више од два века, налази се рационалност Енциклопедије. Она је осмишљена као мозаично огледало модерне стварности које начелно одређује шта јесте, а шта није. Настала је као покушај субјекта да смрви стварност на делове и да онда те крхотине сложи у лабави поредак. Током времена усложњавала се анализом објеката да би на крају њена наука изгубила у тој сложености однос према целини. Она је заправо уништила повезаност и тиме знање предала технологији. Зато је Енциклопедија прерасла у вештачку форму знања, у њен сада највиши технолошки облик, вештачку интелигенцију. Она преузима све облике живота показујући својом рационалношћу да може да влада свим токовима и да им одређује исходишта. У ствари, данас нема другог поретка осим оног који одређује вештачка интелигенција, јер се сви њоме служе да би јој служили. Она је и писац, и научник, и ратник, и радник, и директор, партијски вођа, и пилот, и возач, и сликар, и песник, и све друго што се може замислити или не. Као што су некад владари одлазили код врачева да им кажу куда воде путеви судбине, сада иста таква питања постављају вештачкој интелигенцији која им даје логичне одговоре лишене страсти и интереса. Она је тако основна узданица модерног и постмодерног света. То је заправо нови светски поредак, вештачка револуција која брзо мења сва правила и све односе. Није тешко замислити блиску будућност када ће

4 Речник *технолојије*, одредница „Енциклопедија”, Видици, Београд 1981, с. 7

она, а не човек, бити носилац суверенитета. Чак ни сам циљ није важан, важна је промена сама по себи, вртоглави карусел у коме се варљиво верном сликом замућује опажање света до те мере да се чини да је свет изгубљен и да је све што је од њега остало само виртуална вештаственост. Слика је револуционарна творевина јер она преузима власт над светом.

Иако је сада јасно да је поредак заснован на концепту револуције само британска политичка технологија, и да вештачка интелигенција такође припада том оквиру, на трговима се у складу са идолима театра и даље узвикује флоскула *нови свейски њоредак* и њена најновија мантра *велики ресејт*. То несумњиво говори да Британци таквом синтагмом и њеном мантром кроз немачке извршитеље и даље покушавају да владају. Наравно, то показивање моћи није исто што и поредак, јер у њему нема реда, већ само манипулације привидом. Заправо револуционарни поредак је данас у доброј мери истрошен иако се, и управо због тога, сада концепт револуције из идеологије премешта у технологију која такође обећава револуционарне промене. Али премештање из једне логике у другу није исто што и поредак. Стога, када сада мислимо о поретку, задатак је још тежи. Револуција је основна политика технологије што по природи ствари не мора нужно да буде, али сада јесте, јер је револуција вештачки учитана технологији. Револуција је тако уздрмала све кључне појмове и довела свет до високог степена ентропије где незнање и привидно знање чине заправо немогућим успостављање било каквог реда.

У таквој појмовној оскудици, зато што у револуционарном свету у коме се обрти догађају сваки дан и у коме је све релативно, неизвесно и недовршено, није могуће одржати никакав равнотежни склоп, прибегава се коначном решењу. А то решење је изгон света по себи. То је, мора се признати, коренито решење у које

није лако поверовати, а камоли пратити начине његовог остварења. Али не треба сумњати да је то општа игра у којој нема места за повлачење, она је на све или ништа, а овог пута је циљ *нишија* што сада више није тешко ни видети. То нас неминовно подсећа на Лајбницово питање зашто нешто, а не радије ништа. Одговор Лајбницу на ту чудну недоумицу је да није увек радије *нешито*, него се догађа понекад и да је радије *нишија*. Питање је заправо погрешно постављено јер се нешто и ништа смењују. Иако то може да изгледа као игра речима, ипак се иза тога крије суштина да се овај свет, немоћан да постигне равнотежу на различите начине, љуба између *нешито* и *нишија* док се не нађу у коначном идентитету.

Да бисмо избегли низ непотребних анализа, упитајмо се непосредно како практично изгледа егзодус света ка ничему? Овако непосредно постављено питање спасава нас лутања по апокалиптичним пејзажима у којима се камен једва држи на камену. Прво што (опет) видимо је револуционарно, корпоративно напуштање појма нације као јединог преосталог извора легитимитета државе. Без концепта нације, власт више нема основ на коме би се легитимисала што значи и да нема власти. То је практично рушење државе и њено приморавање да одступи с историјске сцене. Овог пута иза тога не стоји идеолошка корпорација која је говорила о укидању државе као система репресије, већ технолошка која руши државу показујући и доказујући њену неефикасност што је крунски корпоративни аргумент. То уздрмава саме темеље људске заједнице која по природи ствари мора да почива на општем добру за које гарантује држава, а које нужно не мора да буде прагматично. Данас, стога, можда боље него икад можемо разумети Платона који је залажући се за државу као опште добро установио и подигао своју Академију пет хиљада корака далеко од Акропоља. Може се у вртлогу демагошких сплетки схватити његова чежња

за чистим поретком лишеним ефемерности где похлепни тирани и острашћени демос неће рушити све оно што не разумеју. Он је хтео да подигне оазу света идеја у историји где мртви сахрањују своје мртве и где се све завршава ентропијом и хаосом. Сваким петим кораком је успео у томе јер је Академија трајала хиљаду година док је Јустинијан, владар новог поретка, није затворио. И његови наследници настављају прогон Платона и идеју општег добра у корпоративним пројекцијама које су губитком целине ослепеле од себичног интереса.⁵

Општије схваћен, овај истрошени, али не и пресахли револуционарни ток транзиције ка ничему, разарање света у његовој идеји, данас се остварује у контексту убрзаног напуштања аналогне културе. Она се мање или више преварно и насилно замењује дигиталним као последњим и најснажнијим начином оспоравања Платона који је сувише добро раскринкава својом метафором пећине из седме књиге *Државе*. Систематско уништавање аналогне културе се оправдава већом ефикасношћу средстава и практичном забраном питања сврхе. „Свет се може изградити само на аналогјама. То су знале све културе, осим дигиталне.”⁶ Дигитална култура је, као што се и сама рекламира, револуционарна и усмерена против аналогне, јер уноси у свет непрекидне и неприродне превратничке промене, које пружају изванредан вид новог поретка. „После симболичног пада аналогних религија, дигитална колонизација света је незадржива. Када од свега остане само виртуална слика, можда нико и неће приметити да га више нема и да је остала само постапокалиптична дигитална празнина.”⁷

5 Александар Петровић, *Целина сивари*, Људи говоре, 41/42, 2022, с. 7.

6 Александар Петровић, *Аналојна и дигитална култура*, Човек и савремени свет, књ. 5, Матица српска, Нови Сад, 2019, с. 73.

7 Исто, с. 66.

Налазимо се усред рата аналогне и дигиталне културе, културе живота и културе смрти. Ту су и корпоративни лидери који се боре за место дигиталног Наполеона тако да се види иста рука која пише сценарио. Она опредељује шта ће бити поредак, јер се аналогна култура уништава на сваком кораку уз револуционарни концепт *Великој ресети* (појам из дигиталне технологије) и гласно величање виртуалних визија које се увијају у поклон-целофан будућности. У ствари, као поредак изграђује се двојник овог света. То се посебно заострено показало на почетку овог процеса 1982. године када се кренуло путем удвајања света јер је у САД програмски кренула инфлација, уз њу и незапосленост, а цена злата отишла у небо. У том тренутку је магазин *Тајм* за личност године изабрао машину (рачунар) као коначно решење свих проблема аналогног света. Истовремено је у Београду забрањен *Речник технологије* који је указивао на почетак превласти двојника и њихово преузимање власти. Већ тада је све било јасно онима који су имали очи да виде. А сада је, већ с нама, наш виртуални дигитални двојник, аватар изграђен од безбројних информација које свакодневно упућујемо у дигитални простор. Сваком речи у том простору заправо се обраћамо аватару који постаје све моћнији да би нас у неком тренутку безбојном револуцијом условио да ропски, до самопоништења, следимо његов психолошки и политички програм.

У најкраћем, дигитални преврат пре свега иде кроз висок притисак на природне аналогне језике који ишчежавају и замењују се све бројнијим вештачким бинарним језицима. Уз то иде и технолошко искључивање руке која губи слободу и следи само индустријске обрасце сведена на најпростија кретања on и off. Поред тога, под апсолутизмом технологије, убрзано нестају живе врсте које се замењују трансгеним формама програмски едитованих геномских секвенци. Једном речју, аналогна

стварност се трансформише у дигитално огледало да би свет нестао у својој слици. Једини нови светски поредак који се тако може успоставити јесте поредак утварних сплетова сенки. Управо зато гурање света у мрак дигиталних опсена је највиши поредак ропства. Ропство је недељиво и нема историје која ће робу донети ослобођење како мисле револуционарни идеолози. Кратко речено, и у новом светском поретку робови ће остати робови, а господари то што јесу. Револуција и служи да би у историјском кругу после револуционарног обрта сви задржали своја места. А то и јесте једина политичка воља. У њеној основи лежи светковина изгубљеног времена. Кратко речено, може се успоставити сразмера да је држава према корпорацији у истом односу као аналогна према дигиталној култури. И као што се аналогна култура потискује дигиталном, тако и држава постаје корпоративни плен. Особина корпоративног живота је пре свега тајност у лавиринту капитала где се не зна ко је субјект, ко је власник чега, јер је све скривено различитим начинима манипулације капиталом. У држави се бар зна да је начелно владар или народ власник, а да су службеници номинално одговорни њима. На тај начин се супротстављају јавност и тајност као што се у аналогној дигиталној култури сучељавају светло и тама.

„Између корпоративног и јавног интереса опседнута држава се опредељује за први. Проблем је што то противречи појму општег добра на коме је заснована њена идеја, неостварива без сећања и осећања. Безосећајни јавни живот прелази у окултизам технологије док се упоредо све више говори о демократији. Демократија се поистовећује с друштвеном слободом иако је свима јасно да је демократија одлично, а неки кажу и најбоље, функционисала у робовласничком поретку. Гласине о демократији шире се да се не би приметило да се у сенци одиграва растакање *res publicae* и њена транзиција у *res*

oculta. Није узалуд Платон на почетку европске интелектуалне историје свом спису дао опомињући назив *Држава (Republica)*. Томе се ни данас нема шта додати осим знака узвика. Осећајна супстанција *res publicae* је најдрагоценија, а најлакше се губи. Колико је та опасност велика види се већ и по једноставној чињеници да су европском свету била потребна скоро два миленијума да се после њеног пада у античком Риму *res publica* истргне из канци корпоративне *res occulta* и да бар номинално, проглашавајући републике, макар и привидно покаже вољу да ослободи у тајну заточену јавну ствар. Од номиналног и наративног није се ипак много одмакло јер се држава данас по правилу опслужује *res privata*, а да скоро нема ниједног гласа који говори оно основно – *ујрожена је рејублика сећања*. *Res occulta* настоји да управља светом технологијом и губитком препознавања који из тога следи. Да бисмо изашли на крај с технологијом као покретачем друштвене моћи, потребна нам је обновљена *res publica*. У овом тренутку *res publica* се може успоставити само изласком из мреже паралелних историја у којима нема сећања.”⁸

Исход такве логике ствари могао би бити, а вероватно и хоће, банкрот држава који ће, ако крене, бити права ланчана реакција, јер не види се сила која би то зауставила. Довољан је слом само на једном месту и да се све увеже у неразмрсиво клупко. То се није догодило ни за време светских ратова, али данас је супстанција државе толико истрошена, а људи предати технологији без снаге да нешто учине, тако да преузимање *res publicae* од *res privatae* изгледа неминовно. То се догађа у некој врсти обредног плеса чије кораке знају само шамани. Један разговор то врло лепо показује.

8 Александар Петровић, *Res publica u res occulta*, „Хептадекагон”, Институт за европске студије, Београд 2017, с. 31

„...Колико Грчка дугује?’ ’367 милијарди долара.’ ’Тачно. И коме дугују тај новац?’ ’Већином другим европским економијама.’ ’Тачно. Колико Ирска дугује?’ ’865 милијарди.’ ’Тачно. И коме то дугују?’ ’Углавном европским економијама.’ ’Тачно. Колико Шпанија и Италија дугују?’ ’Један трилион долара свака.’ ’Тачно. Кома?’ ’Углавном Француској, Британији и Немачкој.’ ’Тачно. А како стоје Француска, Британија и Немачка?’ ’Боре се, зар не?’ ’Тачно. Зашто?’ ’Зато што дугују велике суме новца другим европским економијама и не могу им вратити.’ ’Тачно. Па, шта ће урадити?’ ’Спасиће их.’ ’Тачно. Где ће добити новац да то ураде?’ ’То је добро питање. Не знам одговор на то.’ ’Колико дугује Португал?’ ’Сачекај мало. Шта је био одговор на раније питање?’ ’Само настави да одговараш на питања. Где ће Португал набавити новац који дугује Немачкој, ако Немачка не може скупити новац да га врати Италији?’ ’Само тренутак, шта је био одговор на претходно питање: како пропале економије могу зајмити новац другим пропалим економијама, које немају новца јер не могу вратити новац који су пропале економије позајмиле другим пропалим економијама којима није ни требало позајмљивати јер им пропале економије не могу вратити.’ ’Трошиш драгоцену време. Колико новца Шпанија дугује Италији?’ ’Целу милијарду долара, али одакле ће је набавити?’ ’Тачно. Колико Италија дугује Шпанији?’ ’Двадесет и седам милијарди, али их немају, шворц су.’ ’Тачно. Како ће платити једни другима ако нико од њих нема новца?’ ’Могу их спасти, зар не?!’ ’Тачно. А одакле долази новац за спасавање?’ ’То ја тебе питам!’ ’Тачно. Зашто људи продају европску валуту и купују амерички долар?’ ’Зато што је америчка економија много јача од европске економије.’ ’Тачно. А зашто је тако?’ ’Зато што је поседује Кина...’⁹

Рационалистичка теорија нема одговарајуће термине, сирови просветитељски појмови нису довољни да

9 Џон Кларк и Брајан Дејв, Разговор о европској економији. <https://www.youtube.com/watch?v=I5QwKEwo4Bc&t=156s>

би се схватила оваква игра. Није то ни робовласништво ни феудализам ни капитализам, јер то су груби оквири који не могу да искажу тананост оваквог ткања. Да бисмо ову варљиву економску игру ваљано схватили, треба се окренути неоплатонистичким концептима процесције (πρόδος), происхођења света из божјег стварања, и претварања (ἐπιστροφή), повратног кретања истог тока. Реч је у ствари о кружењу, као и у свему другом, у коме банкарни вртоглавим окретима подражавају стварање и растварање играјући се Бога са заблуделим светом који никада не може да види испод које кутијице је куглица. Не види јер му недостаје сећање које је виђење по себи. Индијски песник Субаш Как врло лепо уочава: „Демони желе да ми заборавимо своју прошлост. Изгнани смо из отаџбине зато што памтимо приче својих предака.”¹⁰

Дигитална култура је у ствари, показаће се убрзо, најефикаснији начин брисања сећања јер оно се може изгубити у тренутку у ланчаној реакцији свих повезаних дигиталних чворишта. Нема потребе за бомбардовањем народних библиотека, све се може завршити с једним рачунаром. Када се све ово сабере, нови светски поредак је рушење републике, а пад јавне ствари се складно усаглашава са превлашћу дигиталне културе брисања сећања. Сенке немају сећање. Увезане ланцима заорава као у Платоновој пећини, сенке постају форме заорава које се предају ономе што *res occulta* тражи. Платон као да је у својој антропологији дао целину приче о светском поретку која нема призива и коју стварност следи као што појавни свет прати идеје.

Како је отуда наш закључак да нема ниједног новог светског поретка који није у исто време и стари, не можемо да не схватимо да ће и нови поредак, као и сви

10 Субаш Как, *Слика у оїлегалу језера*, превео с хиндија Светислав Костић, Филип Вишњић, Београд 2007, с. 35.

стари, да заврши у бесциљном лутању. Начин тога ће се разликовати и неће се разликовати. Сваки поредак се подизао и урушавао у систему посредовања. Поремећаји у том систему су доводили до слома тако да ће се исто, по аналогији, неминовно збити и у дигиталном кључу. Уколико то предвиђање изгледа произвољно, јер револуционари и просветитељи опседнути маглом „новог” не воле окове аналогије, осврнућемо се на један пример који довољно речито говори оно што желимо да кажемо.

Боинг 737 и Антонис Мавропулос

Реч је о догађају из 2019, последње слободне године пре него што је демократија нужно, према Платоновом узорном увиду у циклус поредака полиса, почела да прелази у тиранију. Те године 10. марта авион Боинг 737 MAX 8 које припадао Ethiopian Airlines на лету 302 срушио се шест минута по узлетању с аеродрома у Адис Абеби када је погинуло свих 157 путника. То се догодило осам месеци по рушењу истог типа авиона у Индонезији. Нешто очито није било у реду јер два узастопна иста случаја више нису случајни.

Анализе су показале да је авион почео изненада да губи висину три минута после полетања. Систем надгледања лета MCAS који је требало да прати пропињање носа авиона, да би се избегао застој у узлетању, био је главни чинилац несреће. Несреће почињу са места где их нико не очекује, али томе увек претходи низ одлука. Одлуке око овог авиона биле су од почетка погубне јер су у конструкцији давале предност технологији спрам природе ствари. Менаџери који су бринули о економији захтевали су да се мотори авиона помере мало назад од места које би требало да имају по геометрији природне аеродинамике. На тај начин би се нос авиона лакше дизао и при томе се трошило мање горива. Поремећена аеро-

динамика би се надоместила сталним диференцијалним деловањем уграђене вештачке интелигенције која би сваког тренутка исправљала путању не допуштајући носу да се превише подигне. Али погрешно читавање улазних података једног од два сензора авиона, гласило је објашњење, навело је вештачку интелигенцију да прорачуна да се нос авиона много пропиње. Сензор је, каже се, стално давао неисправну информацију о критичном нагибу авиона што је навело компјутер авиона да логично реагује и да почне да гура нос на доле да авион не би ушао у ковит. Уграђени систем вештачке интелигенције је процењивао сваку ситуацију и био је програмиран да, када рачунар дође у сукоб с пилотом, предност да првом. Пилот је, отуда, узалуд покушавао да подигне авион, али је био практично искључен и надмоћна вештачка интелигенција је без призива усмерила авион ка земљи где се и разбио. Она је, наравно, и после удеса и даље наставила да ради, али с људима је било готово. Није имала више за кога да ради, осим за себе.

То је званична анализа која је сву кривицу пребацила на сензор, а да у јавно доступним документима није објашњено у чему је његов квар. Осим тога, други сензор је према наводима давао тачне податке које је вештачка интелигенција преузимала. Питање је зашто се она између импулса два сензора определила за онај с погрешним подацима. Зашто погрешна читавања није упоредила с тачним и извукла исправан закључак да са једним сензором нешто није у реду? Такав софтвер је то извесно могао да уради и да тренутно нађе решење противречности. Зато је уосталом и направљен. Међутим, цео проблем игре човека и вештачке интелигенције идеолошки је сведен на кривицу једног сензора слично окривљавању неког извршиоца за слом целог система. То се, рецимо, догодило приликом бомбардовања Београда 1999. када је за уништење амбасаде Кине био окривљен

оператер у центру агенције ЦИА. Ипак, насупрот таквим објашњењима сва је прилика да овде није заказао сензор, већ је његова кривица представљала једину излазну стратегију за рационално скидање одговорности са целог концепта. Сензор, пион, жртвован је да би се спасла дама, вештачка интелигенција. Претпоставимо ли да је сензор био исправан, што је вероватно, онда се непосредно суочавамо са правим проблемом, односно скривеним демоном вештачке интелигенције. Она има логику сличну људској, али је та сличност привидна јер њој недостаје однос према целини који се не може програмирати ни после ма колико дугог учења и учењавања података. Разлог је једноставан: може се направити вештачка интелигенција, али не и вештачка интелигибилност. Бесконачни низ података не даје целину, јер она је више од збира својих делова. Целина је увек априорна и као таква изван програмског досега, она припада равни симбола и случаја.

Из перспективе људске логике, чији темељ се налази у сфери априорности, ми подразумевамо низ ствари које нам изгледају „природне” и о којима нема потребе да се разговара. Али с вештачком интелигенцијом није тако. У њеној логици нема априорности, непремостив когнитивни јаз је дели од идеје целине, она није уграђена у њу јер та идеја недостаје и англосаксонском разуму који је *ошуда* и дошао на идеју вештачке интелигенције. Другим речима, између вештачке интелигенције и циља не постоји повезаност, „историја” која смисаоно заокружује пут дајући му однос према целини. Постоје само одвојени делови који према неолибералном калупу треба у неком тренутку да се сложе у хармонију која под видом тржишта влада светом. Али то се, наравно, никада неће десити јер недостаје априорна идеја целине. За Карла Попера је Платонова идеја целине тоталитаризам, он је гледа из жабље емпиријске перспективе и отуда је његов

концепт отвореног друштва кроз чије пукотине дува промаја распад саме идеје друштвености. Примењено на овај посебан случај могло би се закључити да, како нема целине и историје која до ње води, и с обзиром на то да циљ пута да није да авион остане у ваздуху, већ да слети, вештачка интелигенција је то формално схватила и није губила време, већ је коначни циљ, слетање авиона, извела одмах штедећи гориво када је земља већ тако близу. Она је самостално одлучила да приземљи авион и то одмах, и то најкраћим путем. То је заправо потпуно логично са становишта вештачке интелигенције која је направљена пресликавањем прагматичног формализма произвођача авиона и његовог одраза у софтверу. Људима је важно да дођу на садржајни циљ, а схематизму вештачке интелигенције он уопште није важан, као ни авион, ни људи, ни живот уопште. Њој је битна само формална логика управљања равнодушна према било каквој ентелехији. Свеједно је да ли ће се и како вратити на земљу, овде или било где, јер су сви циљеви исти.

Због својих предрасуда и оданости привиду, ми тешко можемо да схватимо да је сама вештачка интелигенција донела одлуку да авион што пре приведе земљи и не губи време на идеју целине сасвим небитну с њеног становишта. То не значи да се она „отела контроли”, већ је напротив ово извела потпуно под контролом технолошког ума који је ствара. Ту истину нихилизма вештачке интелигенције је требало сакрити оптуживањем сензора. Без тога би сама замисао вештачке интелигенције доживела фатални удес. Технолошки свет је све ставио на њену карту тако да је већ сада у њорсокаку што треба прикрити на сваки начин у илузорној нади да ће се начелни проблем превазићи усавршавањем софтвера, а не човека. То је Мери Шели већ добро описала у свом роману о доктору Франкенштајну чије се дело сада улепшано појављује као грађанин-робот Софија која је отворено иронична

према људима. Можемо се ужасавати над оваквом природом вештачке интелигенције или сматрати да је њено деструктивно дејство само „аномалија”, али како год гледали на ствари, извесно је да не треба кривити огледало због властите слике. Случај етиопског авиона несумњив је знак да је технологија вештаствених двојника 2019. доживела банкрот, да су огледала већ напрсла, и да ће прикривање тога донети сличне последице као ланчани банкрот 2008. године. Боинг после програмског рушења његовог авиона није банкротирао, али ће зато то задепити свет дигиталних двојника. Успон двојника симболично је почео у Америци медијским славолуком машине 1982, а довршио се у Етиопији катастрофом 2019. Није то дуго трајало, али ће последице бити далекосежне, јер оно што је вештачка интелигенција урадила етиопском авиону, учиниће овако или онако и свему другом. На делу је тако велики суноврат, а не велики ресет. Проблем је што англосаксонски разум верује више у машину него у човека и што је, отуда, предност дао вештачкој интелигенцији у односу на човека-пилота, јер слепа вера у технологију је његова религија. Наравно исход те вере, овде се добро види, јесте смрт.

Да ли то значи да у овој игри смрт побеђује? Неочекивани победник је ипак живот који извире из сфере случаја. Сви путници у овом авиону су погинули осим Грка Антониса Мавропулоса који је закаснио на овај лет. Укрцавање је већ било готово када је он дошао и безуспешно тражио да га пусте. Захваљујући томе што је закаснио, он је остао у животу. На Инстаграму описао је свој случај под насловом *Мој дан среће*. Слично се догодило и онима који су закаснили на посао 11. септембра 2000. године, као и многим другима, међу њима и писцу ових редова који је цео дан закаснио на лет за Индију. Тако му се отворила прилика да средњом и јужном Индијом пређе више

хиљада километара што му је променило живот.¹¹ То је добар пример да се несрећа и срећа сусрећу и измењују места као у кругу који се непрестано врти, што такође представља неку револуцију, али друге врсте. Оваквим уочавањем, практично увођењем појма провиђења, излазимо (с олакшањем) изван оквира рационалистичке друштвене теорије која на ово нема шта да каже, осим да слегне раменима. Овде се врло јасно види проблем с рационализмом механичке слике света. „Просветитељство је свет ограничило на механизам лишен личности. С одбацивањем бројних неоплатонистичких традиција и свођењем живота на механику, оно је сузило видно поље на уску линију веште разборитости, не увиђајући повезаност која то превазилази. На тај начин изграђена је данашња површна култура у којој се живот препричава као историја из које се ствара слика, боље речено сенка света.”¹²

Енциклопедијски просвећено знање не може да прихвати концепте среће, случаја и провиђења. Ти појмови су граничне ситуације преко којих просветитељски приступ не може да пређе јер логика је постављена као антагонист коинциденцији. Они остају изван њега јер је револуција све то порицала и зато се јавила немоћ да се схвати језгро догађаја, оно око чега се све врти, да би се само описивало оно што се види споља. Иако су неке ствари биле очигледне, као на пример усклађеност облика западне обале Африке и источне Јужне Америке, смисао тога је био одбачен под оптужбом да је то само случајност.¹³ Случај је у рационалистичкој призми

11 О томе види Александар Петровић, *О ѿирази за Индијом и америчком сну*, ЛИК – литература и култура, Андрићев институт, Андрићград, 2015, с. 169.

12 Александар Петровић, *Ко влада историјом*, Летопис Матице српске, год 196, књ. 506, св. 4, окт 2020, 466.

13 Види Aleksandar Petrović, *The Cycles of Revolution: how Köppen*,

само оптужница без права на истину. Због несхватања херменеутике случаја и коинциденција у погледу геологије Африке и Јужне Америке нагомилало се мноштво погрешних разматрања о непостојећем „потонулом мосту” између континената, као што се из истих разлога у друштвеним наукама гомилају различите теоријске апстракције које немају покриће у стварности. У ствари, највећи део стварности одстрањен је из рационалног погледа на ствари као случајан, што значи небитан, тако да је сасвим узак обзор догађаја остао у видокругу. Управо зато закашњење у контексту неоплатонистичке анализе изгледа битно јер се у том фазном помаку ослобађа догматичних рационалистичких фантазија, шири хоризонт сагледавања и отима се просвећеној површности.

Стога, у овом контексту наглашавамо појам закашњења. Он изгледа рационално гледајући само као одступање од тачности. Међутим, то је сасвим неприменен приступ. Кашњење, може се назвати и фазни помак, има своје самоодређење јер отвара могућност синхронизације са сасвим другим низом догађаја. Оно има канонски смисао јер може се као у музичком канону замислити као глас који доноси исту основну тему, али са помаком у времену. Тај помак чини да се преко њега уђе у резонанцу са догађајима другачијег смисла. Дакле, основна тема је иста, али се отвара сасвим друго поље провидности. Само мали помак у времену може да доведе до разлика велике као што су живот и смрт. Таква резонанца може да побуди нови смисао било каквог кретања.

Сваки низ догађаја може се представити неком синусном кривом која најопштије описује сва кретања у стварности. Она се може замислити како „извире” из

координатног почетка и креће се у позитивним и негативним амплитудама. Ако назовемо ту криву историјом, јер обухвата непрекидан низ догађаја, онда све што се налази у њој има исту логику развоја који траје у складу с очекиваном природом ствари. То изгледа неумитно и све што се може учинити је покушај да се у том синусном кретању заузме што бољи положај у односу на неку имагинарну тачку. Међутим, као што се види у случају Мавропулоса, постоји и нешто што би се могло назвати фазни помак. Уколико се координатни почетак помери мало у времену, уколико закасни за кривом неке историје, онда се улази у потпуно нови низ догађаја који се другачије развијају. То би значило да решења не треба тражити у криви основне историје, већ у одређеном помаку, закашњењу које отвара сасвим другачији хоризонт дешавања. Иако кретање у задатој синусној криви изгледа неминовно и рационално, а њено напуштање неразборито, ипак се таквим фазним помаком ослобађају друге силе које нису на први поглед видљиве и које могу да дају снажнији потисак него задата крива. Ово се може, чини се довољно јасно, упоредити с помицањем скале на радио-апарату. Врло мали помак на оси по којој се скала креће чини да се уђе у потпуно други програм који отвара сасвим различит когнитивни простор. Нема ту никакве магије, таласна природа стварности то омогућава. Важно је у овом примеру схватити да нас помак не избацује изван синусног „развоја”, већ се њиме синхронизујемо са другим осцилацијама и улазимо у сферу синхронизитета, слагања догађаја не по спољашњој нужности, већ по случају. Некад се то дешава у складу са „моћном руком смелога случаја”, а неки пут као осмишљено закашњење које треба да отвори пролаз. Осмишљено закашњење је свакако чудан геополитички појам, не знам да ли га још неко употребљава, али је оно најмоћнији приступ геополитичким задацима препуним

таштине, лукавства, надмудривања, подлости, незнања, егоизма, а често и глупости. Рекло би се да је то приступ не просвећења, већ просветљења колико се у земаљским стварима може.¹⁴

Зашто су ови појмови које традиционална геополитика не узима у обзир сада толико важни? Једноставно, јер у датом низу догађаја отварају нека скретања која воде ка потпуно новим, неочекиваним обртима који се не могу предвидети. Наука воли да предвиђа, а у оваквим случајевима то није могуће. Другачији когнитивни апарат може да осмисли врло чудне помаке изван рационалне предестинације која као да води неумитним путевима без алтернативе. Ако кретања у геополитици замислимо као синусоиду, и ако ту криву као најопштији израз сваког кретања заогрнемо скупом појмова као што су модернизација, напредак, развој, раст који треба да је опишу и учине убедљивом, онда је природно да се причини да ту криву треба следити и у њеној динамици тражити пут. Такав сплет појмова не допушта могућност закашњења, него се мора трудити да се остане у датој ритмици. Међутим, ако се неко усуди да закасни, он се неће наћи „иза” као што то владајући политички наратив вели, већ „изван”, у сасвим новом простору где се синхронизује с до тада невидљивим склопом и низом догађаја. Он лако може да открије да је срећа била ту поред њега, али је није видео јер је био предан историји у коју је заљубљено гледао. Тако би заправо отворио врата новог живота слично случају Антониса Мавропулоса. Тек у таквом фазном помаку отвара се геополитика про-

14 Председник Путин, да ли програмски или спонтано, често примењује закашњење. На састанак у Ватикану с папом Фрањом закаснио је један сат, с председником Трампом у Хелсинкију касни 45 минута, а на састанак с канцеларком Меркел четири сата и петнаест минута. Слично је каснио и на састанак с турским председником Ердоганом.

виђења као могућност новог поретка јер он на тај начин додирује ненадгледану стварност, а не идеолошке фантазмагорије и јадно хобсовско начело ко ће кога у рату свих против свих. Зато треба спонтано каснити да би се ушло у реалитет отвореног времена и тако напустити радикални енциклопедизам и вештачку интелигенцију као његов највиши израз која зна све о свему, осим о случају, срећи и провиђењу. Она је нешто што нема начело свог кретања у себи јер зависи од онога што јој доносе сензори и што она, логично, рационално тумачи сводећи интелигибилност на интелигенцију. Можда зато Оскар Вајлд у *Слицци Доријана Греја* каже: „Увек касним из принципа, моје начело је да је тачност крадљивац времена.” А као што видимо, не само времена, већ понекад и живота.

Ако је Боинг у себи имао два сензора од којих је, према званичном ставу, један саопштавао истину, а други лаж да би се у том процепу авион срушио, и ако се цео свет ближи броју од трилион разних сензора од којих сваки даје неке излазне податке, лажне или истините, према којима се рачунари и вештачка интелигенција равнају, питање је колико погрешних података рачунари у свету добијају сваког часа и какве то невидљиве последице има. Независно од тачности излазних података, чињеница је да је наше искуство света посредовано сензорима који у начелу онемогућавају непосредно искуство света. Одсуство непосредности искуства у технолошком новоговору назива се интелигенцијом. Интелигентне машине почивају на посредовању и што је посредовање веће, јер се могу замислити мноштва слојева сензора који преузимају информације једни од других, то је машина интелигентнија. Интелигенција је постала синоним за посредовање. То практично значи да је данас човек заробљен у „интелигенцији” и да пут ослобађања иде кроз напуштање сензорског тумачења догађаја. Стога је случај Боинга 737 заправо симбол саморазорног поробљавања овог света

који зависи од тумачења сензора у игри истине и лажи, и где се програмирањем чини да људске одлуке буду изгубљене у непрозирној игри истине и лажи.

Цео сложени склоп авиона и искуство пилота страдали су наводно због једног сензора који је давао лажне податке и наводио рачунар да претвори вештачку интелигенцију у службу привида. Лаж и дволичност нису само морални, већ и технолошки проблем овог света. Пилотима је одузето право на непосредно искуство и одлучивање и они су само немо могли да посматрају како их заблудела вештачка интелигенција уништава. Симболично гледано, слично се може догодити са целим светом јер је посредован сензорским системом који не дозвољава непосредно искуство истине. Реч је о безбројним „интелигентним” машинама које у потпуности зависе од сензора. Они су између нас и света, осећају уместо нас, претварају свет у слику и лишавају човека искуства и знања. Што је више сензора, веће је ропство јер у крајњој линији то води губитку сећања, идентитета и нестанку. Ослобођење данас би заправо, пре свега, требало да иде кроз напуштање сензорског посредовања и ослобађање личног знања и искуства технолошке корпоративне тираније да би се на време донеле одлуке фазног помака.

Свети Сава у *Хиландарском ѿиѿику* довољно упозоравајуће говори о „човеку који гледа лице своје у зрцалу: јер позна се и отиде и одмах заборави какав је био. А који је проникао у савршени закон слободе, оставши у њему, овај неће бити заборавни слушалац...”. Закон слободе је савршен када се свест избори за сећање и напусти слике заборава које извиру из огледала која посредују сећање. Управо се то сада дешава јер нам црна огледала којима смо окружени одузимају сећање. Она су свуда и све удвајају, праве мноштво привидних светова који се огледају један у другом. Тако цео свет постаје једна соба са огледалима где се сви траже у безбројним сликама

које извиру са свих страна да би надгледале, испијале и подјармиле живот. У наспрамној стварности, живот се поистовећује с огледалом док се не учини да су свет и његова слика исто.

Како би се све ово могло применити на случај Србије и њене геополитике? Практично гледано, не би требало укрцати се на постојећу историјску криву развоја, са свим њеним рационалним, привидно убедљивим тумачењима, журити да се стигне, него напротив – закаснити. Закашњење би у овом смислу било трагање за непосредованим хоризонтом и извором догађаја који успоравају кретање и спречавају да форме посредоване „интелигенције” преузму одлучивање. Каснити на сваки начин да би се сачувало достојанство и спречило рушење. То би били одређени „неинтелигентни” поступци по аналогiji са нерационалним кашњењем Мавропулоса.

Једноставно речено, Србија може да се види као нека врста Мавропулоса. Она треба да тражи начине закашњења, а не да се укрцава на етиопски авион који је само модернизована верзија Титаника. На тај начин би се форсирао синхронизитет и користила његова скривена сила. У српском случају, то би значило резонанцу с канонима, откривање канонске природе своје културе и политике. Сваки канон је склоп синхронизитета, а у нашем случају реч је о два основна канона, *Номоканону* Светог Саве и *Канону осунчавања* Милутина Миланковића. Управо њихов фазни помак нам омогућава улазак у поље провиђења. Али да бисмо то остварили, морамо да закаснимо, а да бисмо то могли, треба да схватимо природу времена. Кашњење је у својој бити свест о циклусима. Пример за такав покушај је *Речник ѿехнолојије* који пре модерним изразом из перспективе средњовековне теологије успева да схвати модерну технологију као позлаћено теле чији је основни циљ претварање света у слику. Наравно, *Речник* је био у великом закашњењу, али

то је била његова предност јер се заправо нашао испред свог времена.¹⁵ У ствари, за геополитику ћемо више учинити схватањем времена него анализом просторних односа. Јер простор само следи, опонаша време, све што се догоди иницијално у времену, поновиће се у простору.

Ако се загонетка може решити променом тачке у времену, то нас неминовно упућује ка питању природе времена. Без схватања времена, његовим ослобађањем од паразитског концепта историје, сваког тренутка смо у нечему што не схватамо и што ствара несрећну свест, страх и неизвесност „шта ће бити”. Основна неуроза живота и политике као једног од његових израза је време, јер осећамо да настајемо и нестајемо у њему и да сваки нови поредак постаје да би нестао и да његово ограничено „трајање” не спасава ништа. Ми смо заточени у овом свету у који долазимо и из ког одлазимо, а о чијем почетку и крају ништа не знамо и као смирење то незнање називамо временом. Јер без идеје времена чинило би нам се да смо овде дошли само да бисмо одмах отишли. Одатле и потреба за технологијама које се привидно боре против времена, али у пракси чине да проширена реалност сужава наше опажање света на уску линију надгледане рационалности.

Технологија изгледа као неко ослобађање времена, стварање „слободног времена”, али технолошка интелигенција је странпутица друштвених токова јер почива само на празним формама и њиховим комбинацијама. Она не допире ни до времена ни до енергија који се не могу до краја сместити у форме, теорије или законе, јер се на различитим скалама стварности понашају непредвидиво. Суштина енергије дата је првим законом тер-

15 Види *Повраћајак из земље змајева – Речник технологије 33 године њосле*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд 2014.

модинамике, њеном константношћу, али истовремено енергија се према другом закону термодинамике стално преображава. Оне не може а да се не претвара у нове облике и да истовремено излази из њих. У томе и лежи и извесни друштвени нагон да се поредак замењује новим иако је јасно да основни друштвени односи у новом поретку остају константни. Међутим, ни друштво не може да одоли енергијама на којима почива и мора да улази у промене иако оне, као што лако можемо да опазимо, повећавају ниво ентропије, неуређености односа у друштву. У овом тренутку степен ентропије је највиши у односу на историју коју познајемо тако да је и нагон за новим поретком највећи до сада.

Идеје, енергија и ентропија

Мисао Косте Стојановића (1867–1921) пре свега делом *Тумачење физичких и социјалних њојава* упућује ка претпоставкама које могу да буду излаз из уклете инверзије старог и новог.¹⁶ Кратко речено, суштина сваког поретка је однос према енергији. Он је одређен владајућом идејом која није интелигентна, већ интелигибилна. Ово друго значи да није производ субјективног когнитивног процеса, него долази из света идеја. То је наравно могуће схватити само из угла платонизма, а не револуционарне теорије која сматра да је разум произвођач идеја. Када би то било тако, имали бисмо нове поретке када год неко нешто смисли. И смишља се, али се

16 Коста Стојановић, *Тумачење физичких и социјалних њојава*, „Доситеј Обрадовић” – Штампарија Аце М. Станојевића, Београд 1910. Друго издање: Народна библиотека „Вук Караџић”, Алексинац, 2021. О томе више види у циклусу предавања „Коста Стојановић – научник и државник”, Музеј науке и технике, новембар 2021. <https://www.muzejnt.rs/vesti/ciklus-predavana-kosta-stojanovic-naucnik-i-drzavnik2>

не остварује јер идеја мора да дође изван и емпиријског и рационалистичког обзора. То се у теорији зове идеализам и европска мисао је вековима листом против тога. Њена аргументација оспоравања било чега своди се на редукцију на идеализам. Када каже да је нешто идеализам, европска теорија, од теологије до технологије, сматра да ствар није реална. И да се у складу са тим треба уздати у супротност материјализма као „реалности” која влада свим формама мисли од рационалног механизма до револуционарног лењинизма и технологизованог либерализма свих врста.

Међутим, Коста Стојановић јасно указује да „ма какву идеју можемо сматрати као силу или као рад. Ако узмемо какву идеју као продукт извесне силе у извесном времену, и идеју сматрамо као извор какве енергије, онда се та идеја може представити енергетичним једначинама са количином Q коју ћемо звати количином идеје. Дејство те идеје у друштву као механизму, апстрахујући за момент све детаље тог механизма, може се јавити ако наиђе на слојеве неједнаког нивоа”.¹⁷ Из тога следи да „постојање неједнаких интензитета општи је услов свих феномена, или да је могућ какав појав, мора постојати разлика интензитета некомпензованих”.¹⁸

Ово је свакако 1910. када је објављено била превратничка идеја и велики повратак платонизма у новом виду. Коста Стојановић је приближио теорију друштвених промена математици као платоновском идеалу знања и зато, наравно, кажњен прогоном из академског и јавног дискурса. И просветитељство поставља математику као идеал, али оно је види као одвојену сферу сазнања, а не као аналогно јединство са другим наукама. За Косту су, на пример, капитал и топлота исто, али не по себи, већ као

17 Коста Стојановић *Тумачење физичких и социјалних појава*, 170.

18 Исто, с. 150.

феномени, јер не знамо нити начелно можемо да докучимо шта они јесу. То наравно не одговара идеолошком оптимизму просветитељства, али саму бит ствари чува од сазнајне колонизације. То је права одбрана дубоке слободе. Реч је о слободи која није објект до кога долази неки субјект, нити је она исходиште неке „историје”, већ је недокучива претпоставка изван свих логичких одређења. Слобода је пре свега идеја која постоји и даје квалитет животу, али она се не стапа са појавним животом управо као и идеје код Платона. Слободе и нема нити може бити у појавном свету, јер она није појава. Код револуционара идеја слободе се меша са животом као идеолошки малтер за неки циљ, као нека пракса субјекта који треба да подреди објект. И ту се, наравно, запада у дуализам у коме је могуће замислити маглине попут *ја* које мисли и зато постоји. Таква мисао заправо је само производ рада инквизиције која је застрашила и уравнала ум на две димензије без икаквог односа према априорној дубини слободе.

Неједнаки енергетски потенцијали, а не *ја* које мисли, први су покретач дејствујуће идеје која се, гледана одоздо, види као нови поредак. Идеја заправо делује као поларизатор који ствара разлику у потенцијалима и тако покреће ток енергије од друштвеног топлог ка хладнијем нивоу. Она делује без обзира што ће се њена истина у следећем поретку појавити као заблуда. Нема ниједне истине која није завршила као привид. Али за идеје је важно само да покрену токове стварајући средине различитог потенцијала њеног разумевања, прихватања или одбијања. Поредак је само идеја, ни више ни мање. Поредак је „консервација енергије мисли”, а превиђајући то „човечанство или не види ништа или рђаво види, оно не гледа својим очима”.¹⁹ Коста Стојановић једноставно у

19 Исто, с. 183.

свему што се догађа уочава дејство енергије која је увек себи једнака, не може настати или нестати него се само преображава. Енергија је заправо, филозофски речено, идентитет света. Или, с друге стране, само оно што има идентитет, има енергију.

Идеја јесте сама по себи енергија која покреће социјалне преображаје, али она је, као и свака сила, несхватљива и неодредива. Но, иако су идеје несхватљиве као и силе, не могу се свести на емпиријске законе, промене произведене идејама потпуно су опаљљиве и могу се емпиријски проучавати. Идеја као сила има јачину, правац и нападну тачку. О јачини идеја сведоче особине фаза појава које су дате идеје покренуле. Нападне тачке су индивидуалне или већи скупови људи. Правци идеја су обележени природом дејствовања, особинама утицаја, а њихово основно дејство огледа се у поларизацији. „Идеје су ствар по себи нематеријална и нејасна, као силе, али су промене произведене идејама чулно схватљиве, мерљиве и материјалног дејствовања, и по особинама промена изазваних идејама проучавамо природу самих идеја... Идеје су разумљиве преко промена чисто физичке природе које изазивају. Нема случаја да дејство ма какве идеје на крају крајева није завршило каквим конфликтом чисто материјалним.”²⁰ То се одвија без обзира на садржај идеје – да ли је она добра или лоша, истинита или лажна, лепа или ружна. Када једна идеја замре, јавља се друга која треба изнова да створи разлике потенцијала и да кроз напетост различитих равни омогући даље кретање друштвеног живота. „Друштво је, за разлику од појединца, увек равнодушно према садржају идеје и оно је користи само за очување своје динамике, мењајући ентропијски 'потрошене' идеје за нове. Друштво, другим речима, производи и прихвата нове

20 Исто, с. 226.

идеје не да би постигло неки прокламовани циљ, већ да би одржавало виталност своје механике.”²¹

Отуда смењивање идеја није напредак ка откривању истине, постизању добра или досезању склада, већ је то дело друштвеног механизма, који се, недодирнут њиховим садржајем, служи променом да би одржао напетости које га покрећу и дају му енергију. „Заблуда, истина, веровање, осећање, као извори покрета са механистичког гледишта на појаве, извори су социјалних сила, узрока променама.”²² „Идеје се не напуштају у неком тренутку зато што се увиђа њихова неистина, већ када више не могу изазвати и подржати разлике, и у друштвеном смислу постижу само хомогеност и униформност. За друштвену механику не поставља се питање истине или заблуделости идеја и њихових склопова, јер је и једно и друго једнако добар покретач друштвеног кретања.”²³ Из овога можемо да закључимо да је светски поредак једна идеја и ништа више.²⁴ Као такав, он се не прави, он је априо-

21 Александар Петровић, *Аналоија и енироија*, Матица српска, Нови Сад, 2005, с. 294.

22 Исто, с. 157.

23 Исто, с. 296

24 У то нас непосредно уверава и убиство Дарје Дугине, јер главно је склонити идеју, сећање и осећање, остало је споредно. И пустошења Балкана у светским ратовима битним делом су покушај да се избрише сећање и спречи долазак идеје чије је време дошло и одржавање владајућег скупа истрошених идеја механичког тумачења света. Сличан смисао има и актуелна неолиберална инвазија. Коста Стојановић још пре почетка Првог светског рата упозорава да имамо „поцепане, невезане солидарношћу балканске државе, којима прети за сада најезда са Запада, најезда системска, културна и разорна, гора и убитачнија од готских и монголских напада из времена сеобе народа. Ако државице балканске мисле да сачувају не само индивидуалност своју политичку, етичку и културну, већ да моћне, доцније снажне економски, интелектуално развијене и морално препорођене, уђу у састав федерације европске, оне

ран. Он се не развија у времену, у историји већ тренутно, као имагинација, машта, сан, а то је нешто што се одвија изван времена. Поредак је садржај себе самог, изван њега нема ничега, све је садржај свести. Њега нема изван идеје као основне енергије.

Из свега реченог најважније је да се схвати да се оно битно догађа у сфери идеја. Стога: „Зрео државник сав свој посао треба да сведе на схватање кружења енергија и трагање за аналогијама које омогућавају да се тим током свесно управља тако што ће се он истовремено следити и предвиђати.”²⁵ Све остало је трчање за сенкама и тражење енергије живота у огледалу. Зато су установе за стварање нових идеја, као што су универзитети и академије, сведене само на извршавање технолошких задатака који треба да одрже револуционарну неурозу промена да би се створио утисак да само технологија има кључ духа времена. Приступ природи, на пример, редукује се кроз револуционарно тумачење промена климе које се антропоцентрично повезује превасходно с човеком. Пројектује се слика да су аналогни ресурси исцрпљени, да су сукоби толико велики да воде свеопштем краху, да су валуте без покрића и да их треба заменити криптовалутама, да државе више не могу да обезбеде основне потребе. И наравно, у позадини се у светлим тоновима помаља корпорација која доноси револуционарно технолошко решење у апотеози вечног живота добијеног уређивањем генома.

морају... у првом реду обратити пажњу на оружану моћ своју, на физичку снагу. Само тако спремне за будућност могу створити јаке бедеме, о које ће се разбити таласи европске културне најезде, која може уништити засноване самосталне, слободне културне јединице на Балкану.” (К. Стојановић, *Тумачење физичких и социјалних појава*, с. 273)

25 Александар Петровић, „Велика мисао аналогија”, предговор делу *Тумачење физичких и социјалних појава*, с. 15.

Такве револуционарне идеје које излазе на тржиште идеја и лебде над хаосом најлакше освајају присталице гладне што бољих обећања и што уверљивијих обмана. Револуционари гурају најрадикалније варијације привлачних предсказања. Људи опет почињу да верују у остварење револуције, стари идеолошки замењен је нових технолошким обрасцем, који понавља идеје и намеће их на сваки могући начин. Прихватање таквих идеја постаје једини начин комуникације и друштвене проходности. Ту већ технологија постаје теологија, а литургија Енциклопедије постаје агенда која се следи да би се показала припадност новој вери. Ствара се атмосфера апокалипсе да се државе распадају и да нови револуционарни пост-субјекат неизбежно спроводи своју славодобитну намеру. Од четири јахача апокалипсе, поменута у *Ошкровењу Јовановом*, које је постало латентни револуционарни програм, два су већ узјახала, рат и епидемија, један се спрема, глад, а четврти, сама смрт, већ је окупила своје легионаре, како видимо на слици председника британске Краљевске академије Томаса Лоренса *Satan summoning his Legions*.²⁶

Револуционарна агенда полази од тога да је аналогни свет исцрпљен и да је неопходна побуна против њега у име засенчења које треба у вештастvenом савршенству да загосподари светом. Мотивација побуне је да аналогни свет није решио друштвене противречности, про-

26 Слика је направљена као евокација Милтоновог *Изјубљеној раја*, књига I, 330, „Буди се, устани, или заувек падни” (Awake, arise, or be forever fallen). Лоренс је слику схватио као омаж Француској револуцији, како увиђа историчар уметности Дејвид Бајндмен, која се „показала више него милтоновска, јер су уништење, хаос и завист у њој били подобни Сатани на његовим путовањима широм универзума”.
<https://www.royalacademy.org.uk/article/how-to-read-it-thomas-lawrence-satan>

блеме јавног здравља, обуздавања Истока који се као и у време Источноиндијске компаније види искључиво као заостала деспотија. Наравно, у дигиталним агендама се не помиње да је енергија аналогне природе и да неколико процената људи држи скоро цело богатство света. До тога револуција не допире, јер, уз све промене, заборав аналогног света се мора одржати и велика поларизација се мора задржати да би се очувао монизам моћи. Заправо, све ове промене се покрећу да се основни однос не би променио и да би господари остали то што јесу. Уместо свега тога, дигитална револуција ствара пројекцију у чијем оквиру ће се остварити „инклузија”, укључивање људи у слику и понашање у складу с њом. „Не схватајући силу огледала ми смо заборавили ко смо и видимо себе само у својим одразима... Огледало одузима сећање без кога је све само понављање, а живот изгледа као механика подражавања.”²⁷

То велико огледало и његове слике, односно оданост агенди треба да ограничи сваку врсту идејног кретања, да би све ван тога била „идејна скретања” и „одступања”. На томе се гради нова етика светског поретка која је у бити стандард и алгоритам обавезне „нормалности”. Она није размишљање о највећем добру и врлини, већ систем репресије који подсећа на револуционарну заједницу Црвених Кмера и њен слоган *Нема користи и задржајте је. Уништијте је није јудички*. Да би се спречила сама могућност појаве идеја из других извора, у светлу запаљивих „ослободилачких” идеја покрећу се велики технолошки огледи од вакцинације и едитовања генома, спајања биолошког, механичког и дигиталног тела, вештачке интелигенције и криптовалута и тираније стварности сликом. То све заједно води увођењу нове етике која непосредно као систем правила води сједињењу моћи, новој религији ослоњеној на науку која је битан услов увођења новог поретка. У тим огледима има све мање места

27 Александар Петровић, *Савршени закон слободе*, с. 508.

за опште добро, већ се главни токови сливају ка посебним корпоративним намерама.

„Од храбрих покушаја слободних појединаца који су се борили против предрасуда свог времена и испитивали могућности стварања другачије слике света, наука је постала 'business' једног сталежа, номенклатуре у много чему одвојене од лаичког окружења. Она на крају 20. века има разрађену догматику, чврсто дефинисане симболе методске сумње, своје канонске списе и препун Пантеон. У протекла три века наука је развила сопствену логику која се умногоме не поклапа са умним и етичким законима, као и потребама појединца и заједнице. Та логика је већ толико самодовољна да је данас веома тешко подвргнути науку и њено нагло ширење било каквом људском критеријуму. Уколико се неком учини да се у лабораторији стварају наказни облици живота и искаже јавни протест због тога, суочиће се са ставом да наука због тога не може стати нити се напредак може зауставити. Она је очито вредност по себи за коју живот, човечност или склад нису пресудни критеријуми. (...) Развој технологије постаје интензивнији уколико садржи мање осећања мере, а посебно мање савести и моралног садржаја који би га могли ограничити. Етичка свест је природна противтежа развоју науке – ако се жели брзи развој науке, неопходно је пригушити савест. Зато су просвећени енциклопедисти са толико жара одбацивали алхемију истичући предности хемије у проучавању материјалног света, а потискујући алхемијски етички захтев да истраживач трагање користи и за сопствено усавршавање. У таквој револуционарној заслепљености, било да је она настала као незрелост или рђава намера, лежи главни проблем јер је на тај начин изгубљена равнотежа спољног и унутарњег, коју човек до данас није повратио. Без те равнотеже немамо чему да се надамо.”²⁸

28 *На крају века: од врйолавої усїона до еїичкої йада.* Разговор Александра Деспића и Александра Петровића, Флогистон бр. 11, год 7, Београд, 2001, с. 151

Тако се рађа и својеврсна пост-етичка норма јер је идеја да се све у аналогном свету налази у пост-стању довршености коју треба напустити у име беспрекорног дигиталног решења за које гарантује наука која се претворила у технологију. Али филозофирајући субјект који је *ја* своје извесности прерушио у вештачку интелигенцију нема довољно снаге ни да одржи равнотежу ни да изведе коначно решење, већ само, као и увек, води худом удесу нереди привидне слободе. *Ја* које мисли хтело би да обликује свет, који је за њега објект, према себи несвесно да у свом *ја* нема никаквог себе. Да ли је слобода када ослободимо затворенике из Бастиље? Чим то урадимо, заточеници Бастиље трче и усхићено узвикују да је дошла слобода. Добро је то, али се нису ослободили привида који их обухвата и враћа још дубље у ланце. Срби су се ослободили Аустроугара и онда пали у ропство привида. Краљ Александар, који је после срушеног српског правио нови југословенски поредак, је морално, правно, политички, економски, лингвистички вољно и невољно наставио дело уништења да би се држава распала у највећем ужасу. Зато су опасне илузије нових поредака јер нема новог поретка који ће сам по себи, зато што је нов и напредан, заиста остварити прелазак из старог у ново, из муке у блаженство. Само неки су схватили да пут ка слободи није изградња новог поретка, већ ослобађање од инквизиторског, картезијанског *ја* које хоће да схвати или колонизује објект позивајући се на саму слободу. Оно хоће да мења поредак новим, али не да би тај био бољи, већ да би потврдио себе у промени, односно да би трансценденталну стварност слободе заменио њеним историјским сурогатом. То је високи степен очајања у заблудама које се преносе, индукују као епидемија. Зато се и поставља питање да ли је поредак уопште могућ, односно шта је поредак по себи, шта је он изван сваког дејства субјекта и објеката и односа који га чине. Да ли

када све то склонимо постоји поредак? Или је он само апстракција, заблуда која мисли саму себе очекујући долазак слободе која до сада никада није дошла. Сваки нови поредак у ствари је нови начин гушења слободе. Коста Стојановић сасвим јасно исказује стање ствари које се није променило нити може. „Слобода је већ нестала и заборављена, страх је овладао од саме помисли на њу... На страни данашње слободе и слободе извесних установа лежи ропство које се крије под маском провизорне слободе.”²⁹ Александар Т. Петровић казује то још заостреније: „Наше време рачунамо од Првог светског рата. Његова одлика је да нико не влада собом... Додуше, кроз сва времена и код свих народа слободна мисао била је гоњена.”³⁰ На том трагу Коста закључује да се „свет непрестано буну против насиља власти, поретка, туторства, али свако време има своју девизу за насиље над јавним протестом. Негде је борба да се систем очува мотивисана разлозима супранатуралне природе, да се божји миропомазаници одрже на положајима у државним системима, негде се уместо овога узме воља народа, као разлог за тиранију и одржање актуелног стања”³¹

Другим речима, сваки нови поредак долази да би оспорио и што више сводио идеју слободе на привид, јер огледало у себи може као лажно сећање да акумулира све облике овог света. Он гради одразе, сенке слободе који изгледају уверљиво као слика у огледалу. Све што имамо и у овом, опет новом, светском поретку се налази у огледалу. Али треба у томе схватити да слобода постоји пре сваког поретка и да је ниједан поредак, колико год да је нов, не

29 К. Стојановић, *Једно йиийање из друшйвене исйорије*, Архив САНУ, 13620, стр. 1

30 Александар Т. Петровић, *О васйиийању у йородици и школи йосле Првој свейској райа*, необјављено, 1920, Википедија „Александар Т. Петровић”

31 Коста Стојановић, *Тумачење физичких и социјалних йојава*, с. 212.

може остварити. Зато још једном треба закључити да би било добро разбити огледало. Наравно, разбити огледало није револуција, већ само схватање да њега нема изван наше свести и да у њему може да се нађе само оно што није. То је и коначни одговор о могућности новог поретка.

Aleksandar Petrovic

IS WORLD ORDER POSSIBLE?

Summary: The basic idea is that the new world order, despite all the virtual blackouts, does not bring anything new, even today, and that all the effort of its construction consists in a disguise that will confirm the monism of power, and not the meaning of the transcendent idea of freedom. Multipolarity will again end in monism because, says Heraclitus, “the latter, turning over, becomes the first, and the former, turning, the latter”. If so, why should we even think of a new order? Obviously, there are opposites whose confrontation leads us to this, but it is futile to immerse ourselves in them because the outcome is always the synthesis of one power. A great deal of energy is wasted in the process, as the goal is a world without energy that lends itself to the attributes of power. This paper is also an attempt to move theoretical thinking from the ruling picture of the world towards a set of concepts of the neoplatonist language, which uses different concepts to try not to overlook the hidden strongholds of the deep order. In this, the thought of Kosta Stojanović plays a crucial role, which enables a better understanding of energy and its relationship to the world order. Without new concepts, whatever happens, we always stay in the old framework. The *belate* is pointed out as a key geopolitical term.

Keywords: freedom, energy, order, analogy, digital culture, revolution, artificial intelligence, Neoplatonism, *belate*

Срђан Шљукић¹
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за социологију

UDK 930.85:323.1(=163.41)

СМЕНА ТИПОВА ИНТЕГРИСАНЕ КУЛТУРЕ И СРБИ

Сажетак: У основном културном сукобу нашег времена, оном између либерала и традиционалиста, једну од битних улога игра питање о „правој страни” историје. Одговор на ово питање зависи од погледа на историјски развој. У овом прилогу представља се схватање о цикличном смењивању типова културе руско-америчког социолога Питирима Сорокина (1889–1968). На основу Сорокиновог гледишта, изводи се закључак о „правој страни” историје који противречи данас доминантном идеолошком схватању. Аутор посебно анализира место и шансе Срба као народа/нације у доба смењивања типова културе.

Кључне речи: историја, либерали, Срби, традиционалисти, типови културе, циклизам

Као најважнији и основни сукоб у свету културе, како унутар појединих друштава, тако и на међународном нивоу, препознат је већ једно време сукоб између оних који заступају вредности које сматрају „напредним” (прогресивним) са једне и оних који бране традицију и традиционалне вредности са друге стране. Тај је сукоб, разумљиво, тесно повезан са сукобима у еко-

1 Редовни професор, ssljukic.srb@gmail.com

номској и политичкој сфери. Заступници „напредних” схватања, често називани либералима, концентришу се на стално проширујућу листу „људских права”, међу којима централно место имају права такозване „LGBT популације” и идеологија рода (gender ideology). При томе се поричу вредности традиционалог облика породице, нације и религије, а ове три појаве означавају као „превазиђене”, „назадне” и сл; традиционални колективитети бивају замењени екстремним индивидуализмом и новим колективним идентитетима попут „LGBT заједнице” и сл. Традиционалисти пак, са своје стране, бране институције традиционалне породице и хетеросексуалног брака, уз које иде и блискост са религиозним вредностима, као и са вредностима национализма и патриотизма. У овој борби веома важну улогу игра инсистирање на питању о „правој страни” историје, тј. питању којој од сукобљених страна припада будућност. Имајући доминантан положај у медијима (рачунајући ту и друштвене мреже) и на универзитетима, либерали тврде да се ту у ствари ради о борби између прошлости и будућности. Наводно, они, либерали, бране вредности све шире људске слободе и онога што је ново и „напредно” и зато њима припада будућност, док се њихови противници, традиционалисти, тобоже грчевито држе старих вредности, оног што припада прошлости и што је „историја осудила и одбацила”. Ако се у обзир узме споменути доминантан медијски и идеолошки положај либерала, ова слика је толико широко прихваћена, да је, на своју штету, прихватају и неки традиционалисти, преузимајући тиме на себе улогу „кочничара историјског развоја”. Следствено, већ према томе коју страну (већински) заузимају, поједини народи и нације бивају означени као они који се сврставају на „праву” или „погрешну” страну историје. Свакако да ниједном друштвеном ентитету, па тако и Србима, није

свеједно на којој ће страни бити, јер одабир стране овде заправо значи (колективни) опстанак или пропаст.

Међутим, ствари нису нипошто тако једноставне какве нам их представљају либерални медији и научници. Тврдња да либералним вредностима припада будућност заснована је на такозваном линеарном схватању историје, односно на веровању да је историјски развој праволинијског карактера, тј. да историја иде увек из једне фазе у другу, при чему је следећа фаза увек „напреднија”. Либерализам и социјализам као доминантне идеологије, иако се разликују у неким појединостима када је реч о овом питању, бране управо ову тврдњу, што са њиховим пресудним утицајем на друштвене науке резултира широко прихваћеним поимањем да је линеарно схватање историјског развоја „проста и неоспорива чињеница”. Да, историја стално „иде напред”, то је оно што „сви знају”. Проблем ове конструкције настаје када се укаже на заиста просту чињеницу да линеарно схватање историје није једини могућ нити једини постојећи поглед на историјски развој и да још како може бити оспоравано. Наиме, линеарном поимању историје у сфери науке конкурише циклично схватање, према којем историјски развој има кружни (циклични) карактер. Циклично схватање историје заступали су, између осталих, Освалд Шпенглер (Oswald Spengler, 1880–1936) и Арнолд Тојнби (Arnold Toynbee, 1889–1975). Теорије цикличара бивале су и бивају одбачене из идеолошких разлога који у науци не би смели бити прихватљиви (Шљукић и Шљукић, 2018). Оба гледишта, линеарно и циклично, могу бити брањена научним аргументима. Рећи да је нека теорија „правазиђена”, „ненаучна”, „застарела” и сл., као што се то понекад говори за цикличне погледе на историју, нису аргументи, већ етикете; у науку не спада ни тврдња да, тобоже, „сви знају” да „историја увек иде напред”. Идеолошка доминација једног схватања (овде линеарног пои-

мања историјског развоја) не значи да и у научном смислу оно има већу вредност. Науке нема без слободе и зато они који се њоме баве имају пуно право да разматрају и у објашњењима користе она гледишта која нису део онога што се назива „главни ток” (mainstream). У тексту који следи приказаћемо схватање о цикличном смењивању различитих типова културе које је изнео руско-амерички социолог Питирим Сорокин (Pitirim Sorokin, 1889–1968). Оно ће нам послужити за радикално другачији одговор на питања о „правој страни” историје и месту Срба као народа/нације у доминантном сукобу нашег времена.

Типови културе и ритам њиховог смењивања

О. Шпенглер, вероватно најдоследнији цикличар, сматрао је да уобичајена схема развоја историје *сџари* – *средњи* – *нови век* нема смисла за западне културе и да је она заправо израз „таштине западноевропског човека, који тиме ограничава обим и позорницу историје, стављајући себе у центар”. Не постоји никакав праволинијски развој светске историје, већ је то само „пуста жеља” западног човека. Светска историја јесте историја култура као „живих бића највишег ранга”, она је слика „вечног обликовања и преобликовања, чудесног постајања и нестајања органских облика”, а не некаква бескрајна „пантљичара”. Уместо „птоломејског система историје”, како назива наведену схему, он предлаже „коперниканско откриће”, односно систем у којем антика и Запад немају повлашћено место (Шпенглер, 2003а: 46–55). Културе, којих он препознаје осам (египатска, вавилонска, индијска, кинеска, античка, магијска, мексичко-перуанска и западна), јесу јединствене и непоновљиве појаве, са особеним карактеристикама, непреносивим на друге културе (Шпенглер 2003а; Шпенглер 2003б). Други значајан представник циклизма А. Тојнби, не говори о

културама, него о цивилизацијама, за које мисли да све пролазе кроз мање-више исте фазе у свом постојању: настанак, раст, слом, дезинтеграција и нестанак. Тојнби у историји види двадесет и шест цивилизација, од којих данас постоји десет: Западно друштво, Хришћански свет Блиског истока, Руска православна цивилизација, Исламско друштво, Хиндуско друштво, Далекоисточно друштво Кине и његов „изданак” у Јапану, ескимска, полинежанска и номадска цивилизација (Тојнби, 2002: 48, 213).

За разлику од Шпенглера и Тојнбија, који говоре о настајању, развоју и нестајању култура/цивилизација, П. Сорокин се усредсређује на ритмичку смену различитих типова културе. Следећи оно што назива „логичко-значаењски метод”, чија је суштина проналажење „централног начела” (вредности) које прожима све елементе неке културе и интегрише их у целину, он уочава постојање два основна типа интегрисане културе, *идеациони и чулни*. У првом типу нагласак је на натчулној стварности, у другом, како сам назив каже, на чулној. Типови културе су битно различити, сваки са сопственим менталитетом, системом истине и знања, погледом на свет и филозофијом, религијом, формама у ликовној уметности и књижевности, обичајима и законима, доминантним облицима друштвених односа и политичке и економске организације и сопственим типом личности и понашања. Осим ова два, Сорокин уводи и трећи, *идеалистички* тип културе, који представља „уравнотежену синтезу” два основна типа (Sorokin, 2002: 19–26, 33). Наведене типове интегрисане културе он види као „чисте”, што значи да у искуственим културама доминирају један или други (или трећи). Можемо рећи да Сорокин типове културе заправо види као идеалне типове (Вебер). Вреди нагласити и то да Сорокин у опису и објашњавању типова културе и њихових смена користи огроман емпиријски материјал из великог броја области друштвеног и кул-

турног живота. Његова *Друшћивена и културна динамика* (*Social and Cultural Dynamics*), у којој износи теорију о смени типова културе, изашла је између 1937. и 1941. године у САД у четири тома, да би скраћена верзија (код нас преведена) била објављена 1957. Као и Шпенглер и Тојнби, Сорокин је поседовао енциклопедијско знање и поклањао много пажње доказивању својих теза.¹ Иако је сматрао да су типови културе (и њихово ритмичко смењивање) универзалног карактера и да могу бити препознати и у Египту, Вавилону, Кини, Индији, Грчкој и Риму, он се концентрисао на културу којој је и сам припадао: западну. Да погледамо поближе типове култура о којима говори овај социолог.

Идеациони тип интегрисане културе карактерише опажање стварности као ванчулне и нематеријалне, док су чулни феномени само спољашњост и илузија. Потребе и циљеви у овом типу су углавном духовне природе; већина физичких потреба настоји се минимизирати или чак елиминисати (Sorokin, 2002: 35). Средишње вредности идеационе културе јесу Бог и религија уопште (Sorokin, 1941: 17). Главна тема уметности, која је статична и оперише симболима, овде је „натчулно Божје краљевство”, са анђелима, свецима, грешницима, итд; истина се открива кроз Божју милост, мистично искуство и интуицију – то је истина вере. Етичке норме утемељене су у Божанству (које их људима и открива) и апсолутне су по свом карактеру; право (и свака власт) је увек од Бога, према коме је и усме-

1 Шпенглерова *Пројаси Зайага* објављена је у две књиге, док се Тојнбијево *Испраживање историје* (*A Study of History*) састоји од дванаест књига. Тојнби је првих шест књига сажео у једну, која је код нас преведена. Ово истичемо због тога што дата чињеница указује на озбиљност њихових интелектуалних подухвата и пред оне који би желели да оспоре тезе цикличара ставља врло озбиљан задатак, који не може бити обављен на паушалан и идеолошки начин.

рено; многа чулна задовољства бивају и забрањена као грешна, а односи међу људима никада нису сведени само на уговор; инсистира се на хијерархији, али и на братству, алтруизму, великодушности и солидарности (Sorokin, 1941: 31–32, 81, 135, 146–152).

За чулни тип културе стварност је „само оно што се опажа органима чула”; никаква натчулна стварност не постоји. Потребе и циљеви којима се тежи су углавном телесне природе, а методи остварења тих циљева јесу прилагођавање и експлоатација спољног света (Sorokin, 2002: 36). Уметност чулног типа креће се искључиво у искуственом свету чула, не садржи симболизам и пружа пејсаже, портрете, људе у њиховом оностраном животу; истина се открива само помоћу чула. Етички идеали овде су срећа, задовољство, удобност и корисност – етичке норме су релативне и променљиве; право је човеково дело, има утилитарне циљеве и променљивог је карактера, власт је секуларна, заснована на демократији, а односи међу људима регулишу се уговором; закони често служе једној групи како би покорила и експлоатисала другу (Sorokin, 1941: 32–33, 81, 135–137, 152–154).

Трећи, идеалистички тип културе, мешовитог је карактера. Он представља сједињење идеационог и чулног, уз превласт идеационих елемената. Овде су потребе и циљеви и духовне и материјалне природе, уз подређеност друге првој; методи остваривања циљева укључују и промену појединца и преображај спољног света (Sorokin, 2002: 37). Уметност идеалистичког типа је и чулна и натчулна, са тиме да обухвата само најплеменитије чулне аспекте; до истине се долази помоћу разума, уз комбинавање чулног и божанског. Највиша етичка вредност је Бог, али етика обухвата и најплеменитије чулне циљеве; баш као и све остало, право је мешовито, апсолутно (божанско) са елементима утилитарности (Sorokin, 1941: 33–34, 81–82, 137–138, 154).

Насупрот преовлађујућем гледишту у друштвеним наукама, према којем узроке промена треба тражити међу спољним чиниоцима, Сорокин у први план ставља супротно гледиште, које назива „иманентна теорија социокултурне промене”. Према тој теорији, социокултурни системи се мењају услед деловања сопствених особина и унутрашњих сила; спољашњи услови су секундарни по значају (Sorokin, 2002: 567портрете570). Промена је увек кретање између два супротна или противречна обележја, те због тога ниједна промена није могућа непрекидно у истом правцу. Број могућих праваца промене и могућих облика је ограничен, па пошто прође кроз све њих, неки социокултурни систем или престаје да постоји или их понавља. Што је број облика и могућих праваца промене мањи, ритмички карактер социокултурног процеса биће израженији (Sorokin, 2002: 580–584). Ово важи и за смењивање три основна типа интегрисане културе: сваки од њих настаје, развија се, кулминира, опада и на крају нестаје, отварајући пут другом типу; ради се о „троструком ритму”, тј. смењивању идеационе, идеалистичке и чулне културе (Sorokin, 2002: 598).

У току свог вишевековног трајања, мисли Сорокин, Западна култура је доживела две смене типова културе. Средњовековна култура Запада била је идеационог типа, са Богом као средишњом вредношћу. Та се чињеница очитовала у њеној архитектури, у вајарству, сликарству, књижевности; њена филозофија била је теолошка, а њена наука само „слушкиња” хришћанске религије. Етика и право били су засновани на принципима хришћанске етике; породица је сматрана светом; политичка организација била је теократска, чак је и економија била под контролом религије. Чулни свет сматран је привременим и однос према њему био је индиферентан или чак негативан (Sorokin, 1941: 17–19). Крајем дванаестог века у средњовековну културу про-

дире принцип сасвим супротан дотадашњем, према којем је права реалност чулног карактера. Дотадашњи доминантни принцип се делимично повлачи, па култура Европе у тринаестом и четрнаестом веку постаје по свом типу идеалистичка, са извесном равнотежом (и синтезом) чулног и наћчулног (Sorokin, 1941: 19–20). Мећутим, процес се ту није зауставио: чулни принцип је даље продирао, а идеациони се повлачио. Од шеснаестог века па наовамо, чулни принцип доминира и од тада Западна култура постаје култура „од овог света”, секуларна и утилитарна, интегрисани чулни тип (Sorokin, 1941: 20–21).

На самом крају деветнаестог и почетком двадесетог века, каже Сорокин, чулна култура Запада запада у кризу. Она постаје презрела, губи своју креативну снагу и почиње да се дезинтегрише: „Полуактивна и полумртва, она може продужавати своју агонију деценијама, али њено пролеће и њено лето прошли су заувек” (Сорокин, 2002: 559). Њене вредности постају све релативније и уситњеније, губећи сваку везивну моћ и универзалност; „уговорна социокултурна граћевина” се руши, а са њоме нестају и демократија и дотадашњи облик капитализма. Груба сила и превара постају једини арбитри, моћ долази на место права; стижу ратови, револуције, побуне, поремећаји, бруталност; уместо слободе влада самовоља доминантне маћине; владе бивају нестабилне, неискрене и неосетљиве; породица се распада; квалитативну префињеност замењује „квантитативни колосализам”; мисао бива замењена информацијом; уместо вођа имамо преваранте; чак и највише културне вредности бивају деградиране – Бетовен, Бах, Микеланђело и Рембрант постају само додаци рекламама за прашак за веш, пиво, сапун, виски; расту несигурност, број самоубистава, број душевно оболелих и криминал (Sorokin, 2002: 614–616).

Где је излаз, а где смо ми

За разлику од Шпенглера, Сорокин није мислио да криза западне културе води нестанку Запада као социо-културног ентитета. Криза чулног типа западне културе неће значити и нестанак становништва Запада. Неће нестати ни велика достигнућа чулног типа културе, нити ће се Западна култура дезинтегрисати као таква: оно што се распада и пролази јесте само њен чулни тип (Sorokin, 1941: 298–300). Из овог става произилази да се решење за кризу не може наћи унутар садашњег (чулног) типа културе и да су сви такви покушаји осуђени на пропаст. Сорокин посебно указује на бесплодност теорија о „умереном”, „разумном” и „уређеном” прогресу, које заступају „интелектуалци, хуманитарци, пацифистички и прогресивни салонски социјалисти, либерални свештеници, ротаријанци” и други: „Они историјски процес схватају као доброг малог дечака који стално напредује (...), прогресивно постајући све већи и бољи. Они 'следећу фазу' описују као рај у којем теку реке млека међу обалама од сладоледа, у којој је сво оружје претопљено у реквизите за голф, радио-апарате и електричне тостере и у којој је врховно начело 'међународна сарадња', 'узајамно разумевање' и 'добра воља' (...). Свако у том свету има довољно слободног времена за куповину, играње голфа (...) и нарочито за учествовање на конференцијама о сексуалним проблемима или о Уједињеним нацијама или о било ком помодном предмету” (Sorokin, 2002: 559–560). Ове „теорије” воде у ћорсокак, јер остају у оквирима чулног типа културе.

Једини излаз за западну културу Сорокин је видео у смени (промени) типа културе. Западни човек мора да се разочара и схвати празнину чулне културе, да би се затим окренуо идеационим или идеалистичким вредностима, са свиме што оне доносе. Транзиција између два

типа културе биће мучна и тегобна, али другог начина нема; алтернатива је „апокалиптичка катастрофа” (Sorokin, 2002: 616–618).

Ако се сада вратимо на почетак нашег текста, видимо да је сасвим лако либерале повезати са чулним типом културе, а традиционалисте са идеационим или идеалистичким. Ако се држимо Сорокинове тврдње да је чулна култура Запада на заласку, а да се рађа нови тип културе у којем натчулне вредности имају кључну улогу, онда је одговор на питање ко је на „правој страни” историје потпуно супротан од онога који нам нуде либерални медији и универзитети. Будућност припада онима који се лакше уклапају у идеациони (или идеалистички) тип културе, а то су, ван сваке сумње, традиционалисти. Из овога даље произилази да веће шансе за опстанак имају они народи/нације (у оквиру и под утицајем западне културе) који поседују више идеационих/идеалистичких културних елемената, односно они који су успели, под навалом елемената чулне културе, да боље очувају своју традицију и духовност. Истовремено, то значи да народи/нације који се, између осталог и због тога што желе да буду „напредни”, приклањају чулном типу западне културе одбацујући своју традицију и натчулне културне елементе, заправо „секу грану на којој седе”, коче историјски развој и срљају у пропаст.

Оно што важи за све, важи и за Србе и српску културу (начин живота). Уколико Срби буду успели да одбране кључне елементе своје традиције под сталним налетима западне културе у њеном чулном облику, имаће веће шансе да као народ преживе предстојећа историјска искушења, јер ће се наћи на „правој страни” историје. Уколико пак пред тим налетима попусте и одрекну се сопствене традиције и духовности, ризикују да „оду низ воду” заједно са чулним типом западне културе.

Како са овим стоје ствари код Срба? Јесу ли они, као народ/нација, успели да сачувају натчулне културне еле-

менте који ће им помоћи да се одрже? Писац ових редова нипошто не поседује ерудицију какву је имао Сорокин, нити има знање, способност и, стога, ни право да говори о свим аспектима српске културе, па ћемо се зато овде ограничити на два елемента која нам се, у смислу горњег пасуса, чине веома важним.

Прво, свако ко је иоле упознат са културним обрасцима који су доминантни међу Србима лако ће приметити врло снажан утицај православља (светосавља) као традиционалне вероисповести српског народа/нације и, са тиме у вези, Српске православне цркве (СПЦ) као организацијског облика православне (светосавске) духовности. Сама СПЦ има веома велики утицај у друштвеном животу, као и у животима српских породица и појединаца. Код Срба се умногоме очувао (и након више деценија социјализма обновио) обичај да се кључни животни догађаји прате церемонијама религијског карактера: деца се крштавају у цркви, у цркви се венчава, уз свештеника се сахрањује. Црква се појављује као фактор и у самој држави, тачније у образовном систему у којем постоји веронаука. Обичај обележавања и слављења свеца-заштитника (крсне славе) врло је раширен, готово свеприсутан. Он у себи, уз религијски карактер који у старту има, уједињује и поштовање према прецима и традиционалном облику породице (преноси се са једне генерације на другу), као и истицање припадности народу/нацији (овај обичај немају други традиционално православни народи). Више од тога: свеца-заштитника (крсну славу) немају само породице, већ га узимају и славе бројне економске организације (фирме), политичке странке, насеља (не само села, него и градови), удружења грађана итд. Ходочашћа, попут обиласка манастира на Косову и Метохији (Грачаница, Дечани, Пећка патријаршија итд.). Али и других, попут манастира Тумане и манастира под Острогом (Црна Гора) и многих других, имају масован

карактер. Прослављање најважнијих хришћанских празника, Божића и Ускрса, такође је широко прихваћено. С обзиром на то да је религија средишњи елемент идеационог типа културе и да игра велику улогу у идеалистичком типу, ове чињенице представљају важну групу индикатора добрих шанси за преживљавање у условима распадања и заласка чулног типа Западне културе.

Друго, Срби имају веома богату етно-историју. Према речима британског социолога Е. Смита (А. D. Smith, 1939–1916), етно-историја представља један од кључних културних ресурса у борби за обезбеђивање историјског континуитета неког народа/нације, пре свега због тога што омогућава опстанак идентитета у изразито неповољним политичким и војним околностима (Smith, 1999: 126, 265). Етно-историја се разликује од историје као науке (премда се неретко преплићу) по садржају, по формама изражавања и по циљевима. Она говори о херојима, о мученицима, о успонима и падовима једног народа/нације, пресудним биткама, светој земљи итд. Уместо у виду научних чланака и монографија, она бива изражена кроз књижевне форме, песме и приче, које се преносе и усменим и писменим путем. Циљ етно-историје није сазнавање историјске истине, већ пружање одговора на најважнија егзистенцијална питања: Ко смо ми? Одакле долазимо? Куда идемо? Зашто смо пали? Ко нас је издао? и сл. Српска етно-историја свој израз налази највише у епској поезији, у епским песмама које говоре о Косовској бици и Косовским мученицима, о издаји, о Краљевићу Марку, о хајдучима, о Првом српском устанку итд. Циљ ових песама, као и целокупне српске етно-историје, јесте заштита идентитета и интер-генерацијско преношење смисла постојања Срба као народа/нације. Будући да је несумњиво натчулно, тј. онострано оријентисана („царство небеско” има примат над „царством земаљским”), ова је етно-историја такође битан индикатор српских

шанси за опстанак у времену у којем долази до смене типова интегрисане културе.

О важности православља и етно-историје као елемената српске културе сведочи и чињеница да су управо они главна мета напада либералних медија и универзитета већ деценијама.

Видимо да, када се одбаци линеарно схватање историје и уважи циклично (овде у Сорокиновој варијанти), одговор на питање ко је на „правој страни” историје бива управо супротан ономе који се непрекидно и наметљиво нуди у либералним медијима и на универзитетима: уместо традиционалиста, „кочничари” и „затуцани” постају управо либерали, док будућност припада браниоцима традиционалних породичних, националних и религијских вредности. Наравно, апсолутно поуздано знање о будућим догађајима није могуће, али је зато могуће пратити и истраживати трендове и на основу прошлих догађаја (процеса) закључивати и нудити аргументе о верзијама будућности. При томе се може ићи различитим правцима, а не нужно само једним јединим, оним који намеће доминантна идеологија. Правац на који указује Сорокин говори нам да се не треба приклањати чулном типу интегрисане културе који стиже са Запада. Чулна култура Запада данас наликује познатом путничком броду „Титаник”, који је, уз музику и светла, уз скупа јела и ексклузивна пића, јурио према леденом брегу и својој пропасти. Уосталом, на „Титанику” садашње западне културе за Србе је резервисано место у потпалубљу, заједно са осталим сиромасима. А за такве нису предвиђени чамци за спасавање.

ЛИТЕРАТУРА

- Smith, A. (1999). *Myths and Memories of the Nation*. Oxford University Press.
- Sorokin, P. (1941). *The Crisis of Our Age*. New York: E. P. Dutton & Co, Inc.
- Sorokin, P. (2002). *Društvena i kulturna dinamika*. Beograd i Podgorica: Službeni list i CID.
- Тојнби, А. (2002). *Проучавање историје*. Београд и Подгорица: ЈП „Службени лист СРЈ” и ЦИД.
- Шљукић С, Шљукић М. (2018). *Друштво и сукоб*. Београд: Завод за издавање уџбеника.
- Шпенглер, О. (2003а). *Пројаси Зайага*, књига прва. Београд: Утопија.
- Шпенглер, О. (2003). *Пројаси Зайага*, књига друга. Београд: Утопија.

Srđan Šljukić

CHANGE OF TYPES OF INTEGRATED
CULTURE AND THE SERBS

Summary: In the basic cultural conflict of our time, the one between the liberals and the traditionalists, the question on „the right side” of history plays one of the most important roles. The answer to this question depends on the view of the historical development. In this paper the theory of a Russian-American sociologist Pitirim Sorokin (1889-1968) about the cyclic change of types of culture is presented. Starting from this theory, the answer to the question about „the right side” of history is given, the one that goes against the dominant ideological view. The author especially analyses the place and the chances of the Serb as people/nation in the era of the change of culture types.

Key words: cyclic views, liberals, Serbs, traditionalists, types of culture.

Слободан Самарџић¹
Универзитет у Београду
Факултет политичких наука

UDK 316.334.3:304(4)(497.11)

АНТИРУСКА ЕВРОПА И СТРАТЕШКА ПРАЗНИНА СРБИЈЕ

Сажетак: У раду се полази од хипотезе да је узрок украјинског рата садржан у америчкој политици униполарне рестаурације. Та политика је отворено на делу од државног удара у Украјини почетком 2014. године, мада су први обриси били видљиви и раније. Европска унија је била и остала слепи следбених америчке политике светске хегемоније, премда је у првој деценији новог века покушала да развије мирнодопске и сарадничке односе са Русијом. Та политика пропала је после америчке интервенције у Европи почевши од наметања концепта енергетске безбедности. Политиком санкција према Русији већ од 2014. године САД су натерале ЕУ да прихвати крајњу антируску позицију и касније узме учешће у посредном украјинском рату. У раду се испитује и политика званичне Србије овим поводом уз темељни став да Србија практикује становиште стратешке празнине, или одсуство свог безбедносног и геополитичког становишта. То је последица везивања за ЕУ преко њене политике проширења, која је изгубила сваки значај и смисао. Излажу се идеје о алтернативној политици Србије.

Кључне речи: русофобија, НАТО, рат у Украјини, Европска унија

1 Редовни професор, slobodan.samardzic@fpn.bg.ac.rs

Уводно разматрање

У послењих сто десет година, непријатељске поделе Европе изазивале су поделе света, а два пута и светске ратове. У релативно кратком времену догодиле су се три раздируће поделе, а рат у Украјини отворио је и четврти пут исту врсту сукоба.

Два светска рата водила су се поводом подела Европе коју су форсирале најпре силе Осовине, па потом силе Тројног пакта. Исход Другог светског рата није донео превазилажење унутаревропског непријатељског јаза него нову поделу, која је обележавала наредне четири и по деценије континента. Завршетак Хладног рата за Европу није значио дефинитивни крај унутрашњих напетости, али јесте смиривање оружаних ратних претњи захваљујући пре свега распаду Совјетског Савеза и укидању Варшавског пакта као једне стране хладноратовског непријатељства. Крај треће поделе Европе није исходио трајним европским миром, већ је посејано ново семе будућих конфликта тријумфалним стварањем тзв. Новог светског поретка. За део европског континента, Русију, нова политичка конструкција креирана у Америци представљала је формулу постепеног убијања њене државне, не империјалне, самобитности и самоопстанка. У том латентном и све више манифестном конфликту садржана је клица почетка четвртог периода расцепа Европе који можемо лако сместити у време избијања украјинског рата. Као што је између Првог и Другог светског рата постојала фаза одсуства рата (21 година) у режији Версајског мировног споразума, тако је и између краја Хладног рата и украјинског рата постојала слична међуратна фаза (24 године) започета Уговором два плус четири¹, којим је окончан процес уједињења Немачке.

1 Уговор о коначном решењу у односу на Немачку (*Vertrag über*

Рат у Украјини јесте прекретница на геополитичкој карти света, али ни рат ни прекретница нису били непредвидљиви. Они су само исход процеса који је био започет после Хладног рата. То је процес са две фазе: *прва*, која је трајала једну деценију (1990–2000), а препознатљива је као светска хегемонија једне државе и једне војне алијансе (САД–НАТО); и *друга* фаза, која је трајала од 2000. до 2014. године, а карактерише је пад политике униполарности. Контраофанзива рањеног хегемона започиње крајем 2013. године државним ударом у Украјини и процесом који је требало да се оконча пуноправним чланством ове земље у НАТО савезу. Та контраофанзива са жељеним украјинским исходом требало је да спречи ерозију хегемоне улоге САД у свету интервенцијом на оштећеној главчини њеног империјалног тачка.² Пошто се маханизам тачка разглавио током периода 2000–2014, што је изазвало губитак њене интервентне пажње на свеевропске процесе, рестаурација њене агре-

die abschließende Regelung in Bezug Auf Deutschland) који су потписали представници две Немачке и четири савезнице из Другог светског рата – Совјетски Савез, САД, УК и Француска. (Москва, 12. септембра 1990). Уговором су четири послератне силе прихватиле уједињење Немачке и одрекле се својих права надзора над спољном, безбедносном и одбрамбеном политиком две Немачке.

- 2 Фигура о империјалном тачку Америке добро описује специфичност њене светске владавине у односу на искуства претходних империја. Грчко-британски економиста Василис Фускас користи ову фигуру у својим објашњењима. Главчина је унутрашњи круг тачка који држи полуге спојене са његовим спољним кругом. Тачка је метафора поретка, главчина метафора Америке, а док паок (скуп полуга које везују два круга) представља институционалне чиниоце поретка (зависне државе, институционални склоп светског трговинског и финансијског поретка итд.) Вид. Vasilis K. Fuskas, Konstantin Dimulas, *Politička ekonomija duga i destrukcije*, Albatros plus, bibl. Европа, Beograd, 2015, str. 46 ff.

сивне политике имала је циљ да Америка поврати своје империјално присуство на континенту. Тада започиње време *америчке унијоларне ресџаурације*. Њен најизразитији вид присутан је у ратним приликама у Украјини од 24. фебруара 2022. године. Ту смо сведоци рата који је Русија повела ради спречавања те ресџаурације у име очувања свог геополитичког положаја, али последично и одржања дводеценијског тренда светског мултиполаризма.

По завршетку друге фазе постојања Новог светског поретка (2014), која се заиста могла посматрати као његова лабудова песма, а посебно после започињања украјинског рата, сведоци смо тенденције поделе света на *амерички и неамерички гео*. До сада препознатљиве политичке конотације – запад и исток – више нису од користи. Мапа нове поделе, уз могуће корекције, исписана је гласањем у Генералној скупштини УН (2. март 2022) о резолуцији која је осудила руски напад на Украјину.

Ако бројимо државе које су гласале, резултат је 141 за, 5 против, 34 уздржане. Када бројимо становништво, резултат је угрубо 75% : 25% у корист земаља које нису прихватиле амерички диктат у УН. У погледу територије, размера је отприлике иста. У некантитативном смислу, имамо врло специфичну слику: све земље које су гласале за осуду Русије су проамеричке по њиховим званичним оријентацијама. Са друге стране, од 39 земаља које се нису прикључиле америчкој иницијативи, мало њих се могу означити као проруске. Оне су гласале *слободно*. За тврдњу да није било слободног гласања на проамеричкој страни тест-питање је, како би се провеле земље које би гласале супротно Америци. Искуство у реалној расподели моћи и вршења притиска може да потврди да је највећи број земаља које су гласале „за” то учинио из страха од америчке одмазде. Такво тест питање примењено на Русију непотребно је. На овој страни није се гласало за Русију него против Америке и њене светске хегемоније.

Ове нас чињенице упућују на индикаторе јаких глобалних тенденција: Америка више не може да рачуна са успехом рестаурације свог униполаризма. Поред тога, остатак света не карактерише позитивна хомогенизација у прилог стабилног мултиполаризма, још мање у прилог биполаризма по угледу на Хладни рат. Укратко, свет је у великом превирању. Али, као да Европа више није. Америци није успело да убеди свет у исправност своје посредне оружане интервенције у Украјини, али је убедила готово целу неруску Европу без обзира на позадинску нехомогеност и ЕУ и њених бројних сателита. Америка је заиста успела да ископа ратну секиру између себе (њих) и Русије. Без овог каузалног чиниоца, немогуће је разумети данашњи положај Европе.

Како је створена антирусска Европа

Америка преко Европе води опаку игру елиминације Русије са геополитичке карте. Или, да будемо прецизнији – то чини преко Европске уније и неколико држава Европе које формално не припадају Унији, али припадају НАТО-савезу (Британија, и Норвешка, али не и Турска). Још конкретније, чак и ако не би успела једнодеценијска тиха политичко-војна агресија САД–НАТО на Русију, Европа би се дефинитивно поделила по америчкој стратешкој линији Балтик – Црно море. То би у сваком случају био амерички успех, премда тек под „Б”. Примарни приступ (под „А”) је Украјина у НАТО. Тада би Русија морала да води рат са НАТО-ом како би сачувала Крим и становништво у доњецкој и луганској области, као и свугде где компактно живи руско становништво. Тим поводом, завек би се бавила својим голим опстанком и претворила се у великог државног богаља. То је, заправо, основни циљ данашње америчке акције за коју Украјина служи као јарац за разбијање капије.

Поделу Европе по варијанти А или Б истичемо из историјских разлога. Као што смо рекли, у последњих сто и више година, то би била четврта подела. У једном периоду између треће (Хладни рат) и четврте (украјински рат) поделе, дакле, између 2000. и 2014. године Европа у целини је деловала као да је спремна да време својих раздора остави иза себе. Епизода лабављења пост-хладноратовског „новог светског поретка” целој Европи је дала шансу да егзистира на нормалан, мирнодопски, чак кооперативан начин. То је било време добрих односа између ЕУ и њених држава чланица, с једне, и Русије, с друге стране. Дошло је до убрзаног развоја трговине и инвестирања. Капитал се кретао у оба правца (само је Немачка у Русији имала отворених 7.000 фирми). Туризам је обострано цветао, а културна размена била је на високом нивоу. ЕУ, и посебно Немачка, решила је питање снабдевања гасом, угљем и нафтом увозом тих енергената из Русије, на обострану и вишеструку корист. У овој врсти трговинске размене предњачила је Немачка заједничким пројектима са Русијом – Северни ток I и II.

Све то показало се неподношљивим за САД која је, заузета ратовима са муслиманским земљама – Авганистан, Ирак, Сирија, Либија – и бригом поводом кинеског конкурентског напредовања, Европу испустила из ока. Тада је смишљен израз „енергетска сигурност” и том бургијом започело је велико америчко роварење по Европи.³

Са америчког становишта, Европи је намењен конфликт, а не мир и сарадња са Русијом. У том смислу, Америка је Европској унији само наменила улогу, али за њено исправно играње Унија и њене државе чланице морале

3 О овоме видео-интервјуу швајцарског генерала Жака Бауда (Jaques Baud) „Die Politik der USA war immer zu verhindern das Deutschland und Russland enger zusammenarbeiten”, у часопису *Zitgeschehen im Fokus*, No 4/5, 15. März 2022, доступно на сајту www.zeitgeschehen-im-fuoks.ch

су саме да се потруде. И тако је, после командног пуцња Америке, међу њима (државама чланицама ЕУ) започела трка на краткој стази. Али, то је била само прва, најкраћа трка на стази која се звала украјинска гасна криза, неколико година пре Мајдана.⁴ На циљ је стигао први онај ко је Русију прогласио кривцем због заустављања гасног тока (иначе у својини Гаспрома) на територији Украјине. Било је то још 2012. године. Ко би други најбрже истрчао ову трку до Британије, још док је била чланица ЕУ. Потом се трчало на све дуже стазе. Од кијевског Мајдана (крај 2013), преко државног удара и нацистичких паравојски, егземпларног спаљивања људи у Одеси, до оружаног насртаја на руски хомогени исток земље, све то на марафону осмогодишњег грађанског рата.

Са кијевским Мајданом започиње време практичног самонегирања Европске уније као некаквог паневропског чиниоца, чиме се Унија китила од краја хладног рата. Додуше, Унија је у том погледу имала једну генералну пробу, у СР Југославији 1999, када се уредно постројила иза САД у једном правом агресорском подухвату, разуме се с оне стране међународног права. Поводом Украјине, од економских санкција Русији (2014) до неограничених санкција данас, ЕУ се у потпуности изгубила у америчком присилном поретку. Она је постала источни прекоокеански крак Америке на евроазијском копну, кључан геостратешки простор империје која живи докле ратује. Као периферни део Империје, Унија се ни о чему не пита и више нема дана када неки од њених водећих људи не уложе труд и жртву пред ногама сизирена. После више година и деценија колебања, ЕУ се дефинитивно катапултирала са Венере на Марс, да би верно служила његовим ратним спектаклима.

4 „Овај фронт у новом хладном рату отворен је много пре него што је Русија започела инвазију на Украјину”. Џозеф Стиглиц, *Како изгубити хладни рай*, НСПМ, 24. 8. 2022.

Начелно говорећи, мир у Европи зависи само од односа између Европске уније и Русије. Штавише, у тој релацији, ЕУ има предност и више одговорности од Русије. Јер, није постојала тенденција ширења Русије према ЕУ него је та тенденција ишла обрнутим смером. Русија овде није представљала сметњу. Не постоји ниједан државни акт или изречен став руског званичника о противљењу ширењу ЕУ. А она је већ Уговором из Мастрихта (1992–93) прокламовала да *свака евројска држава* може постати чланица ЕУ уколико испуни критеријуме интеграције (члан „О” Уговора о Европској унији који се у свим потоњим ревизијама задржао, као чл. 49⁵). Тада (деведесетих година прошлог века) још увек се мислило да је реч о критеријумима унутрашњег (економског, политичког и правног) прилагођавања држава кандидата сложеном и напредном систему Уније. Додуше, нико, а посебно не Руси, није веровао да би Русија могла једнога дана да постане чланица ЕУ. Разлози за то су бројни. Али нико, такође, све до ултиматума Америке Унији (до 2012. године када је САД отворила питање редовног снабдевања држава ЕУ руским гасом) није веровао да империја припрема обрачун са Русијом, у којем ће ЕУ играти најважнију извршну улогу.

Стога се правац политике, па и стратегије, сарадње Уније и њених чланица са Русијом окренуо у своју супротност. У политику проширења ЕУ умешао се фактор тзв. колективне западне безбедности који је обликован у Бриселу – НАТО, а не Бриселу – ЕУ. Овај други Брисел послужио је само као добар параван за планове првог. Још се пријем у Унију бар половине држава претходног комунистичког уређења руководио пре геополитичког

5 „Свака евројска држава која поштује вредности садржане у члану 2 и спремна је да их унапреди, може да конкурише за чланство у Унији”, art. 49, Treaty on European Union, 2009, Official Journal of the European Union, C 326/15

тичким разлозима него финим, али захтевним интеграцијским условима. Али, тек је политика проширења ЕУ према тзв. западном Балкану у потпуности променила своју функцију.⁶ Стварни циљ ове политике није био онај декларативни – приступ у ЕУ, него геополитички у пуном складу са Америчком и натовском стратегијом према Русији. Оном декларативном политиком – пријем у чланство – требало је политичке и културне елите земаља централног Балкана држати везане за стратегију западне колективне безбедности и превентивно их удаљавати од сваке врсте међудржавне сарадње са Русијом (касније и са Кином). Зато се Унија чак и у време своје највеће кризе (од 2008. надаље) необуздано шири према истоку и истом трасом шверцује НАТО-робу у плавом паковању са жутиим звездицама.

Русија није била наивна да поверује да је све у реду са ширењем Уније на исток следећи голуба са маслиновом гранчицом. Али, у првој деценији новог века, постојала је, као што је речено, солидна динамика добросуседских односа на обострану корист и задовољство. Ипак, Путинов упозоравајући говор на мировном форуму у Минхену 2007. године ставио је на знање присутим лидерима из ЕУ да Русија мора да буде опрезна, јер је у фином омоту међусобног уважавања препознала прекоатлантску руку грабежи.⁷ Било је више него очигледно да нове државе чланице, њих једанаест из бивших комунистичких режима, имају најпре да се учлане у НАТО, а тек онда у ЕУ. Исти императив чека и нове кандидате из централног Балкана, а већина њих је и пре времена испунила овај *conditio sine qua non*. Тај услов је и

6 О овоме детаљније у мојој књизи *Евројска унија: сисџем у кризи*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци / Нови Сад, 2016, посебно стр. 330–350

7 Путинов говор вид. <https://leksaton.wordpress.com/2014/04/01/>
<https://leksaton.wordpress.com/2014/04/01/>

у претходном таласу приступања био приоритетан. Али, у случају земаља централног Балкана он је постао приоритетан по себи, дакле, не ради учлађења у ЕУ. Стање ствари са овим и било којим другим условом приступања ЕУ је такво да, испунили га/неиспунили, исто им се хвата. Сада више ниједна од тих држава не може да постане пуноправан члан ЕУ из простог разлога што она више нема капацитет ширења. На талону остаје само оно што је суштински важно НАТО-у а не ЕУ – улазак у периферни простор прекоокеанске источне Америке.

Украјина је требало да буде највећи корак Америке (НАТО) ка победоносном заокруживању Русије. Какве би то требало да има везе са Европском унијом? И те какве; она овде има вишеструку улогу. Најпре, њене сирене треба да својим бајним песмама успавају украјински народ и тако опијеног нахушкају га на оне за које тврде да стоје на путу његове историјске среће. Потом, ако ствар крене наопако, ако ова мекана тактика на да резултат, Европска унија треба да заведе драконске санкције Русији, много веће од оних „класичних” уведених 2014. године. Наравно, рећи ће неко, тим санкцијама претходио је руски војни упад Русије у Украјину, те се тако агресор кажњава за, пазимо, кршење међународног права. Тачно је да је овде међународно право прекршено, али целокупна натовска државна композиција последња је која о томе може да суди. Осим тога, она је виновник руских робусних активности у Украјини изазваних вишегодишњим питонским кружењем око Русије. Најзад, ЕУ, као и сваки вазал, сада мора да покаже највећи борбени ентузијазам у филигрански ограниченој одбрани војно запоседнуте Украјине, тиме што ће је нештедимце снабдевати оружјем.⁸ Дирљива

8 Тешко је израчунати колико су САД и ЕУ државе-чланице утрошиле у бројним акцијама упумпавања наоружања за

сцена ритуала са обожаваном жртвом.

Без обзира на крајњи исход рата, Европа је већ располућена на две крваво завађене стране. Одговорност за ово треба да сноси Европска унија. Крива је зато што је себи допустила да игра по туђим тактовима на подручју заједничке земље: земље-континента коју дели са другим. Никаква утеха није надоласећа стварност располућеног света, такође на два непријатељска дела. Напротив. Као и у претходна три историјска случаја, цепање света полази од цепања Европе. Али и то је – и за Европу и за свет – бољи сценарио него онај који је подразумевао свет као поредак са хегемом, који њиме влада претњом и праксом перманентних војних похода.

Начелно говорећи, све је ово могло да се избегне да је Европска унија била на нивоу задатка који јој је наметнуо историјски тренутак и позив сопственог утицаја почетком деведесетих година прошлог века. Тада се ништа добро није могло очекивати од тријумфално самозаљубљене Америке, још мање од распаднуте Русије. Да је мислила на Европу као целину, независно од питања о ексклузивном проширењу, можда би се центар света, ако хоћемо и запада, вратио у своју европску колевку. Уместо тога, паневропску мировну идеју сахранила је управо ЕУ која јој није дорасла.

Украјину. Према подацима које износи Јан Оберг, директор Транснационалне фондације за мир и истраживање будућности (TFF), до јула 2022. у Украјину је извезено оружје и други ратни материјал у вредности између 60 и 100 милијарди долара. НАТО је за различите врсте припреме Украјине за оружана дејства и рат против две руке области од 2014. г. дао око 350 милијарди долара. У земљама ЕУ војно присуство НАТО снага повећано је за годину дана са 40.000 на 100.000 војника са планом да буде и 300.000. Овде треба додати и 300 милијарди долара замрзнутих руских државних резерви у западним банкама, за које западни званичници тврде да ће бити намењени за обнову Украјине после рата. Вид. Jan Oberg, Why NATO is outdated, dangerous and deserves to be abolished, TFF, July 2022.

Тотални рат против Русије

Свима је јасно да Америка не покушава да тотално изолује Русију из међународне заједнице зато што Русија крши међународно право. Никома на свету као Америци није разумљив данашњи однос Русије према Украјини. Руско-украјински сукоб одвија се у ширем контексту америчког багателисања и отвореног гажења тог права.⁹ Дубљи и озбиљнији сукоб између Америке и Русије догађа се с оне стране међународног права, с тим што је тај рат Русији наметнут високом фазом америчког продора у источну Европу и покушајем да се пријемом Украјине у НАТО Русија у потпуности окружи.

Виновник овог сукоба са несагледивим последицама по свет, јесте Америка. После паузе од готово једне и по деценије, када је запустила свој надзор над Европом (као целином), отворила је питање Украјине. Спорови које су Русија и Украјина имале до 2014. године нису превазилазили границу начелно мирног суседства две најважније земље источне Европе. Државним ударом почетком те године, који је пројектовала Америка, спорови међу суседима прерасли су у отворено непријатељство. Ако народ у некој земљи, у овом случају Украјини, тражи демократију, не значи да га треба гурнути у сукоб са суседом. Амерички сценарио извоза демократије и људских права посредством непосредне окупације постао је већ пословичан. Разуме се, украјински случај био је различит од авганистанског, ирачког, сиријског итд., међутим, само за Украјинце, али не и за тамошње Русе. Док су први очекивали цветање демократије и благостања, други су доживели дане и године тешке дискриминације из које

9 О нефункционалности међународног права у украјинском рату вид. Miloš Hrnjaz, *Međunarodno pravo i Ukrajina – ima li života nakon smrti*, *Vreme*, 17. 3. 2022.

су побегли у сецесију. Оваква ситуација већ је била обећавајућа за америчко-натовско ширење даље на исток Европе. Епизода са два споразума из Минска (2014. и 2015) само је била међуигра са Француском и Немачком на истуреној позицији. Нити је Украјина хтела да спроведе одредбе, посебно споразума Минск 2, нити су европски посредници због тога мрднули прстом. Био је то прави ефекат међуигре по америчком сценарију.¹⁰

Уместо да спроведу договор са Русијом уз два европска учесника и сведока, челници Украјине су се залетали ка Европској унији, али *via* НАТО као сигурне станице на путу према немогућем. Таква непромишљеност и политички хазард били су у пуној корелацији са америчким планом и утолико су више одавали лажни утисак аутентичне воље већине Украјинаца уз пуно разумевање Америке и ЕУ. У позадини свега била је рутински банална, колико и уобичајено опасна, стратегија америчке империјалне експанзије. На исти начин како су увукли босанске муслимане у рат са Србима саботирајући Лисабонски споразум (март 1992), увукли су и Украјинце у рат са Русијом игноришући Мински споразум. При том, ни босанским муслиманима ни касније Украјинцима нису гарантовали војну заштиту, али су зато оба пута повели тотални рат против типованог непријатеља – онда Републике Српске, а данас Русије. Уз ова два случаја, не треба заборавити и типски исти рат против СР Југославије 1999. године.¹¹

10 У једном чланку, швајцарски аутор Томас Репер позива се на интервју шефа украјинског Савета безбедности који је изјавио да је Украјина 2019. дефинитивно одустала од спровођења одредаба из споразума Минск II, и да се већ од тада спрема за рат са Русијом. Вид. Thomas Röper, Kiew hat 2019 beschlossen Minsk II nicht umzusetzen und Krieg mit Russland vorbereitet, *Anti-Spiegel*, 3. September 2023.

11 О босанском случају вид. Devid Gibs, *Humanitarno razaranje Jugoslavije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci / Novi Sad, 2010, str. 182-202

Док је амерички случај са Србијом (СР Југославијом) 1999. године био само експеримент њеног савременог тоталног ратовања, данашњи руски случај представља високи ниво ове новије форме рата. Данашња уобичајена квалификација о „хибридном рату” овде није довољно објашњавајућа. То је исувише неутралан израз за овај посебан и конкретан случај који претендује да буде свеобухватна пракса америчког запоседања света. Тоталитички карактер данашњег америчког ратног похода огледа се у неограниченој употреби свих форми живота и њиховом увлачењу у вртлог трајног сукоба до коначне победе једног начина живота, једног светоназора, једне вредносне скале, коначно, једне темељне норме над нормама којом би се руководио целокупан људски свет. При томе, реч је о привидним универзалијама које имају порекло у партикуларним интересима једне самозаљубљене грамзиве цивилизације. Све до њене тоталне победе, допуштена је употреба свих средстава против свакога ко се супротстави овој „природној” експанзији једног дела света на свет као целину.¹²

После америчко-натовског исијавања политике на нуклеарни погон по „отпадничким” државама као што су СР Југославија, Авганистан, Ирак и др., дошао је ред и на много већи залагај, а то је Русија. Америчка политика циљана на Русију одвија се сада преко леђа Украјине. Та политика проводи руску одлуку, да ли да одврати глобалног уљеза, или да прихвати опаки спонтанитет његовог ширења. Као што ниједан од америчких похода на независне државе од почетка последње деценије прошлог века није марио за норму и обичаје међународног

12 Темељну теоријску критику овог светоназора преточеног у савремену америчку либералну теорију међународних односа, изложио је Џон Миршхајмер (John J. Mearsheimer) својој књизи *The Great Illusion - Liberal Dreams and International Relations*, Yale University Press, 2018

права, тако ни руски одговор није могао да их се држи, јер би цена била потпуно натовско заокружење земље и њено претварање у војно-одбрамбени логор. Одлука да се нападне Украјина и тако поведе посредни рат против НАТО-а, била је одлука која је извесност стратешког пораза требало да преведе бар у сферу опште неизвесности.¹³ Оно што је уследило као одговор Америке и њених европских сателита јесте школски пример савременог тоталног рата.

У чему је његова специфичност у односу на савремене ратове, рачунајући ту и тзв. хибридне које је Америка водила од првог ирачког рата 1991. године.

Разлика није у некој посебној врсти директног оружаног сукоба, јер он у данашњем руском случају није манифестан, нити је његова манифестација нужна; у том случају имали бисмо нуклеарни сукоб који Америка, бар засад, избегава. Специфичност америчког тоталног рата јесте у свеколикој употреби тактике гушења противника његовим потпуним изоловањем од остатка света. То више није ратна политика већ је пре политички рат (за разлику

13 У свом чланку *Playing with the fire in Ukraine*, Џон Миршхајмер говори о потпуној неизвесности тренутног стања ратовања (август 2022) будући да су обе стране – Америка и Русија – у експанзији својих ратних циљева. Из тих разлога, по аутору, од дипломатије тренутно нема користи будући да обе стране рачунају на стицање довољне предности која би им омогућила да предложи преговоре на којима би могли да условљавају. Занимљиво је да аутор овде говори о Америци и Русији као сукобљеним странама, што је реалистичан приступ самом узроку рата који лежи у погрешној америчкој политици према украјинско-руском спору пре избијања рата. О томе је овај аутор током ове године одржао неколико вредних предавања која су дистрибуирана на више светских портала. Чланак о којем је било речи преузет је са сајта Нове српске политичке мисли 19. августа 2022.

од оружаног). То је трајна политика са тек могућим ратно-оружаним исходом. Овде је реч о гушењу једне државе, а заправо народа и цивилизације, без рата као директног оружаног сукоба између стварних непријатеља. Разуме се, Америка оружани део рата води преко Украјине као оружаног актера, али управо јој то омогућава да поведе тотални рат без сопствене употребе оружане силе. Тиме Америка у пуном смислу афирмише једно, видимо визионарско, преокретање Клаузевицеве дефиниције рата као наставка политике другим средствима. Насупрот класичном теоретичару рата, Карл Шмит је више деценија касније рекао да је, заправо, политика наставак рата *другим средствима*.¹⁴ Пошто, по овом аутору, рат претпоставља политичку одлуку о томе ко је непријатељ, у конкретном случају Америка је такву одлуку донела много пре оружаног сукоба између Украјине и Русије.

О тим „другим средствима” говори нам данашња панамеричка белосветска политика тоталних санкција према Русији. Дакле, нема области јавног и приватног живота у којој оне нису заведене:

- У области привреде, трговине и финансија – тачно, али то је већ виђено;
- У области културе, уметности и спорта – то је нешто новије искуство, али није непознато;
- У изоловању не само државних, јавних и приватних компанија, него, додатно, и њихових појединачних функционера, службеника и власника – и то нам је постало „блиско”;
- У суспендовању, па и експропријацији, материјалних добара и финансијских средстава, како јавних тако и приватних – то већ припада новој генерацији санкција;

14 Вид. Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen* (1932), Duncker und Humblot, 1963, S. 34, 35.

- У затварању информационих и комуникационих канала и електронских медија и спречавању продора тим путем других извора сазнавања, како из непријатељског табора тако и од домаћих медијских актера;
- Надаље, ембарго се шири према сфери високе културе и уметности забранама извођења, емитовања и другог начина перципирања и уживања високих уметничких дела руских уметника;
- Ипак, шлаг на овој отровној торти америчко-европских санкција према Русији чини комплекс моралног уцењивања познатих личности из света културе, уметности и спорта. Врхунски спортисти и уметници, да би наступали на тлу завојевача, морају експлицитно да се изјашњавају о својој (не)лојалности поретку и посебно председнику своје државе, како би се удостојили приступања и наступања у том вавилонском делу света.

Све у свему, санкције задиру подједнако и са истим степеном ефикасности у политичку, друштвену и приватну сферу Русије и Руса. Али, рука санкционог Бехемота захвата и све поменуте сфере домаће стварности. Водећи игру тоталног рата против непријатеља, белицистичка каста Америке и сателита својом забраном сазнања о збивањима у Русији шири малигни образац затворене јавности и према унутра.¹⁵ Тиме се постиже потпуни ефекат тоталности овог рата и готово идеалан облик контроле обе стране – и непријатељске и домаће.

15 О овоме детаљно у John Pilger, *War in Europe and the Rise of Raw Propaganda*, TFF, 5 April, 2022, као и у Joe Lauria, *As the US funnels Money and Arms in Ukraine, independent Media faces Pressure to parrot official Narrative*, TFF, July 14, 2022; у овом прилогу ауторка говори о поступку ућуткивања непожељних портала путем затварања начина плаћања (PayPal) на основу тужбе медијске агенције News Guard-а поводом публикавања наводних лажних вести.

У овом контексту можда највише забрињава одсуство убедљиве реакције јавног мњења САД и ЕУ, бар њених држава чланица које имају традицију критичке јавности као „категорије грађанског друштва” (млади Хабермас). Од преовлађујуће атмосфере ћутања, изузетак чине појединачни наступи истинољубивих интелектуалаца и јавних делатника који овим поводом изражавају снагу и храброст личног погледа и става. Али, овде говоримо о јавности као критичној величини (броју) независних политички мислећих људи. Она као да је нестала под претећом политиком силе која има и спољну и унутрашњу спрегу. Некритички верујући својим медијима, који уместо извештавања воде перманентну проратну кампању, људи тзв. западне цивилизације чаме у својим удобним кућама и становима и не питају се да ли је све то истина. Једина реакција ове умртвљене и изманипулисане јавности односи се на унутрашњи нуспродукт званичне антируске политике, а то је дневно поскупљење животних потреба, посебно нафтних деривата и гаса. Ако ништа друго, ове егзистенцијалне мањкавости свакодневног живота могу да покрену и ову усамљену гомилу (Дејвид Рисман) и претворе је у реалан притисак улице на своје вазалске владе.

Када јавна политика, коју карактеришу друга, а не мирнодопска средства, уђе у приватну сферу, онда имамо посла са тоталистичким циљевима и последицама те политике.¹⁶ Она данас таргетира цео руски свет, а не

16 Овде теоријски проблем може бити чињеница да је теорија о тоталитарној владавини, настала почетком педесетих година, била посвећена државним порецима, а не глобалном. Данас је, међутим, оправдано размишљати о глобалном свету као поретку који заправо то није (непоредак) управо зато што садржи основне елементе тоталитарне владавине који су теоријски констатовани на примеру држава са таквим обележјима. Вид. рад Франца Нојмана „Белешке уз теорију

само тамошњи режим. Реч је о глобалистичкој политици апартхејда. Она је, како видимо, нераздвојни део савременог тоталног рата. Све и да се постигне неки споразум о престанку ратних дејстава у Украјини, неко примирје или нешто више од тога, не треба очекивати одустајање америчко-натовског глобалистичког погона од исте политике према Русији. Империја се не сме повући из своје стратегије ширења, посебно у конкретном случају када је високо подигла заставу са глобусом у средини.

Кажемо, чак и у случају неког бољег решења санкције према Русији и Русима ће остати из простог разлога што би нормализација бар унутаревропских односа представљала видљиви почетак краја тоталистичке стратегије америчко-натовског комплекса. Зато Русија мора бити изолована до нивоа глобалног апартхејда, што због дефинитивног кажњавања овог архинепријатеља, што због егземпларног значаја овог „случаја”. Управо овде лежи најслабија тачка ове политике. Свет је већ данас исувише сложен и непрозиран да би био сведен на предмет америчке униполарне рестаурације. Ако би се у то име даље експлоатисао „пример Русије”, Америка би, са свим њеним сателитима, уместо мултиполарног света добила његов биполарни одговор. Била би то за њу много гора и тежа варијанта у процесу обуздавања њене светске моћи.

Једноставно, „пример Русије” не би имао ефекат гло-

диктатуре”, где су класификовани кључни елементи „тоталитарне диктатуре” (тако је аутор назива), који се данас могу применити на анализу светског поретка са Амриком као предводником. (У књизи: Franz Neumann, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Zagreb, 1974, str. 195-217. Ипак, из разлога појмовне прецизности, за феномен тоталне политике коју Америка сада примењује према Русији и, уопште, тоталистичких елемената у њеној глобалној политици, употребљавам именицу тотализам, а не тоталитаризам.

балног застрашивања остатка света, већ напротив, био би то повод за обједињавање остатка света против глобалног тоталитаризма. Када империја буде ово схватила, биће то поуздани знак њеног неповратног пада. Тада ће свет моћи поново да рачуна на правила међународног саобраћања и понашања подједнаких за све његове учеснике, дакле, правила која ниједна сила неће моћи да инструментализује.

Како осмислити политику антируске Европе

Француски председник Емануел Макрон изложио је 9. маја 2022. године пред Европским парламентом идеју о *евројској политичкој заједници*. Месец дана касније Европски савет на једном свом самиту генерално је прихватио овај неформални документ (*non-paper*¹⁷), али од њега није сачинио ништа више од закључка да на тој ствари треба даље радити. Да је ЕС био ажурнији и сложнији, можда би од ове Макронове идеје начинио *заједничку сјрашеију* као официјелан документ који би у даљем поступку примене прошао кроз друге оперативније органе (Савет министара, Комисију). Али, без обзира на мале шансе да се од ове Макронове идеје направи бар мали корак ка реформи Уније, неколико месеци после објаве овог неформалног документа, европска јавност била је изложена великој пропаганди тим поводом. За ово догађање одлучујући је био украјински ратни контекст и потреба Уније да манифестује не само своје унутрашње јединство, него и опште европско јединство на политички конструисаној антируској платформи.

Емануелу Макрону није први пут да велике идеје вади из рукава. Почетком 2018. г. на годишњој економ-

17 Вид. <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-eu-ukraine-moldova-idea-of-a-european-political-community/>

ској конференцији у Давосу излетео је са прилично радикалном варијантом концепта о ЕУ у више брзина, говорећи: „Европа треба да нађе нову амбицију. Нисам наиван. Никада нећемо изградити нешто тако као што је амбиција Европе 27. Идеја је да се Француска, Немачка и северна Европа престроје. Они који су амбициознији треба да крену у зближавање.”¹⁸

После ових великих речи настао је тајац, не само код Макрона него и у највишим политичким редовима Уније. Политички духови ЕУ остали су склонији својој политици неталасања него ризику реформе. Ту реч (реформа), додуше, Макрон је више пута изговорио, али без референци на њен могући садржај. Једину везу са стварношћу израз „реформа Уније” имао је поводом питања о њеном проширењу. Макронов рефрен на ову тему био је: *нема ѓроширења док се Унија не реформише*. Дакле, јасно о проширењу, а нејасно о реформи.

Када се после четири године европско, али и наше домаће, јавно мњење забавило новом Макроновом идејом – тзв. европском политичком заједницом – нико се не сећа његових претходних идејних егзибиција које су имале очигледне краткорочне и прилично приземне сврхе. Да ли најновија замисао француског председника има више јасноће од оне коју је испалио пре четири године? Ко зна; за разлику од радикалне идеје о ЕУ у више формација, можда ће неко стратешко одељење француске владе, или службе спољних послова ЕУ, или неки европски *think-tank*, изаћи са предлогом за размишљање (*reflecting proposal*). Али, то би било само накнадно осмишљавање још једне идеје за краткорочну употребу.

Јасно је да је инстант-замисао Е. Макрона подстакнута украјинским ратом. Али, као што је пре четири године

18 Address by President Emmanuel Macron at Davos, <https://in.ambafrance.org/Address-by-Prez-Emmanuel-Macron-atDavos>

озбиљан повод – недовршена криза зоне евра – добио неосмишљени одговор, такав одговор дошао је са исте адресе садашњим, такође озбиљним поводом – ратом у Украјини. Погледајмо најпре питање о јасности идеје.

Шта би, елементарно, значила замисао о „европској политичкој заједници“? По Макрону: „Заједница би била отворена за демократске европске државе које негују кључне вредности у областима политике, безбедности и демократије“. Осим 27 држава чланица ЕУ, овде би спадале државе које нису чланице ЕУ, као и оне које су само у НАТО савезу. Тако би се остварила амбиција да све државе европског континента образују антируску коалицију. Реч је о све самим поштоваоцима „демократских вредности“, на челу са БиХ и „Косовом“. Пошто нова чланства у Унији овде не спадају у циљеве, наглашавам – ни за земље тзв. западног Балкана, једина сврха „европске политичке заједнице“ јесте усисавање свих преосталих европских земаља у савез стратешко-војног типа против Руске федерације.

Овакав смисао готово безазленог израза „европска политичка заједница“ проистиче из цитиране Макроне реченице. Данас у западној публицистичкој, па и научној терминологији, реч „вредност“ представља знак опште препознатљивости. Далеко од изворног значења те речи – као највише норме или начела живота појединца, групе или политичке заједнице – у савременој западној употреби та реч означава политичку стварност коју силом „нормативне империје“ треба наметнути свим заједницама, државама, културама и цивилизацијама које (још) не припадају овом клубу. Претензија на универзални карактер западних вредности потиче из праксе њиховог насилног ширења на цео свет. Стално истицане вредности – а најчешће се помињу основна људска права, демократија и владавина права – у тој врсти употребе представљају најобичније политичке

инструменте за утеривање поретка послушности државама које не следе западне политичке императиве. Није случајно што се данас „вредности” најчешће повезују са политиком колективне безбедности запада. Њихова безбедност постала је општечовечанска вредност, а заправо је реч само о медијски наметнутој безбедносној фасцинацији тамошњег јавног мњења. Ни Макронова цитирана изрека не иде даље од те фасцинације, од тог златног симбола који медијски обухвата мисли и осећања убеђених маса.¹⁹ Зато о вредностима данас не говоре филозофи, него политичари и генерали.

Да је Макрон употребио само израз „безбедносна заједница”, био би много јаснији, тј. више у складу са савременом праксом свеобухватне безбедности преко свеобухватне хегемоније, што је општепрепознатљива стратегија Америке и НАТО савеза. Али, он је изабрао умиљатији израз „европска политичка заједница”. Тај израз, који се користи у традиционалној европској политичкој мисли и пракси, овде је напросто злоупотребљен. Он означава подразумевано и прећутно јединство људи и њихових ближних заједница (нација), које по дефиницији *јредјходи* и чини *јредуслов* сваке безбедносне и одбрамбене активности дате *јолијичке заједнице*. Таквог јединства нема, нити је било, ни унутар Европске уније, а камоли међу државама ван ње. А што се Уније тиче, управо одсуство тог јединства чини онај константан мањак нужних услова за њену ефикасну спољну, безбедносну и одбрамбену политику. Три деценије после њеног уговорног формирања, она тавори између јаче безбедносне структуре НАТО савеза и ближе без-

19 Врло упутна студија савремене политичке (зло)употребе људских права у књизи: Kostas Duzinas, *Ljudska prava i imperija – politička filozofija kosmopolitizma*, Службени гласник, Београд, 2009; посебно у одељку „Ljudska prava: vrednosti u svetu bez vrednosti”, str. 229-255.

бедносне политике сопствене државе. Сада Макрон жели да овај захтеван концепт – европска политичка заједница – прошири и на земље које нису окусиле ни наслеђе економских предности европских интеграција, а да се о заједничкој политичкој прошлости ни не говори.²⁰

Оно што није постигнуто у миру, током деценија европске интеграције, сада се симулира поводом рата између Русије и Украјине, који је подигнут на ранг одлучујуће битке надлазеће епохе. Европа и цео мирољубиви свет сада се, наводно, држе за руке у страху од катастрофичне будућности. У Владимиру Путину створен је лик тоталног непријатеља, тако да се тзв. слободарски свет данас коначно може ујединити у страху од катаклизме. Европски одговор на овај захтев историје је Макронова „европска политичка заједница”. Она ће волшебно објединити не само „Европљане” у ужем смислу (ЕУ), него и оне најшире могуће, у сваком кутку континента који остане слободан, премда перманентно угрожен, од Русије. Ето, шта може један рат, а не може

20 Једина видљива последица ове Макронове замисли јесте експресни пријем Украјине и Молдавије у статус кандидата за приступање Унији, који је обављен на самиту ЕУ крајем јуна 2022. године. Пре бих закључио да је овде реч о коинциденцији, будући да је оваква врста „привилегије” уобичајена када наступи већа унутрашња или спољна криза у некој од држава кандидата или тзв. потенцијалних кандидата. У сваком случају, реч је о манипулативом потезу Европског савета који Макрон, због временске коинциденције, може да припише својој великој идеји. Реагујући на поменути одлуку Европског савета двоје аутора у свом тексту објављеном у мајском броју часописа римског Института за међународне односе кажу: „Чланство у ЕУ је свети грал за демократизацију земље. Чести апели Украјине за брзо чланство у току рата, показују да економске и културне користи од чланства остају главни приоритет држава које претендују на чланство”. Hadas Aron / Emily Holand, *Beyond the 'End of History': Nationalism, Liberalism and War in Ukraine*, IAI, Mai, 2022.

сила интеграционих интереса у и ван Уније. Живот, политика и безбедност постају једно, и сада не треба закерати око питања – како заправо настају политичке заједнице.

Улазећи у руско-украјински рат и као секундаран и као посредан играч, Европска унија у лику свог несуде-ног лидера, Емануела Макрона, сада настоји да буде већи католик од папе. Она од војно-безбедносног сектора прихвата дужност да постави нови берлински зид дуж Европе, који ће поново, иако зид који дели само један континент, поделити читав свет. А што се саме Европе тиче, њој се у беди ове поделе смеши ни мање ни више него једна нова „политичка заједница”. У датом тренутку то је згодан сурогат за наставак деценијског завлачења тзв. западног Балкана и осталих земаља источно (које имају статус „суседа”) новим модусом „заједништва” који треба да оплемени иначе пропале политике придруживања и приступања. Пошто за једне нема реалног приступања, а за друге ни придруживања, сада се оперише још ужом, приснијом варијантом, уласком у некакву недефинисану политичку заједницу. Лепота тог имена и језа правога разлога стапају се у једно – у принудну заједницу у којој ће бити лепо само зато што је неизбежно.

Да ли Србија има право на свој став

На маргинама руско-украјинског рата, Србија реагује амбивалентно. С једне стране, пад популарности ЕУ и сразмерни раст подршке Путиновој Русији. С друге стране, калкулације о бржој стази приступања Унији, па макар било и горе него што је данас. На том трагу стоји апстрактно задовољство власти и НВО сектора Макроновом измишљотином, уз опрез да нас који напредујемо на тзв. европском путу не задрже због придруживања

оних који су заостали. Па онда тонови као: то је ипак смишљено за оне који су заостали, а ми задржавамо предност постигнуту претходних деценија, без обзира на крајњи исход, па била то и некаква европска политичка заједница. Све у свему – јавномњејски неред раван тоталној непознаници-карти из Макроновог рукава.²¹ Ако су се Украјинци нашли у очају због разорене земље и последица које прате ову несрећу, те зато верују у чуда, зашто у Србији, која у пролеће 1999. године није веровала у чуда, сада владају имагинарни европски духови.

Када би се неким случајем остварили вашингтонски планови о новој гвозденој завеси кроз Европу, Србија би припала реду држава од севера до југа Европе које би добиле улогу војне крајине наспрам Русије. За разлику од других новокрајишких земаља, Србија би била окренута против државе са којом има најбоља историјска и безбедносна искуства, а на страни држава против којих је ратовала током прошлог века. Нема велике државе чланице ЕУ, рачунајући и Британију, а и шире од овог ексклузивног НАТО безбедносног клуба, која Србију није бомбардовала бар једном, а има их које су то чинили више пута. И то је само један од многих примера непријатељског деловања тих држава против државних интереса Србије. Није реч о прошлости, него и о садашњости.

21 Што се Србије тиче, то није једина Макронова карта из рукава. Почетком 2000. године он је избацио концепт нове методологије за приступне преговоре, која је највише одјекнула у Србији. Вид. European Union. Enhancing the accession process – A credible EU perspective for the Western Balkans. 5 February 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/enhancing-accession-process-credible-eu-perspective-western-balkans_en. Данас, после довољног искуства примене тзв. нове методологије, може се рећи да претапање поглавља у „кластере” (заправо групе поглавља) ни по чему није унапредило напредак Србије према чланству у Унији. А и како би, када је овде пре реч о црној магији него о стварности.

Ако је данас безбедносни угао онај на којем инсистирају земље ЕУ, имајући у виду и Макронову имагинацију, онда Србија има право на свој угао гледања сходно свом безбедносном искуству и реалном положају. Када би Србија, неким тешким инцидентом, дефинитивно изгубила свој компас у актуелним европским кретањима, она би остала без оријентира у простору и времену и као таква постала идеални водоноша у туђим ратним жетвама.

Дакле, поставља се питање: да ли Србија има своје становиште поводом актуелних европских збивања и, с тим у вези, свој државни интерес и правац? Начелно гледано, без обзира на околности које налажу различита ситуациона решења, реч је о праву које се самодедељује, а не прима од других. Питање се и поставља имајући у виду чињеницу да Србија већ деценију и по, и то под два идеолошки различита режима (оба уз идеолошки мимикрирану Социјалистичку партију као млађег коалиционог партнера) не води сопствену спољну и безбедносну политику, већ слепо следи и писане и неписане услове ЕУ. Укратко, званична Србија је интериоризовала „европско”, а то у конкретним условима значи *зайадно*, становиште као стратешки и конкретно меродавно.

Оно што ремети маневарску слободу званичне Србије да своје декларативно опредељење ефикасније спроводи, јесте расположење домаћег јавног мњења. Од умерено антизападног до умерено проруског у мирним временима, оно се од украјинског рата знатно померило према појачаном антизападном и поприлично проруском.²² Пошто је овај тренд био запажен у више симул-

22 О томе најилустративније говоре два истраживања јавног мњења Србије спроведена у режији портала Нова српска политичка мисао. У извештајима од 23. маја и 31. јула 2022. на питања која се тичу наше теме – став о приступању ЕУ под условом признања независности „Косова”, о чланству у НАТО савезу и о завођењу санкција Русији – у оба испитивања

таних испитивања јавног мњења, званична политика је одустала од увођења санкција Русији, премда би обрнута политика била сасвим у складу са политиком зависности од Уније. Али, протоком времена, власти су престале да се позивају на претњу репресалијама према Србији од стране ЕУ уколико не уведу санкције. Све у свему, реч је о званичном *одлајању* санкција Русији имајући у виду преузете обавезе према ЕУ у погледу усаглашавања са њеном спољном и безбедносном политиком.²³

Ово лавирање на жици званичне Србије није толико изнудица реално неповољних прилика колико избор њене владајуће класе која Србију води већ десет година. Укратко, она нема ни своју општу стратегију развоја, па самим тим ни из ње изведену геополитичку и војно-безбедносну стратегију. Она се у својим одлукама не држи ни Устава Државе, али је зато свестрано лојална прописима утврђеним са ЕУ као што су: Споразум о стабилизацији и придруживању, Општа позиција Уније за преговоре о приступању, укључујући и преговарачка поглавља (сада „кластери”), Први Бриселски споразум о нормализацији односа са „Косовом” (2013) и документи који следе. Стога, није чудно што Србија плута по узбурканом мору привезана за путничку бродину ЕУ која је пак привезана за Натов носач авиона. За такву Србију није могућа

негативан став заузело је преко 80% испитаника. Треба имати у виду да су се вредности у одговорима на сва три питања повећале у периоду између два испитивања. Вид. <http://www.nspm.rs>, 23. мај и 31. јули 2022.

- 23 Вид. Општа позиција ЕУ са Преговарачким оквиром од 21. јануара 2014. која је усвојена Закључком владе Србије. Узгред, нема дана, а да неко (било ко) испред ЕУ не опомене Србију на ову обавезу иако је Србија данас даље од чланства у ЕУ него што је била 2003. године када је Унија први пут прогласила отворени пут у чланство за земље тзв. Западног Балкана. https://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eu/uvodno_izlaganje_eu_o_pristupnim_pregovorima_opsta_pozicija_eu.pdf

другачија судбина од оне која је политички арбитрарно одабрана. То је пут „без алтернативе” у ЕУ који заправо води у катастрофалан исход *йрисйуујања без члансйва*, у крајње неизвесним приликама антируске Европе.

Полазећи од ове дијагнозе стања, време је да се јавно постави следеће питање: која је (а не – да ли постоји) алтернатива и, сходно томе, шта њој иде у прилог. У одговору на ово питање ићи ћемо обрнутим путем – од реалних прилика према алтернативи.

Прво, данас је свет исувише сложен и еманципован од западних претњи опште колонизације да би америчка политика униполарне растаурације била реално изгледна. Бољи амерички теоретичари међународних односа (Џ. Миршхајмер, Х. Кисинџер, Н. Чомски) тврде да је политика изоловања Русије погрешна утолико што је гура на искључиву путању према евроазији, чија би последична хомогенизација у политичком, економском и војном погледу исходила вероватном превагом у новој структури светске моћи. Укратко, ово је (западна) политика убрзанијег пада владајућег модела америчке хегемоније него што би то био постепени прелазак на мултиполарну структуру у којој западни савез још увек има неке структурне предности.

Имајући у виду да се Србија стратешки везала за ЕУ, о чијој смо улози у текућој америчкој геополитици довољно говорили, описани тренд отвара перспективу бољег амбијента за формулисање и практиковање реалне алтернативе у земљи.

Друго, унутрашња блокада пријема нових држава чланица у ЕУ, која траје више од деценије, ослобађа сваку политику здравог разума обавезе да Србија готово све унутрашње и спољне приоритете прилагођава овом суштински заустављеном процесу. У оквиру хипотетички нормалне домаће политике, водеће снаге земље могле би да буду сасвим спокојне поводом уцењивачке

политике ЕУ; рецимо, да би због нечега (рецимо, због одрицања Србије да призна „Косово”) наш пут у ЕУ био заустављен. Као што рекосмо, тај пут је давно отписан, али сада не због неспособности или одуговлачења Србије да испуни све политичке услове, него због дубоких унутрашњих разлога у самој ЕУ. У свом унутрашњем функционисању она се тако заглавила да приступању Србије Унији не би помогло ни *de iure* признање „Косова”. Како то лепо пише у последњој Стратегији проширења ЕУ (2018), уз претходне дирљиве речи добродошлице и охрабривања, проширење може да наступи тек после реформе Уније.²⁴ Ово реалистичко упозорење Макрон је поновио много пута, али за све то време нема ни наговештаја реформе Уније.

Ове чињенице чине знатно олакшање за потребну алтернативну стратегију Србије.

Треће, под реалном претпоставком да неће доћи до нуклеарног нивоа руско-украјинског рата²⁵, и да ће се он ипак окончати некаквим мировним споразумом, Европа би била ослобођена страха од ратних разарања и страха. Без спекулација о последично новом поретку –

24 Вид. Веродостојна перспектива проширења за Западни Балкан и појачано ангажовање, Саопштење комисије упућено Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона, 2018; „Сама ЕУ треба да се постара да је институционално спремна да дочека нове државе чланице када оне испуне постављене услове. Унија мора да буде снажнија и чвршћа, пре него што постане већа”. https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/strategija_za_prosirenje/strategija_prosirenja_balkan_2018.pdf

25 У већ помињаном раду Џона Миршајмера *Playing with the Fire*, аутор наводи да би нуклеарна фаза овог рата наступила само уколико би Америка ступила у директан оружани сукоб са Русијом на тлу Украјине, што би Русију свакако навело на употребу тзв. тактичког нуклеарног оружја. Таква могућност је, како каже аутор, веома мала.

европском и светском – који би се могао успоставити, извесно је да би опала постојећа тензичност не само политичког него и свакодневног живота. Санкције ЕУ и сателита не би престале, али би засигурно оживео ток гаса од Русије према остатку Европе који никада неће имати такву енергетску сигурност као пре украјинског рата. Такав могући поратни сценарио свакако би у Србији допринео преношењу тега рефлексивна о алтернативи са спољног на унутрашњи политички план. Положај Србије, која данас своју унутрашњу политику води под сенком (про)европске перспективе и праве хладноратовске атмосфере, био би лишен оних уцењивачких механизма који су владали током целог тзв. приступног периода. То би олакшало вођење јавне дискусије о идејама алтернативе садашњем режиму.

Наредно питање је: шта Србија може и треба да учини? Србија треба да одбаци данашњу рутинску *сиољнополиитичку сѣрашешку ѣразнину*. Ако ју је западна политика сместила у кавез тзв. западног Балкана, она треба из њега што пре да изађе, јер то је место за пропале балканске државе. Њихова унутрашња и спољна политика је празна агенда будући да је реч о искључиво вођеним земљама. На овом месту указујемо на две опције којима би Србија манифестовала вољу да трасира свој пут независне државе спремне на сваку сарадњу у међународним односима.

Прво, имајући у виду промену од пасивне и реактивне у активну и динамичну политику, Србија треба да осваја свој маневарски простор, а не само да чека шта ће јој наметнути западни чиниоци. Најпре, *јолиитичку ѣрема ЕУ ѣтреба јодврћи кришеријуму ефикасности и корисности*, тј. извући је из идеолошко-догматског оквира тзв. пуноправног чланства. Утолико не треба да следи никаква нова „европска” груписања настала на основу новонасталих *ad hoc* прилика и одговарајућих „идеја”. Генерална

алтернатива овде је садржана у серији посебних споразума између Србије и ЕУ заснованих на заједничким или блиским интересима. Ниво сарадње, од минималне и симболичке, до максималне са пуним уласком у интеграциони режим, треба да зависи од обострано испитаних услова и користи. Укратко, реч је о моделу *диференцираној придруживања*. Оно би било саобразно већ дуго практикованом моделу диференциране интеграције унутар Уније, који је спонтано настао као алтернатива максималистичком правилу интеграције *one-size-fits-all* (једна мера за све).²⁶ То правило механички је пренето на политику проширења ЕУ која је намењена тзв. западном Балкану. Зато Србија треба да изађе из овог механичког котла за топљење разлика.

Друго, Србија треба нормативно детаљно да уреди и практично осмисли свој *стајтус војне неутралности*. Тиме би се разбистрила позиција Србије према НАТО-у и заједничкој безбедносној и одбрамбеној политици ЕУ. Војна неутралност као начело садржана је у једној Резолуцији Народне скупштине од децембра 2007. године.²⁷ Али то начело никада касније није политички и нормативно разрађено. Штавише, у периоду демократско-социјалистичке коалиције (2008–2012) оно је било политички запостављано и с намером изостављено из одгова-

26 Идеја диференцираног придруживања ЕУ није непозната теоријским анализама и предлозима реформи Уније. Вид. Vivien Schmidt: Re-Envisioning the European Union: Identity, Democracy, Economy, *Journal for Common Market Studies* 2009; 47(s1): 17–42.

27 Реч је о Резолуцији и заштити суверености, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Службени гласник бр. 125/2007, где у тачки 6 стоји: „Народна скупштина Републике Србије доноси одлуку о проглашавању војне неутралности Републике Србије у односу на постојеће војне савезе до евентуалног расписивања референдума на којем би се донела коначна одлука о том питању.”

рајућих државних докумената. Тада усвојене Стратегија националне безбедности и Стратегија одбране (2009) то начело војне неутралности нису ни поменуле. Било је то у потпуном складу са проунијском и пронатовском политиком те владе. Потоњи режим донео је нову Стратегију националне безбедности где је војна неутралност маргинално поменута, и то у једном противречном контексту нашег пута у ЕУ, државног пројекта европских интеграција и обавеза које проистичу из одговарајућих докумената.²⁸ Одатле, не само да Србија мора да усагласи свој безбедносну и одбрамбену политику са оном Уније, већ, као све земље источне Европе које су приступиле и све земље кандидати које су то већ учиниле, и Србија би морала да приступи НАТО савезу.

Обавеза једне независне Србије за какву се залажемо јесте не само усвајање јасног и целовитог документа о војној неутралности него и активан дипломатски рад у правцу признавања овог статуса у међународним оквирима. Самим тим, подразумева се практична политика која ће се водити у слову и духу такве стратегије националне безбедности и одбране.

Како год да се заврши, украјински рат ће променити слику света. Али, није свеједно да ли ће то бити рестаурисана глобална хегемонија Америке и запада или мултиполарни свет и његов уравнотежени поредак. Стицај конкретних геополитичких околности које је донео овај рат, утиче на оцену о његовим учесницима. То су на првом месту Америка и Русија. Украјина је само полигон за велику борбу око будуће слике света. Разлика између два главна актера је што Америка брани хегемонизовани свет да би одбранила себе, док Русија брани себе да би одбранила свет без хегемона. Иако је реч о намерава-

28 Вид. Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник, бр. 94/2019.

ним стратегијама и политикама, може се описно рећи да су карте данашњег света тако намештене. Једино што исходи нису извесни. Без обзира на то, располажемо са довољно чињеница стварности да можемо да доносимо закључке о две врсте исхода.

Први исход: ако Русија одбрани себе од америчко-натовског циља да Украјина постане чланица те војне алијансе, биће то највећи пораз у историји америчке империје од Монроове доктрине (1823) до данас. Не предвиђајући брзину промена, било би то највеће олакшање за слободан развој света, рачунајући и неруску Европу. Амерички идеал светске полицијске државе био би стратешки замењен плурализмом регионалних интеграција уз претпоставку свестране међусобне сарадње.

Други исход: Ако би Америци успело да сачува Украјину колико је то потребно за њену стратешку употребу у циљу заокруживања Русије, империја би обезбедила још коју деценију свог хегемоног живота на планети. Али, ни то јој не би гарантовало њен идеални циљ светске полицијске државе због иреверзибилности јачања Кине и других потенцијалних привредних цинова. Свет, стога, не би био много безбеднији него данас, већ можда још више напет због постојања сталне ратне претње империје која живи докле ратује. Зато би било крајње природно да стварне и потенцијалне силе данашњице подрже Русију у њеној борби која објективно није само њена.

Ако би се Србија ослободила фиксације за голу власт коју негује њена данашња политичка класа, њено политичко вођство полагало би много више пажње за бар средњорочне циљеве државе. Они краткорочни, који су увек везани за императив очувања власти, слепи су за стратешко резонување и позиционирање. Ако је оно озбиљно, у њему ће се увек наћи неки нормативни садржај који обавезује сваку добру текућу политику.

ЛИТЕРАТУРА

Документи

- Уговор о коначном решењу у односу на Немачку (*Vertrag über die abschließende Regelung in Bezug Auf Deutschland*); <https://www.bpb.de/themen/deutsche-einheit/deutsche-teilung-deutsche-einheit/43784/vertrag-ueber-die-abschliessende-regelung-in-bezug-auf-deutschland-zwei-plus-vier-vertrag/>
- Treaty on European Union, 2009, Official Journal of the European Union, C 326/15
- Владимир Путин, Говор у Минхену 2007. <https://leksaton.wordpress.com/2014/04/01/> <https://leksaton.wordpress.com/2014/04/01/>
- Макронов non-paper о „европској политичкој заједници” <https://www.politico.eu/article/emmanuel-macron-eu-ukraine-moldova-idea-of-a-european-political-community/>
- Address by President Emmanuel Macron at Davos, <https://in.ambafrance.org/Address-by-Prez-Emmanuel-Macron-atDavos>
- European Union. Enhancing the accession process - A credible EU perspective for the Western Balkans. 5 February 2020. https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/enhancing-accession-process-credible-eu-perspective-western-balkans_en.
- Резултати два истраживања јавног мњења у Србији, <http://www.nspm.rs>, 23. мај и 31. јули 2022.
- Општа позиција ЕУ са Преговарачким оквиром од 21. јануара 2014; https://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/eu/uvodno_izlaganje_eu_o_pristupnim_pregovorima_opsta_pozicija_eu.pdf
- Веродостојна перспектива проширења за Западни Балкан и појачано ангажовање, Саопштење Комисије упућено Европском парламенту, Савету, Европском економском и социјалном комитету и Комитету региона, 2018; https://www.mei.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/strategija_za_prosirenje/strategija_prosirenja_balkan_2018.pdf

Резолуција Народне скупштине о заштити суверености, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, Службени гласник бр. 125/2007

Стратегија националне безбедности Републике Србије, Службени гласник, бр. 94/2019.

Књиге и чланци

Hadas Aron / Emily Holand, *Beyond the 'End of History': Nationalism, Liberalism and War in Ukraine*, IAI, Mai, 2022

Jaques Baud, „Die Politik der USA war immer zu verhindern das Deutschland und Russland enger zusammenarbeiten“, *Zitgeschehen im Fokus*, No 4/5, 15. März 2022; www.zeitgeschehen-im-fuoks.ch

Kostas Duzinas, *Ljudska prava i imperija – politička filozofija kosmopolitizma*, Службени гласник, Београд, 2009

Vasilis K. Fuskas, Konstantin Dimulas, *Politička ekonomija duga i destrukcije*, Albatros plus, bibl. Evropa, Београд, 2015.

Dejvid Gibs, *Humanitarno razaranje Jugoslavije*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci / Novi Sad, 2010.

Miloš Hrnjaz, *Međunarodno pravo i Ukrajina – ima li života nakon smrti*, *Vreme*, 17. 3. 2022.

Jan Oberg, *Why NATO is outdated, dangerous and deserves to be abolished*, TFF, July 2022

Joe Lauria, *As the US funnels Money and Arms in Ukraine, independent Media faces Pressure to parrot official Narrative*, TFF, July 14, 2022

John Pilger, *War in Europe and the Rise of Raw Peopaganda*, TFF, 5 April, 2022

John J. Mearsheimer, *The Great Ilision – Liberal Dreams and International Relations*, Yale University Press, 2018

John J. Mearsheimer, *Playing with the fire in Ukraine*, портал Нова српске политичка мисао 19. августа 2022.

Franz Neumann, *Demokratska i autoritarna država*, Naprijed, Yagreb, 1978.

- Thomas Röper, Kiew hat 2019 beschlossen Minsk II nicht umzusetzen und Krieg mit Russland vorbereitet, *Anti-Spiegel*, 3. September 2023
- Слободан Самарџић, *Евројска унија: сисџем у кризи*, Издавачка књијарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци / Нови Сад, 2016.
- Vivien Schmidt: Re-Envisioning the European Union: Identity, Democracy, Economy, *Journal for Common Market Studies* 2009; 47(s1)
- Carl Schmitt, *Der Begriff des Politischen* (1932), Duncker und Humblot, 1963
- Џозеф Стијлић, *Како изјубиџи хладни рај*, НСПМ, 24. 8. 2022.

Slobodan Samardžić

ANTI-RUSSIAN EUROPE AND SERBIA'S STRATEGIC VOID

Summary

The starting point of the Article contains a hypothesis that the cause of the Ukraine`s war lies in the American politics of unipolar restauration. That politics has openly been using since a *coup d`état* in Ukraine by the beginning of 2004, although it`s first outlines could have been seen earlier, too. The European Union has been and remained a blind follower of the American world hegemony politics, although it was endeavouring to develop a peaceful and cooperative relations with Russia during the first half of a new century. That politics collapsed after American intervention in Europe starting with the alleged energy (in)security imposition. By means of sanction politics vis-a-vis Russia the USA have forced the EU to accept an ultimate anti-Russian politics and also later to partake in the proxy Ukraine war. Having the described context in mind the politics of the official Serbia is also the subject of the article. Accordingly, the basic observing position is being exposed that Serbia is

pursuing the strategic emptiness view. It is the consequence of Serbian binding to the EU through its enlargement politics, which has in the meantime lost its significance and meaning. Hence, the ideas on the alternative politics of Serbia are being exposed.

Keywords: Russophobia, NATO, war in Ukraine, European Union.

Миломир Степић¹

Институт за политичке студије, Београд

UDK 316.334.3:304(4)

ОПСТАЈАТИ У „МЕЂУЕВРОПИ”: СРПСКО ПИТАЊЕ ОД СТАРЕ ДО НОВЕ БИПОЛАРНОСТИ

Сажетак: У контексту геополитичке позиције српских земаља унутар тампон-зоне од Балтика до Средоземља, у раду се анализирају услови за решавања српског питања. Аутор доказује да су током биполарности, у време постојања Титове Југославије, прилике биле неповољне, а у време „униполарног тренутка” и комадања Југославије, постали још неповољнији. Формирање мултиполарних односа, у којима значајну улогу већ имају српским интересима наклоњене водеће светске силе, даје шансу да се српско питање позитивно решава. Очекујућа нова биполарност – било да се она односи на светске или евроазијске размере – требало би да стабилизује Балкан, за шта је неопходан предуслов стварање интегралне српске националне државе која би обухватала већину српских земаља.

Кључне речи: промена поредака, тампон-зона, геополитички услови, српско питање, велике силе

Неколико уводних подсећања

Шта је српско питање и шта значи решити га повољно и праведно – са српског становишта? Јер, на пример, са

1 Научни саветник, milomir.stepic@gmail.com

англосаксонског, германског, хрватског или албанског становишта, то би значило свођење српског чиниоца – и у демографском и у политичко-територијалном смислу – на најмању могућу меру, па чак и потпуно елиминисање. Са српског становишта, пак, поједностављено, али суштински неупитно, то би значило стварање интегралне српске државе која би својим границама обухватила све или велику већину српских земаља. Тек после такве националне интеграције, могло би да се размишља, самерава, процењује и опредељује за или против наднационалних интеграција сходно конкретним историјско-геополитичким приликама и српским интересима. Супротан пут, са већ проверено негативним југословенским искуством, граничи се са политичким дилетантизмом и националном неодговорношћу, штавише са жртвовањем виталних националних интереса и велеиздајом ненаслутивих последица.

Могу ли Срби да самостално реше српско питање? Посматрано кроз призму историјског искуства, те теоријско-концепцијске, а још више практичне геополитике – то није могуће. Разлог би требало тражити у томе што се Срби и српске земље налазе у средишту глобално важног Балкана, у регионалном Heartland-у, а он неодољивим геополитичким магнетизмом привлачи велике силе и веома утиче на остварење њихових циљева. Парола „Балкан балканским народима” тако узвишено звучи, годи националном поносу и прија слободарском српском духу и уху, али је ближе утопији него рационалном расуђивању. Јер, велике силе као геополитичког аксиома држе се става да је Балкан исувише важан да би био препуштен (само) Балканцима! Ако је то тачно – а јесте – под чијим патронатом се са српског становишта и у српском интересу може позитивно решити српско питање? Који државни и недржавни центри моћи имају балканске визуре и циљеве који су у делимичном или

потпуном сагласју са српским? Може ли се то остварити уз помоћ и у *инџересном слајању сила* са „колективним Западом”¹, кога отелотворују западноевропске и централноевропске силе Велика Британија, Француска и Немачка, предвођене глобалним лидером с оне стране Атлантика – САД? Искључено! Хладноратовска и постхладноратовска историја то недвосмислено потврђују.

Такву судбину српском чиниоцу одредила је не само физичкогеографски предиспонирана и историјски наслеђена позиција на балканском „развођу светова и векова”², већ и често занемаривана чињеница да се он више од једног столећа налази унутар пространије и геополитички сложеније области – „Међуевропе”³. Њени корени назире се још у Пољско-литванској унији (14–18. век), а сасвим је јасно препознатљива у идеји „Међуморја”, коју је по окончању Првог светског рата заступао пољски маршал и државник Јозеф Пилсудски (1867–1935). Један од „очева-оснивача” геополитике као науке, британец Хелфорд Мекиндер, 1918–1919. је осмислио, картографски приказао и функцијски дефинисао „Санитарни кордон” у сличним просторним габаритима, да би он своју практичну улогу играо готово читав међуратни период. Потом ће тај простор бити оштро

- 1 Ауторство појма „колективни Запад” приписује се В. Суркову, да би потом почели да га користе и други руски и страни високи званичници, научници, медији... Детаљније видети у: Миломир Степић, „Целисходност војне неутралности Србије као инструмента стратешког одвраћања у контексту глобалних геополитичких трендова”, у: *Неуџралности и стџраџиешко одвраћање* (Вељко Благојевић, прир.), Медија центар „Одбрана”, Београд, 2022, стр. 106.
- 2 Бранко Гавела, *Предања и знања о стџаром Балкану*, ИП „Нолит”, Београд, 1978, стр. 25.
- 3 Filip Tunjić, „Međueuropa – paradigma političke geografije i geopolitike”, *Društvena istraživanja*, br. 4-5/2007, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, 2007, str. 891.

хладноратовски подељен и кроз његово средиште ће се спустити „Гвоздена завеса” између два супротстављена блока. По њеном подизању, Запад ће се бескомпромисно проширити на рачун Истока, а Доналд Рамсфелд, амерички министар одбране, тај заузети простор, истурен и на „линији ватре” према све снажнијој, самосвеснијој и кочопернијој Русији, назваће „Новом Европом” – наравно, „од виталног националног интереса за САД”. Алармантна „Иницијатива три мора” из 2016, са теменима НАТО-троугла у Пољској на Балтичком, Хрватској на Јадранском и Румунији на Црном мору, већ ће постати снажан антируски бедем и упоредо плацдарм за украјинску авантуру. Истовремено, формулом „Кина+17/16”⁴ долазећи светски горостас показаће да се ни он неће одрећи инфилтрације посредством Балкана у средиште Европе.

Дакле, „Међуевропа” представља клин, тампонски појас, баражни регион протегнут између Балтичког басена на северу и Јадранског, Јонског, Егејског, Мраморног и Црног мора као медитеранских „залива” на југу. Налази се на деликатном, пр(е)олазном, узаврелом контакту евроазијског Heartland-а и Rimland-а, дуж трансгресионо-регресионог frontiјера где осцилује моћ Истока и Запада. Творевина је атлантистичких, таласократских сила како би се имеђу Немачке – континенталистичког џина у „срцу” европског континента – и Русије – такође телурократског џина, али у „срцу” евроазијског мега-копна – формирала баријера. Њена функција јесте да превентивно онемогући контакт и интеракцију њихових интересних сфера и успостављање геополитичке,

4 Када је на састанку у Дубровнику 2019. године вишедимензионалној сарадњи земаља централне, источне и југоисточне Европе са Кином приступила Грчка, иницијатива је добила формат „Кина+17”, али се по иступању Литваније 2021. године вратила на „Кина+16”.

геостратегијске, геокултурне и геоекономске осовине Москва↔Берлин која би могла да доведе у питање глобалну хегемонију Запада окупљеног око северног Атлантика као интегративног маритимног језгра. Стога је „Међуевропа” често играла улогу велике, зоналне „крајине”, која се у специфичним околностима претварала у „тврду” линијску границу са израженом баријерношћу, конфликтним потенцијалом и хало-ефектом. На југу те ионако нестабилне, територијално фрагментирани, етнички хетерогене и територијално променљиве арене где се сучељавају велике силе налази се еруптивни „балкански геополитички вулкан”, а у његовом средишту српске земље.

Сумрак старе биполарности и српско питање у југословенском „златном кавезу”

Геополитичка стварност диктирала је такву просторну димензију уређења европског дела света да се биполарна подела из 1946. коперниканским обртом Титове Југославије 1948. (индикуваном још крајем рата) темељно преобликовала. Фактичким преласком на страну Запада, иако то није учинила формално – нити у војно-безбедносном (НАТО), нити у економско-политичком смислу (ЕЗУЧ/ЕЕЗ/ЕЗ/ЕУ) – управо она је суштински, кардинално, стратешки променила смисао хладноратовског система. У тих неколико послератних година, док је Југославија, макар и привидно, била део источног, геополитички телурукратског и идеолошки комунистичког лагера, тек настајућа Гвоздена завеса, која је, у ствари, представљала на линијски изглед сведену „Међуевропу”, није у потпуности вршила своју функцију. Напротив! Наиме, спуштајући се од Балтика до Тршћанског залива Јадрана, она није успевала да спречи совјетски (руски) излаз на медитеранско „топло море”, захваљујући чему је

постојала „рупа у обручу” поморских сила (првенствено САД) око Евроазије и онемогућавана њихова глобална доминација. Штавише, у том тренутку совјетска (руска) интересна сфера компактно се простирала огромним сувоземљем од Пацифика до балканских прибрежних мора као средоземних залива, уз реалну могућност да „ефекат домина” допринесе њеном додатном проширењу на Грчку, Турску, Италију...

У контексту Евроазије, односно још већег пространства – Мекиндеровог „Светског острва” (афро-евроазијска копнена маса) – „друга Југославија” била је кључна, најосетљивија карика која је повезивала антисовјетски/антируски обруч (Rimland) у његовом најужем сектору. Од њене стабилне припадности прозападном „кругу” зависила је читава Кенанова „Стратегија обуздавања” руског чиниоца, тј. биполарни поредак и хладноратовска глобална „архитектура”. У ствари, „киднаповање” Југославије из источног света имало је свеобухватнији, дубински теоријско-концепцијски геополитички мисао – одржавало је активним таласократски постулат антагонизма Копна и Мора који је дефинисала (наметнула) научна мисао Запада, успевајући да на тај начин држи архи-супарника Русију у подређеној, дефанзивној, landlocked-country позицији и на дужи рок зацементира сопствену глобалну хегемонију. За такву улогу са западне стране Гвоздене завесе спуштене кроз „Међуевропу” Западу је у биполарном сучељавању била потребна Југославија. Зато је она сачувана у готово истим територијалним габаритима (чак незнатно увећана) у односу на ону „прву”, монархистичку – од јужних алпских падина до солунског залеђа и од панонско-подунавске равнице до разубене јадранске обале.

Али, Западу никако није одговарала Југославија којом ће доминирати и управљати српски чинилац, иако би то било логично и оправдано према његовим

демографским, просторним, ресурсним, економским, историјским, културно-цивилизацијским, политичким и другим својствима и заслугама. Штавише, за наста-нак југословенске државе након Првог и рестаурацију након Другог светског рата Срби су уложили своју државотворну традицију и највеће жртве. *Срби су били њодобни да ѿну за Јуѿславију, али нису били њодобни да ѿредводе Јуѿславију.* Зашто? Процењујући да српски елемент као словенско-православни по дефиницији има проруску, и то не само културно-цивилизацијску, већ и геополитичку оријентацију, Запад га је шематизовано „учитао” као непоузданог јер би у неком тренутку могао Југославију, уколико би њоме владао, да (пре)оријентише ка Москви, тј. (ре)позиционира у источни блок. Из тога проистиче да би Rimland око Евроазије добио перфорацију на најделикатнијем месту, те да би се глобална биполарна геополитичка конструкција која је гарантовала надмоћ Запада, па и његов каснији тријумф на крају Хладног рата – срушила као „кула од карата”. Стога, Запад, држећи се сопствених интереса у датим геополитичким околностима, никако није смео да допусти да унутар Југославије српски чинилац буде равноправан, а камоли доминантан.

Егзогеополитичка функција светског значаја у служби Запада одредила је специфичне ендегополитичке односе у „другој Југославији”. Они се сажето могу формулисати са *држайи Русе изван, Запад унуѿра и Србе доле* – аналогно крилатици лорда Исмеја о функцији НАТО у Европи. Рашчлањивањем ове модификоване пароле добија се следеће:

- а) *Руски* утицај у Југославији је после Резолуције Информбироа 1948. године агресивно сузбијан и то се углавном пропагандно приказивало и тумачило у идеолошком кључу, мада је, објективно посматрано, геополитички

и геостратегијски оквир био далеко значајнији; на исти начин требало би да се посматра и сурови голооточки обрачун са проруски оријентисаним угледним „кадровима” – махом Србима и „декрет-етногенезом” тек произведеним Црногорцима – проглашеним за „ретроградне снаге”; услед тога је дошло масовног самопотискивања русофилних осећања и источне (континенталистичке) геополитичке оријентације, те индукованог доживљавања Русије као претње; руски стручњаци, културни домети, научна достигнућа и нарочито словенско-православне везе су систематски потискивани и чак на перфидан начин извргавани подсмеху, док је учење руског језика у школама готово нестало и уступило место енглеском; победе југословенских над совјетским спортистима медијско-политички су тумачене као „тријумфи над Русима” и еуфорично прослављане, нарочито ако су при томе супарници били још и понижавани⁵.

б) *Zajagu*, под вођством САД, широм су отворена врата за инфилтрацију у Југославију, првенствено у смислу војно-политичке и економско-финансијске „помоћи”; Југославија је постала Западу немерљиво важна „трула јабука у корпи здравих јабука” комунистичког света и пример „могућности одметања” од совјетског блока; склапајући 1953. под америчким патронатом Балкански пакт са Грчком и Турском, које су 1952. ушле у НАТО, и она је постала неформални члан те антисовјетске (антируске) Алијансе; Вашингтон је инструментализовао Југославију за артикулисање несврстаног покрета како би се деколонизоване земље 1960-их спречиле да сходно „контраотклону клатна” оду у наручје Москве и тако

5 Парадигматичан пример понижавања противника до данас је остала кошаркашка „одбојка” приликом победе Југославије над СССР-ом и освајања златне медаље на европском првенству у Лијежу 1977. године. Нарочиту „тежину” том поступку даје чињеница да су непосредни актери били југословенски кошаркаши српске националне припадности.

поремете „биполарну равнотежу“;⁶ темељна вестернизација југословенског друштва вршена је пропагандом, деловањем државних институција и масовним финансирањем (стипендирањем) новинара, уметника, научника, књижевника, спортиста и политичких активиста, чиме је стварана, а потом и на водећа места у земљи позиционирана прозападна елита.

в) Срби, на Западу у негативном контексту аксиомски перципирани као „балкански Руси“, били су предмет унутарјугословенске, тј. кенанолике *инџерне сџтрајџеџије обуздавања*; титоистичка „Југославија била је златни ка-вез за Србе“⁷ где је важио принцип „Слаба Србија (Српство) – јака Југославија“; он јесте имао идеолошку, али

-
- 6 Први самит несврстаних одржан је у Београду почетком септембра 1961. године, и то ургентно, већ наредне године након масовног ослобађања афричких земаља од колонијалне власти (1960-та се у дипломатском појмовнику назива „Година Африке“). Индикативно је да само неколико месеци пред ту конференцију за америчког амбасадора у Југославији долази Џорџ Ф. Кенан – дипломата максималног формата, аутор тзв. дугог телеграма из Москве 1947. и „отац обуздавања“ СССР-а током Хладног рата – за кога би било логично да је постављен на неко номинално значајније место као што је државни секретар, саветник за националну безбедност или амбасадор у Пекингу, Москви, Паризу, Бону, Делхију... Тај нимало безначајан детаљ сведочи колико је Вашингтону било стало да несврстаност реалполитички хладноратовски функционализује и да га држи под контролом, иако на тај покрет није гледао са симпатијама, већ као на „нужно зло“. Кенан је и касније доследно остао на становишту да је Југославија дугорочно геополитички употребљива за балканске интересе САД, те је био против њеног разбијања и антисрпског америчког оружаног ангажмана. Мада делује бизарно, јуна 2022. године на зиду зграде некадашње америчке амбасаде у Београду у част његовог дипломатског ангажмана откривена је спомен-плоча.
- 7 Миломир Степић, „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе“, у: *Истџорија једне уџйојпџије: 100 џодина од сџварања Јуџославије, књиџа друџа*, (приредио: Никола Маринковић), *Catena mundi*, Београд, 2018, стр. 297.

много снажнију забашурену геополитичку димензију и значио је да Србима треба умањити квантитативне и квалитативне капацитете како би заједничка држава опстала и играла задату улогу антируске баријере; стога је „држање Срба доле” спровођено на различите начине: десетковањем елите, политичком маргинализацијом и фаворизовањем хрватско-словеначке номенклатуре, системским и систематским сузбијањем националног идентитета, наметањем комплекса колективне кривице за монархизам и великодржавље, економским заповставањем српских области, фрагментирањем српских земаља републичко-покрајинским границама, етно-демографским и територијалним редуковањем помоћу стварања „инстант-нација”...

Суноврат српског националног корпуса у периодима 1914–1918, 1918–1941. и 1941–1945. наставио се и у време „титовштине”⁸ 1945–1980, па и после ње, у виду идеолошке инерције под паролом „И после Тита – Тито”, до краја спољашњег хладноратовског оквира 1989. године. Биполарни „амбијент”, који је подразумевао вишенационалну југословенску државу и српског чиниоца у њеним границама, али са западне стране „Гвоздене завесе” спуштене кроз „Међуевропу”, представљао је *нејативан идеолошки предуслов за решавање српског питања.*

8 Српски филозоф Кајица Миланов (1905–1986), предратни и кратко време поратни професор на Филозофском факултету Универзитета у Београду, те после емиграције и професор на Филозофском факултету Универзитета на Тасманији (Хобарт) у Аустралији, *титовизам* је сматрао варијантом комунистичке идеологије, а *титовишћину* њеном применом у Југославији. „...титовизам је комунистичка теорија, док је титовштина комунистичка пракса у нашој земљи.” Видети: Кајица Миланов, *Титовишћина у Југославији*, 2. изд, Друштво за привредну историју; Институт за европске студије, Београд, 2021, стр. 201. [Прво издање: Dr Kajica Milanov, *Titovština u Jugoslaviji*, Sloga, Perth, Australia, 1952.]

Штавише, Срби су били „колатерална штета” функционисања евроазијског Heartland-Rimland механизма сучељавања две велесиле – САД и СССР.

„Међуевропа” у појавном облику „Нове Европе” и разобручено антисрпство током униполарности

Упоредо са „монументалном геополитичком конфузијом”⁹ изазваном обарањем Берлинског зида и окончавањем биполаризма, из пропагандно-политичких и псеудонаучних кругова кренуо је „цунами” убеђивања како наступа идилично време *ендизма* – краја историје и географије, тј. престанка идеолошких сучељавања, сваковрсних екстремизама, оружаних конфликта, врућих и хладних ратова, борби за територије, границе, колоније, природна богатства, саобраћајне коридоре и чворове, излазе на мора... „Смрт геополитици, живела геоекономија!” – ширило се из центара планетарног утицаја. Свет ће постати уједињен – глобално село – где ће се захваљујући технологији у тренутку све знати и гледати „преко плота”, а државе, ваљда, претворити у засеке, крајеве, махале. Време, у смислу краткоће и брзине, тријумфоваће над простором, раздаљином. Са победником у тек окончаном Хладном рату – САД – нико никада неће моћи да се мери. Оне ће без отпора формирати униполарност као наводно вечни поредак – *Rex Americana* – заснован на тзв. западним вредностима. Глобализација биће, у ствари, вестернизација, а идеолошки глобализам – американизам. А остатак света мораће, хтео-не-хтео, да се томе повинује и прилагоди. „Ил’ да му се поклони, ил’ да му се уклони!” Онај ко то не буде умео или хтео – тим горе по њега. Русија, резидуум СССР-а, онемоћали

9 Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Banja Luka, 2001, str. 86.

некадашњи глобални такмац, биће максимално онемогућаван да се опорави, а Кина, нови изазивач, под сталном присмотром и спутавана већ успостављеним правилима. Кредибилитет светског хегемона биће сурово доказиван на примеру потенцијалних руских и кинеских следбеника и савезника, проглашених за „отпаднике”. Срби, хтели-не хтели, били су један од њих, будући да је нови, униполарни поредак угрожавао њихове егзистенцијалне интересе.

Каква је била српска позиција почетком „униполарног тренутка”, како је називан зачетак светских односа за који се мислило да ће прерасти у нови поредак? Да ли је то била прилика за српско ослобођење и уједињење, у условима слома источног блока, распада Совјетског Савеза, готово колапса Русије и редефинисања улоге „Међуевропе” после уклањања „Гвоздене завесе”? Колико би се Југославија уклапала у новонастајућу геополитичку структуру света, нарочито да је постала истински демократизована и модернизована држава растерећена титоистичког наслеђа? Или би то пре успели њени административно/политичко-територијални саставни делови и национални конституенци? И који? Само изворни или и они накнадни, октроисани? Кога од њих је неприкосновени глобални лидер идентификовао као компатибилног новом поретку који је стварао?

Како је изгледала геополитичка структура света у фази највећег замаха униполарности и где су се налазиле српске земље? И руској геополитичкој мисли¹⁰ није преостало ништа друго него да констатује како су крајем 20. и почетком 21. века (а) *Језиро* система чиниле САД – у то време неприкосновени лидер по свим показатељима

10 Краткое изложение евразийства в четырех картах; <http://www.geopolitica.ru/sites/default/files/map-3-big.jpg> (приступљено: 18.07.2022.)

„тврде” (нарочито војне и економске) и „меке моћи” (нарочито политичке и медијске). Оне су додатно учврстиле (б) *два макро-мостобрана* на прочељима Евроазије, које су формирале још крајем Другог светског рата и консолидовале током Хладног рата. Онај транспацифички су „укотвиле” контролишући Јапан, Јужну Кореју, Тајван, Филипине и бројне острвске базе, али нису даље копнено продирале јер би то значило директну конфронтацију са Русијом и Кином. Са западне стране, онај трансатлантски је продро дубоко у европски простор, са тенденцијом да се након хладноратовске победе прошири до савремених граница Русије и да око ње до максимума појача „стисак анаконде”. Огроман део Планете заузимао би ареал хетерогеног, узаврелог, демографски експанзивног и геополитички турсног (в) *Трећеј свејта*, коме би припадали Латинска Америка, Африка и највећи део ванруске Азије, укључујући Кину која се тих 1990-их тек кандидовала за велику силу. Преостали простор чинила би (г) *Црна руја* – Русија – и даље огромна земља, али само привидно држава, опљачкана „приватизацијом”, олигархизована, нестабилна, фрагментирана, развлашћена, дезорганизована, осиромашена, лишена поноса, самопоуздања и кредибилитета неопходног чак и за статус регионалног „играча”.¹¹

Сукцесивном експанзијом трансатлантског (европског) макро-мостобрана у виду проширења НАТО и ЕУ, класични Rimland померен је на исток. „Међуевропа” је постала актуелна са становишта односа Запада према Русији. Како Запад није одолео краткорочном и крволочном изазову да територијално наплати свој хладноратовски тријумф, пропала је кооперативна, економски корисна и геополитички стабилизујућа опција да „Међуевропа” постане

11 Миломир Степић, *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 555.

контактни појас, тј. „регион-капија” (Gateway Region). Напротив – она се постепено претварала у русофобни бастион, претњу руској безбедности и „одскочну даску” за даљи атак на Белорусију, Украјину и саму Русију, односно постајала је нестабилна „конфликтна зона” (Shatterbelt).¹² Некадашњи амерички министар одбране Доналд Рамсфелд назваће је „Новом Европом”, са веома важном антируском мисијом, те сходно томе, у новим околностима за интересе САД значајнијом од старих европских чланица трансатлантских интеграција.

На јужном крају те нове модификације „Међуевропе” – на Балкану – југословенски простор више није био на првој линији фронта према Heartland-у, већ је остао у позадини. Дакле, југословенска држава више није била неопходна Западу за геополитичку функцију за коју је направљена и одржавана. Напротив! Ако би се очувала у својим спољашњим, међународно признатим границама, а на унутрашњем плану се трансформисала у складу са општим демократским принципима, онда би у њој, логично, српски елемент имао водећу улогу. А то русофобни и, следствено, србофобни Запад није смео да дозволи. Решење је пронашао у уништавању и комадању Југославије, али ни случајно на начин да се на њеним рушевинама изјашњавањем и испуњењем воље народа конституише једна, целовита српска национална држава од Старе планине до Прокупља и од средишњих делова Панонске низије до Јадрана како не би била пространо и добро позиционирано (са излазом на море) упориште Русије „једном када поврати своју снагу”¹³. Управо стога се Бадентерова комисија определила за тобоже деколонизациони приступ¹⁴, односно, у стварности, за титоис-

12 Saul B. Cohen, *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham /Maryland/, 2003, p. 398.

13 Z. Bžezinski, *Velika šahovska tabla*, str. 45.

14 У контексту украјинске кризе и антируске кампање, Запад је

тички псеудопринцип поделе Југославије дуж републичких граница. „Једним ударцем две муве”: истовремено је извршено и уништавање заједничке југословенске државе и фрагментирање српских земаља. Већ у следећој фази Запад је одступио од правила које је сам успоставио и отишао корак даље – оружаном агресијом 1999. извршио је *de facto* ампутацију *јокрајине* Косова и Метохије од Србије како би успоставио ново геополитичко стање, овога пута у складу са нескривено антисрпским геслом: „Мала Србија – стабилан Балкан”.

Тријумфом у Хладном рату и успостављањем униполарне доминације Запад је у постјугословенском делу Балкана доказивао престиж. Ако је током биполарности и Титове Југославије и морао како-тако да толерише српски фактор и „обуздава” га на посредан, прикривен, перфидан начин, после рушења Берлинског зида, подизања Гвоздене завесе, урушавања совјетске интересне сфере и слабљења Русије – то је могао да чини бескрупулозно, сурово, директно. Штавише, његово антисрпско деловање добило је облике и размере осмишљеног, дуготрајног и вишедимензионалног процеса расрбљивања Балкана.¹⁵ Поступање према Србима и српским

средином 2022. активирао тезу да (и) Русију треба „деколонизовати”, те јој је, сходно томе, намењена конфедерализација, односно фрагментација. То су, међутим, теоретичари и практичари геополитике осмислили знатно раније. Видети: Zbigniew Brzezinski, „A Geostategy for Eurasia”, *Foreign Affairs*, Vol. 76, № 5, September/October 1997, Council on Foreign Relations Inc, New York, 1997, pp. 59-61. Главни циљ, у време све драматичније кризе природних богатстава (нарочито енергената), јесте одузимање пребогатог Сибира, који Запад третира као руски „територијални посед” (колонију). Видети: Zbignjev Bžežinski, *Друга шанса Америке – три председника и криза америчке supersile*, JP Službeni glasnik; Fakultet bezbednosti, Beograd, 2009, str. 74.

15 О феномену, нарочито о начинима расрбљивања Балкана видети: Миломир Степић, „Век расрбљивања Балкана –

земљама послужило је као пример другима шта их чека ако се супротставе налету Запада и његовог неприкосновеног предводника у напону снаге. Стога се може закључити да су униполарни *геополитички услови за решавање српској припадња били екстремно неадекватни*, још неповољнији од оних у време биполарности.

Мултиполаризација света: укидање „Међуевропе” и српско геополитичко „светло на крају тунела”

И даље се „ломе копља” о моменту када је Запад ушао у деклинистичку фазу, а нарочито када је почело крућење глобалне хегемоније САД. С друге стране, све више има и оних који тврде да је та расправа беспредметна. Јасно је да су на овај или онај начин силе Запада владале светом од Колумба, тј. од опловљавања Планете, што је омогућило успостављање таласократског принципа доминације „по паралели”. То је омогућило колонијална освајања и безочну, вишевековну експлоатацију људи и отимачину природних богатстава захваљујући насилним, војним методама. На томе се темељио енормни развој европских метропола. Али, томе је дошао крај. Више не успевају ни САД, које још увек, мада тешком муком и још кратко време, опстају на лидерској позицији проистеклој из победничких геополитичких, геостратегијских и геоекономских аквизиција из Другог светског рата, а учвршћених током Хладног рата. Тешко је одредити преломни тренутак и догађај када се поредак удаљио од униполарног, а приближио мултиполарном. Многи сматрају да је одлучујуће било Путиново иступање на Безбедносном форуму у Минхену 2007. године,

геополитички узроци и последице”, *Политичка ревија*, год. (XXVI)XIII, vol. 41, бр. 3/2014, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 1-23.

мада је ближе реалности да се не ради о чину, него о процесу. Процесу мултиполаризације.

Просторна слика савременог мултиполаризованог света могла би да буде налик на класичну телурократску концепцију која подразумева поделу на четири меридијански издужене зоне¹⁶ (слично Хаусхоферовим пан-областима¹⁷). У њиховом средишту биле би велике копнене масе, предвођене силама са континенталистички заснованим геополитичким идентитетом, али у међувремену мање или више достигнутом „моћи пуног спектра”. Свака од зона садржала би бројне, а знатно хомогеније *велике њросџоре*, који би „омекшавали” границе зона и омогућавали лакшу интересну сарадњу међу њима. Ипак, тај модел је само „једна од могућих верзија”¹⁸, а одликује га архаичност, статичност и једнозначност. Уосталом, он би подразумевао и евентуално успостављање неформалне Велике Источне Европе¹⁹ као споне Русије и Европе. Она јесте пројектована као супротност „Међуевропи” („анти-Међуевропа”), али постоји опасност да у нагло измењеним околностима постане геополитички инструментализована и политички-територијално индивидуалисана. Стварности би више одговарао вишекритеријумски приступ и свет структурисан на основу *блокова*²⁰ издвојених према неком доминантном

16 Краткое изложение евразийства в четырех картах; <http://www.geopolitica.ru/sites/default/files/map-1.jpg> (приступљено: 18.07.2022.) или *Евразийский взљад – основные њринциџы доктџирнальной евразийской џлайџфомы*, Арктогея центр, Москва, 2001, С. 44.

17 Едвард Мид Ерл, *Творци модерне стџраџеџије*, Војно дело, Београд, 1952, стр. 425.

18 Александр Гельевич Дугин, *Геџоџиџика*, Академический Проект; Гаудеамус, Москва, 2011, С. 461.

19 *Истџо*, стр. 478.

20 Milomir Stepić, „Buduća blokovska struktura sveta”, *Ekonomika*, 1-2/97, IP Ekonomika, Beograd, 1997, str. 37-41.

својству – историјско-географском, цивилизацијском, гравитацијском, економско-комуникацијском... Као и претходни, и он би проистекао из „ослобађања Европе од америчке окупације” и потискивања САД на западну хемисферу, те би означио „Епоху Евроазије”. Поред осталих, један од блокова био би Евро-Русија, а у његовом саставу не би постојала никаква „међуевропска творевина” са деструктивним потенцијалом, нити са антинемачком, антируском, па ни антисрпском улогом.

Српски чинилац има скупо плаћене, али традиционално партнерске и последњих деценија потврђено веома добре односе са евидентно опорављеном Русијом и запањујуће брзо ојачалом Кином, силама које су изашле из сенке и генеришу хијерархијску промену на скали светских актера. Штавише, српски чинилац представља поузданог заступника њихових балканских интереса, што се са становишта Вашингтона и Брисела негативно тумачи као „малигни” (руски) и „корозивни” (кинески). С друге стране, релативно ослабљени и нарушеног угледа САД и Запад у целини настоје да задрже status quo, али са мало успеха. Украјински сукоб као лакмус указује да редефинисање граница престаје да буде табу-тема и да формирање неокласичних интересних сфера може да постане реалност која води у мир и какву-такву стабилност. За српски народ и српске земље од виталног значаја јесте чијој интересној сфери ће припасти и да на то утиче колико је максимално могуће. У том контексту, један од неколико глобалних блокова/полова мултиполаризованог света – помињана гигантска Евро-Русија – садржао би неколико великих њросџора на западу: највећи део данашње ЕУ не би могао да опстане у целовитом стању и трансформисао би се у *Лајтински*, *Германски* и *Скандинавски велики њросџор*, те *Анџосаксонски фрајменџи* са очуваним чвршћим трансатлантским везама са САД. Преостали, највећи, био би *Руски велики њросџор*, коме

би припадао и готово читав Балкан (изузимајући његов крајњи запад), са ревидираном антиатлантистичком политичко-територијалном структуром постјугословенског простора.²¹ Обухватао би и већину српских земаља, у темељно промењеним геополитичким условима конституисаних у српску националну државу.

У преломном времену убрзаних промена светског поретка српско позиционирање сходно новом распореду моћи биће дугорочно, егистенцијално пресудно важно. Питање колико још дуго ће моћи да се игра на карту „вербалне неопредељености” и да се „седи на две столице”, односно „ни на једној столици” (укључујући и скупштински прокламовану војну неутралност), а да се истовремено вишеструко више вежби и других односа одржава са НАТО-ом и његовим појединачним чланицама него са ОДКБ-ом, Русијом и другим источним земљама. Нарочито је проблематичан званичан став Србије да „јесте војно, али није политички неутрална јер је на путу у ЕУ” када је увек било јасно, а поводом украјинске кризе белодано, да између НАТО-а и ЕУ нема суштинске разлике. Јер са самог Запада званичници недвосмислено поручују: „обе организације припадају Западној цивилизацији”, „да није било НАТО-а, не би било ни ЕУ”, да су „две стране исте новчанице”, „хардвер и софтвер”, „лева и десна нога” трансатлантизма... Ако се свему томе придода, вреди поновити, вишедеценијски изразито негативан став Запада – НАТО и ЕУ, нарочито њихових водећих чланица – према елементарним српским интересима, онда је већ време за отворено одустајање од прозападне националне оријентације и престојавање на происточну, а већ годинама такво је

21 Миломир Степић, „Геополитичка перспектива реконфигурације постјугословенског простора”, *Национални интерес*, год. XVII, vol. 40, бр. 1/2021, Институт за политичке студије, Београд, 2021, стр. 192- 195.

махом и опредељење грађана Србије²². Између „колективног Запада” под америчким вођством као „отворених непријатеља”, с једне стране, те Русије и Кине као „уздржаних пријатеља”, с друге стране, требало би да је српски избор сасвим јасан – на страни ових других. Али,

22 У априлу 2022. године саопштени су наводно изненађујући резултати београдске агенције за истраживање ставова јавности „Ипсос” како је тобоже први пут подршка становништва Србије њеном чланству у ЕУ пала испод 50% (43% против, 34,9% за и 21,3% не зна или не жели да се изјасни). Још негативнији став грађана према укључивању Србије у ЕУ забележила је почетком јула 2022. агенција „Демостат”. Међутим, резултати вишегодишњих истраживања Института за политичке студије из Београда, која се на репрезентативном узорку на територији Србије (изузимајући КиМ) врше непосредним анкетирањем, сведоче да је то учешће одавно и стабилно далеко испод половине испитаника. Наиме, поред одговора на остала бројна, делом стална, а делом променљива питања, на постављено питање које гласи „У којој мери подржавате учлањење Србије у ЕУ”, одговори су на скали од „уопште не подржава” (обележје 1) до „у потпуности подржава” (обележје 5) распоређени на следећи начин (резултати крајем назначених година):

– 2018. од 1.449 анкетираних укупно *није* подржавало (одговори под обележјем 1 и 2) **39,1%** и укупно *јесће* подржавало (одговори под обележјем 4 и 5) **33,7%**, уз 5,0% без одговора или не зна;

– 2019. године од 1.775 анкетираних укупно *није* подржавало **33,2%**, а укупно *јесће* подржавало **38,9%**, уз 4,7% без одговора или не зна;

– 2020. од 1.200 анкетираних укупно *није* подржавало **36,2%**, укупно *јесће* подржавало **36,0%**, уз 3,3% без одговора или не зна и

– 2021. од 1.150 анкетираних, чланство Србије у ЕУ укупно *није* подржавало **37,3%**, укупно *јесће* подржавало **35,5%**, уз 0,8% без одговора или не зна.

При томе, учешће опредељења између наведених судова (обележје 3) расло је од 22,1% крајем 2018. до 26,3% крајем 2021. Видети: *Исцртавање јавног мњења* (делимично обрађени резултати упитника), Институт за политичке студије, Београд, нов. 2018, дец. 2019, нов/дец. 2020. и нов. 2021.

пре свега, глобалне геополитичке прилике, а још више јасно препознатљиви и доказиви трендови који воде мултиполарном поретку и пребацивању тежишта моћи на силе наклоњеније јединственом и снажном српском чиниоцу на Балкану *дају изгледну шансу за позитивно решавање српској будућности*. Ту чињеницу би требало да уваже српске политичке номенклатуре и у складу с њом преусмере курс „државног брода”.

Необиполарност као геополитички епилог и српско позиционирање

Мултиполарност – чак и када/ако буде сасвим достигнута – није коначан облик глобалног поретка (нити такав постоји), већ прелазна, транзициона фаза која се појављује у виду неколико подтипова – униполарна мултиполарност, слојевита мултиполарност, хијерархизована мултиполарност, псеудоравнотежна трополарност, четворополарност... За једини како-тако равнотежан и најмање нестабилан сматра се биполарни систем. Хоће ли се он (поново) успоставити, како ће функционисати и најпре шта ће бити конкурентски полови? Да ли ће на „два таса глобалних теразија” бити (нео)класичне моћне државе и које? Може ли се очекивати да „двобој” буде једна супер-сила против утилитарно и антиподски окупљеног „остатка света”? А можда се ривалитет развије између два „грозда држава” који ће на унутрашњем плану бити организовани на пирамидалан начин надређени–подређени? Или ће се супарништво успоставити између две најмоћније цивилизације? Могу ли да се за примат надмећу дугорочне групације или ad hoc савези налик данашњем НАТО-у, ОДКБ-у, АУКУС-у, БРИКС-у, ШОС-у или хипотетичкој Исламској алијанси, Арапском пакту...? Неће ли дуалитет бити између (транс)континенталних интеграција – на пример, Евроазија наспрам

(Пан)Америке? Да ли је реално очекивати да потиснута Америка постане „периферија” без великог утицаја на структуру геополитичких односа у (Афро)Евроазији, где ће се формирати посебна, парцијална мултиполарност, а потом необиполарност, па чак и униполарност (нпр. Рах Сипика). И како да се у свему томе позиционира српски чинилац?

Током тих суштинских, фундаменталних преобликовања глобалног поретка – од биполарности, коју су обележили хладноратовски антагонизми, преко униполарности, где су до изражаја дошли асиметрични конфликти, и мултиполарности, карактеристичне по прокси и хибридним сукобима, до долазеће необиполарности, када ће се одвијати перманентне и свеобухватне конфронтације – до неслућених димензија мењају се геополитичке парадигме. Ипак, квалитет средишњег, heartland-истичког положаја на глобално веома важној „балканској копчи” чини да важност српског чиниоца вишеструко надмашује његову квантитативну просторну, демографску, ресурсну, војну и економску минорност у светским размерама. Та специфична „положајна рента” чини да он од детерминистички фиксираног геополитичког објекта посибилистички прерасте у геополитички субјект, који ће наглашену вредност добијати како буде одмицала мултиполаризација света, а нарочито са приближавањем нове биполарности. Успостављање таквог поретка јесте *изледна йрилика, која се не сме йройусийиши, да се реши срјско йиийање* тако што ће се направити српска национална држава која ће обухватити велику већину српских земаља. Традиционална српска полицентричност, као и одмакли процеси расрбљавања и етно-инжњерингом створених инстант-нација, захтеваће да она у прво време буде федеративног или, пак, регионалног типа (слично Италији или Шпанији), да би се у каснијим фазама чвр-

шће интегрисала и унитаризовала.²³ То нужно подразумева ревизију атлантистичког поступка „разби-распада” Југославије и принципа успостављања актуелних граница, што се не може обавити без воље, сагласности и ангажмана Србима *наклоњених сила* које ће обликовати и уграђивати „балкански каменчић у светски мозаик”. Стога би требало да им Срби експлицитно кажу шта хоће, то уведу у међународни оптицај и упорно траже, те предочавају како се српски интереси уклапају у њихову глобалну, континенталну и регионалну геополитичку агенду.

Литература

- Brzezinski, Zbigniew (1997), „A Geostrategy for Eurasia”, *Foreign Affairs*, Vol. 76, № 5, September/October 1997, Council on Foreign Relations Inc, New York, pp. 59-61.
- Bžežinski, Zbignjev (2001), *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Banja Luka.
- Bžežinski, Zbignjev (2009), *Druga šansa Amerike – tri predsednika i kriza američke supersile*, JP Službeni glasnik; Fakultet bezbednosti, Beograd.
- Гавела, Бранко (1978), *Предања и знања о сџаром Балкану*, ИП, „Нолит”, Београд.
- Дугин, Александр Гелъевич (2011), *Геоџолиџика*, Академическиј Проект; Гаудеамус, Москва.
- Ерл, Едвард Мид (1952), *Творци модерне сџраџеџеџе*, Војно дело, Београд.
- Миланов, Кајица (2021), *Тџџовџџина у Јуџославију*, 2. изд, Друштво за привредну историју; Институт за европске студије, Београд.
- Stepić, Milomir (1997), „Buduća blokovska struktura sveta”, *Ekonomika*, 1-2/97, IP Ekonomika, Beograd, стр. 37–41.

23 М. Степић, „Геополитичка перспектива реконфигурације постјугословенског простора”. Видети карте на стр. 202 и 203; стр. 210-220.

- Степић, Миломир (2014), „Век расрбљивања Балкана – геополитички узроци и последице”, *Полиџичка ревија*, год. (XXVI)XIII, vol. 41, бр. 3/2014, Институт за политичке студије, Београд, стр. 1–23.
- Степић, Миломир (2016), *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд.
- Степић, Миломир (2018), „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе”, у: *Историја једне уније: 100 година од стварања Југославије, књига друа*, (приредио: Никола Маринковић), *Satena mundi*, Београд, стр. 297–319.
- Степић, Миломир (2021) „Геополитичка перспектива реконфигурације постјугословенског простора”, *Национални интерес*, год. XVII, vol. 40, бр. 1/2021, Институт за политичке студије, Београд, стр. 183–229.
- Степић, Миломир (2022), „Целисходност војне неутралности Србије као инструмента стратешког одвраћања у контексту глобалних геополитичких трендова”, у: *Неутралност и сипрајешко одвраћање* (Велько Благојевић, прир.), Медија центар „Одбрана”, Београд, стр. 99–115.
- Tunjić, Filip (2007), „Medueuropa – paradigma političke geografije i geopolitike – na Zapadu ništa novo, na Istoku sve po starom”, *Društvena istraživanja*, br. 4–5/2007, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, str. 891–915.
- Cohen, Saul B. (2003), *Geopolitics of the World System*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Lanham /Maryland/.
- *** (2001), *Евразийский взляд – основные принципы докйри-нальной евразийской йлайфомы*, Арктогея центр, Москва.
- *** (2018, 2019, 2020, 2021), *Испраживање јавној мњења* (делимично обрађени резултати упитника), Институт за политичке студије, Београд.
- Краткое изложение евразийства в четырех картах; <http://www.geopolitica.ru/sites/default/files/map-1.jpg> (приступљено: 18.07.2022.)
- Краткое изложение евразийства в четырех картах; <http://www.geopolitica.ru/sites/default/files/map-3-big.jpg> (приступљено: 18.07.2022.)

Milomir Stepić

SURVIVING IN „EUROPE-IN-BETWEEN”:
THE SERBIAN QUESTION FROM OLD TO NEW
BIPOLARITY

Summary: For the entire previous century, through the center of Europe, from the Baltic to the Mediterranean, there existed a barrier installed by the Atlanticist powers for anti-Russian and anti-Germanic geopolitical purposes. Depending on the world and European order, it took the form of a spacious buffer zone in some historical sections, and sometimes appeared in the form of a linear „hard border” such as the Iron Curtain during the Cold War. In this geopolitical context, the Serbian question was constantly open. During bipolarity, during the existence of Tito’s Yugoslavia, those conditions were unfavorable, and during the „unipolar moment”, the fragmentation of Yugoslavia and the Serbian space, they became even more unfavorable. The formation of multipolar relations, in which the „major geopolitical players” who favor Serbian interests already play a significant role, gives a chance for a positive resolution of the Serbian issue. The expected new bipolarity – whether it refers to the world or Eurasian framework – should stabilize the Balkans, for which the creation of an integral Serbian national state that would include the majority of Serbian lands is a necessary prerequisite. Consequently, it is necessary to clearly define Serbian goals, present them to the future leading world powers and mold them into their interests.

Key words: change of order, buffer zone, geopolitical conditions, Serbian issue, great powers

Слободан Рељић¹
Универзитет у Београду
Учитељски факултет

UDK 316.334.3:323.1(=163.41)

СРБИ ПРЕД НОВИМ
„НОВИМ СВЕТСКИМ ПОРЕТКОМ”:
СУДАР ЈАСНОГ ОПРЕДЕЉЕЊА НАРОДА И
(НЕ)РАЗУМЕВАЊЕ ПРОМЕНА ОД ЕЛИТЕ У ВЛАСТИ

Сажетак: Балкански простор је окупирала америчка сила и на њему су успостављене државне организације које су стављене у стање „треће димензије моћи”. Реч је о тоталитарној контроли потчињеног, таква да се код њега „уопште не јаве одређене мисли или жеље, чиме се преду-пређује незадовољство и побуна”. Кад погледате данашње постјугословенске „државне” конструкте, видите *колонијалне демократије* које – сем Срба – уопште не могу да региструју меку окупацију, односно доживљавају је као ослобођење. Украјинска криза ће, међутим, дефинитивно скршити *Pax Americana* и тако ће се изаћи и из „треће димензије моћи”.

Кључне речи: Балканизација, рат у Украјини, *Drang nach Osten*, колонијалне демократије

Нико на овом свету не може да учини ништа толико значајно да бих се ја наљутио. Љутиш се на људе онда кад мислиш да су њихови поступци важни. Ја тако више
не мислим.

Карлос Касијанега

1 Професор у пензији, relicars@gmail.com

1.

Постјугословенски простор функционише по америчком разумевању како треба уређивати свет. Србима је одређена улога оног кога треба „преваспитати” и онда је уследио процес груб и неодговоран – и према политичким приликама и историјским основама и према културним посебностима региона. То је од Срба направило први побуњени народ против *новој свејској њоретјка* како га је представљао амерички председник Џорџ Буш почетком 1990. кад се окончавао Заливски рат – што је амерички пројекат „светске заједнице народа (*Global community of nations*) као њрецизан, сисџемајски и сџироџо исџланиран механизам за уџрављање народима и нацијама”.

Као основа у нашим приликама узето је старо империјално средство *Divide et impera*. Балканизација, како се то конкретно именovalo.

„Балканизација је”, према *Енциклопедији Британици*, „подела вишенационалне државе на мање етнички хомогене целине. Термин се користи и за означавање етничког сукоба унутар мултиетничких држава”. Или: „Процес поделе земље, региона, итд. на мање области у којима се различите групе људи не подносе или се боре једна против друге” (*Macmillan Dictionary*).

Енциклопедија Британика наводи да је појам настао „на крају Првог светског рата да опише етничку и политичку фрагментацију која је уследила након распада Отоманског царства, посебно на Балкану”. Иако *балканизације* не би било без пресудног утицаја Запада, то се у дефиницијама појављује нејасно и успутно. Запад воли да своје гадости приписује другима. Чак и кад се признаје да се под тај појам могу подвести и догађања у Африци 1950-их и 1960-их година „после распада Британског и Француског колонијалног царства”. Али кад на ред дођу

распади Југославије и Совјетског Савеза, онда се то обогађује детаљима и оценама: „Током 1990-их, на пример, Русија и Југославија су користиле силу у покушајима да угуше покрете за независност у Чеченији и етнички албанској покрајини Косово, респективно; у сваком случају је уследило даље насиље које је резултирало смрћу и расељавањем хиљада људи.

Напори међународне заједнице да се избори са етничким ратом који је уследио после балканизације били су помешани. Европски напори да се заустави насиље у Босни и на Косову пропали су све док ваздушни удари Северноатлантског савеза предвођени САД нису приморали српске снаге да прекину своје операције. Напори да се заустави насиље на другим местима (на пример, у Јерменији и Азербејдану) били су мање успешни.” *Бриџанника* се држи британске истине без обзира на то колико им чињенице угрожавају наратив.

2.

Pax Britannica је окончана с Првим светским ратом. Уређивање света по британским интересима и моћи постало је очигледно после пада Наполеона у Москви крајем 1812. године. Та моћ је превлађивала до краја Првог светског рата. Британци су се повлачили лукаво. И њихова данашња политика је део тог процеса.

„Када велике силе почну да уочавају ерозију свог глобалног положаја, њихови лидери крену да то оштро поричу. У зору XX века, док субритански лидери нејасно уочавали ерозију у глобалној доминацији своје земље, велики дипломата лорд Солзбери изнео је суморно размишљање које је истовремено обухватило и неизбежност пропадања и порицање истог. ’Шта год да се дешавало, биће све горе’, рекао је и енглески иронично додао: ’Зато је наш интерес да се што мање дешава.’”

Овако је почињао чланак у *Ајланик* магазину 26. априла 2012. а испод наслова *Крај Рах Америка: Како је њаг Зајада њосџао неизбежан – Евроајланиски свеј је дуџо имао џлобалну доминацију, али се она ближи крају*. Илустрација је фотографија председника Барака Обаме на Кинеском зиду.

А успон Америке почиње кад је председник Вудро Вилсон умарширао у Велики рат 1917. међу окрвављене и самопоништене европске силе и онда, као победник, узео да дели правду на Версајском састанку. Користио је погодност учесника-неучесника рата да „наметне своју визију међународног поретка и Немцима и Савезницима”. Међутим, Версајски систем је имао толико недостатака да се морао окончати у Другом светском рату. После тих још крвавијих сукоба Европа је, практично, колабирала и поред друге стране биполарног света америчка доминација је могла да се покаже као *Рах Америка*.

Резултат оба светска рата на европском плану је пораз Средње Европе, германске (тражила промену status quo) у сукобу са Атлантским Западом, англо-саксонским (одржавали status quo); Скандинавци су се ангажовали минимално, а Источна Европа била, што рече један аустријски социолог, „више објект него субјект”. Русофонска Европа је била на страни победника, уз велике губитке који су захтевали огромне напоре у послератним обновама.

Прва међу светским силама мора доминирати на војном и економском плану, с једне стране, и показивати престиж меке моћи и способност да намеће агенде за кључна догађања, с друге стране. После драматичне финасијске кризе из 2008. године, свет се суочио са убрзаним опадањем америчке моћи.

„Све до касних 1960-их, Сједињене Државе су биле доминантна светска производна сила. Данас је у

суштини постала рентијерска економија, док је Кина водећа светска производна нација. Студија која је недавно објављена у *Фајненшел Тајмсу* показује да 58 посто укупног прихода у Америци долази од дивиденди и исплата камата” (Layne, 2012).

„Сваки амерички долар је чек написан на рачуну који је прекорачен за 30 билиона долара... ’Пуно поверење и сигурност’ у амерички трезор је углавном мит који одржава институционални оквир на темељу од песка. У ствари, USD није вредан папира на коме је штампан; то је дужнички папир којим се млатара у океану црвеног мастила. Једина ствар која спречава долар да нестане у етру је инертно поверење лаковерних који га и даље прихватају као законито средство плаћања. Али зашто људи остају сигурни у долар када су његове мане свима познате? На крају крајева, амерички национални дуг од 30 билиона долара тешко да је тајна, као ни додатних 9 билиона долара нагомиланих у билансу ФЕД. То је прикривени дуг којег амерички народ није потпуно свестан, али је за све одговоран” (Whitney, 2022).

3.

Иза очигледног опадања моћи Америке указује се још очигледније труљење Европе. Јер опадање САД „представља крај ере западне доминације над светским догађајима која је почела пре отприлике 500 година. Током ових пола миленијума светске историје, глобална позиција Запада је остајала сигурна, а већина великих, глобалних дешавања била су представљена унутарцивизацијским променама моћи. Сада, међутим, док економски и геополитички центар гравитације међународног система мигрира из евроатлантског света у Азију, видимо почетке међуцивизацијске промене моћи” (Layne, 2012).

Свет постаје мултиполаран, а понашање САД и Европе самоубилачко – они с једне стране тврде да им је Кина кључни супарник у будућности, а онда потпуно ирационално своја страховања пребацују на Русију. Украјинска криза ће још више заострити руско-америчке односе, али и неумитно поставити Кину насупрот Америке.

Искутво које савремени свет има из англо-германског ривалства с почетка двадесетог века сугерише да се такво надметање може завршити на један од три начина: прилагођавање надолazeћег изазивача од стране доминантне силе; повлачење изазивача; или рат. Две прве опције су искључене, трећа је могућност, а повлачење доминантне силе је – историјски логична последица.

Један од изазова је Украјинска криза. Американци у сукобу учествују у свим елементима хибридног рата – једино нису послали своје трупе. Санкције, незаконито уведене, фронт су на којем се води најтежи део сукоба. И преломни.

„Санкције САД су агонија постојећег империјалног светског поретка заснованог на употреби силе”, тврди Сергеј Глазјев, знани руски економиста и критичар Путинове либералне екипе у власти. „Да би се опасности повезане са тим свеле на минимум, неопходно је убрзати формирање новог — интегрисаног — светског економског поретка који обнавља међународно право, национални суверенитет, једнакост земаља, разноликост економских модела и принципе узајамно корисних и добровољних економских сарадњи” (Hall, 2022).

4.

Повезујући двогодишњу операцију корона-пандемије, зелену агенду и ратне сукобе у Украјини, Глазјев констатује да „оно што видимо данас покушај је да се

формира одређена слика новог светског поретка са светском владом на челу, где се људи терају у *електронски концентрациони логор*. На примеру ограничења током пандемије можете видети како се то десило: сви људи добијају ознаке, приступ јавним добрима је регулисан КР кодовима, сви су приморани да ходају у формацији”.

„Електронски концентрациони логор” врста је био-дигиталног затворског комплекса заснованог на „конвергенцији опресивних нових технологија (КР код) у комбинацији са системима друштвеног бодовања. Циљ апарата је да компјутерским алгоритмима ограничава и регулише активности потчињених људи”(Hall, 2022). Поред алгоритама – сматра се да ће потреба за капоима бити све мања.

„Имаћете рачун у централној банци и обавезни савезни дигитални ИД. Добићете социјалну помоћ у облику маргинално адекватног основног прихода – све док одржавате одговарајући социјални кредитни резултат. Ваша дигитална валута централне банке ће бити ’програмибилна’ – рационалисана, контролисана и отказана ако изађете из реда или се не слажете са званичним наративом. Бићете задовољени компјутерским игрицама и дрогом”, описала је практични механизам који је већ у подизању Елен Браун, амерички адвокат и писац.

То је друштво чије је кључне актере довитљиви народни стваралац свео на пет улога: банкари ће учинити све да останемо дужни; фармацеути ће учинити све да будемо болесни; произвођачи оружја ће учинити све да ратујемо; медији ће учинити све да не сазнајемо истину; владе ће чинити све да ово горе буде по закону.

Неки обзирнији теоретичари као Колин Крауч то зову *њосидемократијом*. Додуше у студијама објављеним пре две деценије.

5.

Балкански простор је, реално, окупиран од америчке силе и на њему су успостављене државне – мање или баш мало суверене – организације које су стављене у стање које се у социолошкој теорији зове „трећа димензија моћи”. То је оно што Стивен Лукс описује као стање када владалац тако тоталитарно контролише покороног да се код њега „уопште не јаве одређене мисли или жеље, чиме се предупређује њено незадовољство и побуна”. Врховна употреба моћи је „да се људи, без обзира у којој мери, спрече да буду незадовољни путем обликовања његових утисака, сазнања и преференција која ће учинити да прихвате своју улогу у постојећем поретку ствари, било зато што не могу да сагледају или замисле неки другачији поредак, било зато што га виде као природан и непроменљив, било зато што га сматрају благотворним и божански установљеним” (Антонић, 2021: 183).

Кад погледате данашње постјугословенске „државне” конструкте, видите *колонијалне демократије* које – сем Срба – уопште не могу да региструју меку окупацију, односно доживљавају је као ослобођење. Украјинска криза ће дефинитивно скршити *Pax Americana* и тако ће се изаћи и из „треће димензије моћи”.

Додуше, и пре тога постојали су услови да се узму на знање јасне поруке: немачки политичар Вили Вимер, је са скупа у Братислави почетком 2000. исписао јасну поруку, у писму свом канцелару Герхарду Шредеру, а оно је постало јавно 2007: „Србија (вероватно због обезбеђивања несметаног војног присуства САД) трајно мора да буде искључена из европског развоја.” Или, још раније: Тимоти Гартон Еш, у тексту из марта 1999. *Зајонейка Централне Европје* (*The Puzzle of Central Europe*) писао је: „Србија, чак и ако једног дана испуни све политичке критерије неопходне за придруживање ’цивилизованом

свету', за разлику од Хрватске, неће постати део (политичке) Централне Европе, и даље ће бити на (геополитичком) Балкану. Јер 'негде се мора подвући црта'."

Последица је да су Срби као полицентричан народ поново доведени у географски распоред као у XIX веку. Народ је издељен у неколико држава, а Србија се разбија до последње честице. После свих грубих средстава, на делу је мека моћ.

Главни механизам контроле је *ѡранзициона демократија* која нам је *имјлементирана*, а одликује се расцепљеношћу појединачног и колективног ума: на власт се долази тако што се критикује Запад и његова понуда, а кад се добије власт, онда се окрећу леђа народу и прате се сигнали и захтеви западних држава, а пре свега Америке. Формирана је *комјрагорска* елита која истрајава на „европском путу” не питајући за цене и одбијајући да призна да је то само „пут Европе на Исток” (нова епизода старе приче *Drang nach Osten*).

6.

Украјинска криза је то најједном оголила – и пред бучним претњама да Србија мора да уведе санкције Русији успоставила национални консензус – и оно надчим Срби наричу деценијама – који је одједном изронио из свег муља: 1. нема признања Косова ни под каквим политикантским и квазидржавничким условима и истоветним оправдањима; 2. не може се одступати од Дејтонског споразума ни за корак, а да би се тиме угрожавала стабилност и интегритет Републике Српске; 3. Исток је наша обала на којој ћемо тражити стајну тачку – и нема увођења санкција Русији, а да би се остајало „на европском путу”, нити је пожељно и допустиво учествовање у кампањама окривљивања Кине што је економски успешна и тако претња Западу; 4. чак би се на основу

побуне против корона-мера могло рећи да смо спремни да се ефикасно супротстављамо успостављању глобалног „дигиталног концентрационог логора” у којем ће Клаус Шваб и Бил Гејтс гајити шаране без мозга и распродавати их на светским пијацама за успостављање „златне милијарде” на Земљи.

Опадање моћи Запада и Америке постаје неспорно. Одакле год да се гледа. Само је питање где ће се опадање зауставити. И док тај процес тече, стиже – нова понуда. Други пол или више других полова.

У Санкт Петербургу 2005. су се састале Русија, Индија и Кина – RIC. После су се придружили Бразил и Јужна Африка – BRICS. То је 26% светске географске површине, 2,28 милијарди људи – 42% светског становништва.

Украјинска криза – догађај који операционализује опадање моћи САД – довела је до тога да само око 14% светског становништва живи у земљама које су увеле санкције Русији – и бука и бес коју они производе убрзава институционализовање БРИКС-плус окупљања: „Дана 19. маја (2022), кинески државни саветник и министар спољних послова Ванг Ји председавао је видео-конференцијом министара спољних послова земаља БРИКС и колега из земаља у развоју. Ово је био први дијалог БРИКС-плус на нивоу министара спољних послова. Учесници су, уз земље БРИКС, и позване државе: Казахстан, Саудијска Арабија, Аргентина, Египат, Индонезија, Нигерија, Сенегал, Уједињени Арапски Емирати и Тајланд. Кинески министар спољних послова Ванг Ји је дијалог означио као значајан за даље ширење сарадње земаља БРИКС и других економија у успону” (Klomegah, 2022).

Уследио је састанак председника БРИКС и објава да су Иран и Аргентина затражили – пријем у организацију.

7.

Вратитјемо сад наш поглед у XIX век. Чини се важним за разумевање ситуације.

„Ако би Русија успела у Турској, Аустрија би пропала и онда би настала опасност за целу Европу, па можда и за европску цивилизацију, пошто би само две силе светом доминирале – Русија и Немачка”, говорио је Јовану Ристићу француски амабасадор у Цариграду П. Буре октобра 1867. године. „На Ристићеве речи да се Русија залаже за начело немешања на Балкану, Буре је одговорио да је то опаснији систем, јер јавно истиче начело немешања, а испод руке распирује ватру, даје новац и оружје и подстиче устанак. Сугерисао је Ристићу да је српски интерес да се ’привеже’ уз западну силу. На Ристићеву примедбу да се западне силе баве Србима само узгред, а не стално и доследно као Русија, Буре је, према Ристићевим пречима, одговорио ’да се запад мора нама постојано занимати докле год узмора пратити тежње руске (дакле, да није Русије, не би знао запад ни за наше биће)’” (Терзић, 2021:221).

Овој причи ваља додати још неколико редова: „Кнез Михаило у писму Гарашанину средином 1867. коментарише изјаву италијанског конзула у Београду Скoваса да Руси користе Србе за своје себичне циљеве. Кнез пише да ако је то истина ’што западњаци веле’, онда Руси ’бар знаду то тако ујдурисати да је то у нашу корист или се то бар нама чини’, а западњаци кад им устребамо као на пример кад они хоће на војиште на Русију, они нам рекну: ’Хајдете сад с нама, па ћемо после гледати да и ви што добијете’” (Терзић, 2021:222).

Век и по касније Запад није ништа променио у свом понашању, али се променио свет – моћ се прво одлила из Европе у Северну Америку, а сад се одлива са Запада на Исток. Кад су били моћнији, мање су претили.

После пада Источног блока, што је био европски Исток конфигурисан Совјетском победом у Другом светском рату, Запад вођен Америком је то доживео као „крај историје”, а што је требало да буде означавање „коначне победе Запада” и неупитног управљања из Вашингтона.

За мање од две деценије – Исток се придигао. И то тако да више није могао бити бачен на колена. Слабији још, али непобедив.

После три деценије Исток има понуду новог светског поретка која се не може одбацити. Отпор тој понуди само наглашава слабости Запада, што је историјски уобичајено.

Српско питање је било једно од првих постављених. Запад је на нама, због тога – што смо нарушили ореол „треће димензије моћи” – демонстрирао сву бруталност своје понуде. Сви су ћутали, гледали испод ока, делови су учествовали, али – већина је ћутала. И учила!

8.

Украјинска криза се одвија у време кад је на наше просторе дојурила пробуђена Немачка. Великој сили у два светска рата учинило се да је ово прилика – заузети су Американци, а одаљени Руси. Иако они нису решили своје проблеме, могли би овде да подигну своје самопоздање. Чини им се да је прилика да се – као што је говорио некадашњи шеф БНД па после министар иностраних послова деведесетих – „Србија баци на колена”. Односно, да будемо прецизни – Срби. Разуме се да правила и међународни уговори све мање важе. Не због „домородаца”, већ због урушавања целог међународног система.

Немачка, земља „рада, реда и дисциплине”: 1. шаље Високог представника у Сарајево без одобрења СБ УН; плус два специјална изасланика за Западни Балкан; 2. креће у увођење пројекта „грађанска Босна” противно и интересу својих савезника Хрвата; обећава Србији да

не може да јој гарантује пријем у ЕУ, али да Србија мора да призна одметнуто Косово; противно званичном ставу Европске уније, у којој 5 чланица није признало Косово као државу, инсистира на „обостраном признању Србије и Косова” пренебрегавајући чак и чињеницу да је Србија призната држава и да јој никакво признање не треба; 3. покреће широку делегитимизацију ентитета Републике Српске, а по цену потпуног разарања Дејтонског споразума на коме опстоји дејтонска Босна.

Ни за једну од ових операција Немци немају сагласност УН и ванзападних сила. У сенци врштите русофобије која грми уз Украјинску кризу, одговор „западних савезника” на то су „специјални изасланици” из Вашингтона, Лондона, а најављен је и из Париза. Мађарска, иначе, истрајно шаље поруке непристајања на европски терор над собом па и над Балканом. Све је очигледније неповерење да Немци не би могли толико да „одлепе” да не почну да схватају Западни Балкан својом ексклузивном интересном зоном. Што се, наравно, никоме не би свидело.

И изненадна одлука да за наоружавање Немачка одвоји сто милијарди евра неће моћи проћи без оштрих реакција савезника, јер то савезништво подразумева слабу Немачку. „Кад смо рекли да би требало да се озбиљно наоружамо, Немци су изненадно објавили да и они то чине”, говори јуна 2022. вођа пољске владајуће Партије Права и Правде Јарослав Качински. „Против кога се то Немачка жели наоружати, против Русије или против нас, не знам, али они се наоружавају.” Пољска јесте најгласнија, али није усамљена. Уосталом, Турској се извесно неће допасти како Немци уређују простор према којем се они односе као да имају „историјско право” да се питају.

То води стању у коме су могуће две опције: прва, да се оствари стара идеја Балкан Балканцима; и друга, да се поново на Балкану успоставља одржива граница Исток–Запад.

Прва би била нормалнија, али је и – нереалнија.

9.

Лорд Палмерстон, британски премијер, почетком 1863, изнео је „државном саветнику Филипу Христићу своје виђење Србије и њене улоге на Балкану, које је, истина, већ од раније било добро познато. Укратко, Србија је виђена као ’руски агент’ на Балкану – клише који се провлачи до данашњих дана. Кнез Михаило се изгледа, говорио је Палмерстон, определио за ’пустоловну политику’ рата против Турске, ради на стварању ’словенског царства’ или ’словенске конфедерације’, што Енглеска неће дозволити. Србија још није зрела за независност: ’сутра да постанете независни, ви бисте били играчка у рукама Русије и просто оруђе њено. Ми сматрамо садашње ваше буђење за опасно и не можемо га подржавати; али будите уверени, кад Србија толико ојача да уме ценити и чувати своју слободу и независност и водити самосталну политику, Енглеска ће тада бити међу првима да вас потпомаже” (Терзић, 2021:188).

Бек и по касније, и кад је Британија сенка Палмерстонове државе, истоветне су поруке и понуде. Изјава министра иностраних послова из тог доба као да је јуче дата: „Енглеска је за очување постојећег стања, ’а против сваке одлуке у корист Русије” (Терзић, 2021:189).

Исте су понуде и исти однос ароганције, али Британија више није прворазредна светска сила, а Запад је у стању у коме нису ретки текстови као овај Мајкла Хадсона *Крај западне цивилизације*. То једно од оних разматрања које у основи потврђује изливе руске све самоувереније критичности да „садашња криза у западној економији није рецесија, јер није циклична и није ограничена на 12–16 месеци. Оно што се данас дешава у САД и Европи је *сипруктиурна криза*, процес који је започео у четвртм кварталу 2021. и трајаће најмање пет година без прекида”, тврди ангажовани економиста Михаел Хазин, један од писаца књиге *Зекати доларске империје и крај Рах Americana* (2003).

Хазинов политолошко-економски поглед стиже до тврдње да „Запад не разуме узроке и суштину кризе, па не могу ни да изведу теорију која то описује. Због тога америчке и европске власти раде глупости уместо ефикасних мера за решавање проблема” (Хазин, 2022). Следи да је „немогуће избећи ову кризу, јер су погрешке отишле предалеко. [Западњаци] су толико проширили приватну потрошњу да више не могу да је држе под контролом. У Сједињеним Државама постоји индикатор који они не откривају у јавној расправи: ово је ниво раста цена за сву индустријску робу. Не само за финалну робу која улази у велепродају, већ уопште за све, од сировина до финалних производа. По први пут је раст цена индустријских производа премашио ниво из касних 1970-их. Претходни врхунац био је крајем 1947. године.”

То егзистенцијално угоржава „средњу класу, засновану на сталној потрошњи у великим количинама, што је темељ западног света. Сад феномен средње класе бледи због оштрог осиромашења становништва САД, ЕУ и Британије. Средња класа на Западу више не постоји”. Хазин извлачи консеквентан закључак „да колективни Запад у садашњем облику неће дуго трајати и да ће морати да тражи нове моделе управљања сопственим друштвом – поготово осиромашеним људима са највишим захтевима. Читав систем друштвено-политичког управљања на Западу, како у САД тако и у Европи, изграђен је преко средње класе, квалификованих потрошача. Данас се овај инструмент уништава. Уместо средње класе, ту су нови сиромаси који имају средњокласни поглед на свет, али немају новца” (Хазин, 2022).

10.

Студију о крају западне цивилизације Мајкл Хадсон, професор економије на Универзитету Мисури у Канзас

Ситију, бивши аналитичар на Вол стриту, политички консултант, коментатор и новинар почиње констатацијом да је „највећи изазов са којим се друштва суочавају одувек био како да се тргује и позајмљује новац, а да не допуштају трговцима и зеленашима да зарађују новац искоришћавањем купаца и дужника”. Тако су се у историји „моралне вредности већине друштава супротстављале себичности, пре свега у виду среброљубља и зависности од богатства, коју су Грци називали *philarguria* – љубав према новцу, среброманија. Појединци и породице које су се упуштале у распусну потрошњу били су изопштавани, јер се препознавало да се богатство често стиче на рачун других, посебно слабих” (Hudson, 2022).

Јасно је да прича иде ка томе да је данашњи „демократски” Запад у стању када се ништа од тога нема у друштву. „Није (у традиционалним друштвима) било ’демократије’ у смислу да грађани бирају своје вође и администраторе, али ’божанско краљевство’ је било обавезно да постигне имплицитни економски циљ демократије: ’заштиту слабих од моћних’. Краљевска моћ је подржана храмовима и етичким или верским системима. Главне религије које су се појавиле средином првог миленијума пре нове ере, оне Буде, Лао Цеа и Заратустре, тражиле су да лични нагони треба да буду подређени промовисању општег благостања и узајамне помоћи” (Hudson, 2022).

Хадсон, који дугогодишњи рад крунише управо објављеном књигом *Судбина цивилизације: Финансијски калитализам, индустријски калитализам или социјализам* (*The Destiny of Civilization: Finance Capitalism, Industrial Capitalism or Socialism*, 2022) данашњи Запад пореди са касним Римски царством где је „олигархија преузела контролу над земљом и, временом, политичким системом”. Онда је кренула да „фискални терет пребацује на ниже класе и задужује становништво и

производњу”. На данашњем Западу „то је урађено на чисто опортунистичкој основи. Није било ни покушаја да се ово идеолошки одбрани”. Из тог стања је била логична појава „архаичног Милтона Фридмана да популарише радикално нови морални поредак који слави среброљубље тврдњом да је похлепа оно што покреће економије напред, а не назад, убеђујући друштво да препусти расподелу земље и новца ’тржишту’ које контролишу приватне корпорације и лихвари уместо комуналистичке регулације од стране владара палата и храмова – или шире, данашњи социјализам. Палате, храмови и грађанске власти су били кредитори. Нису били приморани да се задужују да би функционисали, па тако нису били подвргнути политичким захтевима класе приватних кредитора.

Али задуживање становништва, производње, па чак и влада код олигархијске елите је управо оно што се догодило на Западу, који сада покушава да целом свету наметне модерну варијанту економског режима заснованог на дугу – неолиберални финансијски капитализам са центром у САД – на Западу. То је данашњи Нови хладни рат” (Hudson, 2022).

Такав приступ је ишао логиком „финансијске колонизације постсовјетског савеза 1990-их ’шок-терапијом’ приватизационих поклона, праћеном пријемом Кине у Светску трговинску организацију 2001. године – уз очекивање да ће Кина, попут Јељцинове Русије, постати америчка финансијска колонија”, али то доведе „америчку економију до деиндустријализације и пребацивања запослености у Азију. Покушаји да се они подвргну контроли САД су инаугурацијом данашњег Новог хладног рата довели до тога да се Русија, Кина и друге земље одвоје од доларизованог система трговине и инвестиција, остављајући Сједињеним Државама, НАТО-у и Европи да трпе штедњу и продубљују неједнакост”.

Хадсон подсећа како су пре деценију сенатор Џон Мекејн и председник Барак Обама иронично говорили о Русији као бензинској пумпи са атомским бомбама. „То би се сада могло рећи за Сједињене Државе, које своју светску економску моћ заснивају на контроли западне трговине нафтом, док су њени главни извозни вишкови пољопривредни усеви и оружје. Комбинација финансијског дуга и приватизације учинила је Америку економијом високих трошкова, изгубивши некадашње индустријско лидерство, слично као што је то доживела Британија. Сједињене Државе сада покушавају да живе углавном од финансијских добитака (камате, профити од страних инвестиција и креирање кредита централне банке како би надували капиталне добитке) уместо да стварају богатство кроз сопствени рад и индустрију. Њени западни савезници настоје да чине исто.” Они то називају „глобализацијом”, а свет то види као финансијски колонијализам – подржан уобичајеном војном претњом.

Али, претње су све неубудљивије.

11.

Иза магле Новог хладног рата издиже се решење? „Ако се питамо ко данас доноси и спроводи политику која настоји да контролише олигархију како би заштитила егзистенцију грађана, одговор је – социјалистичке државе. Само јака држава има моћ да контролише финансијску олигархију која тражи ренту.”

Кинеска комунистичка партија „вођена филозофијом усредсређеном на људе, од дана када је основана ... неуморно је радила за интересе народа и посветила се остваривању тежњи људи за бољим животом. Кина је унапредила народну демократију целог процеса, промовишући законску заштиту људских права и подржа-

вајући друштвену једнакост и правду. Кинески народ сада ужива потпунија и обимнија и свеобухватнија демократска права” (Hudson, 2022).

Хадсон подсећа да су, за разлику од западних олигархија, „скоро сва рана незападна друштва имала заштиту од појаве меркантилних и рентијерских олигархија. Зато је толико важно препознати да оно што је постала западна цивилизација представља раскид са Блиским истоком, јужном и источном Азијом. Сваки од ових региона имао је сопствени систем јавне управе како би сачувао свој друштвени баланс од комерцијалног и монетарног богатства које је претило да уништи економску равнотежу ако се не контролише”.

Из тога следе и решења која ћемо ми морати потражити кад се уруши западна окупација наших простора које је Запад цинично назвао „Западни Балкан”.

12.

У сукобу 1870-их између Бугара и Грка Константин Леонтјев је видео „удар на византијску цивилизацију и њене тековине”, а *византјизам* је за њега нешто далеко снажније и дубље од *славизма*. „Византијска образованост, византијска цивилизација је особена култура која у себи садржи религиозно, државно, морално, филозофско и уметничко наслеђе. ’Византијска образованост је сменила грчко-римску и претходила романско-германској’. Основи руског државног и народног бића, руског друштвеног бића, пише Леонтјев, тесно су повезани са византизмом, као што је и цело стваралаштво у својим најбољим изразима дубоко прожето византизмом. ’Шта је руска породица без хришћанства? Шта је, на крају, хришћанство у Русији без византијских темеља и без византијских форми?’ У руској образованој публици раширена су једнострана и површна схватања Визан-

тије. Руски царизам је ојачао 'под утицајем византијских идеја, византијске културе'. Византизам нам је дао сву снагу у нашој борби с Пољском, Швеђанима, са Француском, Турском" (Терзић, 2022: 171-172).

Узимамо верско-цивилизацијски елемент као основу, на којој ћемо демонтирати западне окове који су наше робовање – појавно „демократско” – успоставили као организацију – антисуверенистичка држава, антидемократска политичка елита, антитрадиционална култура.

Немогуће је прецизирати унутрашње промене које следе. У 2022. години у Холандији, високоиндустријализованој и функционално укљученој у глобални пљачкашки систем, проширио се сукоб државе и пољопривредника. Практично непомирљив. Јер су корпоративно-финансијским токовима краве постале проблем. На друштвеним мрежама се појавила и порука: на тракторској приколици је истакнут огроман пано до дасака: „Russia stopped Napoleon. Russia stopped Hitler. Russia, please stop America!” Духовито. Али уопште није испразно.

Гец Кубичек, један од идеолога конзервативног покрета у Немачкој, објашњава да су противници глобализма на Западу, практично немоћни и „тако долазимо до помало чудне ситуације да се десница, на пример, узда у Русију и Путина... Ако су до сада у практично униполарном свету Сједињене Државе вршиле велики притисак на Немачку, онда је разумљива нада да ће постојати два, или још боље три или четири геополитичка пола, односно да ће свет бити мултиполаран. Ту би САД морале да се баве Кином и Русијом, чиме бисмо ми испод тог глобалног нивоа могли постати слободнији и могли бисмо боље да се крећемо. Отуда нада у Трампа или Путина и Русију.

Не ради се, дакле, о некаквој конкретној помоћи Русије Немачкој, већ о идеји ће се у надметању гиганата ослободити више простора за смиривање прилика и слободнија кретања у Немачкој. Десно-конзервативни

покрет је изгубио илузије да може самостално да учини нешто на плану нормализације у Немачкој. Свесни смо да мора доћи до неке врсте спољног или унутрашњег шока. Тај шок може бити тешка енергетска криза, то може бити чак и нешто попут наметнутог учешћа у неком спољном рату или било која катастрофа преко које се не може тек тако прећи” (Кубичек, 2022).

То јесте скица и за настајање читаве имплементиране структуре колонијалне демократије – 1) онародњивање политичких структура и суверенизација политичког система и свођење тзв. Европског пута, тј. неразумног и непромишљеног потчињавања државе Европској унији на разумну меру; 2) одбацивање законске регулативе из бри-селских коридора корпоративног терора; 3) успостављање економског система који прати логику свог друштва, а не финансијских глобалних пљачкаша и усмеравање на економску вишеполарну независност; 4) увођење реда у односе однорођене елите и народа, тј. контролисање елите и њеног неограничавањог рада на сиромашењу народа и сопствене државе; 5) враћање образовног система потребама и логици културе овог друштва – од основног до високог образовања (демонтира „Болоње”); 6) деложација разгранатог НВО карцинома повезаног са спољним потребама и антивредностима (као нпр. везе са СЗО); 7) враћање вестернизованих медијских конструкта у информативни систем који ће се створити...

Све набројане мере су *ресѡриктивне* према систему из кога се мора изаћи, али у целини то би морао бити низ повезаних процеса у којима ће се прво морати напипати правац кретања, а онда усмерити енергију и знања. Велика обнова, или како ће се то већ звати. Неће опет бити смешна нека домишљатост типа „нема одмора док траје обнова”.

У сваком случају, промена ће морати бити коренита. Колико год нас полумртви либерали учили да су рево-

луције „рушилачке”, да је демократија најбољи од многих лоших система, да у либералној демократији владају они које ми изаберемо, да је приватни интерес на корист опште потребе, да нема доброг стварања које није комерцијално, да спорт није *Mens sana in corpore sano* него циркуска шатра у којој петнаест њих игра за милион и по оних који пију пиво и ждери кикирики...

Колико год се упињале најразгранатије медијске структуре у историји, историја иде даље. Историјски народи преживљавају на таквом путу. Неприлагођене гута време.

Литература

- Антонић, Слободан (2021) *Моћ и њослушност*, Београд: Српска књижевна задруга
- Balkanization (2018), Encyclopedia Britanica, www.britanica.com/topic/balkanization
- Hall, Anthony J. (2022) "Financial Reset" and Economic Warfare against Humanity: How Global Relations Should Be Restructured to Ensure National Sovereignty, <https://www.globalresearch.ca/war-banks-electronic-concentration-camps-russian-economist-takes-trudeau-post-nationalism/5779928>
- Klomegah, Kester Kenn (2022) Towards a Multi-Polar World? The Russia-China Axis. BRICS PLUS and the CSTO, Global Research, July 16, 2022, <https://www.globalresearch.ca/towards-a-multi-polar-world-geopolitical-resetting-the-russia-china-axis-brics-plus-versus-group-of-eight-g-8/5783675>
- Крауџ, Колин (2014) *Postdemokratija*, Loznica: Karpos
- Кубичек, Геџ (2022) *Тихим радом до њобеде над њлобалистима*, интервју сајту Нови стандард, <https://standard.rs/2022/05/20/gec-kubicek-tihim-radom-do-pobede-nad-globalistima/>

- Layne, Christopher (2012) The End of Pax Americana: How Western Decline Became Inevitable, Atlantic, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2012/04/the-end-of-pax-americana-how-western-decline-became-inevitable/256388/>
- Poland's Kaczynski raises German threat, RT, 9 Jun, 2022, <https://www.rt.com/news/556898-germany-arming-against-poland/>
- Терзић, Славенко (2021) *На кайијама Констѡнијинојоља – Русија и Балканско ѡиѡтање у 19. веку*, Београд – Нови Сад: Историјски институт – Православна реч
- Хазин, Михаил (2022) Запад ће ускоро престати да постоји у садашњем облику, <https://srbin.info/svet/hazin-zapad-ce-uskoro-prestati-da-postoji-u-sadasnjem-obliku-ovo-kriju/>
- Hudson, Michael (2022) The End of Western Civilization <https://michael-hudson.com/2022/07/the-end-of-western-civilization/> paper presented on July 11, 2022
- Whitney, Mike (2022) The War in Ukraine Marks the End of the American Century, <https://www.unz.com/mwhitney/the-war-in-ukraine-marks-the-end-of-the-american-century/>

Slobodan Reljić

SERBIA BEFORE THE NEW “NEW WORLD ORDER”:
THE COLLISION OF THE PEOPLE’S CLEAR
DETERMINATION AND THE (MIS)UNDERSTANDING
OF CHANGES BY THE ELITE IN POWER

Summary: The Balkan area was occupied by American forces and state organizations were established there, which were placed in the state of “third dimension of power”. It is about the totalitarian control of the subordinate, such that “certain thoughts or desires do not appear at all, which prevents dissatisfaction and rebellion.” When you look at today’s post-Yugoslav “state” constructs, you see colonial democracies that - except for Serbs - cannot register soft occupation at all, that is, they perceive it as liberation. The Ukrain-

ian crisis, however, will definitely break the Pax Americana and thus the “third dimension of power” will be exited.

Keywords: Balkanization, war in Ukraine, Drang nach Osten, colonial democracies.

Јован Б. Душанић¹
Универзитет у Бањој Луци
Економски факултет

UDK 316.7:323.1

ОДОЛЕТИ ПРИТИСЦИМА
„КОЛЕКТИВНОГ ЗАПАДА”
И ОСТАТИ ВЕРАН СВОМЕ КУЛТУРНОМ ОБРАСЦУ

Сажетак: Падом Берлинског зида (1989) наступило је време једнополарног света, када је „колективни Запад” на челу са САД „дисциплиновао” цео свет и имао изразито непријатељски став према српском народу. И у таквим околностима наш народ је успевао да не „клони духом” и беспоговорно извршава њихове диктате, те брани своје виталне националне интересе, као што су то чинили и његови преци. За то је платио велику цену, али је изборио Републику Српску и није прихватио ултиматум да добровољно пристане на НАТО окупацију целе земље. Стварање Републике Српске и отпор НАТО агресији ће остати једне од светлијих страница српске историје. Поред тога, наш отпор НАТО агресији значиће и *џачку њрелома* у међународним односима – прелазак од једнополарног ка мултиполарном поретку. Управо је НАТО агресија на нашу земљу отрежњујуће деловала на Русију и Кину, те је њихово војно (пре свега, Русије) и економско (пре свега, Кине) снажење допринело стварању мултиполарног света. Данас када „колективни Запад” на челу са САД води прокси рат против Русије у Украјини не смемо подлећи бруталним притисцима „колективног Запада” и изневерити сопствени културни образац који је наш народ формирао вековима јер бисмо тиме издали сами себе и поништили морални и

1 Професор у пензији, dusanic@gmail.com

сваки други капитал стечен не само у даљој него и у недавној прошлости. Било би то још трагичније због чињенице да последњих година присуствујемо тектонским геополитичким променама у свету и премештању економске, политичке и војне моћи са Запада на Исток и брзог сустизања доскора свемоћних САД, пре свега од стране Кине и Русије, али и појава многих других земаља које бележе убрзан развој. Очигледно је да ће нови светски поредак бити креиран и од нових моћних сила са Истока које ће Србији бити наклоњеније (између осталог и због нашег супротстављања хегемонији Запада када је он био на врхунцу моћи), а не само од Запада који је, по правилу, увек радио против српских националних интереса..

Кључне речи: Србија, геополитика, економске санкције, културни образац, национални интерес

У оквиру циклуса предавања „Српски XX век” који је организовао Андрићев институт (Андрићград–Вишеград) одржао сам (2019) предавање „Економски йоилед на маршине српској XX века”. Тада сам се определио да направим економски осврт на прву и последњу деценију XX века када се Србија суочава са јаким политичким притисцима и економским блокадама од стране тадашњих моћних западних сила. Мада је у фокусу мојих разматрања била економска проблематика, осврнуо сам се да тадашње светскоисторијске промене и понашање Србије у њима, а које су имале велики утицај на економски, али и укупан развој Србије.¹

За овај позивни научни скуп „Србија и Република Српска у светскоисторијским променама: крај *Новој свейској йорейка* (1989–2022)?” који организује

1 Ово је прерађена и актуелизована верзија наведеног рада из 2019. године.

Андрићев институт, припремио сам прилог којим сам желео да покажем да у овим важним историјским временима српски народ није имао само епизодну улогу, те да мора одолети бруталним притисцима „колективног Запада” и остати веран српском културном обрасцу.²

* * *

Како бисмо боље схватили садашњост у којој живимо и боље предвидели шта треба чинити како би будућност била боља, неопходно је подсетити се историјског искуства нашег народа. Истина, наши западни „пријатељи” (и њихови експоненти у отаџбини) нас опомињу да је у нашем народу јако наглашено историјско сећање и да Срби располажу „вишком историје”, те је потребно да се мање бавимо историјом (јер се из ње мало шта може да научи) и уместо тога решавамо проблеме садашњости и окрећемо се будућности. Наши западни „пријатељи” нас убеђују да то чине из племенитих побуда и за наше добро, знајући истовремено, на основу сопствених освајачких

2 Културни образци народа настају као резултат вековима таложеног искуства бројних генерација предака и представљају урођене образце реаговања на све (не)очекиване околности. Они се преносе са поколења на поколења, премошћавајући епохе и идеологије. У процесу стварања културних образаца народа пресудну улогу имају велики догађаји из прошлости. У историји нашег народа то су догађања око средњовековне српске државе која су обликовала наш национални идентитет и кога чине, пре свега: светосавско православље, немањићка државничка традиција и слободарски косовски завет. Успостављени културни образци преживљавају ропства и окупације. Кад се појединцу, у тешким временима која дођу, чини да је стање у коме живи неиздрживо и да је све изгубљено и безисходно, тај притисак се уз помоћ културних образаца може транспоновати у културни и симболички смисао егзистенције и претворити у тачку отпора са уверењем да треба опстати и одржати духовне и културне везе са прецима и тако дочекати (ако не он, а онда његови потомци) боља времена.

искустава, како је тешко колонизовати народе који имају дуго и богато историјско наслеђе и развијену националну свест (Кина, Русија, Иран...).

Међутим, историја је заиста важна *учишељица живоџа* која омогућава да се препознају и прате *џроцеси дуџоџи џрајања*.³ Испод брзог ритма дневних догађаја одвијају се спори процеси који имају своје законитости и уколико их препознајемо, моћи ћемо да схватимо дубље узроке онога што нам се дешава, али и да предвидимо шта можемо да очекујемо, те шта треба чинити да будућност буде повољнија за нас и наше потомство.

*Од џочейка XIX века и сџварања модерне Србије аџресивна џолиџика заџадних сила имала је различитџи инџензиџеџи, разна средсџива деловања, различитџе џроџаџонисџе, али увек истџи оџшџи сџољноџолиџички циљ, џри чему је срџофџоџија (као рукавац русофџоџије, како џо смџџра академик Милорад Екмечџић)*⁴

3 У тексту „Мисија наше народне историје” (*Полиџика*, 11–14.4.1931) Станоје Л. Станојевић, историчар и први српски енциклопедиста, редовни професор Београдског универзитета и члан Српске краљевске академије, пише да историја има „дужност да упућује и саветује, да враћа на прави пут, да пружа примере и да даје упутства, да спречава занемаривање народног духа” који је „резултат природних особина и склоности и њиховог развитка у току векова, за које су време од њега примљени, претопљени и прилагођени разни страни елементи, али увек у народном духу и према његовим склоностима”.

4 Академик Милорад Екмечџић у тексту *Ми смо за Америку народ који у себи носи оџасан вирус* (*Печатџи*, јануар 2011) пише: „Ми смо за америчку политику остали народ који у себи носи опасан вирус. На састанку са Изетбеговићем, 30. августа 1994. године, Туђман је требало да испуни америчко упутство које је Изетбеговић, по повратку из Вашингтона, носио. Мора се стварати савез Хрвата и муслимана, јер Америка хоће да ми одрадимо Србе на западном делу Балкана, уколико неки мирни споразум са Русима не буде могућ. Туђман је био обавештен да у америчкој политици полазе од тога да кад би Срби били

конститутивно један од важних елемената у покушајима појачивања Србије. Истовремено, код српског народа присутна је социјална тежња ка слободи и уједињењу и што је конститутива која ипак има различити интензитет, разноврсна средства деловања, различите народне предводнике и доживљава њихове усјехе и поразе. Ова два процеса дуго трајања који се одвијају на, мање или више, драматичан начин (што зависи од мноштва околности, али добрим делом и од наше сигурности и умешности да се боримо за наше циљеве) директно су суинтересована и имају различите текуће резултате – некада смо као народ националном циљу ближе, а некада даље.

* * *

Падом Берлинског зида (1989) наступило је време једнополарног света, када су САД на врхунцу моћи, Русија (после распада СССР-а и у време владавине Бориса Јељцина) „на коленима”, а Кина покушава тек да се подигне „са колена”. Чак и у тако тешким временима, много тежим од оних којима сада присуствујемо, када је „колективни Запад” на челу са САД „дисциплиновао” цео свет, наш народ је успевао да не „клони духом” и да не извршава беспоговорно њихове диктате, те брани своје виталне националне интересе.

руски савезници, да би се обновио покрет отпора као у време прошлог Светског рата. За њих је партизански покрет био српски национални отпор, а ако би се обновио, онда не би било довољно сто хиљада америчких војника, него пола милиона.

Србија никада не може до краја испунити америчке и западне захтеве за променама, јер су стратешка полазишта у подлози целог понашања још далеко и зависе од могућег рата са Русијом... Даве нас у малом забрану, где је стратешки главни противник Русија. Растакају нас изнутра, да не будемо у стању да стојимо на својим ногама... Вештачко српско јавно мњење, стварано од невладиних организација, одгаја регионалне елите, које би требало да замене некадашњу јединствену националну елиту.”

И тада је „колективни Запад” имао изразито непријатељски став према српском народу и убрзо после нове геополитичке ситуације долази до растурања заједничке државе (СФРЈ) и српски народ се нашао подељен у неколико нових држава које су у кратком року постале међународно признате. У Босни и Херцеговини (БиХ) избио је вишегодишњи крвави грађански рат (у коме су на почетку муслимани и Хрвати ратовали против Срба, а касније и муслимани против Хрвата, али и муслимани између себе – присталице Алије Изетбеговића и Фикрета Абдића), а Србија и Црна Гора остају заједно и 27. 4. 1992. године проглашена је заједничка држава, *Савезна република Југославија – СРЈ*.

Због грађанског рата у БиХ Савет безбедности Уједињених нација (СБ УН) је (30. 5. 1992), резолуцијом 757, увео санкције нашој земљи.⁵ СРЈ није била проглашена учесником у грађанском рату, али је кажњена због „недовољног политичког утицаја на босанске Србе”. Тада ће Џејмс Бејкер, амерички државни секретар, изјавити да „уколико буду исцрпљена сва економска средства за *ојамећивање* Србије, може доћи и до примене војне силе”. Мада су санкције по свеобухватности и оштрини биле најтеже казнене мере које је СБ УН до тада предузео против једне земље, оне нису могле да слома отпор нашег народа који је бранио своје виталне националне интересе. Због тога је уследила и директна војна агресија НАТО снага по српским војним и цивилним циљевима

5 Санкције СРЈ су проширене и пооштрене 16. 11. 1992. године (резолуцијом 787), а нарочито резолуцијом 820 од 17. 4. 1993. године. После потписивања Дејтонског споразума (1995) и проведених избора у БиХ (1996) санкције СБ УН ће бити (резолуцијом 1074) укинуте 02. 10. 1996. године. Укидање санкција било је условљено обавезом да СРЈ учини напредак око Косова, да сарађује са Хашким трибуналом и реши питање државног наслеђа са новим државама, бившим републикама СФРЈ.

у БиХ (1995) и СРЈ (1999). Упркос томе, у тако неповољној геополитичкој ситуацији по наш народ, створена је Република Српска борбом српског народа, а касније и потврђена Дејтонско-париским међународним мировним споразумом⁶ као један од два ентитета од којих је састављена БиХ.

У годинама после потписивања овог мировног споразума уследиће огромни притисци на СРЈ од које се тражи да се добровољно одрекне дела сопствене територије (Косова и Метохије – КиМ). Под претњом бомбардовања од стране земаља НАТО-а, уследиће (фебруар 1999) преговори у Рамбујеу. Пред почетак тих преговора такву претњу

6 У материјалу „Договор команде НАТО са хрватским и муслиманским лидерима у Сплиту око извођења нападне операције на Републику Српску Крајину у Републику Српску” контраадмирал Бошко Антић пише да „под утицајем и подршком тзв. међународне заједнице у Сплиту је (22. 7. 1995) потписана ’Декларација о оживотворењу Споразума из Вашингтона о заједничкој одбрани од српске агресије и постизању политичког рјешења у складу са напорима међународне заједнице’. У складу са споразумима офанзиве Хрватске војске у БиХ одвијале су се уз садејство Армије Републике БиХ и Хрватског вијећа одбране, као и НАТО снага, посебно бомбардовања Српске што је потпуно променило равнотежу снага у рату на простору БиХ доводећи до убрзања мировних преговора који су резултирали Дејтонским мировним споразумом. Све операције здружених снага против Војске Републике Српске Крајине и Републике Српске планиране су, организоване и реализоване у сарадњи Хрватске са администрацијом и оружаним снагама Сједињених Америчких Држава по начелима операције FID (Foreign Internal Defence) – *унуђраишња одбрана њријајишелске земље*. САД су одобриле ангажовање ’приватне’ фирме MPRI за обучавање Хрватске војске и сходно договору обезбеђења потребних услова за ефикасно ратовање: обезбеђење наоружања, муниције, обавештајних података са беспилотних летилица, опрему за командовање и везу, снажну психолошко-пропагандну подршку... Координисано деловање MPRI и Администрације САД било је најпре на простору Хрватске, затим у Босни и Херцеговини”, <http://skr.rs/zklL>

је јасно изрекла Мадлен Олбрајт, амерички државни секретар, рекавши: „Ако се постигне споразум, биће размештене и снаге за његову примену. Ако преговори пропадну због тога што би Србија рекла не, онда ћемо их бомбардовати, а ако Албанци одбију да се сагласе, ми више нећемо моћи да их помажемо и пресећи ћемо им сваку помоћ који добијају споља.”⁷ На преговорима у Рамбујеу САД су имале пресудну (боље рећи, беспоговорну арбитражну) улогу и предложен је такав споразум који наша земља није могла да прихвати и то ће бити увод у бомбардовање које ће убрзо уследити. Непосредан повод за НАТО агресију била су дешавања у Рачку.⁸

7 Тројка која је била главни промотер и имала кључну оперативну улогу у НАТО агресији после ће у такозваној држави Косово имати уносне послове (Олбрајтова у телекомуникацији, Кларк у рударству и енергетици, а Вокер у путној инфраструктури) и на њима зарадити огроман новац. Таква политика у САД није изузетак, него правило. Тако су потпредседници САД Дик Чејни и Џо Бајден обезбедили уносне послове за своје фирме или чланове породице после смене власти у Ираку (2003) и Украјини (2014).

8 Једна од тачака у оптужницама на суђењу српском државном, војном и полицијском руководству пред Хашким трибуналом био је такозвани злочин у Рачку (где је писало да су Албанце „снаге СРЈ и Србије откриле, тукли су их, а затим одвели на оближње брдо где су убијени из ватреног оружја. Снаге СРЈ и Србије убиле су укупно око 45 косовских Албанаца у Рачку и његовој околини”), али је у пресудама та тачка одбачена јер чак ни овај суд није могао да прихвати такву верзију догађаја у Рачку која ће послужити као повод за НАТО агресију.

Слично је било и у случају НАТО бомбардовања положаја војске Републике Српске (29. 8–14. 9. 1995) где је као повод послужило бомбардовање пијаце Маркала (28. 8. 1995) када је погинуло 37 цивила, а за које су одмах, без било каквих доказа, окривљени Срби. Јасуши Акаши, тадашњи изасланик генералног секретара УН за Балкан, лично је потврдио да је у извештају независне комисије из тог периода наведено да „не постоје јасни докази да су гранате дошле са српских положаја”, а коман-

Без одобрења СБ УН, 24. 3. 1999. године, НАТО почиње са бомбардовањем СРЈ. Од земаља чланица НАТО, Грчка је једина одбила да учествује у агресији на нашу земљу, а ваздушне просторе уступиле су овој моћној војној алијанси и многе земље тадашње нечланице НАТО пакта – све земље бивше републике СФРЈ, те Аустрија, Албанија, Мађарска, Румунија и Бугарска. Мета напада биће војни али и инфраструктурни, привредни и цивилни објекти, многа насељена места, па и главни град – Београд.⁹ НАТО агресија на нашу земљу трајала је 78 дана (24. март – 10. јун). За то време наша земља, после исцрпљујућих економских санкција током 1990-их година, успева да пружи невероватан отпор НАТО-у¹⁰ – најмоћнијој војној сили, предвођеној од стране САД-а.

На крају ће СБ УН донети (10. 6. 1999) резолуцију 1244 СБ УН¹¹ којом је одобрено међународно војно и цивилно

дант руског миротворачког батаљона у Сарајеву Андреј Демуренко, који је учествовао у истрази, изјавио је да су Срби „неправедно били оптужени само да би НАТО имао повод за напад”.

- 9 Од 1941. године биће то треће брутално војно разарање наше престонице од стране Запада.
- 10 За тих два и по месеца, у пролеће 1999. године, НАТО је извршио 261.000 авио-полетања, испаливши 415.000 пројектила укупне масе од преко 22.000 тона, од којих је шест тона уранијума 235 (поређења ради бомба бачена на Хиросиму имала је 35 кг уранијума 235). Погинуло је преко 2.500 људи, међу којима су већина били цивили. Од НАТО бомби погинуло је 249 војника, 22 полицајца и 3 руска добровољца.
- 11 Када је Савет безбедности УН донео резолуцију 1244, српска војска је напустила Косово и Метохију. *Тајмс* је (16. 6. 1999) писао о изненађењу НАТО посматрача када су видели повлачење великог српског конвоја (према британским изворима њега је чинило 250 тенкова, 450 оклопних возила и 600 комада артиљеријског наоружања). Испоставиће се да је огромна војна НАТО машинерија са интензивним бојевим дејствима на

присуство и територија КиМ је смештена под привремену управу ОУН (УНМИК), те је реафирмисан територијални интегритет СРЈ (чија је призната земља континуитета Србија). Мада је НАТО агресија завршена усвајањем Резолуције 1244, санкције ће бити укинуте тек после одласка Слободана Милошевића са власти после петооктобарског преврата 2000. године.¹²

Српски народ је 1990-их година бранио своје право на слободу, част и достојанство, као што су то чинили и његови преци. За то је платио велику цену, али је изборио Републику Српску (чиме је избегнута судбина Срба у Хрватској – којих сада тамо скоро да и нема, а почетком XX века чинили су $\frac{1}{4}$ тамошњег становништва) и одбио ултиматум да добровољно пристане на НАТО окупацију.¹³ Стварање Републике Српске

Косову и Метохији за тих 78 дана уништила само 7 (и словима: седам) тенкова и велики број макета. Агенција *Франс џрес* (2. 7. 1999) у репортажи са терена описује једну од тих макета: „Издајека то изгледа као тенк који прелази мост у близини Приштине. Али изблиза то је пут прекривен црном пластиком на коме је *йодигиуић* лажни картонски мост. Тенк је од дрвета, платна и пластике.”

- 12 Џон Норис, један од америчких преговарача приликом закључивања Војно-техничког споразума и Резолуције 1244 објавиће (2005) књигу *Пуцања судара: НАТО, Русија и Косово* (Collision Course: NATO, Russia and Kosovo). Предговор за ову књигу написао је Строб Талбот (заменик државног секретара САД у периоду 1994-2001, и главни преговарач САД за време НАТО агресије) код кога је Џон Норис био портпарол за односе са јавношћу. У предговору (*НАТО као међународна заједница*) Талбот је отворено објаснио праве мотиве НАТО агресије 1999. године на нашу земљу. Он дословно пише како је „југословенско супротстављање радикалним политичким и економским реформама, а не тешко стање косовских Албанаца најбоље објашњење за НАТО рат”.

13 Подсетимо се само на један члан (8 анекса Б) тога споразума: „Особље НАТО-а, са возилима, бродовима, авионима и опремом, имаће право слободног и безусловног кретања по читавој територији СР Југославије, њеним

и отпор НАТО агресији ће остати једне од светлијих страница српске историје.

* * *

Поред тога, наш отпор НАТО агресији значиће и *шачку ирелома* у међународним односима – прелазак од једнополарног ка мултиполарном поретку, у коме не постоје само нама ненаклоњене моћне земље Запада, као што је то било 1990-их. Агресијом на нашу земљу САД су желеле да покажу да су једина светска сила која може да чини што хоће на било ком делу земаљске кугле, те да потенцијалним ривалима (пре свега, Русији и Кини) јасно ставе до знања где им је место у новом светском поретку, да немају право на свој глас у међународним односима него морају да прихвате правила која одређују САД.

Подсетимо се да је током авионског лета у званичну посету САД, премијера Русије Јевгенија Примакова телефоном обавестио потпредседник САД Ал Гор да почиње бомбардовање СР Југославије. Пошто нису успела убеђивања Примакова да се од тога одустане, руски премијер је над Атлантиком одлучио да се његов авион врати за Москву. У Београду је НАТО пред поноћ 07. 5. 1999. године бомбардовао Амбасаду НР Кине у којој су погинула три кинеска држављанина и више њих рањено.

Управо је НАТО агресија на нашу земљу отрежњујуће деловала на Русију и Кину, те је њихово војно (пре свега, Русије) и економско (пре свега Кине) снажење допри-

ваздушним простором и територијалним водама, имаће право на постављање кампова и касарни, право на коришћење свих подручја или услуга потребних за подршку, обучавање или операције. Особље НАТО-а ће уживати имунитет од сваког облика хапшења, истраге и притварања коме би приступили органи СР Југославије, а грешком ухапшени или притворени припадници НАТО-а морају одмах бити предати надлежним телима НАТО-а”.

нело стварању мултиполарног света. То сада често истичу и многи аналитичари из тих земаља.¹⁴ Од тада присуствујемо убрзању тектонских геополитичких промена у свету и све очигледнијем премештању економске, политичке и војне моћи са Запада на Исток. Постало је очигледно брзо сустизање доскора свемоћних САД, пре свега од стране Кине (економски) и Русије (војно), али и појава многих других земаља које бележе убрзан развој (остале земље БРИКС-а, али и неколико других, пре свега Азијских земаља).

Пошто време не ради за Запад, он је, предвођен САД-ом, одлучио да тај тренд преокрене и уђе у прокси рат са Русијом у Украјини, да би у случају повољног исхода (инсталирањем Западу лојалне власти у Русији којим би дошли у посед огромних ресурса) на ред дошла и Кина (коју би сада Запад окружио и са севера Русијом, савезницом САД).

Треба нагласити да је Русија деценијама показивала беспоговорну кооперативност према САД (за време Горбачова, Јељцина и првих година власти Путина – док није завршио, наслеђени од Јељцина, рат у Чеченији, стабилизовао политичку ситуацију у земљи и ојачао војску) и покушавала да са земљама Запада успостави истинске партнерске односе, али је Русији стално стављано до знања где јој је место у међународним односима и да мора прихватати правила која одређује Запад, односно

14 Тако један од највећих савремених светских филозофа, Александар Дугин, истиче: „Срби су једини народ у Европи који је ратовао против Западне империје. Када је западна таласократија као бура надирала према нашим границама, тада је на српском копну подигнут штит и барјак слободе. У Србији су подигнути први бедеми Евроазије. Кошаре су Термопили Евроазије. Срби су на себе примили ударце коју су били намењени нама. Наш дуг према Србима је огроман. Да се Срби нису супротставили Западу, умови унутар Кремља се не би пробудили на време и Путинова Русија би закаснила”, <http://skr.rs/zklF>.

САД. Први знак „непослушности” Русије, истина само вербални, биће говор В. В. Путина на Минхенској конференцији о безбедности 2007. године.¹⁵

У обрачуну Запада са Русијом Србија је изложена јаком притиску да се одрекне неутралне позиције у том сукобу, прикључи се „колективном Западу” и уведе санкције Русији. Тако нас они који су кроз историју, по правилу, били против Србије и њених националних интереса позивају да им се придружимо у њиховом сукобу

15 Владимир В. Путин је тада, између осталог, рекао и следеће: „Шта је у ствари једнополарни свет? Ако га не бисмо украшавали, он суштински означава само једно: то је један центар власти, један центар снаге, један центар доношења одлука. И то наравно нема ништа заједничко са демократијом. Узгред, Русију, нас – стално уче демократији. Али они који нас уче, из неког разлога неће сами да уче. Сматрам да је једнополарни модел у савременом свету не само неприхватљив, већ и немогућ. И не само због тога што би у савременом свету – управо у савременом свету – при индивидуалном вођству недостајало и војних и политичких и економских ресурса. Оно што је још важније – сам модел је нефункционалан, пошто у његовој основи нема и не може бити моралних начела савремене цивилизације... Ми смо данас сведоци претеране и незаустављиве примене силе у међународним односима, војне силе – силе која баца свет у амбис непрестаних сукоба... Ми видимо да се све више занемарују основни принципи међународног права. Још више од тога – поједине норме, ако не и цео правни систем једне државе, пре свега, наравно Сједињених Држава прелази своје националне границе у свим сферама. И у економији, и у политици, и у културним и образовним сферама намеће се другим државама. Дакле, коме се то свиђа? Ко је срећан због тога? ... Русија је земља са више од хиљаду година историје и практично је увек користила привилегију да спроводи независну спољну политику. Нећемо данас мењати ову традицију. У исто време, веома смо свесни колико се свет променио и реално процењујемо своје могућности. И наравно, желимо да сарађујемо са одговорним и независним партнерима са којима можемо заједно да радимо на стварању демократског светског поретка који би обезбедио сигурност и просперитет не само неколицини одабраних, већ свима.”

са земљом која је вековима била наш савезник и заштитник. Ако погледамо само историју Балкана и Србије у XIX веку видећемо да је Русија (дипломатски, економски и војно) помагала балканске народе (Србе, Грке, Бугаре, Румуне) да се ослободе из турског ропства, док су у исто време моћне државе Запада биле на страни Турске.¹⁶ У XX веку у оба светска рата земље Запада су напале нашу

16 У XIX веку Србија почиње са постепеним ослобађањем отаџбине (почевши од Шумадије) и одмах по ослобађању из турског ропства Србија има слободне сељаке док, у исто време, широм Европе (са изузетком Француске и још пар земаља) и даље постоји кметство. Минијатурна Србија стешњена између два огромна (Аустријског и Отоманског) царства једина има слободног сељака. Штавише, у Турској ће постојати легално ропство до 1924. године. Срегењски устав (један од тада најмодернијих европских устава) из 1835. године (члан 118) прописује: „Како роб ступи на Србску земљу, от онога часа постаје слободним, или га ко довео у Србију, или сам у њу побегао.”

У Србији Скупштина постоји од 1804. године која већ наредне (1805) године доноси уставни закон о уређењу државе (Вожд и Правитељствујушчи совјет), избори се одржавају од 1825. (са једним од најширих бирачких права у Европи), устав постоји од 1835, а вишестраначки систем од 1869. године. Срби ће у две своје државе (у Србији и у Црној Гори) из својих редова изабрати владаре (у Србији Карађорђевиће и Обреновиће, а у Црној Гори Петровиће), док ће осталим народима, који се на Балкану ослобађају турског ропства за владаре поставити странце из династија Западне Европе (у Румунији – из пруске породице Хоенцолерн-Сигмаринген, у Бугарској – из немачке династије Сакс-Кобург-Гота, у Грчкој – из севернонемачке династије Олденбург, а у Албанији – немачког племића Вилхелма од Вида). У борби са уставобранитељима незадовољни Кнез Милош 1839. године, а потом и Кнез Михаило (1942) били су присиљени да напусте престо и скупштина 01. 9. 1942. године за кнеза бира Александра Карађорђевића – Карађорђева сина. Незадовољна његовом владавином Светоандрејска скупштина 10. 12. 1858. године захтева да Кнез Александар Карађорђевић поднесе оставку и већ сутрадан одлучује да на престо врати Кнеза Милоша Обреновића.

земљу и учиниле огромне злочине, а Русија нам је била савезник.

Када су у Првом светском рату, после *Албанске њол-њоше* остаци српске војске стигли на морску обалу, где им је због изнемоглости, болести и глади претила смрт, западни савезници из Антанте су одбили да их бродовима пребаце на грчку територију. Тада председник српске владе Никола Пашић моли за помоћ руског цара. Истога дана (18. 1. 1916) када добија ову молбу, руски цар Николај Други се телеграмом обраћа савезницима (краљу Британије Џорџу Петом и председнику Француске Ремону Поенкареу). Смисао обраћања био је: уколико српска војска хитно не буде пребачена са албанске обале на грчко острво Крф, Русија излази из Антанте и потписује сепаратни мир са Немачком. После оштрог ултиматума руског цара, савезници из албанских лучких градова Драча и Валоне евакуишу на грчко острво Крф преживеле – око 160.000 српских војника и избеглог народа.

У Другом светском рату Београд је био брутално бомбардован од „наших” Англо-Америчких савезника 1944. године на велики православни празник – Васкрс. То бомбардовање је било исто тако разорно као и оно које је Немачка извршила 6. 4. 1941. године, такође на велики православни празник. Са друге стране, последњих деценија нам Русија и Кина помажу да не изгубимо КиМ и да опстане Република Српска, а „колективни Запад” чини све супротно.

* * *

У јавности се покушава занемарити наше богато историјско искуство, из ближе и даље прошлости, и наметнути наратив да се Србија налази у изузетно тешкој ситуацији, те не може одолети притисцима „колективног Запада” и мора да прихвати њихов диктат, беспоговорно стане на њихову страну и одрекне се добрих односа са Русијом и Кином. Наводе се краткорочни економски

разлози (који се уз то и некоректно интерпретирају) због којих би Србија требало да се одрекне тешње сарадње са Русијом и Кином и дефинитивно окрене „колективном Западу”, пре свега ЕУ, а заузврат Србији се нуди убрзани пут ка чланству у ЕУ.

То је нова „покретна мета” која се нуди Србији, а за последњих више од две деценије имали смо их безброј које су се смењивале једна за другом (срушите Милошевића, испоручите државно и војно руководство Србије и Републике Српске Хагу, извршите реформу привреде, школства и судства према нашим препорукама, дозволите геј параде и потпомогните рад наших НВО, потпишите разне – Бриселске, Вашингтонске и сличне – споразуме са Приштином, придружите нам се и уведите санкције Русији... и заузврат ћете убрзати пут у ЕУ), а ми смо све даље и даље од тога циља. У исто време, јасно је да чланство Србије у ЕУ није реално (вероватно уопште, а сигурно у наредној деценији), а испитивања јавног мњења у Србији показују да је већи број противника од присталица чланства у ЕУ (чак и да не постоји посебан предуслов – одрицање од КиМ). Али оно што је најважније: чланство у ЕУ није ни у националном интересу Србије.¹⁷

Са највиших места у држави, а и од многих јавних економских и других „експерата и аналитичара” свакодневно слушамо да уколико не пристанемо на диктат Запада и не „окренемо леђа” Русији и Кини да то економски нећемо моћи да издржимо, пошто ће уследити економска блокада, а Србија 60% спољнотрговинске размене остварује са ЕУ. При томе, потпуно се прећуткује наше богато историјско искуство, везано и за економске блокаде (које су увек долазиле од моћних држава са Запада) и какав је био српски одговор.

17 Видети детаљније: *Србија и ЕУ*, у књизи: Јован Б. Душанић, *Економско њрокњиже*, књига друга, Београд, 2020.

Заборавља се да је Србија „преживела” много тежу економску блокаду, почетком XX века у време „царинског рата” са тада моћном Аустроугарском монархијом, која је била на границама Србије са три стране. Одлукама Берлинског конгреса Аустроугарска је добила право да окупира Босну и Херцеговину (у којој је већину чинио српски народ), те да у Новопазарском санџаку постави своје гарнизоне и користи војне и трговачке путеве. Тако је Србија тада са Аустроугарском граничила не само на северу него и на западу (окупиравши Босну и Херцеговину) и на југу, односно југозападу (војно зауевши Новопазарски санџак и убацивши се тако као клин између Србије и Црне Горе).

Подсетимо се да Аустроугарска у јануару 1906. године затвара границу за било какав увоз из Србије која је до тада 86% извоза пласирала на тржиште свога моћног суседа. Повод је био стварање царинског савеза између Србије и Бугарске из 1905, кога се Србија на захтев Аустроугарске није хтела да одрекне. Објавом царинског рата Аустроугарска је мислила да ће у Србији, чија је привреда мање развијена и у великој мери зависна од извоза на њену територију, доћи до економског слома и да ће због тога морати пристати на њен диктат. Међутим, Србија је дан по објави забране извоза у Аустроугарску неочекивано реаговала – забраном увоза аустроугарских производа у Србију, који је чинио око 60% српског увоза.

У тим тешким временима српски политичари су своје оштре међустраничке борбе потиснули у други план и уз масовну подршку народа (али и симпатије великог броја земаља) власт у Србији се одлучно супротставља аустроугарском диктату и на прво место ставља национални интерес – борбу за економску независност од моћног и непријатељски настројеног суседа. Царински рат омогућио је Србији да се ослободи велике привредне зависности од Аустроугарске и избори за економски

суверенитет, подигне свој међународни углед, а што је још важније, консолидује унутрашње прилике у земљи, учврсти самопоуздање народа и спознају да предстоје „велики историјски послови” (ослобођење и уједињење српског народа) за које се треба припремити. Током Царинског рата Србија проналази нове спољнотрговинске партнере и из године у годину повећава обим спољне трговине и сређује економске прилике у земљи, те на крају са Аустроугарском потписује трговински уговор (1910. године – ступио на снагу у јануару 1911. године) који је био праведнији и много повољнији за Србију.

Уместо економског слома, Србија ће из Царинског рата изаћи привредно знатно ојачана. Вредност спољнотрговинске размене током царинског рата стално расте и са 164,5 милиона динара колико је износила 1906. године достиже 240,8 милиона динара у 1910. години и свих тих година Србија има позитиван салдо – већи извоз од увоза.¹⁸ Деценијама до Царинског рата Србија је имала дефицит државних финансија, буџетски расходи су били већи од буџетских прихода. Током Царинског рата елиминисан је дефицит државног буџета и уравнотежене су јавне финансије. Та равнотежа је постојала током Балканских ратова (1912–1913) и у време ступања у Први светски рат.

Динамичан раст спољнотрговинске размене са своје стране допринела је много живљој и домаћој трговини и све то је захтевало и ширење и изградњу нове инфраструктуре. Док је у 25 година које су претходиле Царинском рату (1880–1905) изграђено 608 км железничке пруге, у периоду од 1905. до 1912. је изграђено и пуштено у саобраћај додатних 520 км. У периоду 1905–1911, вредност српске индустријске производње повећана је за седам пута, захваљујући и државном систему индустријских повластица којима је подстицана ова грана

18 *Историја српског народа, шеста књига* – први том, Београд, 1983.

привреде.¹⁹ Брзи развој индустрије захтевао је и законско регулисање радних односа. *Законом о радничком заштитном законодавству* (из јула 1910. године) први пут је у Србији донето и радно законодавство. Мада њиме нису била регулисања сва радна питања, он је омогућио значајно сређивање у овој области.²⁰

Убрзо после Царинског рата ће избити Балкански ратови (1912–1913) у којима ће Србија у целости ослободити српски народ који се још налазио у турском ропству, а потом и Први светски рат (1914–1918) после кога ће доћи до уједињења са српским и осталим јужнословенским народима који су били у саставу Аустроугарске. После Првог светског рата српски народ је доживео ослобођење и уједињење – национални циљ који је био његов вишевековни сан коме је стремио и који је на крају остварио. Истина, извршено је ослобођење српског народа, али је његово уједињење остварено у новој јужнословенској држави (Југославији).

Остваривање вишевековног националног циља ће да доведе и до првих озбиљних дисонанци у српском културном обрасцу. Он бива у извесној мери занемариван пошто се чинило да је ослобођењем и уједињењем српског народа испуњен национални циљ, а после Другог

19 „У Србији су 1909. била 42 повлашћена индустријска предузећа, а међу тражиоцима повластица налазиле су се крупне новчане установе и акционарска друштва, као и имућни појединци.” (*Историја српског народа, шеста књига* – први том, Београд, 1983)

20 Радно време је скраћено са 14 на 10 часова дневно (а за трговачке помоћнике са 18 на 12), уз могућност додатна 2 прековремена сата у случају потребе. Забрањен је ноћни рад за жене и млађе од 18 година. Законом су недеља и празнични дани прописани као нерадни. Зарада радницима морала је бити исплаћивана у новцу. Радници су добили право на обавезно осигурање и удруживања у циљу заштите својих права. Законом су прописани и хигијенски услови рада.

светског рата, доласком комуниста на власт, српски културни образац није само занемариван него је и негиран. Међутим, он се одржао и у временима ропства и окупације, па је преживео и дисонанце које је у њега унело југословенско и комунистичко искуство. Стварање Републике Српске и отпор српског народа НАТО агресији, у последњој деценији XX века, јасно је показао, да је српски културни образац, и поред дисонанци, жилав и да и даље постоји и да је дубоко укореењен у великој већини српског народа. Због тога можда и није случајно да су, после распада заједничке државе крајем XX века, ван граница српских држава остале територије на којима је већински живео наш народ (Република Српска Крајина, Дрвар, Гламоч, Босанско Грахово, Босански Петровац) и где су југословенство и комунизам имали дубље корене.

* * *

На основу свега што сам до сада изложио, произилази очигледан закључак да у преломним историјским променама којима присуствујемо не смемо подлећи бруталним притисцима „колективног Запада” и изневерити сопствени културни образац који је наш народ формирао вековима, јер бисмо тиме издали сами себе и поништили морални и сваки други капитал стечен не само у даљој него и у ближој прошлости.

Подлећи бруталним притисцима „колективног Запада” било би још трагичније због чињенице да последњих година присуствујемо тектонским геополитичким променама у свету и премештању економске, политичке и војне моћи са Запада на Исток. Очигледно је да ће нови светски поредак бити креиран и од нових моћних сила са Истока које ће Србији бити наклоњеније (између осталог и због нашег супротстављања хегемонији Запада када је он био на врхунцу моћи), а не само од Запада који је, по правилу, увек радио против српских националних интереса.

Осим тога, по овим питањима српске власти имају скоро једнодушну подршку грађана Србије. Како показују најновија истраживања јавног мњења (НСПМ, мај 2022), огромна већина грађана Србије сматра да не треба подлећи бруталним притисцима „колективног Запада”. За увођење санкција Русији изјаснило се 6,9%, за улазак Србије у НАТО 5,4%, а за признање Косова у замену за чланство у ЕУ 5,1%..²¹ Подсетимо се да у Србији према последњем попису становништва живи 16,7% особа који нису српске националности, из чега произилази да је то није само став српског народа него и осталих грађана Србије.

На крају, после свега до сада казано, уверен сам (како је то говорио и академик Михаило Ђурић) да ће српски народ остати веран себи, свом изворном слободарском опредељењу, те да ће наћи начина и моћи снаге да одоли суровим претњама и притисцима моћника и силника данашњег обездушеног и обезличеног света, да ће успети да потврди своје право на опстанак, да стваралачки присвоји своју велику прошлост и обогати и осавремени свој национални дух и карактер. То је, пре свега, и наш дуг према прецима, те обавеза према потомцима.

21 Презентујући податке Ђорђе Вукадиновић је истакао да је ово истраживање показало да Србија није баш тако подељено друштво као што се покушава представити, пошто неки центри моћи стварају конфузију и труде се да помуте и релативизују ове јасне ставове. Додао је да то потврђују и друга истраживања о сличним темама где су разлике у односу на ово мање од два процента; <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/eu-nato-kim-rat-u-ukrajini-i-sankcije-rusiji.html>

Литература

- Група аутора, „Историја српског народа”, шеста књига – први том, *Српска књижевна заграда*, Београд, 1983.
- Јован Б. Душанић, „Економско трокњижје”, књига друга, *Филиј Вишињић*, Београд, 2020.
- Милорад Екмечић, „Ми смо за Америку народ који у себи носи опасан вирус”, *Печай*, јануар 2011.
- Станоје Л. Станојевић, „Мисија наше народне историје”, *Полиџика*, април 1931.
- John Norris, „Collision Course: NATO, Russia and Kosovo” (foreword by Strobe Talbott), *Westport: Praeger Publishers*, 2005.
- <https://iskra.co/reagovanja/dugin-kosare-su-termopili-evroazije-srbi-su-na-sebe-primili-udarce-koju-su-bili-namenjeninama/>
- <http://enovosti.info/index.php/vest/138104-dogovor-komande-nato-sa-hrvatskim-i-muslimanskim-liderima-u-splitu-okozvodjenja-napadne-operacije-na-republiku-srpsku-krajinu-u-republiku-srp#.YwiAl3ZBzY0>
- <http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/eu-nato-kim-rat-u-ukrajini-i-sankcije-rusiji.html>

Jovan B. Dušanić

RESIST THE PRESSURE OF THE
“COLLECTIVE WEST”
AND STAY FAITHFUL TO OWN CULTURAL PATTERN

Summary: The fall of the Berlin Wall (1989) ushered in the time of a unipolar world, when the “collective West” led by the USA “disciplined” the entire world and had an extremely hostile attitude towards the Serbian people. And in such circumstances, Serbian people managed not to “give up” and unquestioningly carry out the dictates, but to defend its vital national interests, just

as their ancestors did. In the process it paid a heavy price for that, but won the Republika Srpska and did not accept the ultimatum to voluntarily agree to the NATO occupation of the entire country. The creation of Republika Srpska and resistance to NATO aggression will remain one of the brighter pages of the Serbian history. In addition, Serbian resistance to NATO aggression will also mark a turning point in international relations - the transition from unipolar to a multipolar order. NATO's aggression against our country had a sobering effect on Russia and China, and their military (predominantly Russia) and economic (predominantly China) strengthening contributed to the creation of a multipolar world. Today, when the "collective West" led by the USA is waging a proxy war against Russia in Ukraine, we must not succumb to the brutal pressures of the "collective West" and betray our own cultural pattern that our people have formed for centuries, because that would betray ourselves and nullify moral and every other capital acquired not only in the distant but also in the recent past. It would be even more tragic due to the fact that in recent years we are witnessing tectonic geopolitical changes in the world and the transfer of economic, political and military power from the West to the East and rapid catching up of the all-powerful USA, primarily by China and Russia, but also many other countries that show rapid development. It is obvious that the new world order will be created by new powerful powers from the East, which will be more favorable to Serbia (among other things, because of our opposition to the hegemony of the West when it was at the peak of its power), and not only by the West, which, as a rule, always worked against Serbian national interests.

Key words: Serbia, geopolitics, economic sanctions, cultural pattern, national interest.

Милош Ковић¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет, Одељење за социологију

UDK 316.334.3:323.1 (=163.41)

ПУТЕВИ СРПСКОГ ПРЕПОРОДА

Сажетак: У свету који се убрзано мења, судбина Србије, Српске и српског народа зависиће од глобалних кретања, али и од слободног избора путева којим ће се ићи у будућност. У чланку се, на основу историјских искустава и процена стања у савременом свету, трага за тим путевима и указује на четири основна услова за препород и успех: јасно дефинисану идентитетску политику, успешну дипломатију, снажну војску и виталну привреду.

Кључне речи: национални идентитет, вера, језик, дипломатија, војска, привреда.

Амерички поредак, настао после пораза и распада Варшавског пакта и Совјетског Савеза, нестаје пред нашим очима. Није нам дато да унапред знамо брзину ове промене. Историја сведочи да се типови међународних поредака смењују релативно брзо, док велике силе свој статус губе знатно спорије. Неке империје су се распадале вековима (Римско царство, Османско царство), али било је и оних које су се срушиле дословно „преко ноћи” (Трећи Рајх, Совјетски Савез).

Невоље које сналазе Запад (САД и њихове западно-европске савезнике, окупљене у НАТО пакту) најављују будућност, али његова пропагандна, војна, техничко-тех-

1 Редовни професор, mkovic@f.bg.ac.rs

нолошка, финансијска моћ ни данас се не сме потцењивати. Са успоном Русије и Кине, међутим, униполарни свет престао је да постоји. Ту чињеницу обзнанио је Владимир Путин пред својим забезекнутим, западним „партнерима”, на 43. минхенској конференцији о безбедности, фебруара 2007. године. Слично је био интониран говор једног од архитеката кинеске спољне политике Јана Цечија, одржан пред затеченим Ентонијем Блинкеном и америчким представницима, марта 2021. године на кинеско-америчком самиту у Енкорицу на Аљасци. Кључне поруке гласиле су: САД не могу да са Кином разговарају са позиција силе, ставови САД нити су универзални ставови човечанства, нити оне имају права да од осталих земаља захтевају да прихвате њихов систем вредности.

Данашња ратна психоза потиче од неспремности политичких елита у САД да се помире са опадањем своје моћи и од њихових покушаја да спрече успон Русије и Кине. Овакве промене у односима снага великих сила ретко се одигравају без великих ратова. Док се то догађа, посматрачи лицитирају именима нових изазивача који би могли да узму учешћа у процесу успостављања глобалне равнотеже снага, сличне оној каква је у Европи постојала између Вестфалског (1648) и Париског мира (1919). Индија, Јапан, ЕУ, можда муслимански свет? Или ће се све ипак свести на сукобе и поделе интересних сфера између САД, Русије и Кине?

Уколико се нешто не промени, идемо ка великом, светском рату. Изгледа да НАТО, све и када би хтео, по некој дубокој, историјској, древној инерцији, више не може да се заустави. Његов улазак у источну Европу, потом и у бивше совјетске републике, упркос обећањима водећих западних државника и недвосмисленим упозорењима Москве, упад у Украјину, праћен неонацистичким симболима и реториком, ликвидацијама и погромима над Русима, може се тумачити или идеолошком

заслепљеношћу или свесном намером да се подстакне општи оружани обрачун. Велика сила, наине, не трпи упаде супарника у своју интересну сферу. Због прве назнаке сличног опкољавања, пребацивања совјетских ракета на Кубу, САД су 1962. биле спремне да започну Трећи светски рат.

Велики ратни сукоб у Украјини био је питање времена већ од проамеричког преврата у Кијеву из 2014. године. Одлаган је само захваљујући руском стрпљењу. Данас, када је рат започео, његово претварање у светски сукоб одлаже се само зато што Руси трпе оно што САД нису хтеле 1962. године. Запад наоружава Украјинце, довлачи борбену технику на њихову територију и на разне начине, техничком подршком, па и непосредно, учествује у ратним операцијама.

На сличан начин Запад наступа и према Кини. Револверашко бомбардовање кинеске амбасаде у Београду 1999. послало је Пекингу јасан сигнал о томе колико су далеко САД и савезници спремни да иду. У току су покушаји опкољавања Кине, од Синђана и Тибета, до Јужног кинеског мора, Тајвана и Хонг-Конга.

Истовремени притисци САД и ЕУ на Русију и Кину присиљавају ове две велике силе да се удружују. Предузимљиви атлантски свет сучељава се са евроазијским колосом. Сукоб није само геополитички. Он је, пре свега, духовни, јер је изазван потцењивањем култура Евроазије и упорним покушајима да им се наметну „атлантске вредности”. Економски сукоб само је последица одмеравања духовних и војностратешких снага.

Улазак руских трупа у Грузију 2008. године био је прави почетак отклањања последица распадања Совјетског Савеза, догађаја који је Владимир Путин назвао „највећом геополитичком трагедијом 20. века”. Својом помирљивошћу и пасивношћу у земљама бившег СССР-а, Русија није допринела успостављању поверења,

мира и безбедности. Само је отворила врата за улазак САД и ЕУ на те просторе и за своје опкољавање НАТО трупама. Процес повратка Русије на своје старе положаје започео је и могао би да потраје веома дуго. Не би требало да нас збуњују краткорочни обрти на украјинском ратишту. Сергеј Лавров је у јануару 2022, уочи рата у Украјини, свету послао јасну поруку – од НАТО се тражи да се повуче на границе из 1997. године. То значи да Кремљ не жели да види НАТО трупе не само у Украјини, нити само у бившим совјетским републикама, него ни у земљама Источне Европе.

Русија се сада налази у оној историјској етапи у којој је била у 17. веку, када се враћала у Белорусију и Малорусију (данашњу Украјину), које је у 13. и 14. веку Кијевска Русија била изгубила у најездама Монгола, Литванаца и Пољака. Кијев и источну обалу Дњепра Русија је повратила 1667. године. Реку је прешла и заузела остатак Малорусије више од сто година касније, у првој подели Пољске (1772), тек када је сасвим „сварила” њен источни део. Поход Русије на запад наставио се коначном поделом и уништењем Пољске (1795), потом и победама над Османским царством (1774, 1792, 1812) и продором у југоисточну Европу. Покушај Запада, предвођеног Наполеоном, да спречи успон Русије завршио се уласком козака у Париз 1814. године. Наши животи јесу кратки, али „анђео историје” нема разлога за журбу. Налазимо се усред дугорочних трендова и вековних кретања.

Какво ће бити место Србије, Српске и српског народа у свету који данас настаје? То ће зависити од глобалних кретања, али и од воље самих Срба. Историја је, у исто време, царство нужности и поље слободе и одговорности.

У претходном, америчком, униполарном поретку, Србима је била намењена улога међународних парија. Сада знамо: антисрпска медијска хистерија, започета

крајем осамдесетих година 20. века, била је само припрема за рат, политичко распарчавање и физичко уништење Срба, као и за њихово тихо претапање у суседне, послушније народе. Исти механизам претходног пропагандног обешчовечења и потоњег физичког уништења Запад користи већ вековима, од геноцида над америчким староседеоцима до холокауста над Јеврејима у Другом светском рату. Стратешки циљ данашње србофобије и похода на Србе је, међутим, специфичнији. Он умногоме подсећа на аустроугарску антисрпску пропаганду с почетка 20. века и на поход на Србију и Русију из 1914. године. САД и ЕУ, као некада Немачка и Аустро-Угарска, гонећи Србе, на нишану су све време имали Русе. Из данашње перспективе јасно се види да је овај јуриш на Русију започео 1991, у бившој Југославији. Србима, мамурним од Титових времена, у којима су себе видели као грађане прозападне социјалистичке Југославије, умногоме супериорне у односу на „источни”, „ауторитарни” СССР, требало је времена да схвате да Запад у њима види тек вековно оруђе руског утицаја.

Поредак који се заснивао на понижавању Руса и Срба ближи се своме крају. Време које долази биће драматично и одсудно. У њему ће за Србе важити исто што и за све „мале народе”: преживеће оне заједнице које буду испуњавале четири основна услова. То су јасно дефинисан национални идентитет, успешна дипломатија, снажне и спремне оружане снаге, витална, самодовољна економија.

Кључно је питање: шта је данас и шта би сутра требало да буде српски национални идентитет? Одговор на то питање одредиће циљеве и будућност српске дипломатије, војске и економије. Оно се данас не поставља по први пут. Бар од 18. века, у свим критичним периодима, Срби су редефинисали свој национални идентитет. Зато ово питање захтева посебну пажњу.

У новијем добу кратку историју српске националне идеје, са освртом на њену садашњост и будућност, дао је Слободан Јовановић, *Једним ћирилом за проучавање српској националној карактера* (1964). У емиграцији, у времену пораза и пропасти, он је веровао да ће од редефинисања српског „културног обрасца” зависити спремност Срба за одсудни тренутак у коме ће доћи до пропасти комунизма. Међу радовима историчара, пажње су вредне свеобухватне историје српске националне идеје из пера Милорада Екмечића (*Стиварање Јујославије 1-2* (1987), *Дујо крејтање између клања и орања: Историја Срба у новом веку 1492–1992* (2007)), као и нешто сажетија *Велика Србија: Мий или стиварности* Чедомира Попова (2006).

Може се рећи да се у самоодређењу Срба вековима, у циклусима, смењују два чиниоца: вера и језик. Уз веру су увек ишла и предања, понекад наслеђена из претхришћанских времена, као у случају крсне славе. У раном средњем веку су, како изгледа, кључна била предања о заједничким прецима и етничком пореклу. Како је показао Виктор Савић, језик је и тада био важан, при чему он добија на посебном значају са стварањем српскословенског, или српске редакције старословенског језика Светих Ђирила и Методија. Том, српскословенском језику, тек ће Свети Сава дати посебан углед и средишње место у званичној српској култури.

Срби су, после поделе из 1054, припадали различитим конфесијама. Већином православни, на приморју су били римокатолици, док се у јадранском залеђу, у Босни и Херцеговини појавила „Црква босанска”, чија припадност у историографији остаје отворено питање. Дарко Ђого претпоставља да је и ту реч о православној цркви, која је, иако ван јурисдикције аутокефалне српске цркве, сачувала древно ћирилометодијевско предање. Милорад Екмечић сматра да непостојање сукоба између право-

славних и римокатолика у држави Немањића упућује на важност језика као њеног кључног обједињујућег чиниоца. Већ од доба Светог Симеона и Светог Саве, међутим, култови Немањића и осталих националних светитеља, уобличавани и чувани у крилу аутокефалне Српске цркве и независне државе, постају кључни у стварању српске националне свести. По њима се Срби разликују од суседних, верски и језички блиских народа, какви су били Бугари или Руси.

Најважнији су били култови Светог Саве и Светог Симеона. Духовни и државни канони које су они успоставили, њихови „завети” и њихова „права вера”, обавезивали су сва потоња српска владарска поколења. У времену нестанка Немањића, пораза на Марици и Косову и пропасти српских средњовековних држава, смисао страдања проналажен је у житијима владара-мученика, Светог краља Стефана Дечанског и Светог кнеза Лазара. За унутрашње јединство заједнице готово подједнако су била важна предања о отпадницима, о Мрњавчевићима и Вуку Бранковићу, потом и о онима који су у тешким временима променили веру. Заједничке патње учврстиле су осећања везе и припадности. Срби су, још од доба Светог Саве и Доментијана, веровали да су „изабрање Божије” и „нови Израил”. У време турске најезде, опет по угледу на Стари Завет, тврдили су да су кажњавани „грехова отаца наших ради”, због напуштања завета „светих отаца наших Светог Симеона и Светог Саве”.

Милорад Екмечић је веровао да је тек од времена реформације, контрареформације и верских ратова религијски идентитет одређивао припадност Срба и осталих Јужних Словена. Епоха верских ратова на Балкану је, међутим, трајала много дуже него на западу Европе. Већ у 13. веку папе су подстицале угарске краљеве на крсташке ратове против босанских и рашких јеретика. Непосредно пре него што су крсташи срушили

Византију, Угри су, у име Вукана Немањића, привремено заузеле Рашку. Периодични крсташки походи на Босну потрајаће све до 15. века. У 14. веку, Срби су упознали и турски, муслимански џихад. Од тада до данас, сви балкански ратови имаће лако уочљиву верску боју.

Милан Кашанин је са правом тврдио да је Србе у националну заједницу, кроз заједничке култове и предање, окупила обновљена Пећка патријаршија, у добу од 16. до 18. века. Она је, поред осталог, објединила српски етнички простор штокавског језика, од Софије до Загреба и од Охрида до Сент Андреје. Срби су вековима живели у теократском поретку, у коме су патријарси и епископи Пећке патријаршије били њихове духовне, световне, па и војне старешине.

Бити Србин значило је остати у „правој вери” „светих отаца наших Светог Симеона и Светог Саве”. Сви „свети извори” за стварање премодерних нација, које наводи Ентони Смит, присутни су у српским предањима овога доба: „порекло и изабраност”, „златно доба”, „света земља”, „жртва предака”. Исламизација је била масовна нарочито пре обнове Пећке патријаршије (1557) и после њеног укидања (1766). Питање је у ком су тренутку они који су прелазили на ислам и у римокатоличку веру престајали да буду Срби. У сваком случају, у свим ратовима сукобљених царстава (Османског царства, Хабзбуршке монархије, Млетачке републике) на тлу српских земаља, становништво истог, српског језика и различитих вера узајамно се истребљивало у име султана, папа и царева.

У последњим деценијама 18. и првим деценијама 19. века, у добу Доситеја и Вука, са успоном просвећености и романтизма, по угледу на немачки свет, у коме су се нашли нарочито после Велике сеобе 1690, Срби су редефинисали свој идентитет из заветне у језичку заједницу. Немци су на тај начин превазилазили своје старе верске поделе. Циљ је била национална интеграција у условима

измешаности „Срба три закона”. Окретање језику, како би се превазишле верске разлике, значило је и постепену секуларизацију српске културе. У томе је, од школских и црквених реформи Марије Терезије којима је мењан духовни живот Срба, до утицаја Јернеја Копитара на Вука Караџића, одређену улогу одиграо и „идентитетски инжењеринг” Хабзбуршке монархије. Њен главни циљ био је да се кроз посветовњачење ослаби утицај проруске црквене јерархије на српски народ, као и да се Срби од Руса окрену средњој Европи и римокатоличким Хрватима.

Вера је остала важан чинилац српског идентитета, али нарочито од смрти Његоша и патријарха Јосифа Рајачића црква је губила стари национално-политички значај. У исто време, у другој половини 19. века, Хабзбуршка монархија проширила је хрватску идеју на Славонију, Далмацију, Босну и Херцеговину. То је омогућено понајвише језичком реформом Људевита Гаја и преласком кајкавског Загреба на српски, штокавски језик. Циљ је био – потиснути српску идеју, и са њом утицај Русије, што даље на исток.

Језички национализам ће Србе водити од Доситејевих и Вукових „Срба три закона” ка југословенској идеји у времену Јована Цвијића и Јована Скерлића. Процес националне интеграције Хрвата до тада је већ био одмакао и, упркос чињеници да су у реформама Људевита Гаја усвојили српски као свој књижевни језик, нису прихватили и српско национално име. У исто време, у Београду је сазрела свест о томе да је Аустроугарска користила југословенску идеју, са средиштем у Загребу, као средство свог продора ка југоистоку. То оружје требало је истргнути из руку Беча и искористити га за регрутовање „пете колоне” унутар Аустроугарске.

То ће се догодити у Првом светском рату. Руска империја у југословенској идеји видела је средство поза-

падњачења Срба. После револуције из 1917. они су, међутим, били препуштени вољи Британије и Француске. За ове западне силе југословенска држава представљала је геополитичку нужност: заједно са Пољском, Чехословачком и Румунијом, она је требало да обуздава ревизионизам Немачке и њених ратних савезника, као и амбиције комунистичког СССР-а. У исто време, била је део санитарног кордона који је раздвајао Русију и Немачку. Обједињавање немачке индустрије и руских ресурса могло је, како се у Лондону, Паризу и Вашингтону веровало, да из темеља преокрене односе снага у корист Евроазије. Подједнако опасни по европски и светски мир били су руско-немачки сукоби и ратови.

Злочине Хрвата над Србима у Првом светском рату Краљевина Југославија сматрала је инцидентом који није смео да спречи југословенску интеграцију. Основ нове нације требало је да буду не само језик и заједничко порекло, него и добро схваћени заједнички интереси, у француском, ренановском кључу. Нација је схватана као динамична, променљива категорија, на коју се могло утицати слободном вољом људи. Посебно је наглашавана моћ државе да „амалгамише” до тада раздвојене народе и, кроз просвету, привреду и јавну културу, уобличи њихов заједнички идентитет. У духу европског секуларизма, вера је требало да остане ствар личне побожности, лишена политичког значења.

У новом, хрватско-муслиманском геноциду над Србима, почињеном у Другом светском рату, улога римокатоличке цркве била је још истакнутија него у покољима из Првог светског рата. Међу Србима у краљевским владама у емиграцији, било је преиспитивања смисла даљег постојања југословенске државе. То су, међутим, спречавали Британци, да би Титова диктатура сасвим сузбила таква колебања. Национална политика КПЈ је још од пре Другог светског рата имала антисрпску, великохрватску

боју. Са Титовим доласком на власт 1945. то је постала званична државна политика. Правашки карактер Титове националне политике био је видљив нарочито после сукоба Југославије са СССР-ом 1948. године. Уз подршку Британије и САД, „прозападни” Хрвати и Словенци стекли су пуну превласт над „проруским” Србима. Док су Хрватска и Словенија биле уједињене, Срби су подељени на пет република и две аутономне покрајине. Комунистичка Југославија на мала врата је уведена у НАТО; њена културна политика од шездесетих година 20. века имала је све отворенији западни ток.

Редефинисање српског националног идентитета из верске, заветне у језичку, световну заједницу и уобличавање идентитета уз помоћ државе наставило се и у комунистичкој Југославији, при чему је тај процес доведен до крајности. У Титовој држави, црква је прво гоњена, да би потом била потиснута на маргину. Охрабривано је утапање у југословенску нацију, али су у исто време републике прерастале у националне државе у којима се од издељених Срба очекивало да прихватају нове идентитете, какви су били црногорски или македонски.

У трећем рату вођеном између југословенских народа у 20. веку, Срби су били сами против свих. У пропагандном дехуманизовању Срба, Словенци, Хрвати и босански муслимани одиграли су кључне улоге. Хрватска је по трећи пут извршила масовне злочине над Србима. После етничког чишћења Крајине, уследила је убрзана асимилација.

Велике силе, нарочито Немачка и САД, имале су пресудну улогу и у овом, другом разбијању југословенске државе. Ватикан је, као и 1941. и 1914, био посебно активан. Британија и Француска су, пошто су пристале на уједињење Немачке и када је СССР престао да представља претњу, препустиле Југославију судбини и немачкој немилости. После Беринског зида срушен је и Вер-

сајски поредак. Критичари југословенске идеје често заборављају да је Југославија два пута уништена под спољним ударцима. Ипак, после свега и сама југословенска идеја дубоко је компромитована. Сва је прилика да је већ после Јасеновца била мртва.

Историја је пресудила југословенској идеји. Ко би данас, после свега, могао да каже за истојезичне Србе и Хрвате да су један народ? Да ли су то икада били? Исти језик, уосталом, САД и Британију, као ни латиноамеричке народе и Шпанце, није учинио јединственим нацијама. Тако је и у једнојезичној Ирској, безнадежно подељеној на римокатолички и протестантски део, док је Швајцарска, са своја четири језика, остала успешан пример интеграције.

Семјуел Хантингтон није једини посматрач који је уочио успон и пресудну важност традицијске побожности у данашњем свету. То се подједнако примећује у Америци, Азији, Африци, источној Европи, док су западна и средња Европа изузеци од овог тренда. Много је знакова успона побожности и повратка традицији, нарочито међу припадницима млађих генерација. И по томе, Срби су део света. То је само потврђено литијама у Црној Гори (2019–2020), које су спојиле традицијску побожност и комуникацију „мимовима”, преко друштвених мрежа. Име једне од омладинских група које су у томе одиграле можда и пресудну улогу довољно говори: „Мим сердари“. Од литија, широм Црне Горе ничу на десетине гусларских друштава са јасним српским предзнаком. Док медији и даље успешно шире западни, атеистички, па и богоборачки утицај, унутар популарне културе, уочава се обнова побожности и родољубља, нарочито на српској хип-хоп и реп сцени. У Србији, Републици Српској и Црној Гори, омладинска удружења ничу као печурке после кише. Уз све међусобне разлике она су, по правилу, православна, родољубива и, врло често, посвећена

хуманитарном раду (Срби за Србе, Српска омладина за Космет, Млади за Космет, Сви за Космет, Косовско Поморавље, Родољубље, Баштионик, Конзервативни клуб, Задужбина „Кнез Мирослав Хумски”, Ми знамо ко смо, Православно удружење „Само слога Србина спасава” Лебане...). Док су мајке и очеви југоносталгична деца комунизма, предата култури материјализма, зараде и шопинг-молова, деца им посте, истичу своју православно, српску припадност и носе хуманитарну помоћ на Косово и Метохију. Марко Танасковић у тексту *Традиционализам као нови љанк* у овом феномену види светски феномен и нову контракултуру младих пред „терором либерализма”. Ако се о будућности може судити на основу вредносне оријентације и култура младих, вера се враћа на велика врата.

Као да се завршио још један историјски циклус у коме је језик био најважнији чинилац српског националног идентитета. То, међутим, не значи да би Срби у будућности требало да се одрекну богатог наслеђа и интегративне улоге свог језика. Превласт језика, чак ни у добу најтврђег комунизма, никада није могла да доведе до поништавања важности вере, нити је у временима првенства вере језик, као фактор интеграције, бивао заборављан.

У међувремену су од српског језика настали хрватски, босански и црногорски језик. Судећи по „Тршићкој декларацији”, радовима Јелице Стојановић, Александра Милановића, Виктора Савића или Милоша Ковачевића, водећи српски филолози истрајни су у одређивању штокавског као српског језика. То што се овај језик у Хрватској, Босни и Херцеговини и Црној Гори назива другачијим именима, нити има научну тежину, нити га то чини мање српским.

За разлику од „културног обрасца” за који се залагао Слободан Јовановић, заснованог на угледању на западне

узоре, после свих секуларних, материјалистичких, југословенских, комунистичких, евроунијских идеала у које се у међувремену искрено веровало, у средишту данашњег националног идентитета Срба остала је светосавска православна вера. Повратак вери је закључак свих идентитетских експеримената који су над Србима спроведени у току 20. века. То је поука нашег доба – најтврђи и најуспешнији отпор данашњем западном, либералном глобализму, свуда на планети, пружају конзервативци и традиционалисти. Таква је поука векова српске историје – док су били заветна, црквена заједница, народ Пећке патријаршије, чак и у најтежим временима, без државе и заштите, Срби су чували предања, демографски расли и проширивали своје етничке границе.

Светосавље, које „није друго до Православно Хришћанство српског стила и искуства, изражено у богоугодним личностима, првенствено у Светом Сави Немањином”, како га је протумачио Свети владика Николај Жички и Охридски у предговору *Светосавља као философије животоша* Преподобног аве Јустина Ћелијског (1953), дуже од осам векова траје и окупља један бројчано невелик народ, периодично подвргаван ратовима, проверавањима, протеривањима и геноцидима. Косовски завет, као потврда светосавског опредељења за Царство небеско, преко шест векова надахњује Србе, у свим историјским епохама и државама у којима су у међувремену живели. У времену какофоније различитих утицаја вреди освестити ту чињеницу. Појам „светосавље” настао је у 20. веку, али он означава древни феномен, „праву веру”, поредак који је Свети Сава утврдио својим *Законом правилном* и поново, у сажетом облику, образложио на Сабору у Жичи 1221. године. У потоњим временима, па и у бунама и ратовима (у српској историографији упорно називаним „револуцијама”), овај документ изражавао је духовне, друштвене и политичке идеале

Срба. Прота Матеја није случајно хтео да уређује уставничку српску државу на основу *Законодравила*. И појмом „нација”, увезеним са Запада крајем 19. века, Срби су означавали оно што су пре тога називали „народом”, „родом” и „отечеством”. Са новом речју су, уместо традицијских, балканских, усвајани и западни, немачки критеријуми за „бивање нацијом”. Кроз векове, мењале су се форме и речи, али је садржина на зачуђујући начин остајала иста.

Национални карактер Српске цркве није у сукобу са универзалном суштином и поруком Цркве. Како примеђује Богољуб Шијаковић, догма је једна, док су историјска искуства различита, национална. Нема разлога да се између националног и универзалног, у било чему, пише „или” уместо „и”. Већ је охридски архиепископ Димитирије Хоматијан, кријући политичке интересе Епирске деспотовине иза учене еклесиолошке аргументације, пребацивао Светом Сави да га је „љубав према отаџбини заробила и уграбила из Свете горе, те се опет настанио у Србији”. Када су се Бугари, стварањем Егзархије, ослободили црквеног туторства и национализма Грка, ови су их оптужили за „етнофилетизам” (1870). Тај појам сада се појавио унутар Српске цркве да би означио оне вернике који, тобоже, болују од вишка родољубља. Жарко Видовић је на то одговарао да нам је црква чак недовољно „завичајна”.

Само је Црква способна да Србима донесе толико потребни духовни препород. Да ли ће она у томе успети зависиће од историјских околности, али и од њене спремности за такво прегнуће.

Живимо у времену званичног секуларизма, али то не би требало да нас спречи да закључимо да би главни ток српске културе требало да буде православан, заветни, светосавски и светолазаревски. По томе, Срби не би били посебан изузетак у савременом свету. Они су само један од

заветних народа, које на основу своје типологије, у свету препознаје Ентони Смит. Идентитети Јевреја, Јермена, низа протестантских, нарочито калвинистичких нација, заснивају се на предањима о праотачким заветима, сачуваним у оквиру црквених, верских учења, потом уграђеним у најразличитије видове лаичке културе. На том трагу и Хантингтон предлаже обнову етоса САД, кроз повратак њиховим изворним, протестантским коренима.

Притоке главног, заветног, светосавског тока српске културе требало би да доносе воде различитих, понекад врло сложених историјских искустава српског народа. Српска култура има своје муслиманске, римокатоличке, лаичке, југословенске, комунистичке слојеве. Њен главни ток је ћириличан, али она не сме да буде лишена ни свог латиничног, далматинског, дубровачког, бокоцоторског наслеђа, па ни писане културе босанских муслимана, вековима изражаване османским и српским језиком, арапским, ћириличним, потом и латиничним писмом. Српски културни образац требало би да буде довољно отворен да обухвати и Немањиће и Котроманиће, и Мехмед-пашу Соколовића и Руђера Бошковића, и Његоша и Доситеја, и митрополита Стефана Стратимировића и Вука Караџића, и Карађорђа и Милоша, и кнеза Михаила Обреновића и Владимира Јовановића, и владику Николаја и Јована Скерлића, и војводу Живојина Мишића и Гаврила Принципа, и Светог новомученика митрополита Петра Зимоњића и доктора Младена Стојановића. Када се једном одреди и уреди главни ток, лакше ће се препознати и притоке.

Припадамо ли Атлантику или Евроазији? Ово питање захтева претходни осврт на правце и циљеве српске спољне политике. Она је, од самих својих почетака, све до стварања Југославије, имала четири основна циља: очување завета, ослобођење, уједињење и чување биолошке супстанце српског народа. О заветима је већ

било речи. Појам слободе у политичким традицијама различитих народа тумачен је на разноврсне начине. Срби су, од првих помена њихових архоната и земаља у раном средњем веку, слободу схватили као право да сами одлучују о својој судбини – као право на самосталност, независност или, када се то није могло постићи, аутокефалност, аутономију. Слобода је, такође, схватана и као право на учешће – православна саборност, потом демократија, па и егалитаризам, обележили су духовни и политички живот српског народа, бар од уништења његовог племства, после пропасти српских средњовековних држава. Исто тако, од самих својих почетака, преко средњовековних српских краљевина и царства, Пећке патријаршије, до нововековних српских држава и Југославије, цела историја српског народа може се протумачити као приповест о циклусима интеграција и дезинтеграција, уједињења и подела. Политичка и духовна тежишта српских земаља мењала су се, али је идеја њиховог уједињења у једну целину остала необично жива и трајна. Данас, када су западне силе омогућиле уједињење Немачке и док отворено раде на стварању Велике Албаније на српским територијама, не постоји ниједан морални нити логички разлог да се не постави питање права српског народа да се, после насилног распарчавања у ратовима с краја 20. века, изнова уједини. Тим пре када се зна каквој је асимилацији подвргнут у Хрватској, Федерацији БиХ, Црној Гори и Македонији.

Од првих римокатоличких, крсташких похода и почетака муслиманских освајања српских земаља, Срби су се суочавали са намерама да буду асимиловани у друге вере и народе, протерани или истребљени. Ослобођење и уједињење значило је стварање предуслова за основни опстанак – изградњу веће државе, кадре за одбрану. Повећање броја бајонета било је један од основних мотива стварања југословенске државе.

Када су изгубили слободу и били обухваћени границама Турске, Аустрије и Венеције Срби су, као припадници „погрешне”, православне вере, остајали поданици другог реда. Од њих се очекивало примање „царске вере”, ислама или римокатолицизма, што је у перспективи, водило ка губљењу српског идентитета. Коначно, у 20. веку, суочили су се са најмасовнијим геноцидом у својој историји. Смисао Одбрамбено-отаџбинског рата 1992–1995. и постојања Републике Српске јесте управо спречавање да се понове Јасеновац и 1941. година. Оно што се догодило са Србима у Хрватској (1995) и на Косову и Метохији (1999), јасно указује да чување биолошке супстанце и спречавање геноцида над српским народом мора да буде један од најважнија четири циља српске спољне политике.

Атлантук, дакле, или Евроазија? После првих искустава са крсташким, борбеним римокатолицизмом, прве праве најезде стигле су нам из Азије, са муслиманског Истока. Када су коначно окончане (1912), почела је агресија римокатоличког и протестантског европског Запада (1914). У ратовима у Босни и Херцеговини (1992–1995) и на Косову и Метохији (1999), баш као 1914–1918 и 1941–1945, муслимани су се борили против Срба, на страни Запада. Бар од 19. века, на Балкану, Кавказу, Блиском истоку, у кинеском Синкјангу, муслимански фундаментализам је оруђе Запада. Окретање исламиста против Запада, у терористичким нападима међу којима је онај од 11. септембра 2001. био највећи, није одвратило САД и ЕУ од игре ватром. Срби, нарочито они у Републици Српској, имају вишевековно искуство са ратоборним етосом муслиманског света.

Као најзападнији православни народ, Срби живе на границама евроазијског света. Још је Јован Цвијић у свом *Балканском њолуосѝрву* (1918) уочио евроазијски карактер балканских култура. При томе, није реч само о

органској вези Балкана са хеленистичком, византијском и османском Малом Азијом или Блиским истоком. Историја Срба препуна је, и пре најезде Турака, веза са азијским номадима. Одсудно је, међутим, прожимање са православним, словенским, руским светом. Без подршке Русије, питање је да ли би, када и како дошло до ослобођења српског народа од турске власти? Време СССР-а и Југославије, због карактера тих држава, било је доба дисконтинуитета у руско-српским односима. Данас као да смо се вратили у 19. век. Од три велике светске силе Русија показује највише спремности да подржи Србију и Српску у њиховим циљевима. У догледном времену, српска дипломатија требало би да ради на стицању снажније руске подршке, која би морала да подразумева и војну помоћ. У Београду и Бањалуци се обично мисли да је довољно да ми „преломимо” и сасвим се окренемо Русији. И у Москви се, међутим, мора „лобирати”. То одавно, и не без успеха раде Словенци, Хрвати и Албанци. Осим тога, Русија има своје државне интересе, који се не морају нужно и сваки пут поклопити са српским циљевима. Због тога се њена спољна политика мора познавати и пажљиво пратити.

И Кина се може сматрати Србима пријатељском земљом. Њена даљина за сада онемогућава значајније стратешко ангажовање, али дипломатска подршка Кине у међународним форумима и нарочито њена економска моћ посебно су важни за Србију и Српску.

На први поглед, чињеница да се Србија и Српска умногоме могу ослонити на две од три велике светске силе чини њихов спољнополитички положај веома повољним. Та погодност умањена је, међутим, њиховим географским положајем. Оне су, наиме, опкољене земљама ЕУ и делимично окупиране трупамa НАТО пакта.

Срби учествују у готово свим процесима и догађајима

који су обележили прошлост и садашњост европског потконтинента, укључујући и атлантски свет. Од Велике сеобе из 1690. и преласка патријарха Арсенија III Чарнојевића из Пећи у Сент Андреју, потом у Крушедол, средиште српског духовног и политичког живота преселило се из византијског и османског света у немачке и угарске културне кругове. Од тада почиње дубински утицај средњоевропског, примарно немачког света на српску културу. Ту духовну реоријентацију Срба водила је, како је показао Мита Костић, посебна бечка Илирска дворска канцеларија. Образоване српске елите, још од првих долазака аустријских Срба у Карађорђеву Србију, настојале су да је приближе средњоевропским културним обрасцима. Тако ће остати кроз цео 19. век, и онда када се државни „благадејанци” буду враћали са западних универзитета, спремни да из основа реформишу српску државу и друштво. Почетком 20. века, после аустроугарске окупације Босне и Херцеговине и суочавања са колонијалним амбицијама Беча, долази до нове реоријентације српске културе, овога пута настале у београдским, академским, универзитетским круговима. Отпор насртљивој средњоевропској култури пружан је одбацивањем немачких, аустријских и угарских, ауторитарних, римокатоличких узора и угледањем на демократске, протестантске, атлантске моделе увожене из Француске, Британије, па и САД. Таква реоријентација преовладала је у српској званичној култури после 1903. и потрајала је све до пропасти Краљевине Југославије 1941. године. Из ње је проистицао и отпор који су немачким нацистима пружили српски официри и црква. Покушај да се, после слома Француске 1940, вежу за Британију и САД завршио се њиховим окретањем Титу и бомбардовањима српских градова.

После краткотрајног везивања победничких Титових комуниста за совјетске узоре, повратак Атлантику

отпочео је 1948. године. Како смо видели, то је одредило културну политику Титове Југославије у наредним деценијама и, што је посебно важно, олакшало симбиозу титоистичких елита са данашњим лобистима НАТО пакта.

У оквиру односа Срба са Западом, једна тема заслужује посебну пажњу. Бар од пропасти српских средњовековних држава, нарочито од Велике сеобе 1690, Срби су у сусрету са Западом неретко прихватили улогу представника инфериорне, пропале, оријенталне цивилизације. Од доба првих колонијалних освајања у 15. веку, нарочито од Индустијске револуције с краја 18. века, Запад је такав однос наметао целом свету. Под „цивилизацијом” и „културом” подразумеван је само протестантско-римокатолички, германско-латински Запад. Посебно су српски интелектуалци били спремни на поунутрашњење овог културног расизма. Чини се да су управо у томе корени низа идентитетских експеримената којима су Срби сами себе подвргавали, нарочито у 19. и 20. веку. Такво је и данас преовлађујуће стање свести српских политичких, академских, медијских и пословних елита. У условима дугорочног рада политичког Запада на подели и уништењу српског народа, такав став раван је колективном духовном и политичком самоубиству. Некритичко западњаштво је вероватно највећа опасност по српску идентитетску политику, дипломатију, војску и привреду.

Упркос свему, српска спољна политика не сме да престане да тражи подршку и на Западу. Нису све политичке струје у САД нити унутар чланица ЕУ непријатељски расположене према Србима. За српску спољну политику посебно важно је умеће комуникације и способност представљања њених циљева у форми прихватљивој за западна јавна мњења. Узевши у обзир тамошње снажне антисрпске сентименте, то изгледа тешко оствариво, а посебно у условима у којима је Немачка најугицајнија земља ЕУ. Мора се приметити да сви раздори у ЕУ,

као и они унутар њених чланица, иду у прилог Србије и Српске. То се може рећи и за англосаксонске земље – САД, Британију, Канаду, Аустралију и Нови Зеланд, чије је непријатељство према Србима сасвим упоредиво са оним на које се наилази у Немачкој.

„Ако хоћеш мир, спремај се за рат” – ова латинска изрека добро осликава војну доктрину потребну Србији и Српској. Срби морају да имају најјачу војску у региону. У томе се од Израела може много тога научити. Слично Израелцима, Срби су опкољени непријатељски расположеним суседима. Како примећују Милош Јовановић и Жељко Будимир, напуштање мирољубивих илузија и сазревање свести о спољним и унутрашњим претњама представља први корак у изградњи снажних оружаних снага.

Основна намена српске војске требало би да буде одвраћање непријатеља, ослобођење Косова и Метохије, одбрана Републике Српске, али и одбрана српског народа у региону, нарочито у критичним условима до којих би могло доћи у сред веће светске конфронтације.

Јасна и одређена идентитетска политика кључна је за изградњу борбеног етоса српске војске. Неопходна је прецизна свест о томе шта се и зашто брани. Посебно место у српској војсци требало би да припадне Српској цркви, али и верској служби прилагођеној потребама припадника националних мањина. Прецизно дефинисани симболи и ознаке требало би да указују на традиције које српска војска баштини, почевши од првих српских династија и држава, потом Немањића, Котроманића, Лазаревића, Бранковића, Црнојевића преко Косовског завета и традиција Војне крајине, Карађорђевог устанка, ослободилачких ратова и устанака 19. века, па до победа у Балканским ратовима и Првом светском рату. У традицијама партизанског покрета има елемената који се могу уградити у етос српске војске (на пример, култ Народних

хероја). Уместо великохрватског и антисрпског наслеђа Јосипа Броза Тита, она би ипак требало да баштини српско, устаничко и родољубиво наслеђе Драже Михаиловића.

Како наглашавају Јовановић и Будимир, веза између војске и народа, али и њено кадровско попуњавање, требало би да буду успостављени повратком на обавезни војни рок. Буџет који се издваја за војску требало би да одговара њеним стварним потребама. Ако се у обзир узму искуства из агресија НАТО пакта широм света, посебна пажња била би поклоњена набавци савремених ПВО система. Српска војна индустрија могла би да буде основа реиндустријализације земље.

Реиндустријализација је кључни захтев у обнови српске привреде. Она се може заснивати и на производњи пољопривредних машина и прерађивачкој индустрији. Јер, и српска пољопривреда би морала да буде обновљена. Успон српске индустрије, пољопривреде, па и српске енергетике неће бити могући без заштите и подршке српске државе. Како са правом примећују Јован Душанић и Небојша Катић, без активне, регулаторне улоге државе, Србија и Српска неће успети да се ишчупају из дужничког ропства, насталог захваљујући неолибералној „бећарској економији”, заснованој на „три П”: „позајми, продај, потроши”. Они наглашавају да на такав закључак упућује међународно, емпиријско искуство, док се економске политике свих српских влада од 2000. године до данас заснивају на готово религијској вери у неолибералну идеологију слободног тржишта и у добронамерност међународних финансијских институција и банака. Уместо на „страним улагањима”, која су Србију и Српску довела у зависност од добре воље страних кредитора, српска привреда морала би да буде самодовољна у оној мери у којој је то могуће у савременом свету. Како Катић примећује, на основу непосредног искуства са

економским санкцијама, Србија би морала да буде увек спремна за критичне ситуације, радећи на својој самодовољности и независности нарочито у производњи хране, лекова и енергената. Распродаја стратешких ресурса, нарочито обрадиве земље, хитно би морала да престане. Уместо тога, држава би требало да поврати већинско власништво над свим важнијим јавним предузећима.

Војске не може да буде без новца и покретања домаће индустрије и привреде. Но, и сама привреда суштински зависи од питања морала, система вредности и идентитета нације. Без одређене националне мобилизације не може се рачунати на спремност да се раскину везе дужничког, колонијалног ропства и на жртве које би таква решеност могла да изискује.

На крају, можемо само да поновимо: свет ка коме идемо донеће нам много искушења, али и прилика. Какав ће положај имати Срби у новој подели карата, да ли ће они остварити своје националне циљеве или ће бити само предмет хирова великих сила, зависиће преваходно од чврстине њихових уверења, спретности њихове дипломатије, снаге њихове војске и успешности њихове привреде. Припреме за ту будућност морале би да отпочну, без икаквих одлагања.

Литература:

- С. Антонић, „Демократија”, у: *Срби 1903–1914: Историја идеја*, прир. М. Ковић, Београд 2015, 27–142.
- Епископ ЗХП Атанасије, *Бој оцаца наших: Руковети са њиве Господње*, Манастир Хиландар 2009.
- М. Благојевић, Д. Медаковић, *Историја српске државности, Књига 1: Од настанка првих држава до почетка српске националне револуције*, Нови Сад 2000.

- Ђ. Бубало, *Срїска земља и йоморска у доба владавине Немањића, Књ. 1: Од сабора у Расу до сабора у Дежеву*, Београд 2016.
- Ж. Видовић, *Библио-дио-йрафија 1948–2015*, Београд 2018.
- С. Владушић, *Књижевности и коментари: Уйуштво за оружану йобуну*, Београд 2017.
- S. Vladošić, *Crnjanski, Megalopolis*, Beograd 2011.
- Р. М. Грујић, *Полиитичко-верска активности Ваишкана на Балкану кроз векове*, Београд 2020.
- Ј. Б. Душанић, *Економија йосймодерне, друго дойуњено издање*, Бања Лука 2016.
- Ј. Б. Душанић, *Неолиберализам*, Београд 2015.
- Ј. Н. Душанић, *У зайрљају неолибералне ходоишнице: Колумне и коментари (2010-2013)*, Београд 2013.
- Д. Р. Ђого, „Српска црквена прошлост Босне до XIII цијека: О 'непостојању умјетности' и 'аутокефалном босанском хришћанству'”, *Осам вијекова Мишройолије дабробосанске*, прир. Д. Р. Ђого, В. Голијанин, В. Бартула, Источно Сарајево, Фоча 2022, 13–45.
- М. Екмечић, *Дуго крешање између клања и орања: Историја Срба у новом веку 1492–1992*, Београд 2007.
- М. Екмечић, *Сйварање Јуославије 1-2*, Београд 1987.
- Т. Живковић, *Црквена оріанизација у срїским земљама (рани средњи век)*, Београд 2004.
- П. Ивић, *Срїски народ и његов језик*, Целокупна дела V, Сремски Карловци, Нови Сад 2001.
- М. Јовановић, Ж. Будимир, „Ка неопходном препороду српске војске”, у: *Ка срїском сйановишйу*, ур. С. Курћубић Ружић, Београд 2014, 127–152.
- С. Јовановић, „Један прилог за проучавање српског националног карактера”, у: *Из историје и књижевности књ. 2*, Сабрана дела Слободана Јовановића књ. 12, Београд 1991, 543–582.
- Н. Катић, *Из другої уїла*, Београд 2015.
- Н. Катић, *Ойасна времена*, Београд 2021.
- Н. Катић, *Сурови, нови свей*, Београд 2018.
- М. Кашанин, *Поїледи и мисли*, Нови Сад 1978.

- М. Ковић, *Велике силе и Срби (1496–1833)*, Београд 2021.
- М. Ковић, *Завешти: Чланци, интјервјуи и беседе*, Београд 2019.
- М. Ковић, „Национализам”, у: *Срби 1903–1914: Истјорија идеја*, прир. М. Ковић, Београд 2015, 202–269.
- М. Ковић, „Знамења победе, узроци пораза: континуитети и дисконтинуитети српске историје” у: *Ка срјском сјановишиу*, ур. С. Курћубић Ружић, Београд 2014, 153–170.
- М. Ковић, „Устаничко наслеђе Српске цркве (1594–1941): Прилог истраживању односа између Цркве и државе”, у: *Осам векова аутокефалије Срјске Православне Цркве: Истјоријски јуи Срјске Православне Цркве*, ур. В. Пузовић и В. Таталовић, Београд 2020, 273–287.
- И. Коматина, *Црква и држава у срјским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016.
- Ч. Копривица, *Срјски јуи: Искусјва разабрања истјиноликосји у недоба дубоке смујње*, Београд 2018.
- Ч. Копривица, *Философија анијажовања*, Београд 2014.
- М. Костић, *Гроф Колер као кулјурнојросвејни реформайор код Срба у Ујарској у XVIII веку*, Београд 1932.
- М. Костић, *Кулјурно-истјоријска раскрсница Срба у XVIII веку: Одабране сјудије*, Изабрана дела Мите Костића 1, прир. В. Ђокић, Загреб 2010.
- Е. Кустурица, *Шја ми ово шреба*, Београд 2018.
- М. Ломпар, *Дух самојорицања: Прилој кријшици срјске кулјурне јолишике. У сенци јуђинске власји, чејврјо издање*, Београд 2013.
- С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеолојија Немањића: Дийломайичка сјудија*, Београд 1997.
- С. Марјановић-Душанић, *Свеји краљ: Кулј Сшефана Дечанској*, Београд 2007.
- Ч. Попов, *Велика Србија: Миј или сјварносј*, Сремски Карловци, Нови Сад 2006.
- Д. Поповић, *Под окриљем свејосји: Кулј светјих владара и реликвија у средњовековној Србији*, Београд 2006.
- Преподобни Јустин Ђелијски, *Свејосавље као философија живоји*, Сабрана дела Светог Јустина Новог 4, Београд 2001.

- В. Савић, *Српска ѡисана реч у својим ѡрвим сѡлоћима*, Подгорица, Ниш 2019.
- А. Smith, *Chosen Peoples: Sacred Sources of National Identity*, Oxford 2003.
- А. Smith, *The Cultural Foundations of Nationalism: Hierarchy, Covenant and Republic*, Oxford 2008.
- С. Станојевић, *Из наше ѡрошлосѡи*, Београд 1934.
- М. Степић, *Геоѡлиѡика: Идеје, ѡеорије, концевѡије*, Београд 2016.
- Ј. Стојановић, *Кроз српску језичку исѡорију*, Подгорица, Београд 2020.
- Ј. Стојановић, *Пуѡ српској језика и ѡисма*, Београд 2017.
- М. Танасковић, *Мисли локално, делуј глобално*, Београд 2020.
- С. Ђирковић, *Срди међу европским народима*, Београд 2004.
- С. Hantington, *Ameriċki identitet: Problem dezintegracije Amerike*, Podgorica 2008.
- С. Хантингтон, *Сукоб цивилизација*, Подгорица, Бањалука 2000.
- М. Чанак-Медић, Д. Поповић, Д. Војводић, *Манасѡир Жича*, Београд 2014.
- Б. Шијаковић, *Свеѡосавље и философија живоѡа: Скица за акѡуелизацију међураѡне расѡраве о идеји свеѡосавља*, Београд 2020.
- Б. Шијаковић, *Оћледање у конѡексѡу: О знању и вјери, ѡредању и иденѡиѡеѡу у цркви и држави*, Београд 2011.
- С. Šljukić, *Mit kao sudbina: Prilog demitologizaciji demitologizacije*, Sremski Karlovci 2011.
- С. Шљукић, М. Шљукић, *Друшѡво и сукоб*, Београд 2018.

Miloš Ković

THE PATHS OF THE SERBIAN REVIVAL

Summary: The unipolar, American world is disappearing before our eyes. The future will bring new trials, but also historical opportunities. Whether the Serbs will only be subject to the whims of the great powers, or whether they will take advantage of these opportunities will depend, above all, on their decisions. There are four basic conditions for success and revival: a clearly defined national identity, capable diplomacy, a strong army and a functional economy. The most important issue is the national identity, because the goals of diplomacy, the combat morale of the army and the motivation of businessmen will depend on it. The main stream of Serbian identity should be determined by the Svetosavlje, the Kosovo Covenant and the Serbian Orthodox Church. Its tributaries, however, should include all the complex Serbian historical heritage, which is Muslim, Roman Catholic, secular, Yugoslav, communist. The goals of Serbian diplomacy should be the defense of covenants and biological substance, the liberation and unification of the Serbian people. Due to its encirclement by enemies, Serbia should have the strongest army in the region, whose main task would be deterrence, the return of Kosovo and Metohija to Serbia, the defense of Republika Srpska and the Serbian people in the region. The Serbian economy would have to develop under the protection of the state, which should primarily take care of industry, agriculture and energy. At the same time, economic self-sufficiency should be nurtured, as well as the Serbian economy should be prepared for crisis situations, for which food and medicine supplies are always needed.

Keywords: national identity, religion, language, diplomacy, army, economy.

Слободан Антонић¹
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за социологију

UDK 327:323(470)(497.11)

РУСИ И СРБИ НА ПРЕЛОМУ ЕПОХА: ПОГЛЕД С ВИДИКОВЦА ДРАГОША КАЛАЈИЋА

Сажетак: У настојању да се, у светлу преломног сукоба Русије и Запада на Украјини, сагледају светскоисторијске перспективе, у раду се излаже философија историје Драгоша Калајића (1943–2005). Калајић сматра да Западна цивилизација, с политичким средиштима у САД и ЕУ, паразитира на ресурсима и раду целог човечанства. САД су псеудоимперија која војном силом (НАТО) и идеологијом (масовна култура) обезбеђује паразитски поредак. Алтернатива је истинска империја врлина која може да има три облика, зависно од светскоисторијске констелације: 1. Велика Европа, „од Рејкавика до Владивостока”; 2. Словенска Европа, „од Београда до Москве”; 3. повратак преосталих веродостојних Европљана (из САД и ЕУ) у свој завичај – Хипербореју (Русију). Аутор пледира за превредновање Калајићеве философије историје, поготово у контексту савремених епохалних промена у светском поретку, а које су у много чему овом мислиоцу дале за право.

1 Редовни професор, santonic@f.bg.ac.rs; Овај рад је урађен у оквиру истраживања које је финансијски подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-47/2023-01/200163).

Кључне речи: философија историје, империја, смрт цивилизације, други почетак, Русија.

Драгош Калајић (1943–2005) особен је феномен у нашој друштвеној мисли и, како каже Дарко Танасковић, „једна од најсамосвојнијих појава укупне наше савремености”². Тешко га је дисциплинарно одредити, али се најприближније може рећи да је био философ историје и геополитички писац – међу првима који је афирмисао ту дисциплину у Србији³. Био је и сликар особеног стила – „хиперборејског реализма”⁴, „челичног романтизма”⁵ или *херојској симболизма*. Како је његово сликарство – које одликује изразита философска и мистичко-симболичка стилизација – сасвим у складу с његовом тео-

2 Дарко Танасковић, „Драгош Калајић – човек са својствима”, *Печатаи*, 4. мај 2013, <http://skr.rs/z46t>.

3 На значај Калајића као једног од пионира геополитике у Србији, посебно је указивао Милош Кнежевић, у низу својих чланака објављених у часопису *Национални инџерес*: „Где је Европа? Европа је у новом мноштву”, *Национални инџерес*, год. 4, бр. 4 (2008), стр. 125–166, <http://skr.rs/zk7P>; в. 127; 133; „Србија на западно-источној ветрометини: српска политика између вестернизма и русофилије”, *Национални инџерес*, год. 5, бр. 1–2/2009, стр. 77–112, <http://skr.rs/zk76>; в. стр. 90; „Фантазма дерусификоване Евроазије: реконструкција постуниполарних интересних сфера”, *Национални инџерес*, год 5. бр. 3 (2009), стр. 151–170, <http://skr.rs/zk3z>; в. 169; „Дилеме спољне политике о ’безалтернативној’ евроинтеграцији Србије”, *Национални инџерес*, год. 6, бр. 2 (2010), стр. 167–204, <http://skr.rs/zk3a>; в. стр. 169; у истом часопису Калајића помиње и Слободан Јанковић, „Основни елементи руске блискоисточне политике на почетку 21. века”, *Национални инџерес*, год. V, vol. 5, бр. 1–2/2009, стр. 281–316, <http://skr.rs/zk75>; стр. 282.

4 Марко Танасковић „15 година без Драгоша Калајића или живот као ремек-дело”, *Нови сџангарг*, 22. јули 2020, <http://skr.rs/z46Z>.

5 Дејан Ђорић, „Челични романтизам Драгоша Калајића”, у каталогу за изложбу: *Драгош Калајић: слике 1964–2001*, Модерна галерија Ваљево, 27. април – 27. јули 2013, стр. 5–9.

ријском мишљу, слободно се може рећи да је Калајић био интегрални мислилац-уметник.

Калајић је био син краљевског официра и професорке универзитета¹, школован на државној Академији лепих уметности у Риму (L'Accademia di Belle Arti di Roma, 1965). Био је „фасцинантни ерудита”² који је у времену пре интернета, када се до литературе веома тешко долазило, читао књиге за које у Србији тада готово да нико није знао. Појавио се као већ готов мислилац³ с књигом *Ујориније: рехабилитација сјруктуре интјералној човека* (1971) – делом које је објавио када је имао тек 28 година. И док је већина српске интелигенције имала илузије о Западу⁴, због чега јој је требало извесног времена (и историјског искуства) да своју позицију искристалише, Калајић је још седамдесетих година 20. века заузео становиште које нам се данас чини у великој мери исправним. На њему је одлучно остао до краја живота, допунивши га тек јаснијом сликом о месту Срба и Руса у светској историји, као и личном транзицијом к православном хришћанству.

Данас већина оног што је у нашим друштвеним наукама написано током седамдесетих и осамдесетих година

1 Драгослав Бокан, „Мој Драгош Калајић”, *Европа*, 11. август 2005, <http://skr.rs/z46V>.

2 Бокан, *истио*.

3 „Сваком познаваоцу Калајићевог списатељског опуса одмах у очи упада да је још од првих списа Калајић потпуно формиран аутор, како стилски тако и идеолошки, и да заправо, од самих почетака (нпр. у књизи *Ујориније* из 1971. године) па наовамо, прича ’своју причу’ разним поводима, са разним варијацијама и уз различита образложења”; Саша Гајић, „Драгош Калајић: идеолог српске или европске деснице?”, *Нова српска њолијичка мисао*, год. 11 (2004), бр. 1–4, стр. 151–163, <http://skr.rs/z46H>; навод је на стр. 155.

4 О томе сам (само)критички писао у: Слободан Антонић, *Ђаво, историја и феминизам: социолошке њустјоловине*, Крагујевац 2012, Центар слободарских делатности, <https://sn.rs/tx1sf>, стр. 77–80. О фасцинираности Западом читавог нашег нараштаја добро је писао Игор Ивановић, *Зайаг и окујација*, Београд, Catena mundi, 2020.

нема готово никакву вредност, будући да је најчешће тек идеолошко фразирање. Нешто од тога је и преживело, али само као историјско сведочење о тадашњим актуелним збивањима и размишљањима. Но, Калајићева дела – *Маја (анти)ујојија* (1978) и *Смак свећа* (1979) – и данас су теоријски живе и друштвено-хуманистички актуелне књиге.

Далеко пре Милана Брдара, Калајић је писао о пост-модерној (анти)уметности, од Дишановог писоара, преко боди-арта, до цанк-арта¹, о чему је за ТВ Београд снимео и серију *Огледало XX века* (1979)². Пре Антонића писао је о политичкој и медијској инструментализацији хомосексуалности³, или о заблудама феминизма – критикујући идеју мушкарца и жене као *друшћивеној конструкиа* и пропаганду *јолној антиајонизма*⁴. Много пре Владушића писао је о метрополама као „киклопским некрополама модерне цивилизације”⁵, тим „колосалним паразитима који патолошки расту црпећи све виталне

-
- 1 Драгош Калајић, *Ујоришћје: рехабилитација стурктуру инћејралној човека*, Београд, Нолит – Библиотека Дело, 1971: 51; *Маја (анти)ујојија: ојлед једне морфолоије кризе културе модерној зайада*, Врњачка бања: Замак културе, 1978: 268; *Смак свећа*, Загреб, Накладни завод Матице хрватске, 1979: 16–17; 20; 22; 72–74; 171–177; 280–281; 363–364, итд.
 - 2 Судаћи по томе што никад није репризирана на РТС, изгледа да је већи део ове серије избрисан, иако њена гледаност, по неким сведочењима, није била мала. „Сниман по читавом свету (у Лондону, Риму, Паризу), овај необични циклус емисија на тему судбине уметности имао је невероватну гледаност. Пред почетак приказивања неке од епизода београдске улице би биле празне баш као да се игра фудбалски дерби. Никада ни пре ни после тога ниједна телевизијска емисија из културе (а посебно о сликарству) неће поновити успех Драгошевог Огледала” (Бокан, исто).
 - 3 *Ујоришћја*, 1971: 180–181; 185; 188–189; 192–193; *Маја (анти)ујојија*, 1978: 56–82; *Смак свећа*, 1979: 134–138; 328–332.
 - 4 *Смак свећа*, 1979: 119–130; посебно 127–128.
 - 5 *Смак свећа*, 1979: 258.

енергије цивилизације”⁶. Пре Душанића писао је о наме-тању долара као светског новца⁷, о „економији коцкар-нице”⁸, о „финансијској олигархији”, која производи новац, обвезнице и финансијске деривате без покрића (псеудокапитал), успостављајући „интернационалу псеудокапитала” и својеврсну „лихварску интернаци-оналу”⁹. Много пре познатог Бушовог говора¹⁰ писао је о „новом светском поретку”, описујући га као „власт ’изабране’ класе наднационалног капитализма”¹¹. Пре Катића писао је о идеологији „слободног тржишта” иза које се крије систем монопола¹² транснационалних ком-

6 *Смак свејша*, 1979: 224–225; в. и даље до 230; 256–263.

7 „Нео-капиталистичка интернационала лихвара, наметнувши – преко контролисаног система банке – долар као средство међународне привредне размене, наметнула је вредност парчадима папира који су без покрића, чиме је извршена највећа плячка у историји човечанства”; *Маја (анти)утопија*, 1978: 112.

8 Чланак од 26. јуна 1987; прештампано у: Драгош Калајић, *Америчко зло*, БИГЗ, Београд 1993, стр. 9–13; цитат је на стр. 13.

9 *Смак свејша*, 1979: 95–96; „По Лењиновој дефиницији, тај псеу-докапитал је једна од основа империјализма, али је он данас управо основно средство неоколонијалистичке експлоатације, заменивши све остале колонијалне структуре”.

10 A Speech by George H. W. Bush, President of the U.S.A. Given to a joint session of the United States Congress, Washington D.C. on 11 September 1990, <http://skr.rs/zksH>.

11 Чланак од 8. августа 1987; прештампано у: *Америчко зло*, 1993, стр. 14–17; цитат је на стр. 14.

12 „Либералистички, идилични концепт демократског друштва као ’слободног тржишта’, односно стваралачке арене у којој се такмиче равноправне групе, јесте пука илузија, јер је реалност те арене у знаку неравноправности, од трустова, картела и мултинационал-них ентитета све до угњетених мањина и појединаца. Врх те хије-рархије неједнакости води у монополе, а дно обесправљених група и индивидуа коначно преузима тероризам као очајничко средство самоодбране”; *Смак свејша*, 1979: 192;

панија¹³, што нужно води хиперконцентрацији богатства на једној, а сиромаштва на другој страни¹⁴...

Опремљен доста поузданим светопогледом (Weltanschauung), Калајић је, током деведесетих година, брзо схватио природу „транзиције” и правац светско-историјског кретања. Зато је често био у стању да препозна лик *сћивари* које долазе. У чланку из *Дује*, објављеном 11. новембра 1989, предвидео је распад СССР¹⁵. У чланку из 1997. године најавио је „нови, будући Кримски рат” између Украјине и НАТО с једне, и Русије с друге стране¹⁶. Још 1993. видео је да предстоје „пресудне про-

13 За „мултинационале” компаније, како се онда говорило, Калајић пише да би њихово „право име требало да буде транснационалне компаније, јер је њихов циљ да избегну, превазиђу и чак искористе заштитне лимите националних привреда, те да као страни капитал искористе и чак потпуно исцрпу њихова инвестициона средства”; *Смак светиа*, 1979: 232; за Калајићеву критику МНК видети: *истио*, 231–237.

14 „Нео-капиталистички 'прогрес' показује управо тенденцију ка ширењу распона класних и економских неједнакости”; *Маја (анти)ујшойија*, 1978: 186.

15 Драгош Калајић, *Русија усџаје*, 2. допуњено изд. (1. изд. 1994; реч је о збирци Калајићевих чланака објављених 1989–1994), Београд, Никола Пашић, 2005, стр. 31.

16 *Русија усџаје*, 2005: 336–337; нови Кримски рат предвидео је и Славољуб Лекић: „У наредних неколико година САД и НАТО морају донети одлуку да ли ће се упустити у сукоб пошто немају избор – или ће да организују нови Кримски рат, или да (Русији – С. А.) препусте (поделе) Украјину” (Славољуб Лекић, „Краткотрајни рат у Грузији”, *Национални инџерес*, год. 4, бр. 4/2008, стр. 55–76, <http://skr.rs/zkgq>; навод је на стр. 73). Такође, и Мирослав Ивановић: „И крвави ратови нису искључени ако је то потребно. На примеру бивше Југославије и рата НАТО-пакта против Србије, то је већ демонстрирано. Слично би могло следити и у Украјини, бојим се са непредвидивим последицама” (Мирослав Ивановић, „Борба за Европу”, *Национални инџерес*, год. IV (2008), vol. 4, бр. 1–3, стр. 109–124, <http://skr.rs/zkgh>; навод је на стр. 114).

мене у Русији”, које ће се десити „у догледној будућности”, као резултат дубоког незадовољства Јељциновим „противруским и проамеричким режимом”¹⁷. Већ 1996. препознао је светскоисторијски успон Кине¹⁸, неминовни сукоб са САД¹⁹ и кључну тачку конфронтације – Тајван²⁰. У чланку из 1992. године исмевао је „несувислост и неоснованост Фукујаминих закључака о крају историје”²¹, а у чланку из 1991. „демагогију људских њива”, за која је тврдио да је „заправо кобна претња праву нација на независност, суверенитет и опстанак – реч је о великој и циничној превари”²². У чланку из 1991. тврдио је да Србија греши што пристаје на арбитражу ЕУ²³, предви-

17 Драгош Калајић, *Америчко зло 2* (1993–1998), Београд, Никола Пашић, 1998, стр. 46.

18 „Кина се враћа себи и обнавља своју моћ, уједињујући социјализам и национализам, традиционални дух и модерну технологију” (*Америчко зло 2*, 1998:119). Калајић је овако описао основ кинеске идеологије: „Друштво и држава су значајнији од индивидуа; породица је темељ државе; држава и друштво поштују појединца; склад више него сукоби чува друштвени поредак” (*истио*, 128).

19 Описивао је покушаје САД да потчине и раскомадају Кину и објашњавао зашто ти покушаји немају успеха (*Америчко зло 2*, 1998: 121).

20 Препознао је неуралгичну природу Тајвана за односе Кине и САД (*Америчко зло 2*, 1998: 121), објашњавајући да „америчко-кинески спор око Тајвана није никакав почетак већ последња епизода ’сукоба цивилизација’” (123), у ком се „суочавају једна механистичка, абортирана те јалова идеологија, и органистичка те жива и плоносна” (*истио*).

21 Драгош Калајић, *Америчко зло*, Београд, Београдски издавачко-графички завод, 1993, стр. 180.

22 *Америчко зло*, 1993: 158.

23 „Постоји огромно мноштво непобитних разлога да се сваки покушај наметања ЕЗ као арбитра и администратора југословенске кризе одлучно одбије свим средствима”; *Америчко зло*, 1993: 138.

девши да ће то увек бити на штету Срба²⁴. Још 1990. писао је против модела свеопште приватизације, описујући га као неповратни пут распродаје ресурса страном капиталу²⁵. Још 1992. тврдио је да је запоседање и разбијање Русије крајњи циљ САД²⁶, а да су Југославија и Србија само полигони за вежбу над мањим противником²⁷... Због свега тога га је Владимир Димитријевић и могао назвати „врхунским аналитичарем збивања у свету и код нас, *футурологом* без премца”²⁸.

Ипак, премда је имао свој круг читалаца и поштовалаца, Калајић је, у основи, био усамљен мислилац. Био је друштено изолован исмевањем, презрењем и клеветима „грађанског Београда”. Пратила га је етикета „салонског фашисте”, за коју Калајић каже да потиче од Зорана

24 „Политичко-правне радионице ЕЗ могу произвести само решења југословенске кризе која штете српским интересима”; *истио*.

25 „Безочно лаже *йеџа* колона – од савезне владе до самозваних *демократија* – која рекламира ‘чари’ преображаја југословенских радника у акционаре и рентијере, како би извршила распродају Југославије и отуђење националних добара у корист страног капитала.” „Ни најсавременији и најсавршенији модел либералног капитализма не обећава препород националних економија већ само и једино колонијално потчињавање” (чланак од 9. новембра 1990; *Америчко зло*, 1993, стр. 109, 105).

26 „Русија и њена неизмерна богатства су главни циљ освајачких тежњи стратега *Новој светској йорейка*” (*Америчко зло*, 1993: 182). „У политичком домену, стратегији НСП циљају да разоре Русију на низ псеудодржавица” (*истио*).

27 „Стратегији НСП не желе да се зауставе пред границама Русије и Србије, јер је њихов крајњи циљ разбијање тих држава на низ псеудодржавица”; „Србија данас служи као простор за намећање правних преседана, који ће сутра бити злоупотребљени против Русије”; *Америчко зло*, 1993: 175.

28 Владимир Димитријевић, „Мислилац на граници: сећање на Драгоша Калајића”, *Геополитика*, октобар 2011, стр. 42–48; навод је на стр. 47.

Ђинђића²⁹. И данас је у том делу јавности уобичајено да се говори о „Калајићевим фашистичким идејама” (Саша Илић)³⁰, а о њему као „раскошном салонском фашисти, бучном и презривом српском националисти” (Миљенко Јерговић)³¹. Каже се да је Калајић инспирацију налазио у часопису *Ил Борјезе* (*Il Borghese*), „десничарском гласилу са снажним цртама рехабилитације фашистичке мисли”, што га је „1950. основао познати италијански фашистичко-конзервативни новинар Лео Лонганези”³² (*Leopoldo Longanesi*, 1905–1957). „Теме о којима је у Србији писао Драгош Калајић редовно су обрађиване у овом часопису у периоду од 1960. до 1980, тако да Калајић није био сасвим оригиналан аутор, него је у већини преузимао и препричавао текстове из овог часописа”³³.

Ове тврдње, међутим, нису праћене доказима, тако да ће се о мисаоном утицају на Калајића и његовим изворима аргументације моћи нешто више рећи тек након пажљивијег историографског истраживања. Ипак, оно што се већ сада с извесношћу може казати јесте да у Калајићевим књигама нема ничег „фашистичког”, у уобичајеном, политичко-идеолошком значењу те речи³⁴.

29 Маја Радонић, „Драгош Калајић: мала карика у ланцу предања”, интервју објављен у дневном листу *Курир*, Београд, 2005; пренето у: Сајт *Драгош Калајић*, <http://skr.rs/z462>.

30 Саша Илић, „Пливање у шненоклама”, *Пешчаник*, 30. мај 2015, <http://skr.rs/z46R>.

31 Миљенко Јерговић, „Прољеће 2022: фрагменти дописивања с Басаром”, Сајт *Миљенка Јерговића*, <http://skr.rs/z46Q>.

32 Драган Бисенић, „Александар Дугин и београдски корени руског концепта евроазијства”, *Око РТС*, 22. август 2022, <http://skr.rs/z46h>.

33 *Истио*.

34 Заговарање и пракса: култа вође и децизионизма, власти једне партије, расне/етничке дискриминације, тоталитарне контроле друштва, обавезне и масовне идеологије, глајхшалтовања јавности, увођења концентрационих логора за непријатеље итд.

Како би, уосталом, такве књиге и могле бити штампане у време „идеолошке будности“? Данас се у политици све што нам се не свиђа одмах етикетира као „фашизам“, поготово је томе склона самозвана „грађанска Србија“ – нема антиколонијалног интелектуалца у Србији на кога није ударена та налепница. То се ипак није озбиљно примило ни у једном новијем случају, док код Калајића, међутим, овај сој остракизма као да и даље ради. Зашто?

Одговор се не тиче идеја, већ личности. Калајић је био први који је нашу јавност упознавао с идејама које нам данас делују прихватљиво, али су тада изгледале чудно. Рецимо, у време када је Калајић нашироко говорио о геополитици, она је још увек сматрана „фашистичком науком“³⁵. И по држању и облачењу Калајић је одударао од околине, па је све то доприносило да наш први утисак о њему буде такав да нам се чини да имамо посла с каквим ексцентриком или позером³⁶. Када би се после више

35 Калајић наводи (у предговору за књигу Борис Над, *Време империја*, Београд: Ривел Ко, 2002, стр. 3–10) да га је још 1993. Војин Димитријевић (1932–2012), на једном скупу, напао што се позива на „Кјелена“ (реч је о Челену; Johan Rudolf Kjellén, 1864–1922), „шведског геополитичара који је био изузетно популаран у Немачкој, нарочито нацистичкој“, као и на „Карла Шмита, једног од најугледнијих и вероватно најинтелигентнијих подржавалаца Хитлера“ (Војин Димитријевић, „Шта после марксизма-лењинизма“, *Нови светски поредак и његова одбрана Савезне Републике Југославије*: научни скуп, ур. Миланко Зорић и Жељко Иваниш, Београд: Савезно министарство одбране, Управа за стратегијске студије и политику одбране, 1993, стр. 462–466).

36 Момо Капор каже да је Калајић „својим одевањем и понашањем навлачио на себе завист и притајену мржњу, која ће га пратити све до смрти“ (Момо Капор, „Фрагменти о Драгошу“, Сајт *Драгош Калајић*, <http://skr.rs/z46x>). Дарко Танасковић говори о Калајићевој „беспрекорној отмености“, која је укључивала и „елегантни европски борсалино шешир“ (Д. Танасковић, *истио*) – због тог шешира га је Теофил Панчић ваљда и назвао „смешном прециозом“ (Теофил Панчић, *Урбани*

година, па и деценија, показало да је тај „ексцентрич” ипак био у праву, дотле бисмо већ заборавили од кога смо нешто по први пут чули. Калајићеве књиге ретко се прештампавају³⁷, млађа публика више ни не зна за њега, а старија се можда још једино сећа његове истурене доње вилице – Калајићеве идеје сасвим је заборавила. А они из „грађанског Београда” који га добро памте и који су при том болно свесни да је био у праву – управо га можда због тога још више мрзе³⁸.

Калајић је, међутим, ту усамљеност, праћену клеветатама и мржњом, господски носио. Говорио је да „смелост племените мисли обавезује на ношење таквог жига – *фашистиче*”³⁹. Себе је видео као неког ко није „ни с деснице, ни с левице” већ „с висине”⁴⁰. Писао је да је

бушмани, Београд: XX век, 2001, стр. 153). Калајићево облачење и држање које су одударали од уобичајених „за интелектуалце” није му доносило много симпатија ни код обичног света. „Поза у опхођењу и високопарна реторика нису могле да кореспондирају са ширим народним слојевима који су Калајићеву делатност доживљавали (у најбољем случају) као извештачену и ексцентричну” (Гајић, *исто*, стр. 161).

37 Прештампан је једино 2015. године *Смак светиа* (Београд, МИР Publishing).

38 Осим Капора, о „отвореној мржњи овдашње либералне и леве сцене” према Калајићу писао је и Саша Гајић (*исто*, стр. 161). И Оливер Томић помиње феномен „постојане мржње великог броја људи, чак већине мојих личних познаника и рођака” према Калајићу. „Одавно сам поставио себи питање: зашто га толики људи мрзе?”, каже он. Одговор је, верује Томић, што је Калајић, када је реч о уметности и култури, „безвредно ђубре истрајно називао – безвредним ђубретом”, као и због „страве усамљеног појединца, којег су Калајићева сведочанства о вишим вредностима суочавала са сопственим личним стањем палости и посрнућа” (Оливер Томић, „Луча тамом обузета”, *Сајм Драгош Калајић*, <http://skr.rs/z46y>).

39 *Русија усјаје*, 2005: 87.

40 Драгош Калајић, *Последњи Европљани: роман*, Београд: Апостроф, 2001, стр. 268.

једна од најважнијих врлина – „умети стегнути зубе“⁴¹. Позивао се на речи Езре Паунда: „Онај ко нема храбрости да стоји иза својих идеја, или не вреди као човек, или његове идеје не вреде ништа“⁴². Није га плашило што је, са својим идејама, на јавној сцени најчешће сам: „Неизбежно је бити усамљен, ако си различит и најбољи“⁴³. Писао је да је чак и „планетарна усамљеност захвални услов за изоштравање свести о иманентним вредностима, ако је човек довољно снажан и храбар да устраје у тој усамљености“⁴⁴. И онда кад усамљеност значи сигуран пораз, од ње не треба бежати: „Увек и свуда ме најдубље погађају призори људске истрајности у усамљености, особито на изгубљеним положајима, на губитничким позицијама.“⁴⁵ „И порази човека нужни су испити његове ваљаности, на путевима људског уздизања“, објашњавао је.⁴⁶ „Урански човек“ – човек неба, светлости, и чистоће Хипербореје⁴⁷ – „улази с радошћу у катастрофу, као у могућност трансцендирања свег што је пролазно и контингентно, ка апсолутном, соларном и вечном“⁴⁸. Уопште не треба жалити ако се храбро држимо и изгубимо, увек се ваља сетити оног што је говорио Ђордано Бруно: „Борио сам се – то је већ довољно“.⁴⁹

41 *Исио*, 267.

42 *Маја (анџи)ујојија*, 1978, стр. 36.

43 Парафраза једног његовог цитата Данијела Алевија (Daniel Halévy, 1872–1962) из романа *Histoire de quatre ans*, 1997i2001 (1903); Смак света, 1979: 194.

44 *Маја (анџи)ујојија*, 1978, стр. 186.

45 *Русија усјаје*, 2005: 206.

46 *Америчко зло*, 1993, стр. 117.

47 Калајић цитира јунака романа Црњанског *Код Хийерборејаца* (1966): „Тешим се лепотом поларних предела“; *Маја (анџи)ујојија*, 1978, стр. 186; о Црњанском Калајић опширније пише у истој књизи, стр. 245–247.

48 *Маја (анџи)ујојија*, 1978, стр. 17.

49 *Ујоршиша*, 1971: 67; *Америчко зло 2*, 1998: 117.

Калајић је своје становиште описивао као *делотворни њесимизам*⁵⁰. То је подразумевало „херојски пркос *духу времена*“⁵¹, „устрајност човека у верности свом свету, упркос пораза – етичко начело *борбе до њоследње*, за свет који постоји још само као идеја – јер је потпуно срушен“⁵². То правило важи и данас, у високој Европи која умире⁵³. „Можда смо се родили не само сувише касно,

50 *Ујоришћа*, 1971: 151.

51 *Маја (анти)утопија*, 1978, стр. 230.

52 Мапа (анти)утопија, 1978, стр. 201; уп. Упоришта, 1971: 150; Калајић је увек наглашавао ту додатну и узвишену „димензију трагизма и херојства – опстати у својој бити упркос околности, борити се упркос извесности исхода борбе” (*Маја (анти)утопија*, 1978, стр. 186) – где „опстајати на изгубљеним, проклетим упориштима” (Америчко зло, 1993, стр. 117) заправо значи „остати усправан у сред пада, остати целовит у сред распада” (Упоришта, 1971: 204). „На сцени историје носимо маске поражених, који устрајавају у поразу, упркос околности – попут Катона у Риму, попут становника Мачу Пичу, попут прогнаних гибелина, браниоца опкољене јереси Катара” (Мапа (анти)утопија, 1978, стр. 2). Али, „и у добима највеће декаденције и катастрофе, човеку увек остаје пут обнове, одбијања налога судбине. Име тог пута је херојски пут људске реализације” (Смак света, 1979: 41).

53 „У времену у коме су институције европског дома, огњишта, оца, или школе изгубиле сваки траг у пракси – човек се сам мора уздићи. У овој старости света, човек сам мора освојити младост свог правог завичаја” (*Ујоришћа*, 1971: 77). „Немогуће је очекивати да ова усамљеничка елита, кроз алтернативу отпора опресији, преокрене процес регресије људског, али она самим својим присуством онемогућава дефинитивно затварање људског хоризонта” (исто, 11); „Највиши задатак усамљених, последњих гибелина Европе је да управо својим присуством и непокорношћу одрже макар симболичко, идеално, ток и континуитет једне древне енергије која је некада као Сунце обасјавала свет, а данас, као пламен свеће, последње стражаре бдења у најдужој, најмрачнијој ноћи Европе” (исто, 77). „Само захваљујући људима таквог кова и чврстине, обнова човека је још увек ипак могућа, а крах човека још није потпун” (исто, 91).

већ и сувише рано⁵⁴, упозоравао је. Али, „и кад се сав свет сруши, треба остати усправан, међу рушевинама”, подсећао је на речи Хорација⁵⁵. Ми, међутим, најчешће унапред не можемо знати исход борбе, чак ни када смо сами против свих. „За традицију одређених вредности довољан је само један човек, чије присуство, као пламен једне свеће, може осветлити и најтамнију ноћ⁵⁶, наглашавао је. Појединац који се срчано бори за вечне вредности привући ће и друге храбре и племените људе, чиме ће настати *веродостојна елиита* – ма колико да мала она била. А „дајући пример својом борбом, елите охрабрују позитивне енергије да иступе и приђу центру кристализације вредности, алтернативи реда насупрот хаоса⁵⁷. То је време када је „ноћ на издисају, долази зора – маскарада је завршена, почиње смотра. У том часу иступа елита (...). Најнижа тачка пада човека преображава се, кроз радикално исправљање човека и друштва, у највишу тачку успона. (...) То друштво више није гомила прашине – већ стена⁵⁸.”

Калајић свакако заслужује поштено и непристрасно читање и (пре)вредновање⁵⁹, и одговарајућу „ревализацију у интелектуалној и академској средини⁶⁰. Далеко од

54 *Маја (анџи)ујџојџа*, 1978, стр. 235.

55 *Америчко зло*, 1993, стр. 117; исто: Драгош Калајић, *Космојворац* [роман], Београд: Белетра, 1989, стр. 11; 50.

56 *Маја (анџи)ујџојџа*, 1978, стр. 173.

57 *Маја (анџи)ујџојџа*, 1978, стр. 222.

58 *Ујџорџија*, 1971: 227.

59 „Разлога да се коначно осмелимо за растерећен и поштен сусрет с Калајићевим наслеђем сваким даном све је више, али се тај лековити сусрет некако стално одлаже моћном и упорном инерцијом потискивања и прећуткивања оних једном обележених. (...) Та рехабилитација, ако се уопште може говорити о рехабилитацији некога ко је током највећег дела живота био упорно прећуткиван и потискиван, и будућа афирмација несумњиво су потребније нама него Драгошу” (Дарко Танасковић, *истио*).

60 Марко Танасковић, *истио*.

тога да се морамо сложити са свиме што је Клајић написао (и како је то написао). Али, његово дело свакако ваља познавати ако желимо да коректно оценимо домашаје српске друштвене и политичке мисли, током последње три деценије XX века. Није превише наших мислилаца, у том времену, успело да разуме и опише свет око себе. Али, међу тим малим бројем своје место несумњиво има и овај „београдски Римљанин”⁶¹, „поносног и продорног вучијег погледа”⁶² – Драгош Калајић.

* * *

Шта код Калајића можемо прочитати о важности Срба и Руса за историју, као и о будућности наших народа и земаља?

Већ је речено да се код Калајића с временом развила јасна мисао о светскоисторијском значају Срба и Руса. У *Ујоришћима* (1971) он се још увек само пита колико су оправдане „оне наде које данас у Москви или Словенима виде последњу могућност кристализације Европе, нови извор вирилности”⁶³. Међутим, почетком деведесетих, он сасвим одрешито види кључну улогу Русије у драми наше цивилизације. У чланку „Русофоби” (*Дуја*, 1. март 1992)⁶⁴, Калајић каже да се Русија већ налази „у самом средишту Трећег светског рата”⁶⁵. О природи тог рата он пише користећи апокалиптичку и светскоисторијску реторику⁶⁶, али и објашњава да је реч о рату за „нови

61 Дарко Танасковић, *истио*.

62 Марко Танасковић, *истио*.

63 *Ујоришћа*, 1971: 186.

64 Прештампано у: *Русија устаје*, 2005: 194–212.

65 *Истио*, 194; уп. *истио* 211.

66 Њујорк назива „новим Вавилоном” (*Српска деца царства*, 2005, стр. 349), а САД „новом Вавилонијом” (исто, 352), док за Вашингтон каже да је тамо „седиште моћи Звери, односно ’новог светског поретка’” (*Русија устаје*, 2005: 158). У чланку објављеном 5. јануара 1991. Калајић пише да је у току „велики светски

светски поредак⁶⁷, чија се кључна битка води управо у Јељциновој Русији: „Или ће Руси неповратно изгубити последње слободе и постати вечно робље 'новог светског поретка' – или ће се потпуно ослободити и усправити, те отворити нови, препородилачки циклус европске културе и цивилизације.”⁶⁸

Калајић 1994. пише да је „Русија земља ка којој су упућени многи погледи прижељкивања обнове Трећег Рима. Русија је и име наде у ослобођење и препород Европе, наде коју гаје, с *делојворним ѿесимизмом*, многи веродостојни Европљани у цитаделама последње одбране европских врлина, под опсадом сила ниҳилизма ове наказне, лихварске и тровачке цивилизације Запада⁶⁹. „Од исхода борбе која се данас води у

духовни рат, који одлучује да ли ће човек постати нешто више од човека, или ће постати мањи од мрава” (Драгош Калајић, *Издана Евроја*, Београд: Југославијапублик, 1994, стр. 96.) У чланку из Дуге од 24. октобра 1992, Калајић каже да се налазимо у сред „великог светског рата: новца против духа, и Звери против Бога у човеку”, и да тај рат „нико не може избећи” (*Русија усѿаје*, 2005: 247). Исте године пише: „Ми преживљавамо светску акцију ниҳилизма која већ свуда и несметано убија Бога у човеку, односно божанску природу човека, онај платонски *пous*, ум просветљен од Неба што нам омогућава да усправно ходамо, мислимо и деламо” (Исто, 177). Циљ је „разарање друштва до његове најситније, атомске честице, дакле до изоловане и отргнуте индивидуе, која тако отуђена постаје апсолутно сама у 'усамљеној гомили' (Дејвид Ризман) и постаје најлакши плен условљавања и подљудског преваспитавања” (Исто).

67 Још у јануару 1993. писао је о „псеудоимперијалом пројекту званом *нови свејски ѿоредак*” при чему је НСП „само последњи радни наслов вековних тежњи интернационале финансијског капитала да овлада светом” (*Америчко зло 2*, 1998, стр. 9; исто и на стр. 11). Политички циљ НСП је „да свим нацијама наметне апсолутну доминацију америчке псеудоимперије” (*Исто*, 17; такође и на стр. 36).

68 „Русофоби”, *Дуја*, 1. март 1992; *Русија усѿаје*, 2005: 194.

69 *Русија усѿаје*, 2005: 6.

Русији између руског народа и окупатора – зависи судбина Европе и васцелог света”, каже он истом приликом⁷⁰. Или, како ће рећи један од јунака његовог романа *Последњи Европљани*: „Само из Русије може кренути спасоносни противпокрет.”⁷¹ Исход те борбе је неизvestан, и ако би истинска Русија била поражена то би био крај наше цивилизације⁷². Међутим, Калајић верује да ће, „по законима историјских циклуса, Русија прва ући у ново, обновљено ’златно доба’, јер је и прва запала у последња времена ’мрачног доба’”⁷³.

Калајићу већ почетком 1997. постаје сасвим јасно да „вашиingtonски стратеги процењују како је за потпуно освајање и потчињавање руског народа и руских богатстава неопходно разарање Русије на ’саставне’ делове, на низ псеудодржава и псеудодржавица”⁷⁴. Чланак Бжежинског, објављен у јесен 1997. у *Foreign Affairs*, у ком овај амерички геостратег тражи да се Русија подели на три државе које би биле у слабој конфедерацији⁷⁵, Калајић

70 *Исти*, 7.

71 Драгош Калајић, *Последњи Европљани: роман*, Београд: Апостроф, 2001, стр. 297.

72 „Ако победе ’западњаци’, ако Русима успеју наметнути масонско-мамонски модел либералног капитализма – хоризонти човека биће коначно затворени”, каже Калајић у чланку објављеном 5. јануара 1991. (*Издана Европа*, 1994, стр. 96). „Ако седамдесетогодишњи пут по мукама не изведе руски народ у тријумф и не доведе великом разрешењу драме савременог човечанства – онда са извесношћу можемо закључити да не постоји Бог, нити икаква смисао људског живљења” (чланак објављен у *Дуи* 10. маја 1991; *Русија устјаје*, 2005: 93).

73 Чланак из *Дуи*, 19. јул 1992; *Русија устјаје*, 2005: 224.

74 Чланак објављен 18. јануара 1997. године (*Америчко зло* 2, 1998, стр. 180). Он 15. марта 1997. такође пише да Запад има „циљ да Русију разбије у низ зависних државица или псеудодржавица”, у склопу „овладавања Русијом и надасве безмерним руским природним богатствима” (*Русија устјаје*, 2005: 358).

75 Zbigniew Brzezinski, „A Geostategy for Eurasia”, *Foreign Affairs*, Vol.

опширно анализира већ 5. децембра 1997.⁷⁶ Ту он цитира и чувену директиву Савета за националну безбедност САД 20/1 од 18. августа 1948. о разбијању СССР и РСФСР⁷⁷, као што на другом месту помиње „доброхотне” америчке идеје о куповини Сибира⁷⁸ – о чему ће све и Антонић опширније писати много касније⁷⁹. Калајић ће и доцније објашњавати шта је „савремени мондијалистички *Drang nach Osten* – од изнуривања и дробљења Русије, до ширења НАТО пакта ка средишту евроазијског континента”⁸⁰, тумачећи да „САД као највећи паразит у повести света” једноставно мора да заузме Сибир, ради „пуког преживљавања”⁸¹. Русија је, тако, у смртној опасности – што је на неки начин и добро, јер ће јој помоћи да се коначно пробуди. А када се то деси, све ће бити другачије: „Имајући у виду огромне снаге Русије, очекује се да она отвори нову, сасвим различиту алтернативу, с оне стране краја цивилизације Запада и њених илузија”⁸².

76, No. 5 (Sep. - Oct., 1997), pp. 50–64; <http://skr.rs/zkao>; императив да се Русија разбије на три дела је на стр. 53; овај свој предлог Бжежински ће поновити и у књизи: Zbigniew Brzezinski, Basic Books, New York 1997, стр. 202: „лабава руска конфедерација, састављена од европске Русије, Сибирске републике и Далекоисточне републике, лакше би могла да развије привредне односе с Европом и Азијом, чиме би убрзала сопствени развој”.

76 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 225–238. захтев Бжежинског да се Русија разбије на три дела Калајић цитира на стр. 230.

77 *Истио*, 231.

78 У чланку од 26. септембра 1998; *Русија усџаје*, 2005, стр. 388.

79 Слободан Антонић, *Два завештања народа: Руси и Срби*, Београд: Catena mundi, 2022, стр. 39–45.

80 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 233.

81 *Русија усџаје*, 2005, стр. 424.

82 *Истио*, 427; чак и у ужем политичком смислу, „није могуће очекивати на сцени Европе никакав значајнији отпор америчкој хегемонији без основног услова – подршке од стране нове, ослобођене и препорођене Русије” (*Америчко зло 2*, 1998, стр. 181; чланак је из 1997).

Православље и словенство су две копче које могу спојити Русију с могућим савезницима, а за Калајића и важне тачке идентитета самог језгра цивилизацијске алтернативе, због чега су управо оне посебно нападнуте. У оквиру „руске сцене великог светског рата против човека”, стоји у чланку из 1992, „православна црква је најтврђе и можда последње упориште отпора и наде руског народа у сопствено ослобођење и препород”⁸³. „У питању је духовни рат ’новог светског поретка’ према православљу”, пише он исте године⁸⁴. „Овај рат, заправо, воде снаге ’новог светског поретка’ против Словена и православља, против Европљана и Европе”, сведочи Калајић да му је Александар Дугин рекао за рат у БиХ (*Дуја*, 24. октобар 1992)⁸⁵. „Сви су изгледи и све наде да ће ново и веродостојно уједињење Европљана почети у оном делу Европе који трпи најстрашније ударце мондијализма. То је Европа православних народа”, пише Клајић 1993.⁸⁶

У том оквиру, посебно место припада Србима. „Живимо у последњој фази вековног и миленарног рата поморских и меркантилних против копнених и духовних сила”, каже Калајић у јануару 1993, „у којој управо српски народ сноси највеће ударце атлантских снага и њиховог ’новог светског поретка’”⁸⁷. Зашто је то тако, Калајић, исте године, објашњава кроз речи Александра Дугина:

„Србија и српске земље су раскршће историје, једно од најзначајнијих простора европског и евроазијског континента. У Србији се данас разрешавају не само прошлост и садашњост, већ и будућност Европе. Србија је

83 *Издана Евроја*, 1994, стр. 116.

84 *Издана Евроја*, 1994, стр. 122.

85 *Русија усјаје*, 2005, стр. 243.

86 *Издана Евроја*, 1994, стр. 198.

87 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 16.

изабрана земља. Све што се дешава у Србији непосредно је повезано са свим народима Европе и Азије”⁸⁸.

„Срби су авангарда великог устанка словенских народа против ’новог светског поретка” цитира Калајић и Александра Проханова (Алекса́ндр Андрее́вич Проха́нов)⁸⁹. „Не смеју се вређати Срби и Руси”, каже даље Проханов, „наши непријатељи хоће да нам наметну ’нови светски поредак’, а ми ћемо га дићи у ваздух и срушити”⁹⁰. Зато није лако бити Србин⁹¹, али то је залог слободе. Мали Немци, пише Калајић 1994. године, изјављују ТВ репортеру да када порасту желе да постану *Die Serben*. На питање зашто, одговарају: „Бити Србин значи бити поштен. Оно што мисле то и кажу. Сви остали мисле једно, а говоре друго. (...) Бити Србин значи бити слободан. Радиш оно што ти мислиш да је добро, а не шта други од тебе захтевају.”⁹²

Значај Срба је у томе, сматра Калајић, да Русија кроз оно што се Србима дешава јасно може да сагледа шта се и њој спрема, те да искористи време да приготови одбрану. Током деведесетих, „непријатељ се ’замајавао’ са српским, херојским отпором”, „уместо да силом разарања руске државе запоседне непосредно сва њена непроцењиво велика природна богатства”⁹³. У то време, „с обзиром да су агенти и медијуми атлантског Левијатана успели да освоје главна места одлучивања у Кремљу, он губи драгоцено време, па и енергије, настојећи да скрши српски отпор, уместо да одмах покрене разарање Русије и

88 *Русија усџаје*, 2005, стр. 243.

89 Чланак из *Дује*, 24. октобар 1992; *Русија усџаје*, 2005, стр. 247.

90 *Исџо*, 248.

91 „Србин се не рађа већ постаје полагањем низа тешких испита”; *Издана Европиа*, 1994, стр. 188.

92 Чланак од 15. октобра 1994; *Америчко зло 2*, 1998, стр. 74.

93 *Русија усџаје*, 2005, стр. 406.

освајање 'срца света' (Макиндеров Heartland), без кога је, другорочно гледано, његов опстанак немогућ⁹⁴. Стога је и „атлантска агресија на Србију 1999. године била велика стратешка грешка“⁹⁵, „пропуст погубан за атлантског Левијатана, а спасоносан за руског Медведа“⁹⁶. Запад је, наиме, мислио да је „рат против Русије *de facto* добијен, те да не треба журити у обзнањивању његовог исхода“, како се не би изазвала „реакција руске војске и руског народа“. С друге стране, рат са Србима био је не само војно-политичка вежба, већ и навикавање светске јавности на „низ псеудоправних преседана, за потребе предвиђеног геноцидног и пљачкашког похода на Русију“⁹⁷. Русија је то схватила и побудила се – тако је Путин дошао на власт.

Ко је наш главни светскоисторијски непријатељ? То је „наказна, лихварска и тровачка цивилизација Запада“⁹⁸, чији је политички израз „хегемонија америчке псеудоимперије“⁹⁹. „Модерна цивилизација Запада је далеко најгора од свих у историји човечанства“, сматра Калајић¹⁰⁰, јер је „ослободила најгоре људске пороке и затомила најбоље врлине“¹⁰¹. Њена економска димензија је „вамписка експлоатација посредством доларске хегемоније“¹⁰², наднационални капитал који, „када искористи све што може и све отрује и загади, напушта произведену пустињу и сели се ка новом плену“¹⁰³. Реч је о „новом колонијализму – окупацији коју врше гло-

94 *Истио*, 404.

95 *Истио*.

96 *Истио*, 407.

97 *Истио*.

98 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 150.

99 *Исто*, 148.

100 *Русија усћаје*, 2005, стр. 303; исто и: *Америчко зло 2*, 1998, стр. 148.

101 *Русија усћаје*, 2005, стр. 303.

102 Чланак из јануара 1993; *Америчко зло 2*, 1998, стр. 18.

103 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 169.

балне компаније које су изнад држава, а под заштитом и уз помоћ ММФ, Светске банке и Светске трговинске организације¹⁰⁴. У средишту је „САД, највећи паразит у повести света¹⁰⁵, тај „планетарни паразит, који незасито прождире сировине и енергије света, загађујући Земљу до критичних размера¹⁰⁶. Није случајно што је амерички грб *ћелави орао* (bald eagle, *Haliaeetus leucoscephalus*):

„Уместо боравишта у планинским висинама, *ћелави орао* живи крај мора где у заседи вреба морске птице да им попут гусара отима храну. Кад види неку птицу с рибом у кљуну, он се стушти на њу како би она испустила улов. Тада заокреће, понире и хвата плен у паду. Очеви оснивачи САД изабрали су такву јединствену наказу – као да су хтели да предодреде пљачкашку и паразитску природу Сједињених Америчких Држава¹⁰⁷.

САД су „кариатура веродостојне империје¹⁰⁸, оне су „попут диносаура: огромно тело и патуљасте, закржљали мозак¹⁰⁹. „Глобализам је последњи облик англосаксонског империјализма¹¹⁰, објашњава Калајић, а империјализам САД може се разумети тек као израз пијавичке нарави привреде САД: „суштински узрок ратнохушкачке политике америчке плутократије почива у демонији паразитске економије¹¹¹. „Пљачкашке и

104 Чланак од 23. новембра 1996; *Америчко зло* 2, 1998, стр. 171.

105 *Русија устјаје*, 2005, стр. 424.

106 Чланак од 20. јуна 1992; *Америчко зло*, 1993, стр. 179; „САД, с једва 5% удела у становништву света, највећи су живи паразит који прождире скоро половину енергетских залиха, роба и услуга” (*Српска деца царсџива*, 2005, стр. 73).

107 *Српска деца царсџива*, 2005, стр. 176.

108 Чланак од 4. октобра 1991; *Америчко зло*, 1993, стр. 150.

109 *Исџо*, 152.

110 Чланак од 13. септембра 1997; *Америчко зло* 2, 1998, стр. 221.

111 Чланак из јануара 1993; *Америчко зло* 2, 1998, стр. 19.

паразитске апетите америчке плутократије ништа не може задовољити: она тражи све, цео свет – и остатак. Она тражи и много крви, тражи да покорене народе гледа стално понижаване и тамањене¹¹². Током деведесетих жртва су били Срби, доцније ће на ред доћи и Руси.

Војна песница паразитске економије и псеудоимперије је НАТО. Уз помоћ НАТО, Европа се држи у покорности¹¹³, а „управо је Европа најуноснија колонија наднационалног капитала, са седиштем у САД“¹¹⁴. Заправо, и саме САД су тек „сервис интернационали капитализма“¹¹⁵, без стварног суверенитета. Важно је разумети да су САД за Калајића неаутентична, лажна империја, баш као што је својевремено и СССР био „псеудоимперија“¹¹⁶. Веродостојна империја за Калајића је друштво врлина. Он цитира Дантеа¹¹⁷ који каже да „преплеменитом народу пристоји да предњачи свима; римски народ бејаше преплеменит; дакле, пристајаше му да свима предњачи“¹¹⁸. Данас, сматра Калајић, „ниједан европски народ није толико дубоко као руски усвојио наслеђе империје“¹¹⁹, јер је и сама царска Русија била „величанствена православна империја“ коју је Запад уништио 1917. преко својих „аге-

112 Чланак од 15. августа 1998; *Америчко зло 2*, 1998, стр. 279–280.

113 „Битни смисао НАТО почива у хегемонистичким и колонијалним амбицијама вашингтонске политике, у служби њујоршке плутократије. НАТО је служио и служи одржању политичке, економске и војне окупације над Европом“; чланак од 18. јануара 1997; *Америчко зло 2*, 1998, стр. 175.

114 Чланак од 26. јуна 1987; *Америчко зло*, 1993, стр. 10.

115 *Истио*, 11.

116 Чланак од 26. јуна 1987; *Америчко зло*, 1993, стр. 10; в. такође и чланак од 18. фебруара 1995, *Америчко зло 2*, 1998, стр. 83.

117 Dante Alighieri (1265—1321), *De Monarchia*, 1313, II, 13.

118 Драгош Калајић, *Евројска идеологија*, Београд, Никола Пашић, 2004, стр. 141.

119 *Истио*, 146.

ната¹²⁰. Тада је, каже Калајић, „разарање наследника римске империје било главни циљ непријатеља Европе”, али „идеја европске империје, суштински непобеђена, има сва права на обнову и остварење¹²¹. „Циљ је створити вредносну алтернативу, империју врлина¹²², а Руси су најбољи кандидати јер је, између осталог, „код Руса осећање припадности империји изнад осећања припадности нацији¹²³. Такође, Калајић цитира Леонтјева, који вели да су Руси преузели дух Ромејског царства:

„Под његовим окриљем, ако му останемо верни, имаћемо снаге да издржимо и притисак целе интернационалне Европе, ако би она некад покушала, пошто код себе уништи све узвишено и лепо, да и нама наметне трулеж и смрад својих нових закона о малој земљској свесрећи, о земаљској радикалној светривијалности¹²⁴.

И „Срби су империјални народ, у најбољем, римском смислу тог појма”, пише Калајић¹²⁵. Оно што Русе и Србе одваја од других европских народа који су имали империје¹²⁶ јесте што су Руси и Срби и данас окренути светскоисторијским, вечним питањима. Калајић цитира Михалкова који каже: „Ако би којим случајем типични

120 *Русија усџаје*, 2005, стр. 8; исто и стр. 27, 44–50, 54, 64–65, 134.

121 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 151.

122 *Русија усџаје*, 2005, стр. 176.

123 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 146.

124 Константин Николаевич Леонтјев (1831–1891), *Византизизм и славянство* (1875), глава II „Византизизм в России”, издательство Лань, Санкт-Петербург, 2013, <http://skr.rs/zks2>, с 12; уп. Константин Леонтјев, *Византизам и словенство*, прев. Марија Марковић и Бранислав Марковић, Београд: Логос и Ортодос, 1994; Калајић, *Евројска идеологија*, 2004, стр. 147.

125 *Америчко зло*, 1993, стр. 119.

126 Калајић у старе, веродостојне, европске империје, сврстава римску, византијску, хабзбуршку, руску и Свето римско царство немачке народности; *Евројска идеологија*, 2004, стр. 138; 303.

Американац запао у неко такође типично руско село, затекао би, у предвечерје, крај прага сваке куће, људе који ту расправљају о коначним питањима људске мисије и судбине (...) То је Русија коју волим и за коју се борим”¹²⁷. Слично је, каже један Калајићев јунак, и са Србима:

„Ако бисте отишли у било које српско село, тамо где се ратује (радња се дешава за време Отаџбинско-одбрамбеног рата у Републици Српској, 1992–1995; С. А.) – сад кад су велики радови а камоли зими, кад је доколица – и сели за сто домаћина, мислиш ли ти да би нам они говорили о томе колико су жита пожњели, колико рањеника збринули или шта им све треба? Не! Они би, реда ради, прво нас питали како ствари стоје у светској арени да би потом изложили своја виђења и очекивања. То огромно узвисивање над личним – то је исконско својство словенског човека, које се задржало само код нас и Руса”¹²⁸.

Овоме би се могло додати да, у том погледу, Руси и Срби и јесу наследници Ромеја, који су импресионирали Запад жустрином и упућеношћу с којом су претресали велике теме. Хегел у *Философији историје*, говорећи о Византији, с чуђењем наводи сведочења да су у Цариграду обичне занатлије или радници на улици, по пекарама или радионицама, жестоко расправљали о најсуптилнијим теолошким питањима, те да су главни грађански нереди избијали управо због тога. „У спору

127 „Демо(но)кратијом против Христа”, *Дуја*, 4. јули 1992, прештампано у: *Русија устаје*, 2005, стр. 213–222; цитат је на стр. 213.

128 Драгош Калајић, *Српска деца царства*, Београд: Књига-комерц, 2005, стр. 229; о одсуству парохијализма у политичкој култури српског сељака у XIX и XX веку видети и: Слободан Антонић, „Демократија”, у: *Срби 1903–1914: историја идеја*, приредио Милош Ковић, Београд: Слио 2015, стр. 27–142; посебно стр. 81–82.

да ли је Христос $\epsilon\omicron\mu\omicron\upsilon\beta\omicron\iota\omicron\varsigma$ или $\epsilon\omicron\mu\omicron\upsilon\beta\omicron\iota\omicron\varsigma$, то јест да ли је исте или сличне природе с Богом, то једно 'и' коштало је живота многе хиљаде људи”, пише, чудећи се, Хегел¹²⁹. Међутим, он није разумео да су Ромеји, посебно они у Цариграду, себе доживљавали као Нови Израил. Они су веровали да је њихов светскоисторијски задатак тај да чувају чистоту вере која спасава човека, те да је њихова лична и колективна судбина некако везана за успешност с којом обављају тај задатак¹³⁰.

Калајић је држао да се Руси и Срби могу успешно одбранити од „атлантског Левијатана”¹³¹, те „псеудоимперије плутократије”¹³². „Није први пут у историји да у арену света проваљује сила која нема друге идеје или циља осим пуке пљачке и паразитизма”, писао је он 1997. године¹³³. Али, „историјско искуство сведочи да су све

129 Г. В. Ф. Хегел (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, 1770-1831), *Философија историје* (Vorlesungen über die Philosophie der Geschichte 1830), превео Божидар Зец, „Федон”, Београд, 2006, стр. 387.

130 Јулијус Евола (Julius Evola, 1898-1974) пише да су Византинци себе сматрали „Римљанима” („Ромејима”, ρωμαιοί), „али не толико у етничком или чисто правном смислу, колико у смислу вишег достојанства и помазања”, будући да „царска екумена у свом поретку садржи *сйасење* као право у вишем смислу речи”; Јулијус Евола, *Побуна њрошив модерној светиа* (Rivolta contro il mondo moderno, 1. изд. 1934, 2. проширено изд. 1969), прев. Дубравка Рајх, Чачак и Београд: Градац К, 2010, стр. 54; исто и стр. 360. Исту коцепцију царства као опште *заједнице сйасења* Евола налази и код гибелина: „Царство је универзална, натприродна институција коју је Провиђење створило да би упутило људе према вечном спасењу” (исто, 54). У том смислу, Евола каже да „ако нека империја није *светио* царство, она није ни Царство него личи на рак који је захватио одређене функције организма” (исто, 112; нагл. Евола).

131 *Америчко зло* 2, 1998, стр. 200; *Русија усјаје*, 2005, стр. 296.

132 *Русија усјаје*, 2005, стр. 174.

133 *Америчко зло* 2, 1998, стр. 204; такође: „Суштинска природа мондијалистичке силе је нихилистичка и паразитска, шпекулантска и пљачкашка” (исто, 283).

такве силе брзо дошле и отишле, остављајући за собом само дуго памтљиве трагове пустошења и злочина¹³⁴. И ове „силе айланџизма“¹³⁵, сматра Калајић, чека иста судбина, будући да се иза њих крије тек „америчко сенилно варварство“¹³⁶, као и „дубока антиљудска природа те псеудоимперије“¹³⁷. И док присуствујемо „сумраку света под хегемонијом америчке псеудоимперије“¹³⁸, уз доминацију „бабилоније Запада, метропола-некропола лихве и прљавштине, ђубришта потрошачког друштва и еколошких пустиња“¹³⁹, борба народа као што су Руси и Срби може да отвори један нови свет врлина, истински достојан човека и божанске вечности у њему. „Ми се боримо за правду. Убићемо звер. Победа ће бити наша!“¹⁴⁰

* * *

Какву будућност Руса и Срба види Калајић? Код њега нема много недоумица да ће америчка псеудоимперија доживети слом. „Можда ће НАТО успети да освоји Београд и досегне границе те срце Русије, које је и срце света, Heartland“, каже један његов јунак. „Ипак, историја теши поуком да ће и та победа бити само привремена“¹⁴¹. Јер, објашњава Калајић на другом месту, „псеудоимперији званој Сједињене Америчке Државе предстоји слом (...) када том светском паразиту буду ускраћене могућности

134 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 204.

135 Чланак од 20. јуна 1992; *Америчко зло*, 1993, стр. 171.

136 Чланак од 4. октобра 1992; *Америчко зло*, 1993, стр. 151; једна од његових одлика је „амерички тоталитарни систем ТВ-кретенизовања и медијског чишћења мозгова“; *истио*, 187.

137 *Америчко зло*, 1993, стр. 180.

138 *Америчко зло 2*, 1998, стр. 148.

139 *Смак свейта*, 1979, стр. 167.

140 Чланак из фебруара 1992, пренето у *Русија устјаје*, 2005, стр. 168–193; навод је на стр. 193.

141 *Срјска геца царсјива*, 2005, стр. 352.

да се гоји и одржава на рачун остатка човечанства¹⁴². Због тога други Калајићев јунак чак предвиђа „будућност када ће Њујорк постати аветињски, напуштени град“¹⁴³. Калајић види три алтернативне могућности како Руси, Срби и други аутентични Европљани могу да преживе слом те „најгоре цивилизације у историји човечанства“¹⁴⁴.

Прва, максималистичка, алтернатива је Велика Европа, стварање „заједничке државе Европљана, веродостојне империје од Рејкјавика, до Владивостока. Таква империја била би у сваком погледу неусловљива и самодовољна, способна да доиста спасе свет“¹⁴⁵. Калајић објашњава да Европска унија у данашњим границама, чак и када би се којим чудом преобразила у друштво врлина, није довољна за спас европске цивилизације. „Без Русије није могуће изградити суверену, независну и моћну државу свих Европљана. С Русијом остатак Европе добија све оно што данас нема и што је предмет атлантских уцењивања – од супериорних средстава одбране и ванредно високе квалификационе структуре становништва, до несагледиво великих енергетских ресурса и огромног тржишта“¹⁴⁶.

Међутим, уједињење ЕУ и Русије аутоматски подразумева окретање ЕУ против САД¹⁴⁷. Један јунак Калајиће-

142 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 293.

143 Драгош Калајић, *Последњи Европљани: роман*, Београд: Апостроф, 2001, стр. 259.

144 *Русија устојаје*, 2005, стр. 303; исто и: *Америчко зло 2*, 1998, стр. 148.

145 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 319.

146 *Истио*.

147 И Степић мисли да САД не би дозволиле никакву „Еврорусију“ (израз је Степићев), већ да би до обједињавања ЕУ и Русије могло да дође само кроз дуготрајан процес приближавања, у оквиру ког би се и САД постепено навикавале на нову реалност; Миломир Степић, „Могућности симбиозе српских и руских геополитичких интереса на Балкану“, *Национални интерес*, год. 5, бр. 1-2/2009, стр. 51-76, <http://skr.rs/zk3s>; в. стр. 63-64.

вог романа *Последњи Евројљани* (2001) каже да је то могуће, позивајући се на Нострадамуса који предвиђа да ће „Морова доктрина” – а коју он тумачи као учење Томаса Мора, тј. комунизам – пропасти „код Бористена” (Херодотов назив за Дњепар: Βορυσθένης [Borysthenes]), те да ће тамо бити скована и „многo привлачнија доктрина” која ће „ујединити беле и црвене” (десницу и левицу), па ће они „заједно с краљем Европе, марширати против новог Вавилона” – у ком „није тешко препознати Њујорк”¹⁴⁸. Ипак, сам Калајић је скептичан према том виђењу, сматрајући да САД успешно контролишу ЕУ снагом капитала, снагом оружја (НАТО), снагом идеологије (масовна култура) и таласом усељеника из Африке и Азије¹⁴⁹. Везано за последње, Калајић пише да „стратеги

148 *Последњи Евројљани*, 2001, стр. 88; Центурија III, катрен 95 Нострадамусових *Пророчансѡава* (1555) гласи: La loy Moricque on verra deffailir. / Apres vne autre beaucoup plus seductive: / Boristhenes premier viendra failir. / Par dons & langue vne plus attractive. („Видеће се како Моров закон пропада / После још једног много заводљивијег: / Дњепар ће први уступити место / Кроз дарове и језик другом још привлачнијем”). А центурија X, катрен 86 гласи: Comme vn gryphon viendra le Roy d'Europe, / Accompagné de ceux d'Aquilon, / De rouges & blancs conduira grand troupe, / Et iront contre le Roy de Babylon („Као грифон ће доћи краљ Европе, / У пратњи оних из Аквилона [Аквилон је латински назив за ветар са североистока]: / Он ће водити велику војску црвених и белих, / И они ће кренути против краља вавилонског”).

149 О геополитичкој бојазни од уједињене Европе, укључив и Русију, видети и: Небојша Вуковић, *Лоѡика имѡерије: Николас Сѡајкман и савремена америчка ѡеѡлоѡиѡика*, Београд: Конрас и Нација прес, 2007, стр. 209–210. С друге стране, Бодрoжић сматра да су се и сами западни Европљани исувише навикли на паразитизам да би икада желели да напусте америчког предводника: „Предвиђања, а за неке и надања, како ће се Европа отргнути од Америке испразна су. (...) Европске земље осећају да их само америчко лидерство, у ком ће их пратити и извршавати своју улогу, може одржати на месту које сад заузимају у свету. (...) Идеја светске доминације и потчињавања целокупне

атлантског Левијатана свесно подстичу, финансирају и усмеравају токове емиграција маса ка Европи¹⁵⁰, односно препознаје „вашиingtonску стратегију да против Европе утаба *исламску ѿрансверзалу* и тако отвори копнени пут за имиграциони, односно освајачки продор муслиманских маса¹⁵¹. Он сматра да постоји реална „претња мирнодопске инвазије Европе, за коју се припрема, само у подсахарској Африци, стотинак милиона емиграната¹⁵², те предвиђа да ће „крај следећег века (писано 1993. – С. А.) Европљани западног дела нашег континента дочекати као мањина окружена трећесветском већином¹⁵³.”

Због тога, Калајић не верује претерано у Велику Европу, сматрајући да ЕУ као пројекат, али и Западна Европа као цивилизација, морају да пропадну да би се Европљани спасили. „Нужно је за опстанак Европе да глобализација сруши све одбране њеног тржишта, да европски радник буде плаћен једнако бедно као и кинески, да њоме завлада најгори дивљи капитализам, да истера на улице десетине милиона радника, да покрене најцрње себичности”, каже у том смислу један Калајићев јунак¹⁵⁴. Уместо да се за цивилизацијског мртваца (З. Европа) веже живи дух (Русија), боље је створити другу европску заједницу, *словенску Евроју*, „од Београда до Москве, засновану на другом, да не кажем супротним начелима¹⁵⁵”. „А када масе трећесветских ими-

планете својој вољи својствена је западним народима. Пре су ту идеју западни народи настојали реализовати појединачно, сад то раде заједно. И свесни су да то морају радити заједно”; Ђуро Бодрожић, „Колонијална демократија”, *Национални интерес*, год. 6, бр. 2/2010, стр. 9–22, <http://skr.rs/zk79>; навод је на стр. 20–21.

150 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 296–297.

151 *Срјска деца царсјива*, 2005, стр. 52.

152 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 297.

153 Рад из јануара 1993; *Америчко зло* 2, 1998, стр. 43.

154 *Срјска деца царсјива*, 2005, стр. 222–223.

155 Чланак од 12. априла 1992; *Издана Евроја*, 1994, стр. 71.

граната буду освојиле вашу Европску заједницу, сводећи бледолике на мањину, ми ћемо вам пружити уточиште иза наших, последњих одбрана веродостојне Европе”¹⁵⁶. „Створићемо наше царство, од Београда до Москве”, каже и један јунак романа *Последњи Европљани*¹⁵⁷. Јер, пише Калајић на другом месту, „ако желе макар само опстати и преживети – словенски народи се морају ујединити те створити своју културно-политичку, војну и привредну заједницу”¹⁵⁸. То би било друштво другачије од данашње (пост)модерне 3. Европе: „Словенска културна револуција изискује и велики повратак земљи и селу, обнову његове животности и плодности, радости и среће живљења”¹⁵⁹, а у оквиру ње би постојао „систем веродостојне, квалификоване и непосредне демократије”¹⁶⁰.

Међутим, изгледи да се изгради Словенска Европа, премда нешто већи него када је реч о Великој Европи, такође нису особито повољни. Остаје, стога, и трећа, Калајићу можда и најближа опција – *њиховој Европи* у *њиховој земљи*. Калајић је идеју о „околоарктичком, хиперборејском завичају”¹⁶¹ Европљана баштинио од Тилака¹⁶² и

156 *Истио*.

157 *Последњи Европљани*, 2001, стр. 340.

158 Рад из фебруара 1992; *Русија усњаје*, 2005, стр. 172.

159 *Дуја*, 1. март 1992; *Русија усњаје*, 2005, стр. 192.

160 Рад из фебруара 1992; *Русија усњаје*, 2005, стр. 180.

161 *Европска идеологија*, 2004, стр. 33.

162 Бал Гангадхар Тилак (Bal Gangadhar Tilak, 1856–1920), *Арктичка њиховина Веда* (The Arctic Home in the Vedas, 1903), прев. Милан Младеновић, Београд: Књижевне новине, 1987; иницијатива да се ова књига преведе и штампа била је Калајићева, који је написао и предговор за њено прво издање на српском („Увод у Арктичку теорију Локамања Махарај Тилака”, стр. 9–38); друго издање на српском ове Тилакове књиге изашло је у преводу Љиљане Јањатовић (Београд: Пешић и синови, 2008), такође с Калајићевим предговором (стр. 5–32).

Еволе¹⁶³, заступао ју је и Бенет¹⁶⁴, а у савременој Русији су је одлучно браниле Гусева¹⁶⁵ и Жарникова¹⁶⁶. Концепцију о „примордијалном добу и завичају на крајњем северу“¹⁶⁷, Калајић је развијао од самог почетка¹⁶⁸. Тај „први завичај изгубљен је у геофизичкој катаклизми“¹⁶⁹, „ударом ванредног леденог доба“¹⁷⁰, негде „крајем другог миленијума пре нове ере“¹⁷¹. Тада је европски примордијални народ био „покренут из околорктичке прадомовине, оковане наглом глацијацијом“¹⁷², раселивши се по целој Евроазији. На многим местима стопио се с домороцима и нестао¹⁷³, али европски „примордијални

163 Јулијус Евола (Julius Evola, 1898–1974), *Побуна њојив модерној свеџа* (Rivolta contro il mondo moderno, 1. изд. 1934, 2. проширено изд. 1969), прев. Дубравка Рајх, Чачак и Београд: Градац К, 2010, стр. 194, 242–249.

164 John G. Bennett (1897–1974), „The Hyperborean Origin of the Indo-European Culture“, *Systematics, The Journal of The Institute for the Comparative Study of History, Philosophy and the Sciences*, Vol. 1, No. 3, December 1963, pp. 203–232, <http://skr.rs/zknx>

165 Натаља Романовна Гусева (1914–2010), *Руски север — њрародина индо-славов* (1. изд. 2003; 2. изд. 2010), Москва, Вече, <http://skr.rs/zknH>; Гусева је била индолог и превела је на руски 2000. Тилакову Арктичку прадомовину Веда.

166 Светлана Васильевна Жарникова (1945–2015), *Происхождение индоевропейцев*. В 4-х томах. т.1: Прародина индоевропейцев; Происхождение индоевропейцев; т.2: Археология прародины индоевропейцев; Восточная Европа как прародина индоевропейцев; т.3: Орнаментальные комплексы индоевропейцев и их аналоги в культурах Евразии; Архаические образы северорусского фольклора; т. 4: Загадки арийской цивилизации; Москва, Белые альвы, 2020, <http://skr.rs/zknD>.

167 *Маја (анџи)ујојија*, 1978, стр. 241.

168 *Исџо*, стр. 243–246.

169 *Исџо*, стр. 244.

170 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 293.

171 *Исџо*, 291.

172 *Исџо*, 61.

173 Калајић објашњава како су праевропљани, освојивши Индију (око 1500 г. п н. е.), дошли до „баснословног богатства, али

народ још увек живи кроз истинске Европљане”¹⁷⁴. „По свему судећи, међу европским нацијама најближа Хиперборејцима је руска”¹⁷⁵ – „ у питању је карактеролошко својство без премца међу европским нацијама”, а то је „неми, спокојни и суверени презир” према материјалном, према „земаљским вредностима”¹⁷⁶. Калајић пише да „света Русија у својим недрима чува празавичај свих индоевропских народа”, те да постоји „исконска и инстинктивна жудња за повратком том празавичају”¹⁷⁷. Један од јунака *Последњих Европљана* каже:

„На почетку наше историје је наше идеално Средиште (...). Сад, на овој тачки историје, кад су сви простори света досегнути расејањем, исправно је очекивати преокрет покрета – ка новом окупљању и сабирању стечених знања, и *Imperium ultimum*”¹⁷⁸. То „средиште није Рим, а поготово не изгубљени Константинопољ”, већ „крајњи Север, празавичај свих европских народа”¹⁷⁹. То је „најава преокрета и великог повратка Северу те његовим вредностима”¹⁸⁰.

су страћили и изгубили себе”, утопивши се у „црном океану туђине” (исто, 291). Слично је било и у Крсташким ратовима, када су „безбројни одлучили да заувек остану на Блиском истоку”, али од њих тамо више нема ништа: „ниједан обичај, ниједна реч, ни једно једино лице” (292).

174 *Истио*, 141.

175 *Истио*, 142.

176 *Истио*, 144; 145; Калајић каже да је протестантска идеја како Бог награђује верника материјалним богатством само ако је верозаконски ревносан (152), потпуно супротна духу Источног хришћанства, и више приличи „подљудским природама” (161), него веродостојним Европљанима.

177 *Русија усџаје*, 2005, стр. 6.

178 *Последњи Европљани*, 2001, стр. 87.

179 *Истио*, 185.

180 *Истио*, 237.

Повратак Северу није само метафизички, већ и физички. Слом атлантистичке псеудоимперије, предвиђа Калајић, довешће до „урушавања остатака САД у амбис Трећег света”¹⁸¹, а после тога доћи ће до „повратка европских синова и кћери те потомака (из САД – С. А.) ка европским, стварним или идеалним отаџбинама”¹⁸². И један јунак *Последњих Европљана* каже да би Американцима „било боље да се сви врате матици, Европи”¹⁸³. Калајић на другом месту пише да је „једна од великих дужности савременог поколења управо припрема услова за ваљани прихват свих синова и кћери, те потомака Европе”¹⁸⁴. Мораће се, чак и у Европи, напустити земљиште које се више неће моћи бранити „у предстојећој, новој, најдужој ноћи Европе, у добу новог зимског солстиција Европе”¹⁸⁵. Јер, „у овим рушевинама Запада европски човек више нема шта да тражи”, а „виталност цивилизације захтева нова попришта борбе”¹⁸⁶. Чак и самим Србима Русија може бити нека врста „резервне отаџбине”. Како каже један од јунака романа *Српска деца царсџива*: „Увек нам остаје траг Вука Исаковића. Имамо на располагању огромна прострaнства Русије, нашу првобитну отаџбину. Тамо ћемо се сви наћи, ако затреба, тамо је истинска Европа, а не ова, западна, продата и пропала”¹⁸⁷.

Ово враћање Европљана на почетак, Калајић повезује с Хајдегеровим *грујим њочетјком* (*der andere Anfang*)¹⁸⁸. Калајић Хајдегера назива „највишим врхом

181 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 293.

182 *Истјо*, 293–294.

183 *Последњи Европљани*, 2001, стр. 326.

184 *Евројска идеологија*, 2004, стр. 294.

185 *Маја (антии)ујојија*, 1987, стр. 175.

186 *Истјо*, 235.

187 *Српска деца царсџива*, 2005, стр. 221.

188 Захваљујем најсрдачније колеги Маринку Лолићу који ме је детаљно упутио на одговарајућу литературу и љубазно ми помогао да боље разумем Хајдегерову концепцију „другог почетка”.

знања у нашој епохи”¹⁸⁹, „најумнијим философом нашег доба”¹⁹⁰ и „најмудријим овековним философом праве Европе”¹⁹¹. „По Хајдегеру”, онако како га тумачи Калајић, „залудно је предузимати препород посредством рестаурација или опонашања прошлих и иживљених, те извесно непоновљивих, историјских облика културе и цивилизације, већ је неопходно ’друго почињање’”¹⁹². На истом месту Калајић пише:

„Човек и људске заједнице не могу се спасити од нихилистичких разарања пуким конзервативним опирањем, које у најбољем случају могу само успорити процесе. Неопходно је доћи до краја једног циклуса, ка коме су упућене силе нихилизма, да би се предузелo ’друго почињање’. У условима нихилизма, треба чувати врлине и вредности техником самоодбране коју далекоисточна мудрост зове ’зајахати тигра’. Уместо залудног супротстављања силама нихилизма, треба их зајахати, у очекивању да оне исцрпу своје снаге, када ће их мудра и храбра рука умети преобратити и преокренути за добро, а против зла”¹⁹³.

Овде Калајић доста слободно интерпретира Хајдегерову идеју „преокрета” и „опуштености”. Наиме, код Хајдегера, после мисаоног преокрета (*Wendung*) – на чему ради сама његова философија, долази и до стварносног преокрета (*Kehre*) – у неодређеној будућности. Преокрет се збива у Догађају (*Ereignis*), када Биће (*Sein*) поново

189 У чланку „Крај совјетске псеудоимперије”, *Дуја*, 30. август 1991, прештампано у: *Русија усџаје*, 2005, 139–147; цитат је на стр. 144.

190 *Срџска деца царсџива*, 2005, стр. 34.

191 У чланку од 24. априла 1993.; *Издана Еврџоја*, 1994, стр. 183.

192 У чланку „Крај совјетске псеудоимперије”, *Дуја*, 30. август 1991, прештампано у: *Русија усџаје*, 2005, 139–147; цитат је на стр. 144.

193 *Исџо*, 147. Калајић Хајдегера и „друго почињање” помиње и у *Последњим Еврџљанима*, стр. 36.

почиње да се помаља (Anwesenheit). То је крај заборава бића (Seinsverergeßenheit), односно почетак његовог надолажења (die Ankunft des Seins). Код Хајдегера се тај преокретни Догађај дешава вољом Бића, као његова самообјава¹⁹⁴. Самоотварање Бића, његово избијање у видљивост или светлину (Lichtung), зависи једино од Бића, ту се не може учинити ништа, осим да се спокојно ишчекује, у „опуштености” (Gelassenheit):

„Не треба ништа да чинимо него да чекамо”¹⁹⁵. „У чекању пуштамо отвореним оно на шта чекамо”¹⁹⁶, а „чекање–на–нешто (...) темељи се на томе што ми припадамо у оно што чекамо”¹⁹⁷. Међутим, „опуштеност према Стварима и отвореност за тајну (...) израстају из једног непрестано смелог мишљења”¹⁹⁸, и „дају нам изглед за нову сраслост–са–тлом”¹⁹⁹. За то збивање, које се истовремено дешава у мишљењу и стварности, важан је „предео, у којем се све себи враћа”²⁰⁰, односно „предељење” као „сакупљајуће склањање–унатраг”²⁰¹.

Калајић је „сакупљајуће склањање–унатраг”, а све у

194 в. Милан Брдар, *Ум црне шуме: усјон и њаг Марјина Хајдегера*, 2. исправљено и допуњено изд. – Сремски Карловци и Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2019, стр. 92; 94; 97; 350–355; Данило Пејовић, *Сувремена филозофија зајада*, Накладни завод Матице Хрватске, Загреб, 1979, стр. 156–159; Данило Н. Баста, *Над преписком Мартина Хајдегера*, други том, у: Данило Н. Баста, *Сабрани списи*, 1–14, књ. 4, Досије студио и Гунтенбергова галаксија, Београд, 2020, стр. 184–185.

195 Мартин Хајдегер (Martin Heidegger, 1889–1976), *Пољски њуј; Ојушишеносј* (Der Feldweg, 1953; Gelassenheit, 1959), прев. Душан Ђорђевић-Милеуснић, Чачак, Дом културе, 1992, стр. 25.

196 *Исјо*, 30.

197 *Исјо*, 35.

198 *Исјо*, 21.

199 *Исјо*, 20.

200 *Исјо*, 28.

201 *Исјо*, 29.

ишчекивању *самоошварана Бића*, прочитао као духовни и телесни повратак европске цивилизације у пра-завичај, као нови, бљештави почетак света врлине, као револуционарну обнову изворне чистоће и божанске природе човека. А да би се то десило, довољно је сведочити врлину, издржати у супериорној постојаности, само постојати онакви какви јесмо. Што рече један Калајићев јунак: „Од Руса Срби не траже ништа друго до да постоје”²⁰². Јер, док Русија постоји, све је могуће²⁰³, укључив и хајдегеријански „други почетак”.

Калајић је тако антиципирао оно што данас отворено предвиђа Фурсов: „Знатан део планете ће се варваризовати, белих људи ће на њој бити приметно мање, и њима предстоји самртна борба за останак у историји, али – сами су криви што су допустили такву ситуацију. (...) До средине XXI века, под навалом милиона Арапа и црнаца, Европа ће почети да пуца, а народ ће да нагрне у Русију зарад заштите”²⁰⁴. Томе одговарају и нека од данашњих кретања у западном хришћанству и у Русији. *Руска вера* објављује вести о хришћанима из целог света који се, тражећи спас од дехристијанизације и бестијализације, досељавају у Русију²⁰⁵. Свештеник из Илиноиса Џозеф Глисон (Joseph Gleason) организовао је Фејсбук групу „Orthodox Christians Moving to Russia”²⁰⁶. А свештеник из Енглеске Ендрју Филипс (Andrew Phillips) објављује:

202 *Српска деца царсјива*, 2005, стр. 197; исто и: *Русија усјаје*, 2005, стр. 320.

203 „А кад је Русија жива и стоји усправно, све је на овом свету другачије. Спасоносна равнотежа чини се могућом”; Бранислав Матић, „Велеиздаја на расклапање”, *е-Нација*, 28. август 2017, <http://skr.rs/zk3v>

204 Андрей Ильич Фурсов, „Мир будућего: беседа с историком”, беседа вел О. Морозов, *Наш современник* № 10, 2016, с. 214–227; <http://skr.rs/zknj>; навод је на стр. 227; 222.

205 <https://russian-faith.com/colored-topics/moving-russia>.

206 <https://m.facebook.com/groups/MovingToRussia>; група тренутно има 3.200 чланова.

„Долази време када ћемо ми, последњи хришћани Запада, без обзира на нашу националност, бити принуђени да потражимо уточиште у нашој јединој земаљској духовној отаџбини – православној Русији. Молимо руске власти да нам издају руске пасоше”²⁰⁷. И у Русији постоји покрет за прихватање хришћанских избеглица назван „Русија – Нојева барка човечанства”. Сибир и руски Далеки Исток ионако су веома слабо насељени²⁰⁸, демографске прилике у Русији далеко су од добрих²⁰⁹, па предводник овог покрета, Сергеј Писарев каже: „Русија, може постати уточиште за присталице традиционалних моралних и породичних вредности, претварајући се у Нојеву барку човечанства. Као и за време Потопа, такав брод би могао да спасе оне који желе да наставе развој цивилизације”²¹⁰.

На више места Калајић износи визију повратка Северу, те Коначног царства (*Imperium ultimum*). „Ми пролазимо кроз најгоре доба, које је својеврсно чисти-лиште”, каже један његов јунак у *Српској деци царсѿва*. „Кад прођемо, нова поколења презреће кукавичлук и глупост својих очева и кренути у велику обнову. И поново ће се над небом Европе завиорити данас забрањени

207 Андрей Филлипс, „Народы Запада, просыпайтесь!”, *Русская народная линия*, 14 июля 2014, <http://skr.rs/zk7n>

208 в. Драган Петровић, *Русија на њочейку XXI века: геополитичка анализа*, Нови Сад: Прометеј, и Београд: Институт за политичке студије, 2007, стр. 319–325; у западном Сибиру, на милион квадратних километара живи свега 20 милиона душа (319), у источном Сибиру, на 7,3 милиона квадратних километара има свега шест милиона становника (320), а на руском Далеком Истоку, на 3,1 милион квадратних километара насељено је свега 9 милиона житеља (321). Ради поређења, у Бангладешу на 147 хиљада квадратних километара живи чак 163 милиона становника!

209 *Исѿо*, 251–258.

210 Сергей Писарев, „Россия – Ноев ковчег или Серебряный миллиард человечества”, 16 января 2019, *Россия – Ноев ковчег*, <http://skr.rs/zk77>.

стегови њене исконске традиције, поново ће се разлегати оргуље њеног божанског надахнућа, поново ће се пољима и селима разлегати песме и здравице обновљене радости”²¹¹. „У тој будућности”, пише Калајић у *Уѡришиѡима* – па затим цитира викиншки еп из X века *Völuspá* – „’видим земљу како други пут израња из мора, опет зелена: водопади се руше, над њима лебди орао који лови рибу по планинама. (...) Ту ће се опет у трави наћи чудесне златне таблице руна које поседоваху у прадавним временима”²¹². Исту „слику очекиваног хоризонта будућности” налазимо и у *Последњим Европљанима*, где се описује

„блистави приказ планинског водопада (...). Са свечаним мостом од дуге, бујица се ослобађа од окова леда, уз проломе одјекиване горама, одбацујући раздрте санте високо у небо. (...) Бели орлови, што чувају истинско злато, по том небу торжествено лете и поново лове рибу у слаповима. (...) По изниклој трави златокоса деца траже и налазе, уз усклике среће, златне рибице незаборавне игре космостварања. (...) Људи се буде из опсена, те устају и окупљају по пољима и под стеговима врлина за велики подухват усправљања живота (...) Свуда се по свету моћно шире шуме и реке, освајајући пустиње и јаловине”²¹³

Ту је и цитат²¹⁴ из Рилкеовог *Часловца* (*Das Stunden-Buch*, 1905):

„Биће све опет велико и снажно.
Њиве ће снове једноставне снити,
и намрешкане воде ће се лити,

211 *Српска деца царсѡва*, 2005, стр. 223.

212 *Уѡришиѡа*, 1971, стр. 10; навод из спева *Völuspá* је строфа 57–59, или 59–60, зависно од нумерације изворника.

213 *Последњи Европљани*, 2001, стр. 256.

214 *Исѡо*, 315.

џиновска дебла пут неба ће се вити
и зидови ће пасти, и одважно
по доловима, к'о у доба стара,
живеће народ пастира и ратара.
(...) у сваком дому биће гостољубља,
и свест о жртвовању, као зубља,
даваће нашим поступцима смер”²¹⁵

* * *

Калајић није једини који говори о „судбинским српско-руским везама”²¹⁶, и о Србима као предстражи *Вечне Русије*²¹⁷. Већ сам писао о Русима који су то јасно видели – посебно Солжењичин и Путин²¹⁸, а сада ћу да наведем Нарочницку и Бабурина. Нарочницка вели: „Нису се случајно Руси и Срби, носиоци византијског наслеђа и гранично утврђење поствизантијског простора, нашли у средишту светског сукоба”²¹⁹. А Бабурина каже: „Судбина Русије и Србије су повезане, и та повезаност – није само zgodни симбол. (...) Србија је увек била полигон антируских снага на Западу. И сада Западна заједница прво ’проба’ механизме свог ’новог светског

215 Рајнер Марија Рилке (Rainer Maria Rilke, 1875-1926), *Лирика*, прев. Бранимир Живојиновић, Београд: Народна књига – Алфа, 1997, стр. 9.

216 *Русија усџаје*, 2005, стр. 8.

217 Калајић већ 1992. пише да, док „остали европски народи пропадају на рате”, „Срби се буде из сна обмана и самообмана о ’демократији’, ’модерној цивилизацији’, ’људским правима’ и ’Савезницима” (*Издана Европа*, 1994, стр. 184). Већ је претходно изнето Калајићево становиште о Србима као очевидном показатељу онога што се спрема Русима.

218 Видети наводе у: Слободан Антонић, *Два завешћана народа: Руси и Срби*, Београд: Catena mundi, 2022, стр. 71–72.

219 Наталија Нарочницка (Наталья Нарочницкая, 1948), *Русија и Руси у свејској историји* (Россия и Русские в мировой истории, 2002), прев. Ксенија Трајковић, Београд: Српска књижевна задруга, 2008, стр. 21.

поретка' (на Србији – С. А.), а затим у мало модификованом облику покушава да их примени на Русију²²⁰.

Руси и Срби су, као да показује историја, *два заветна народа субином ѡвезана*²²¹. Та судбина није лака. Али, бити на страни *исѡине и светлосѡи* свакако да је нарочити светскоисторијски позив. Јер, кад на Страшном суду пред Христа изађу „сви народи”, *јаѡнаг* ће ићи десно, а *јарчеви* лево, десно у Царство божије, а лево „у огањ вечни који је припремљен ѡволу и анђелима ѡговим”²²². Па да видимо ко ће где да заврши...

Slobodan Antonić

RUSSIANS AND SERBS: THE VIEW FROM THE OBSERVATORY OF DRAGOŠ KALAJIĆ

Summary: In an effort to look at world historical perspectives in the light of the turning point of the conflict between Russia and the West in Ukraine, the paper presents the philosophy of history of Dragoš Kalajić (1943-2005). Kalajić believes that Western

220 Сергеј Бабурип (Сергеј Николаевич Бабурип, 1959), *Светѡ имѡерија: ѡтерѡорија државе и светѡски ѡоредак* (Мир империј: терриѡорија госуѡарства и мировој поряѡок, 2005), прев. Радослав Пајковић, Београд: Pressing, 2009, стр. 561.

221 Антонић, *Два заветна народа: Руси и Срби*, исто.

222 „А када дође Син Човечији у слави својој и сви свети анђели са њим, тада ће сести на престо славе своје. И сабраће се пред њим сви народи, и разлучиће их једне од других као пастир што разлучује овце од јаѡади. И поставиће овце са десне стране себи, а јаѡад са леве. Тада ће рећи Цар онима што му стоје са десне стране: 'Ходите благословени Оца мога; примите Царство које вам је припремљено од постања света.' (...) А онима што му стоје с леве стране: 'Идите од мене, проклети, у огањ вечни који је припремљен ѡволу и анђелима ѡговим'" (Матѡ. 25: 31–35; 41).

civilization, with its political centers in the USA and the EU, is a parasite on the resources and work of all humanity. The USA is a pseudo-empire that ensures a parasitic order through military force (NATO) and ideology (mass culture). The alternative is a true empire of virtues, which can take three forms, depending on the world-historical constellation: 1. Greater Europe, “from Reykjavik to Vladivostok”; 2. Slavic Europe, “from Belgrade to Moscow”; 3. the return of the remaining credible Europeans (from the U.S. and the EU) to his homeland - Hyperborea (Russia). The author pleads for a reevaluation of Kalajić’s philosophy of history, especially in the context of contemporary epochal changes in the world order, which in many respects have shown that this thinker is right.

Key words: philosophy of history, empire, death of civilization, second beginning, Russia.

Емил Влајки¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

UDK 323:327(497.11)

СРБИЈА ИЗМЕЂУ ХУМАНИЗМА И ТЕРОРА

Сажетак: Хисторија је смислена и њен се развој у потпуности остварује формирањем грађанског друштва. Њега је остварила западна цивилизација захваљујући својој рационалности и насиљу којег је спроводила према остатку свијета. Али смисао грађанског друштва је да буде универзално хумано, да престане са насиљем и експлоатацијом. Протестантско-католички дио Запада то не прихваћа и даље настоји да доминира свијетом. Руско-српско православље има стварни потенцијал да грађанско друштво направи истински хуманим.

Кључне ријечи: Смисао историје, Запад, Хегел, грађанско друштво, протестантско-католички терор, могући православни руско-српски хуманизам.

Увод

Мада није директна тема овог рада, треба изнијети ову тезу као најшири методолошки оквир за разумијевање повијести и друштвених наука уопће.

Повијест људске цивилизације је уједно и њенија.

1 Професор у пензији, vemil@teol.net

Тако је било, и тако ће заувјек бити. Притом треба напоменути, што је, овај пут директно везано за нашу тему, да је и повијест православних земаља, посебно Русије и Србије, дио повијести Запада.

Дарвин је у свом дјелу *Појава човјека (Descent of Man)*, написао да је човјек најслабија животиња на Земљи. Нема ни кљове, ни канце, ни снагу мишића животиња итд. Али оно што има, то је најразвијенији мозак који му је омогућио да овлада животињским царством и природом уопће.

У људским пропорцијама, мозак је метафора за рационалност; повијест свијета је и повијест рационалности. С тим у вези, Хегел у уводу *Филозофије њовијестии* вели:

„Једина мисао коју филозофија доноси са собом у контекстуацију Повијести је једноставна концепција Разума; да је Разум Владар Свијета; да нам повијест свијета, дакле, представља рационални процес.” Другим ријечима, повијест је искључиво заокупљена показивањем како Разум долази до препознавања и усвајања Истине.”

Запад (јудео-грчко-римско-кршћанска цивилизација) се показао као најрационалнија цивилизација свих времена, и зато је успио овладати свим осталим цивилизацијама. Било је цивилизација које су, тијekom повијести, у много чему биле напредније од Запада (арапска, кинеска), али је Запад, без религијских (Ислам) и институционално-организационих ограничења великих система (кинески мастодонт бирократска организација) знао у себи инкорпорирати све оно најзначајније што је красило човјека. Томе су посебно допринијеле двије изузетне личности:

– Свети Аугустин који је јасно разграничио божје и људске власти (Богу божје, Цару цареве);

– Свети Тома Аквински који је увео Аристотелову формалну логику у средњовјековне кршћанске универзитете.

Након тога је све „било лако”, изнуђено. Кадрови који су се формирали, нису имали ограничења у мишљењу. Инквизиција (једнако као и догматски стаљинизам, а и амерички макартизам), узалудно су их покушали у томе спријечити. Након тог периода средњовјековног мрачњаштва, слиједило је просвјетитељство, емпиризам и класични њемачки идеализам, коначно са Хегелом и његовим грађанским друштвом, што је означило крај сваког повијесно значајног филозофирања, као и крај саме повијести, и ту почиње наша прича.

Треба напоменути да је концем деветнаестог вијека, надмоћна рационална западна цивилизација, држала под својом колонијалном управом, девет десетина свијета.

Повијест и насиље

Поновимо, рационалност је нешто што припада свим цивилизацијама и народима, али су друга друштва, из различитих разлога (географских, климатских, религијских итд.) рационалност подређивала неким другим императивима. Самим тим, многе су од тих заједница биле не-хисторијске.

Што било да било, Запад је своју надмоћ искористио тако што је колонизирао друге цивилизације, а неке у потпуности уништио. Са уобичајеног моралног становишта, то је неприхватљиво, злочиначки. Али Хегелова филозофија, донекле у Марксовој и Енгелсовој интерпретацији, каже нешто друго.

Повијест има свој смисао. Њен првенствени циљ је очување људског рода од свега што би га могло уништити, посебно од различитих природних катаклизми и смртоносних болести. Смисао повијести је такођер и његов напредак према грађанском друштву као остварењу слободе и крају хисторије. То је једино било могуће усвајањем и праксом апсолутне рационалности.

Чему оружје и насиље? Апсолутна рационалност, да би била повијесно ефикасна, морала је обухватити читав свијет. На Западу, као „изабраној цивилизацији”, било је да то оствари и он је, војно супериоран, то чинио употребивши према другим цивилизацијама и народима крајње насиље. С друге стране, овом несмиљеном експлоатацијом колонизираних подручја, Запад је био у могућности да се убрзано развија у сваком погледу и да тако, на нивоу могућности, промијени набоље судбину људског рода.

Посебно је било важно XX стољеће. Тада је ова цивилизација, развијајући медицину, генетику, информатику, нанотехнологију и роботiku, успјела побједити разне смртоносне болести, отпочети свемирска истраживања, претворити пустиње у плодна тла и, „зеленом револуцијом”, производити храну за све становнике планете. Увидјевши предности апсолутне рационалности, и остала подручја свијета су, с различитим успјехом, слиједиле примјер Запада. Колонијализам је нестао, а људска права су била институционализирана, посебно кроз документе Уједињених нација. Што се тиче свјетских еколошких проблема насталих услјед често неконтролиране индустријализације, и они се, мада мучно и споро, настоје рјешавати на глобалном нивоу.

Закључак о ономе што се дешавало са свијетом откако је потпао под доминацију Запада је слиједећи.

Повијесно иледано, збої йримарної циља, очувања човјечансїтва од свої несїанка, и са йуном свијешћу о насиљу и злочинима које је Заїад вршио, али и о најреїтику људскої рода који се без Заїада не би моїао извршиїи, досадашња хисїорија ове цивилизације је уједно била и хисїорија свијета. То имїлицира чињеницу да је хисїорија нужно морала биїи уїраво йаква каква је била!

НАПОМЕНА. Само је западна цивилизација грађанска и ниједна друга. Када, ако икада, остале цивилиза-

ције постану грађанске, онда ће бити Запад, точна копија оригинала. Или, у мојој интерпретацији Зеноновог парадокса, Ахил једино може достићи корњачу, али је никада не може престићи.

Расцјеп унутар грађанског друштва: сумрак неправославног Запада

Све се завршава са Хегелом. Он је филозоф идеализма (све почиње са Идејом, Духом, Самосвијешћу), дијалектичке повијести и грађанског друштва у којем је главна ставка *људске слободе за све, за човјечанство!* Након тога, нема више хисторијског развоја гдје би нове дијалектичке синтезе превазишле грађанство. Маркс је покушао на Хегелову конструкцију додати комунизам као коначну етапу развоја човјечанства, али је био у криву; утопијски комунизам је само један крак грађанског друштва.

Овим, што је управо речено, све постаје кристално јасно и говори све о Србији и Русији. Наиме, на бази рационалности и грађанства, не-православни Запад је створио идеална друштва, државе благостања. Али су та, постмодерна друштва, била егоистична и заснивала су се на настављању злочина и експлоатације Запада у односу на остатак свијета, као и на непрестаном уништавању, концептуално и практично, људских права, дакле и самог грађанства.

Елаборација:

Постмодернизам је, успркос привидној сличности, суштински раскид са модернизмом, класичном капиталистичком епохом. Он значи неповратну друштвену пометњу због све тежег функционирања тржишне привреде, нестанка великих идеја кршћанског и марксистичког типа, колапса образовања и распада традиционалне породице. САД су, ступањем на свјетску сцену Кине и Русије, изгубиле монопол свјетске суперсиле.

Еуропска унија се распада по шавовима. Лидери држава Њемачке и Енглеске, Меркел и Браун, су јасно рекли како је мултикултурализам мртав. Резултат тога је накарадан, злочиначки, хистеричан однос према свему што је руско и српско.

Поред тога, Еуропа је замијенила свој кршћански идентитет идеологијом „нових људских права” и постала безлична. Искориштавајући накарадне законске могућности и „политичку коректност”, друштвеном и политичком сценом завладале су разне мањинске групе. То се посебно односи на ЛГБТ и (углавном) муслиманске имигранте, који заједно чине до 15 % становника. Они своја партикуларна права настоје наметнути читавом друштву као да су универзална. За имигранте је везан повремени тероризам као и непрестани сексуални напади на жене што се настоји заташкати. Што се тиче ЛГБТ популације, узевши у обзир медијску буку која се ствара око њих, добива се утисак да су они ти који су стварали историју и омогућили репродукцију људског рода. С обзиром на то да њихове кампање често попримају карикатуралне облике, то је на Западу изазвало (и изазива) друштвени и политички каос са многим подјелама и сукобима.

Дошло је до сумрака Запада. Ум (Хегеловско-повијесни) је капитулирао пред не-Умом. Први је, након милијуна година мукотрпног рада, успио формирати грађанско друштво, поготово његове хумане аспекте, и сродно се са његовим институцијама.

Реакција на овакво стање је, у први мах, значило обрану цивилизације. Инфраструктурне полуге држава не-православног Запада су се ујединиле: политичари, предсједници моћних компанија, научници, рационална бирократија, обавјештајне службе, финансијске и здравствене институције и медији (укључујући друштвене мреже). Резултат тога је био формирање једне неформалне, гигантске, моћне политичке организације,

НОВОГ ЛЕВИЈАТАНА, која је, по свим индикаторима, чврсто одлучила да поврати пријашњу моћ ове не-православне грађанске цивилизације, често методама нацистичког типа.

Ствари се нису зауставиле на томе. Ту су укључени и незамисливо богати идеолошки еугенички теоретичари Хитлеровог типа који би „у име новог хуманизма” знатно редуцирали свјетско становништво. Наравно, државе и даље постоје, живот се, наизглед одвија по истим схемама, али су њихови управљачи на својим положајима тек формално, док им је права активност управљање једним злочиначким Левијатаном, невиђеним у досадашњој повијести.

Српски антибарбарус

Грађанство је, дакле, на раскрсници између протестантско-католичког терора и латентног, али апсолутно могућег, православног, посебно руско-српског, хуманизма.

Стога је извјесно да Срби не могу ван историје, али чини се да ни историја не може ван Срба. Српско-православно, у много чему, „антирационално” понашање, задавало је неизмјерне муке и малима и великима. Срби су вјековима стајали у обрану кршћанске Еуропе спречавајући продор ислама, задали су одлучне ударце Аустро-Угарској у Првом свјетском рату, иступили су из нацистичког пакта 1941. године, да би исте године успоставили прву слободну територију у окупираној Еуропи. И ма што год тко причао, Срби су 1999. године, наизглед сулудо, али храбро ушли у рат против најмоћније коалиције на свијету коју су, према анализама западних стручњака, војно надмудрили, тактички и стратешки. С обзиром на то да је НАТО био пред распадом, можда би и побиједили да није било Јељцинове издаје. Српски

отпор барбарима свих врста и њихова тежња за правдом, дубоко је укоријењена у ортодоксном кршћанству, које се од својих почетних дана није много промијенило. Оно је несугласно са римско-католичком хијерархијом и офирањем с вјерницима у облику олаког опроста гријехова. Мистика изворних вриједности кршћанства чини да је револт који осјећају православне масе употребљив за стварање идеалних друштава под водством неоспорног свјетовног господара са карактеристикама које утјеловљују ту жељу за правдом. Зато су се у православном свијету, посебно руском, снажне личности могле с лакоћом наметнути народу.

Дискурс таквих личности морао је бити заснован на правди, без обзира на то што се у пракси могло догађати нешто сасвим супротно као, на примјер, ужаси стаљинистичких концентрационих логора. Али, као што ни ужаси инквизицијског периода католичанства не могу доводити ту религију у питање, тако се ни православље као вјера не може довести у питање зато што је, не хтијући, изњедрило стаљинизам. Што било да било, а што је нагласио кршћански филозоф Берђајев, једино су изворност и мистичност православног кршћанства могли анимирати и у пракси успоставити комунизам као систем идеално конципираних односа. Уосталом, погледајмо на који начин данас Руси гледају Путина. Они му дају плебисцитарну подршку, јер је он за њих утјеловљење бога који је ту на земљи да Русима донесе правду.

НАПОМЕНА. Оно што Путин ради, није првенствено, као што Дугин сматра, обнова руске империје, већ стварање равноправних, хуманијих односа у свијету.

Што се других аспеката тиче, насиље православља најчешће има као основу револт против неке неправде или пак извршење правде, што не значи да такав револт не може и сам, у својој ирационалној заслијепљености, бити неправедан, па и злочиначки.

С друге стране, насиље на Западу често је егоистично мотивирано, препуно је неистинитих оправдања и неријетко рационално-злочиначки спроведено. У модерним временима споменимо геноциде над аутохтонцима у Америци и Аустралији, као и трговину афричким робљем. Истовјетно, концентрациони логори као Аушвиц, Треблинка, Бухенвалд, Јасеновац, САД логори нељудског карактера као Абу Граиб у Ираку и Гвантанамо на Куби, те логори за мучење затвореника дилем Еуропе и, коначно, уништавање ирачког, афганистанског и српског народа од „међународне заједнице” предвођене Америком, примјери су таквог рационалног антихуманизма.

Али, као и све остало, антибарбарус има своју дијалектику. Када се Срби одрекну православне изворности која је, рекли смо, дјечје ирационална и усмјерена према супротстављању неправди, и замијене је са католичко-протестантском рационалношћу, тада губе оријентацију и претварају се у служинчад која се, поред свега, и међусобно изједа. Не сналазећи се у новом руху, остају без основних моралних вриједности, одричу се својих величина, свога тла и идентитета. Постају изузетно „прилагодљиви”, мазохисти, доушници, прихваћајући логику првенствено оних који им желе зло умотано у амбалажу „хуманизма”. У том смислу, одричући се властитог српства, што се посебно односи на њихове политичке и интелектуалне елите, прихваћају припадност „геноцидном” народу, послали су своје хероје у хашке раље „међународне заједнице”, дозволили онима који су их демонизирали и уништавали њихов териториј, и који то и даље раде, да слободно шећу њиховом земљом и да им кроје законе, те нуде, сваком тко зажели, своју дједовину за илузорну шаку еура.

Emil Vlajki

SERBIA BETWEEN HUMANISM AND TERROR

Summary: History is meaningful and its development is fully realized through the formation of civil society. It was achieved by Western civilization thanks to its rationality and the violence it carried out towards the rest of the world. But the meaning of civil society is to be universally humane, to stop violence and exploitation. The Protestant Catholic part of the West does not accept this and continues to try to dominate the world. Russian-Serbian Orthodoxy has real potential to make civil society truly humane.

Key words: The meaning of history, the West, Hegel, civil society, Protestant-Catholic terror, possible Orthodox Russian-Serbian humanism.

Дејан Мировић¹
Универзитет у Приштини
Косовска Митровица, Правни факултет

doi

UDK 327:321.17

РАСПАД СССР, СФРЈ, ЧЕХОСЛОВАЧКЕ И ДВОСТРУКИ СТАНДАРДИ ЗАПАДА

Сажетак: Западни правници не оспоравају континуитет РФ са СССР чак и у време специјалне војне операције у Украјини и санкција Запада против Москве. Са друге стране, западни правници не признају међународноправни континуитет Србије са обе Југославије и Краљевином Србијом. Трећи приступ се примењује у случају Чехословачке. Тачније, западна теорија сецесије и деволуције не може да објасни три различита критеријума која је Запад применио када се ради о распаду три комунистичке федерације: 1) у првом случају – Запад је прихватио и подржао континуитет СССР и Руске Федерације, иако се руски председник писмено изјаснио у Беловешком споразуму да СССР више не постоји као међународни субјекат и да се десила дисолуција СССР; 2) у другом случају – Запад је прихватио и подржао ставове Бадинтерове комисије да СФРЈ више не постоји и да се десила дисолуција, иако су две југословенске републике Србија и Црна Гора, тврдиле да држава коју су формирале има континуитет са СФРЈ; 3) у трећем случају – Запад је прихватио и подржао став о дисолуцији Чехословачке, иако је Чешка сачувала нуклеус те државе у већој мери него Руска Федерација у односу на СССР, и СРЈ у односу на СФРЈ. Нема никаквог правног оправдања за оваква три различита става Запада када се ради о случајевима СССР, СФРЈ и Чехословачке. Једино

1 Редовни професор, dejan.mirovic@pr.ac.rs

логично објашњење је да се радило о двоструким политичким стандардима Запада.

Кључне речи: Беловешки споразум, Устав СРЈ, сецесија, РФ, Чехословачка, међународно јавно право

1. Увод

Западни правници не оспоравају континуитет РФ са СССР чак и у време специјалне војне операције у Украјини и нелегалних, са аспекта Повеље УН, санкција Запада против Москве. Са друге стране, упркос чињеници да је у Београду већ деценију на власти прозападни режим Александра Вучића који је потписао Бриселски и Вашингтонски споразум којима се фактички и формално, признаје такозвано Косово, западни правници и даље не признају међународноправни континуитет Србије са обе Југославије и Краљевином Србијом нити доводе у сумњу политику двоструких стандарда. У том контексту у овом тексту се анализира и распад Чехословачке почетком деведесетих. Тачније, правна анализа ова три случаја показује да западна теорија сецесије и деволуције и данас 2022. године не може да објасни три различита критеријума која је Запад применио када се ради о распаду три комунистичке федерације у истом периоду почетком деведесетих: 1) у првом случају – Запад је прихватио и подржао континуитет СССР и Руске Федерације, иако се руски председник писмено изјаснио у Беловешком споразуму да СССР више не постоји као међународни субјекат и да се десила дисолуција СССР; 2) у другом случају – Запад је прихватио и подржао ставове Бадинтерове комисије да СФРЈ више не постоји и да се десила дисолуција, иако су две југословенске републике Србија и Црна Гора, тврдиле да држава коју су формирале

има континуитет са СФРЈ; 3) у трећем случају – Запад је прихватио и подржао став о дисолуцији Чехословачке, иако је Чешка сачувала нуклеус те државе у већој мери него Руска Федерација у односу на СССР, и СРЈ у односу на СФРЈ. Нема никаквог правног оправдања за оваква три различита става Запада када се ради о случајевима СССР, СФРЈ и Чехословачке. Једино логично објашњење је да се радило о двоструким политичким стандардима Запада и да они немају везе са међународним јавним правом већ са интересима западних држава. Међутим, оно се упорно избегава у западној правној теорији.

2. Распад СССР и СФРЈ и питање признања међународноправног континуитета РФ и СРЈ

Лидери Белорусије, Украјине и Русије су 8. децембра 1991. године потписали Споразум о формирању Заједнице Независних Држава (у даљем тексту: Беловешки споразум). У преамбули Беловешког споразума наводи се да је СССР престао да буде субјект међународног права и да је то одлука исте оне три републике које су биле оснивачи СССР-а 1922. године: „Мы, Республика Беларусь, Российская Федерация (РСФСР), Украина как государства — учредители Союза ССР, подписавшие Союзный Договор 1922 года, далее именуемые Высокими Договаривающимися Сторонами, констатируем, что Союз СССР, как субъект международного права и геополитическая реальность, прекращает свое существование.” Дакле, у преамбули Беловешког споразума се наводи и да ће три републике поштовати Повељу УН, али се уопште не помиње захтев да нека од њих (или Руска Федерација) преузме место СССР у СБ или у УН. Односно, нема ни говора о међународно-правном континуитету са СССР. У том контексту, у члану 5 се стране уговорнице обавезују да ће међусобно поштовати гра-

нице између њих и територијалну целовитост („Высокие Договаривающиеся Стороны признают и уважают территориальную целостность друг друга и неприкосновенность существующих границ в рамках Содружества. Они гарантируют открытость границ, свободу передвижения граждан и передачи информации в рамках Содружества”). У члану 6 се стране уговорнице обавезују на заједнички споразум о нуклеарном оружју СССР („Государства — члены Содружества будут сохранять и поддерживать под объединенным командованием общее военно-стратегическое пространство, включая единый контроль над ядерным оружием, порядок осуществления которого регулируется специальным соглашением. Они также совместно гарантируют необходимые условия размещения, функционирования, материального и социального обеспечения стратегических вооруженных сил”). Овај члан, такође, показује основну разлику између распада СФРЈ и СССР коју западни правници прећуткују. СССР је за разлику од СФРЈ био војна суперсила и никаква војна агресија или мешање НАТО (као што је то био сучај на Балкану) нису били могући.¹

У члану 7 Беловешког споразума се наводи да ће постојати једна врста координације у спољној политици. Дакле, координације, не и заједничке спољне политике. Односно, Заједница Независних Држава није ни била конфедерација јер није имала заједничку спољну политику, тј. није ни међународна организација попут ЕУ. У члану 11 се стављају ван снаге законски прописи СССР. Дакле, поново се наглашава да је дошло до дисолуције СССР, не само у међународном јавном праву, већ и у унутрашњим правима бивших совјетских република

1 Више о овоме: Мирковић Д. „Сецесија у међународном праву”, Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2022, стр. 1-188.

(„С момента подписания настоящего Соглашения на территориях подписавших его государств не допускается применение норм третьих государств, в том числе бывшего Союза ССРС”).² Затим се наглашава да након престанка постојања СССР следи процес сукцесије. Поново се не помиње могућност да Руска Федерација или било која друга бивша совјетска република преузму међународно-правни континуитет СССР („Высокие Договаривающиеся Стороны гарантируют выполнение международных обязательств, вытекающих для них из договоров и соглашений бывшего Союза СССР”). Да Заједница Независних Држава нема заједничку спољну политику показује и члан 13 у којем се наводи да Беловешки споразум не утиче на односе са трећим државама страна потписница („Настоящее Соглашение не затрагивает обязательств Высоких Договаривающихся Сторон в отношении третьих государств”). Коначно, уместо формирања заједничких институција, попут оних које има ЕУ, у задњем члану Беловешког договора се наводи да ће у Минску (дакле, не у Москви као престоници бившег СССР) постојати некакви координациони или необавезујући органи. Такође, свака делатност органа СССР се прекида („Официальным местопребыванием координирующих органов Содружества является город Минск. Деятельность органов бывшего Союза ССР на территориях государств — членов Содружества прекращается”).

Са друге стране, у преамбули Устава СРЈ који је донет 27. априла 1992. у Савезној скупштини у Београду, се истиче међународно-правни континуитет са СФРЈ: „Полазећи од слободарске, демократске и државотворне традиције, историјске повезаности и заједничких интереса државе Србије и државе Црне Горе на темељу непре-

2 Соглашение о создании Содружества Независимых Государств от 8. декабря 1991. года.

кинутог субјективитета Југославије и добровољности удруживања Републике Србије и Републике Црне Горе, Савезно веће Скупштине Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, на основу предлога и сагласности Народне скупштине Републике Србије и Скупштине Републике Црне Горе, усваја и проглашава Устав Савезне Републике Југославије”. У члану 16. Устава СРЈ се обавезује да ће поштовати међународне уговоре које је закључила СФРЈ: „Савезна Република Југославија у доброј мери испуњава обавезе које произлазе из међународних уговора у којима је она страна уговорница. Међународни уговори који су потврђени и објављени у складу са уставом и општеприхваћена правила међународног права саставни су део унутрашњег правног поретка”.

Дакле, у Беловешком споразуму из 1991. године се три републике оснивачи СССР из 1922. године – Белорусија, Русија и Украјина, изјашњавају за дисолуцију заједничке државе. Исти став имају и остале совјетске републике, које су касније прихватиле у својим парламентима Беловешки споразум. Са друге стране, Србија и Црна Гора се изјашњавају за „непрекинути субјективитет” између СРЈ и СФРЈ у преамбули Устава из 1992. године. Ипак, западни правници упркос очигледном, тврде да Русија и СССР имају право на непрекинути субјективитет за разлику од СРЈ и СФРЈ и од тога става нису одступили чак ни у време специјалне војне операције у Украјини и нелегалних санкција против РФ 2022. године. Да би ова њихова доктрина била још чуднија, односно истрајавање на њој, СРЈ је као што смо навели, испуњавала преко 90% услова за признавање међународно-правног субјективитета који је прописао Стејт департмент 1992. године, тј. СРЈ је имала скоро свих 6 елемената потребних да задржи нуклеус или језгро бивше државе. Са друге стране, Турска и Аустрија којима је признат континуитет са Аустроугарском и Отоманском империјом ни приближно нису

испуњавале те услове као СРЈ. У том контексту, одговор на питање зашто западни правници тврде да је СФРЈ заршила у дисолуцији, а СССР није, већ има континуитет са Руском Федерацијом, може бити дат само ако се има у виду да је та теорија политичке природе. Она је политичке природе исто као и мишљење Бадинтерове комисије о дисолуцији СФРЈ. Она има за циљ да оправда западну политику према СФРЈ и СССР, односно дво-струке стандарде.³

У том политичком контексту треба посматрати и више него контрадикторну промену става тадашњег руководства Руске Федерације, односно њеног председника Бориса Јељцина. Он заузима потпуно другачију правну позицију о међународном субјективитету СССР, само неколико седмица након Беловешког споразума. Јељцин упућује 24. децембра 1991. године писмо генералном секретару УН Перезу де Куељару у којем се истиче да се чланство СССР у УН, укључујући и оно у СБ, као и друге органе УН, уз подршку држава Заједнице Независних Држава, „продужава” од стране Руске Федерације. У том контексту, Јељцин моли да генерални секретар уместо имена СССР користи име Руска Федерација. Заузврат, Руска Федерација се обавезује да ће поштовати све обавезе у складу са Повељом, укључујући и финансијске. На крају, руски председник поручује да је његово писмо и овлашћење за представнике Руске Федерације у УН који су до тада били у статусу представника СССР.⁴

3 Више о овоме: Мирковић Д. „Сецесија у међународном праву”, Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2022, стр. 1-188

4 Уважаемый г-н Генеральный Секретарь, Имею честь информировать Вас, что членство Союза Советских Социалистических Республик в Организации Объединенных Наций, в том числе в Совете Безопасности, во всех других органах и организациях системы ООН продолжается при поддержке стран Содру-

Дакле, осим чињенице да је нуклеарно оружје било распоређено по целој територији СССР и да га је требало преместити, ради лакше контроле, у Руску Федерацију, у којој су, према речима садашњег председника РФ Владимира Путина, већ тада у нуклеарним објектима били присутни амерички саветници, постојао је и економски разлог за хитну промену ставова из Беловешког договора.⁵ Само је Руска Федерација поседовала природна богатства и економију која је била у стању да отплаћује целокупни инострани дуг СССР који је огромним делом био сачињен и од потраживања западних држава и банака. Дакле, Западу је очигледно, због политичких и економских разлога, одговарало да подржи континуитет СССР и Руске Федерације и да истовремено прогласи дисолуцију СФРЈ. Западни правници се понашају као да ови политички и економски фактори нису утицали на контрадикторну, и са правне тачке необјашњиву, промену ставова тадашњег руског председника Јељцина када се радило о дисолуцији СССР. Они, попут Келзена, и даље заступају тезу да на западно тумачење права не утичу политички и економски фактори. Зато тврде да је СРЈ била

жества Независимых Государств Российской Федерацией (РСФСР). В связи с этим прошу вместо названия „Союз Советских Социалистических Республик” использовать наименование „Российская Федерация”. Российская Федерация в полной мере сохраняет ответственность за все права и обязанности СССР в соответствии с Уставом ООН, включая финансовые обязательства. Прошу рассматривать настоящее письмо как свидетельство полномочий представлять Российскую Федерацию в органах ООН всем лицам, имеющим на данный момент полномочия представителей СССР в ООН” Письмо Президента РСФСР Генеральному секретарю ООН от 24.12.1991. Све амбасаде СССР су након тога добиле налог да се преименују у амбасаде Руске Федерације

- 5 Путин је ово изнео у документарном филму „Россия. Новейшая история”, емитованом на телевизијском каналу „Россия 1” у децембру 2021. године.

„самоникла” држава, без континуитета са СФРЈ, која је настала у складу са декларативном теоријом, након уза-
стопних сецесија југословенских република. Ове тезе су
још један пример за сложени систем фалсификата којим
се служи западна правна теорија када треба да оправда
кршење међународног права у случају Србије. Ову догму
не мења ни чињеница да је данас Вучићева Србија лидер
у региону када се ради о такозваним LGBT вредностима
и да је српски председник је омогућио закључивање Бри-
селског и Вашингтонског споразума који су донели тако-
званом Косову фактичку и формалну независност од
Србије, упркос Резолуцији 1244 и Уставу Србије који то
забрањују. Ове чињенице нису измениле однос западних
правника према Србији.

3. Дисолуција Чехословачке

У претходно изнетом контексту, пошто не могу да
објасне зашто се различити критеријуми примењују у
случају СФРЈ и СССР, западни правници тврде да је дис-
олуција Чехословачке изузетак од правила и затим се
позивају на „класика” Крафорд који тврди да се радило
о сецесији.⁶ Ипак, западни правници нису у стању да
објасне следеће чињенице. Пре свега, Чешка је испуња-

6 „One possible exception to this statement of general principle, however, was the secession and dissolution of the Czech and Slovak Federal Republic (CSFR), which was achieved by voluntary agreement on 31 December 1992 and replaced by two new states: the Czech Republic and Slovakia. As Crawford has suggested, the fact that the majority of territory, population and economic resources of the former CSFR were concentrated in the Czech Republic might have indicated that this was not a case of secession and dissolution, but instead only secession.” Anderson G. „*Secession in International Law and Relations: What Are We Talking About?*”, *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review*, Volume 35, number 3 Los Angeles, 2013. p.384.

вала све услове које је поставио Стејт Департмент када се ради о међународно-правном континуитету или очувању нуклеуса државе. Штавише, Чешка је испуњавала неке услове у већој мери него Руска Федерација када се ради о СССР или СРЈ када се ради о СФРЈ: 1) Чехословачка је 1992. године имала 15,6 милиона становника, данашња Чешка има око 10,7 милиона становника; 2) Чехословачка је имала 1992. године територију од 127.900 квадратних километара, садашња Чешка има 78.866 квадратних километара. У Чехословачкој није било грађанског рата или оружаних сукоба тако да ни специфични критеријуми које је примењивала Бадинтерова комисија нису били применљиви. Ипак, Чешка није задржала континуитет са Чехословачком и проглашена је дисолуција и распад државе, упркос анкетама које су показивале да то није већинска воља Чеха и Словака. У том смислу, западни правници не могу да одговоре на следеће питање... Од кога су се отцепиле Чешка и Словачка ако се радило о сецесији која је претходила дисолуцији?

4. Закључак

У претходном контексту се може закључити да западна теорија сецесије и деволуције не може да објасни ни 2022. године, три различита критеријума која је Запад применио када се ради о распаду три комунистичке федерације у истом периоду: 1) у првом случају – Запад је прихватио и подржао континуитет СССР и Руске Федерације, иако се руски председник писмено изјаснио у Беловешком споразуму да СССР више не постоји као међународни субјекат и да се десила дисолуција СССР; 2) у другом случају – Запад је прихватио и подржао ставове Бадинтерове комисије да СФРЈ више не постоји и да се десила дисолуција, иако су две југословенске републике Србија и Црна Гора, тврдиле да држава коју су формирале

има континуитет са СФРЈ; 3) у трећем случају – Запад је прихватио и подржао став о дисолуцији Чехословачке, иако је Чешка сачувала нуклеус те државе у већој мери него Руска Федерација у односу на СССР, и СРЈ у односу на СФРЈ.⁷ Нема никаквог правног оправдања за оваква три различита става Запада када се ради о случајевима СССР, СФРЈ и Чехословачке. Западна теорија узастопних сецесија које доводе до деволуције, уз примену правне акробатике, треба да сакрије ове очигледне чињенице. Истрајност којом се штити ова догма показује да је она политички мотивисана и да треба да сакрије праве актере разбијања СФРЈ – САД, Немачку и остале западне државе. У тренутку када Запад оптужује РФ да крши међународно јавно право, то не би било политички корисно за Вашингтон, Лондон и Берлин.

Dejan Mirović

THE DISINTEGRATION OF THE USSR, THE SFRY AND CZECHOSLOVAKIA, AND THE DOUBLE STANDARDS OF THE WEST

Summary: Western jurists do not call into question the continuity between the Russian Federation and the USSR even at the time of the special military operation conducted in Ukraine and Western sanctions against Moscow. On the other hand, Western jurists do not recognize the international legal continuity between Serbia and both Yugoslavia and the Kingdom of Serbia. A third approach is applied in the case of Czechoslovakia. More to the point, the Western theory of secession and devolution

7 Више о овоме Мирковић Д. „Сецесија у међународном праву”, Правни факултет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица, 2022, стр. 1–188

cannot account for the three different criteria that the West applied in dealing with the disintegration of the three communist federations: 1) in the first case, the West accepted and supported the continuity between the USSR and the Russian Federation, despite the fact that the Russian president declared in writing in the Belovezh Accords that the USSR no longer existed as an international entity and that the dissolution of the USSR had taken place; 2) in the second case, the West accepted and supported the views of the Badinter Arbitration Committee that the SFRY no longer existed and that dissolution had occurred, although the two Yugoslav republics of Serbia and Montenegro claimed that the state they formed had a continuity with the SFRY; 3) in the third case, the West accepted and supported the view on the dissolution of Czechoslovakia, even though the Czech Republic had preserved the nucleus of that state to a greater degree than the Russian Federation in relation to the USSR, and the FR Yugoslavia in relation to the SFRY. There is no legal justification for such three distinct positions of the West with regard to the cases of the USSR, the SFRY, and Czechoslovakia. The only logical explanation is that the West employed double political standards.

Keywords: Belovezh Accords, Constitution of the FR Yugoslavia, secession, Russian Federation, Czechoslovakia, public international law.

Дарко Ђого¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Православни богословски факултет

UDK 316.334.3:323.1(497.6RS)

РЕПУБЛИКА СРПСКА 2.0: ИДЕЈНА И ДРУШТВЕНА ТРАНСФОРМАЦИЈА СРПСКЕ И ПЕРСПЕКТИВЕ ОБНОВЕ И ОТПОРА

Сажетак: Од настанка Републике Српске до данас углавном се говори о њеној политичкој историји, док је знатно мање пажње посвећено питању идеја, идеологија, имагинаријума, симболичких политика и кретања која су унесена у њену генезу. Иако је несумњиво да је њено стварање било плод изнуђене реакције на сецесионизам и унитаризам муслиманских политичара, Српска је и приликом настанка и у току њеног постојања имала одређени симболички и идејни садржај који се, међутим, с временом и мијењао. Нарочито се као преломни моменат у поновном уписивању садржаја у појам „Република Српска” мора истаћи прва обојена револуција (она из 1997. године). Од тада до данас свјedoци смо неспособности политичке елите да организује демографску, привредну, културну и безбједносну независност и самоодрживост Српске без које је немогуће издржати будуће напоре ка уједињењу са Србијом.

Кључне ријечи: Српска, Србија, симболи, идеје, клијентизам, колонијална власт

1 Редовни професор, darkodjogo@gmail.com

Потрага за идејом Српске: гдје је наћи?

Иако се покољењима одраслим у Републици Српској чини да је ова савремена српска држава саморазумљива стварност, чињеница је да се Српска није појавила спонтаним окоштавањем унутар неког постојећег политичког оквира, већ у временима слома друге југословенске државе, настанка оне треће Југославије; у временима бурних геополитичких тектонских промјена у којима је српски народ у СФРЈ и СРБиХ морао да изњедри неки конкретан одговор на питање свога политичког организовања, али и свога опстанка. У извјесном смислу, управо ова међусобна повезаност питања *йолийичкој орјанизовања и йросйој ойсйоанка* најчешће је истицани детаљ у историографској, мемоарској, па и политиколошкој и философској литератури посвећеној настанку Републике Српске. Било да отворимо више пута прештампавану *Исйорију Рейублике Срйске* Чедомира Антића и Ненада Кецмановића (Антић–Кецмановић 2016³), било неупоредиво адекватнију и потпунију монографију *Рейублика Срйска у Одбрамдено-ойацдинском райу* (групе аутора – в. Илић – Јанковић и др. 2018), из наративног тока ће нам постати јасан историјски контекст политичких околности које су довеле до стварања Републике Српске. Међутим, чини се да до сада никада нису до краја расвјетљена питања симболичког, идентитетског и идејног смисла Републике Српске, како у њеној генези, тако и у постојању. Са каквим идејама је настајала Српска? Који ранији токови су улазили у њену генезу, а који су настајали на лицу мјеста? Какав је међусобни однос тих токова и како су међународни политички и други фактори утицали на идентитетски, идејни и симболички садржај Српске? И на крају: колико је од идеја заложених у настанак Српске остало данас у њеној стварности и како ће се њена садашњост на идејном и симболичком

плану одразити на њену будућност – политичку и симболичко-идејну?

Погрешно би било посматрати настанак Српске као процес у коме је недостајало рефлексивних снага српске интелигенције, нарочито оне на позицијама моћи. Довољно се само подсетити да је у јеку Одбрамбено-отаџбинског рата у Београду одржан, рецимо, „Други конгрес српских интелектуалаца” (22–23. 4. 1994) са кога је припремљен и вриједан зборник реферата и обраћања, различите вриједности и домета (својеврстан је куриозитет да је у зборнику објављено и крајње аутошовинистички интонирано усмено обраћање Вука Драшковића – *Српско њињање* 1995: 200–203. Дакле: српској ауторефлексiji није недостајало слободног простора и дисидентских тонова ни у рату). Солидан увид у идејни свијет људи који су стварали Српску можемо да стекнемо и у генези српске савременим (Кољевић 1995; Крајишник 2011); *Раи* 1994. као и у хронолошки каснијим списима непосредних актера (уп. Буха 2019: 165–176, спис је првобитно објављен 2014). Странице посвећене *јроцесима* који су довели до стварања Српске могу се наћи у мемоарској прози актера и у њиховим познијим рефлексijaма (уп. нпр. спознају о дуготрајном расбрљавању Црне Горе, Србије и „Босне” код Д. Ћосића – Ћосић 2011:³ 34–35).

Из свих ових извора, али и из непосредног историјског искуства можемо најприје да уочимо идејни, симболички и политички круг идеја и стварности са којима је настајала Република Српска.

Идејно, симболичко, идентитетско наслеђе српског народа и настанак Српске

Најуочљивија идеја и стварност положена у темеље Републике Српске јесте она о *државостворности* српског народа. Врло је важно истаћи да, иако често навођена,

„државотворност” српског народа је углавном мишљена у историјском ракурсу (српски народ је створио југословенску савремену државу) као и унутар уставно-правног система СФРЈ и СР БиХ. Већ својеврсна преамбула „Декларације о проглашењу Републике српског народа Босне и Херцеговине” даје историјске координате оваквог посматрања српске државотворне традиције:

„Заједничка држава Југославија створена је прије 73 године добровољним уједињењем њених народа. Њеним настанком неки југословенски народи извучени су испод вјековне државноправне доминације аустроугарских завојевача, што је омогућило очување њихове етничке посебности, језика, културе и традиције и њихову потпуну политичку, правну и економску афирмацију.

Српски народ је дао огроман допринос стварању заједничке државе, уложивши своју снагу и животе милиона својих синова и кћери. Упркос свирепом поступању фашистичких завојевача и страшном геноциду који је над њим у другом свјетском рату извршио марионетски режим НДХ, он се ипак одлучио за даљи живот у заједничкој, федеративно уређеној држави.”¹

Неразликовање српске и југословенске државности плод је дуготрајних идејних процеса којима је српски народ у цјелини, па и онај у Босни и Херцеговини био подвргнут али и у којима је активно учествовао већ од друге половине XIX вијека (в. Мاستиловић 2012). Очекивати аутореклексивне корекције тј. разликовање српског и југословенског интегрализма у околностима распада СФРЈ и стварања СРЈ готово да је немогуће – заблуде југословенске парадигме училе су се у ходу.

Међутим, ако се српско становиште морало уобличавати унутар југословенске парадигме, симболичка поли-

1 <http://skr.rs/zkGV>

тика показује неупоредиво јаснију досљедност ранијим српским државотворним традицијама. У доба када је СР Србија, па и Република Србија, и даље користила симболичка рјешења комунистичке провенијенције, а СРЈ задржавала југословенску химну и тробојку, руководство Републике Српске је практично рехабилитовало хералдичка и симболичка рјешења уобличена у државотворној традицији савремене кнежевине/Краљевине Србије – за химну Републике је узета химна „Боже правде” док је за грб преузет благо стилизован грб Краљевине Србије. Важно је истаћи да је српска интегралистичка идеја имала све већу актуелност како су ратна дешавања одмицала. Иако је језичка политика апсолутне екавизације с правом оцијењена као промашена, непримјерена, па и штетна (будући да српски језик од његове новије вуковске стандардизације јасно признаје оба рефлекса гласа „ђ”), таква језичка политика показује да је ратно руководство увидјело потребу за интеграцијом и синхронизацијом српског народа у идентитетским политикама на цјелокупном српском етничком простору. У извјесном смислу, ратно руководство показује јаснију досљедност *српском сѣановишију* у односу на идеолошка тумарања руководству СРЈ за које се чини да је много јасније поимало концепт суверености државе (па и „држава” тј. Србије и Црне Горе и као једног и као два субјекта) него концепт националног идентитета. Чини се да је управо повезаност ових симбола са настанком Српске била главни разлог њихове касније прогнаности од стране колективног Запада, али и политичке елите доминантно концентрисане у бањалучкој регији која је жељела пренос политичке моћи из институција концентрисаних у сарајевско-романијској регији (углавном на Палама).

Занимљиво је да се под „државотворношћу” српског народа која је уложена у идеју и стварност Српске тешко могу наћи докази свјесности политичке и интелектуалне

елите о српском карактеру средњовјековне босанске државе. За то постоје јасни разлози. Потекла и образована у образовном систему СФРЈ у коме је тзв. „богумилска теза” била својеврстан „догмат” (подржана и некритички прихватана и од „српских” историчара попут Симе Ђирковића и Рада Михаљчића)², српска интелектуална елита и сама није била свјесна српског и православног карактера средњовјековне Босне и Хума. Како је генерисање пригодних интерпретација и садржаја о „богумилској” посебности Босне и Хума нарочито убрзано седамдесетих година XX вијека, управо у сврху идентитетског испуњавања садржајем безобличне СРБиХ, српска интелигенција је доживљавала сваки помен босанске посебности као изазов за српски идентитет, будући да је прихватила лажну дилему „босански” vs српски идентитет. „Босанство” је смишљено као садржај СРБиХ, а ускоро и као „бошњаштво”, идентитетски садржај дотадашњих „муслимана”, који су управо у периоду 1974–1993. пролазили прву фазу етногенезе. Агресивно истицање хералдичке и симболичке традиције средњовјековне Босне (грб Котроманића, стећци итд.) у кампањи муслиманског сецесионизма додатно је удаљило српску интелигенцију од било какве потребе па и могућности да нађе мјесто за насљеђе српске краљевине Босне, али и хумске земље.

Друштвена стварност и имагинација: како је замишљана Српска?

Немамо (или аутору ових редова није познато да имамо) студију о томе како су покољења која су ства-

2 И поред несумњиве штетности и већ више пута констатоване нетачности, богумилска теза се и даље пласира чак и уџбеницима историје у Српској. Ријеч је о уџбеницима за 7. разред основних школа и 2. разред гимназије општег и друштвено-језичког смјера аутора Рада Михаљчића.

рала Српску замишљала њено друштвено уређење, тј. који друштвени модел би требало да опише њено будуће постојање. Како је СФРЈ већ започела својеврсну „транзицију” од „социјалистичког самоуправљања” ка (никада до краја дефинисаном) капиталистичком начину привређивања и демократском вишепартијском политичком систему, чини се најједноставнијим претпоставити да се друштвени и политички систем Српске морао конципирати и реализовати као наставак тих кретања. У том случају би Одбрамбено-отаџбински рат, настанак Српске и генеза нове капиталистичке класе транзицијских побједника били просто коинцидентни историјски друштвени процеси. Ствари, међутим, тешко да могу да стоје сасвим тако. Нестанак средње класе, велике људске и материјалне жртве уложене у стварање Српске тешко да се могу оправдати просто „неминовношћу” свеопштих друштвених трансформација зато што су „транзицијски губитници” (бивша средња класа социјализма) у том случају жртве рата за опстанак и достојанство новонастале жртве. Тачније, просјечан српски борац, врло често човјек који је морао да избјегне са свог огњишта, остане без посла у дотадашњој фирми за коју је радио, чак и ако је преживио рат, у прилици је да истовремено воли Српску за коју је емотивно везан непосредном жртвеношћу, али и да осјећа удаљеност од њеног друштвеног система у којој је „првобитна акумулација капитала” учињена кроз непосредну или посредну крађу којом су „транзицијски побједници” (углавном, мада не искључиво, дезертери или пасивни учесници рата) побољшали свој друштвени и материјални статус. Та друштвена контрадикција један је од највећих проблема и унутрашњих противрјечности Српске. Ти процеси су започели већ у току рата, али су настављени и увећани и након њега.

Да покољења која су стварала Српску, ипак, нису сањала њено друштвено уређење које се усталило након

Одбрамбено-отаџбинског рата, можемо да закључимо на основу друштвене имагинације једне небивале Српске која је и данас присутна код људи рођених у вријеме ФНРЈ–СФРЈ који су очекивали, а и данас често очекују, друштвени прогрес у Српској кроз реиндустријализацију, па и својеврсну цјеловитију реконструкцију друштвених односа по узору на оне у југословенском комунизму. Од државе се очекује праведнија расподјела друштвеног производа и привилегија, социјална правда, али и старање, доступност боље здравствене заштите и могућност запошљавања. Наравно, оваква друштвена имагинација у којој се носталгично евоцирају селективно издвојени аспекти свијета који је нестао присутна је у цијелом пост-социјалистичком простору. Ипак, у Српској је ова колективна носталгија један од важних чинилаца клијентистичког карактера друштвеног уређења у којем Српска данас постоји.

Процеси након 1997: обојена револуција, отпор и прихватање политичког и правног насиља

Одмах након окончања Одбрамбено-отаџбинског рата Република Српска се суочила са дејствовањем тзв. „међународне заједнице” у правцу насилне трансформације њене улоге у новоформираној постдејтонској Босни и Херцеговини, али и са изазовима унутрашњег уређења.

Иако је Дејтонским мировним споразумом Српској загарантован читав низ надлежности, политичким, а понекад и војним насиљем вршено је уклањање комплетног ратног руководства Српске. Старјешине Војске Републике Српске су оптуживане пред Међународним судом правде за злочине почињене у бившој Југославији док су се политички актери уклањали притиском (договор Караџић–Холбрук), али и неуставним дјеловањем Високог представника Међународне заједнице (в. Благојевић 2021).

Иако су тензије између цивилног и војног руководства Српске постојале и за вријеме рата, тек су данас у колективној свијести у Српској заборављени догађаји из 1997. године довели до политичке кризе која је могла да угрози њено постојање и претвори унутрашње тензије у грађански рат. Сукоб између Биљане Плавшић, председнице Републике, и „паљанског руководства” предвођеног Момчилом Крајишником представљао је много више од простог личног сукоба, па и политичке борбе за (пре)власт у оквиру некада јединственог политичког субјекта (СДС). Са једне стране, постојали су објективни разлози за незадовољство и транзицију: западни дио Српске, у коме је живјела већина становништва, није могао да рачуна на непосредну контролу политичких процеса у институцијама које су се налазиле у Српском Сарајеву. Корупција и криминал огромног дијела цивилних руководиоца Српске изазивао је масовно незадовољство – новостворена класа ратних капиталиста по себи није била у стању да организује обнову и реиндустријализацију друштва, поготово не под притиском међународне заједнице. Ипак, постојао је и моменат личне суревњивости и регионалне нетрпељивости. Чак и најдобронамјернији историографски наратив о политичкој кризи (извјесној „обојеној револуцији”) коју је Биљана Плавшић извела 1997. године јасно биљежи учешће тј. мијешање САД и ЕУ у политички живот Српске (Антић–Кецмановић³ 2016:345). У извјесном смислу, пуч из 1997. био је истовремено потребан и колективном Западу и амбициозној бањалучкој политичкој олигархији која је сматрала да је њен ред да свој (будући) политички утицај конвертује у друштвене привилегије.

Резултат таквог подударња интереса била је симболична и идентитетска трансформација Српске, без реалне промјене друштвеног уређења које се није измијенило ка праведнијем и егалитарнијем социјалном моделу.

Недовољно истакнута – или свјесно занемарена – чињеница јесте интересно подударање политике међународне заједнице од 1997. до средине двијехиљадитих година са политичким и симболичким интересима бањалучке олигархије у настајању која је идејно прилагођавала стварност Републике Српске. Високи представник је санкцијама изоловао већину политичких и војних актера активних у настанку Српске, што је отварало простор СНСД-у, СНС/ДНС-у, ПДП-у, Социјалистичкој партији и мањим политичким актерима да попуњавају поменути простор својим кадровима, али и да преузимају политичку моћ. У то доба спадају снажни дезинтегративни процеси којима је Република Српска изузета из дотадашње практичне интегрисаности у свесрпски образовни и монетарни систем (прогон РТС-а са земаљских предајника у Српској, реформа образовања којом су уџбеници и планови из Србије замјењивани оним Завода за уџбенике Републике Српске које су, опет, контролисали инострани политички катери, прогон југословенског динара и сл.).

Врхунац прихватања иностраног правног насиља чинила је брза реализација одлука Уставног суда Босне и Херцеговине о неуставности дотадашњих симбола Српске (химне и грба) умјесто којих је Влада Српске уредбом наложила употребу новог амблема и свечане пјесме (која је у међувремену постала „химна“) „Моја Република“. Одлуке које су по својој природи *идеолошко насиље* не само да су тада спроведене, већ су се њихове тековине данас уврежиле као својеврсни облици микроидентитета Српске и носиоци политичке моћи их свугдје истичу са поносом, врло често кршећи одредбе Уредбе о симболима Српске у дијелу о застави Српске (која је српска тробојка, без апликација, дакле и без „амблема“ или „грба“ са словима „РС“ – док се као некаква „застава Српске“ врло често форсира српска тробојка са амблемом „РС“ на њој).

Зашто свједочимо микро-дезинтеграцији Српске и њеном симболичком пре-у-писивању? Зато што и бањалучка клептократија у својој „државотворној” кратковидости понавља политику амбивалентне вјерности идеји српског национализма: њене „интегралистичке” амбиције узроковане су интегралистичком интуицијом српског народа у Српској и конкретним материјалним користима које може да оствари у Београду. Са друге стране, његовање микро-идентитета Српске означава уско провинцијални интересни и идентитетски осјећај посебности у коме се људи без вриједности појављују као вриједни због своје политичке и финансијске моћи. Зато се паралелно са „интегралистичким” и интегративним процесима увијек његује посебан субјективитет Српске по моделу „дана Српске у Србији”, иако би свака нормална интегративна политика настојала не да *рејрезенијује* један субјект у другом већ да интегрише свакодневицу два субјекта у једну стварност и функционалност. Бањалучка политичка елита, и сама настала „првобитном акумулацијом капитала”, нема ни интерес ни капацитете да појми далекосежну штетност сопственог дјеловања.

Клијентизам

Уз све бољке „транзицијских” друштава, Република Српска посебно је осјетљива због свог геополитичког положаја и демографске и политичке минијатурности која долази до додатног изражаја ако је посматрамо као одвојену цјелину (неурачунавајући је у српски политички, демографски и економски простор као цјелину). Са реалном популацијом од око милион становника, заглављена у дејтонској тзв. „БиХ”, Српска је на сваком дијелу своје границе, осим оне са Србијом, окружена непријатељима (уласком Црне Горе у НАТО затворен је и њен југоисток

једном у суштини непријатељском колонијом сјеверноатлантског савеза). Чак и поменута „граница” са Србијом контролисана је из Сарајева (као што случај забране уласка проф. др Милошу Ковићу у БиХ врло евидентно показује). Све то значи да би у постојећим околностима, као ентитет који жели да постане држава, Српска морала да испољава већи ниво друштвене кохезије, солидарности и отпорности од свога окружења. Чињенице демографског и сваког другог карактера међутим показују да се Српска истовремено празни, али и да привредни параметри и изградња јаким институција и даље нису ни на пристојном нивоу. Зашто?

Већ уочена противрјечност у друштву Републике Српске са временом се само увећавала с обзиром на то да нова клептократија, оформљена доминантно на западу Српске након 1997. године није имала намјеру да изгради солидарнију државу, већ искључиво да економске и политичке привилегије приграби за себе (у чему је успјела). Како је Српска релативно мала држава, државне ресурсе је релативно лако контролисати и њима управљати на такав начин да се сваки облик права и привилегије које остварује држава може конвертовати у политичку моћ, а та моћ онда омогућава управљање огромним ресурсима. Тако се заправо запаatio зачарани круг *клијентизма* – посебног облика „дивљег” капитализма у коме су грађани Српске мање или више „клијенти” политичких субјеката на власти, будући да је њихов приступ запослењу, здравственој заштити или борацким правима условљен њиховом политичком лојалношћу човјеку или партији која тим правом располаже. Како је сан о социјалној држави и даље саставни дио социјалног имагинаријума Српске, нарочито се пожељним чине радна мјеста у државној администрацији у којима су права радника заштићена, примања загарантована, а радне навике и ефикасност

на нивоу самоуправног социјализма. Како политичке партије непосредно управљају управо овим радним мјестима и привилегијама, а преко административних процеса донекле и привредом, јасно је да су грађани Српске у суштини упућени на политичке партије као *de facto* послодавце. Систем клијентизма толико је дубоко укоријењен у друштвену стварност Српске да се чини немогућим излазак из њега. Активисти политичких странака у суштини и очекују да ће се њихова странка понашати као послодавац који ће наградити њихову лојалност и активност, а не као идејна група која ће управљати процесима на институционалан начин. Зато се већ налазимо у ситуацији да је немогуће само идејом направити било какав резултат на било ком нивоу већем од мјесне заједнице.

Клијентизам је најтоксичнији облик дивљег капитализма зато што онемогућава чак и претпоставке за друштвену кохезију и солидарност. Врло брзо он доводи до нормализације „сналажења” тј. до друштвене прихватљивости суровости у опхођењу и безочности као начела функционисања једног друштва. Иако је културна позиција Српске унутар европске цивилизације неминовно морала довести до присуства свих демографских појава које се појављују изван Српске и у њој (смањен наталитет, економска и културна емиграција из непожељних у економски и културно пожељније земље и сл.), клијентистичка организација друштва посебно доприноси демографском и симболичком пражњењу Српске. Како политичка „елита” Српске не посједује ни љубав према отаџбини, ни осјећај припадања, нити способност дијељења, чак и остаци средње класе (нарочито љекари и умјешније занатлије) полако се селе из Српске према земљама колективног Запада.

Трансформација друштвених вриједности и институције Српске: једна студија случаја

Аутоколонијално поријекло цјелокупне политичке елите у Српској постаје нам очигледније на примјерима институција и појава које демонстрирају насилно преносење тековина западне постмодерне културе у институције и друштвени живот Српске, иако за тим институцијама и појавама не постоји никаква стварна нити аутохтона потреба. Ово, свакако, не значи да су све институције Српске склоне да врше аутоколонијалну агенду. Но, како се Српска уопште посматра као „бастион отпора” колективном Западу, важно је уочити и сасвим јасне доказе тј. случаје који нам указују на то да веза између колонијалне управе у тзв. „БиХ” и институција Српске није тако далека и слаба како се обично изван Српске претпоставља.

Можда је као најочигледнији примјер овакве институције могуће истаћи „Гендер центар Републике Српске”³ – тијело које је уобличио Влада Српске, а чији смисао представља потпуно бесмислена и непримјерена промоција gender идеологија за које несумњиво можемо закључити да представљају један посебан облик културне агресије колективног Запада на друштва која нису усвојила „вриједности” пожељне и пројектоване тамо.

Још је бесмисленија „Мрежа жена МУП РС – WPON”. Формирање ове мреже описано је на њеној интернет-презентацији на сљедећи начин:

„Асоцијација шефова полиција Југоисточне Европе (SEPCA) покренула је 2008. године иницијативу за успостављање Мреже жена полицајаца Југоисточне Европе (WPON), чији ће циљеви бити промовисање и примјена принципа родне равноправности и демократичности у

3 B. <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Pages/default.aspx>

обављању полицијских послова у полицијским службама. Мрежа жена полицајаца Југоисточне Европе успостављена је у октобру 2010. године номинавањем по 2 представнице од стране 9 полицијских служби из 8 земаља региона у Скупштину WPON, те избором Извршног одбора WPON. Полицијске службе које чине WPON су Албанија, Босна и Херцеговина (Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине), Бугарска, Хрватска, Македонија, Молдавија, Србија и Црна Гора.

Предвиђено је да све полицијске службе, чланице WPON формирају Мреже жена полицајаца на националном нивоу. Министарство унутрашњих послова Републике Српске (БиХ) је током 2011. године приступило формирању Мреже жена Министарства унутрашњих послова Републике Српске. Пуну подршку овим активностима дали су министар унутрашњих послова и директор Полиције РС. Оснивачка скупштина одржана је 31. 5. 2011. године и на њој су изабрани органи руковођења (Скупштина Удружења, Управни и Надзорни одбор), а Удружење Мрежа жена МУП РС – RS WPON званично је регистровано као удружење грађана у септембру 2011. године у Основном суду у Бањој Луци и то је прво удружење ове врсте формирано у региону југоисточне Европе.”⁴

Само двије вијести пренесене са интернет-странице ове мреже могу да нам осликају активности које спроводи поменута институција Српске. Иако није уобичајено да се у научним радовима преносе *in extenso* текстови без већег књижевног значаја, чини се неопходним да илуструјемо разлику која постоји између наратива о апсолутном отпору институција Српске колективном Западу и стварности неких од ових институција.

Прва од ових вијести показује нам сву нерезистентност институција Српске према потпуно непотребном, па и штетном увозу ЛГБТ идеологије са Запада у Српску:

4 <http://skr.rs/zklv>

„У организацији *Удружења Мреже жена МУП РС – РС WPOH* у Бијељини дана 28. 7. 2021. године, одржана је едукација за полицијске службенике полицијских управа Бијељина и Зворник на тему 'Сензибилизација полицијских службеника у раду са ЛГБТ популацијом'.

Предавачи на едукацији су представници институција Републике Српске – Гендер центра – Центра за једнакост и равноправност полова РС, Универзитетског клиничког центра РС и Министарства унутрашњих послова РС. Циљ едукације је сензибилизација полицијских службеника у начину поступања полицијских службеника према припадницима ЛГБТ популације, а у складу са нормативним оквирима и законским процедурама поступања полицијских службеника Министарства унутрашњих послова Републике Српске.

Радионице се реализују кроз пројекат 'Промоција различитости и једнакости у БиХ' који реализује *Удружење Мрежа жена МУП РС – РС WPOH* уз финансијску подршку Европске уније и Вијећа Европе, а у оквиру ових активности одштампана је и монографија 'Полиција и ЛГБТ: Криминалистички аспект' аутора Александра Миладиновића, полицијског службеника Министарства унутрашњих послова Републике Српске."⁵

Индикативно је да се као предавачи на поменутој активности појављују не страни инструктори, већ кадрови из институција Српске који су већ иницирани у ЛГБТ идеологију у мјери довољној да њене доктрине могу да пренесу и полицијским службеницима. Такав закључак нам потврђује и сам крај информације гдје се појављује информација о „монографији” посвећеној „Полицији и ЛГБТ”. Финансијски извори активности (ЕУ и Вијеће Европе) откривају чији културно-политички интерес може да нађе саговорника у МУП-у Српске.

5 <http://skr.rs/zkGy>

Друга вијест која може да нам укаже на идеолошко поријекло, али и финансијске и организационе везе ове институције Српске са једном страном владом јесте сљедећа:

„Представнице *Мреже жена МУП РС* Сања Сумоња и Жељка Милеуснић, одржале су дана 30. 6. 2021. године у Бањалуци радни састанак са представницама америчке амбасаде у Босни и Херцеговини – Брајаном Пауерс, директорком Канцеларије Бања Лука и Касандром Дивјак, в.д. директорком Одјела за односе са јавношћу Амбасаде САД у БиХ.

На састанку је разговарано о реализацији пројекта 'Јачање капацитета полиције за спречавање сексуалног узнемиравања' који ће уз финансијску подршку америчке амбасаде у БиХ реализовати Удружење *Мрежа жена МУП РС – РС WPOH* уз подршку Министарства унутрашњих послова Републике Српске.”⁶

Ако се присјетимо да је ликвидацијом Војске Републике Српске МУП остао практично једина – а самим тим и најзначајнија – институција колективне безбједности Српске, оваква институционална податност МУП-а Српске свједочи не само његову умреженост са страним изворима моћи већ и нерезистентност на процесе којима би МУП морао да управља и да их сузбија, вршећи власт.

Да ли све ово значи да су институције Српске само и искључиво аутоколонијалног карактера? Свакако да не. Не само зато што су оне настале у Одбрамбено-отаџбинском рату, тј. као израз отпора колонијалном статусу српских простора у Херцеговини и у Босни (а тај карактер оне носе, уз сва каснија поновна уписивања њиховог садржаја), већ и зато што њихов карактер никада није једнозначан: оне могу бити и канали српског и тзв. „босанског” тј. унитаристичког интегрализма, и страних

6 <http://skr.rs/zkGx>

идеологија и финансија и аутохтоних потреба српског народа. Институције Српске су у суштини недостатног капацитета да појме саме себе. Републици Српској недостаје ауторефлексивна моћ. За тридесет година свог постојања, она није произвела ниједну свесрпски значајну личност, појаву или институцију. Културна и образовна регресија за три деценије постојања Српске не понавља прогресију устаничке Србије и Црне Горе из XIX вијека. Управо зато што институцијама Српске недостаје јасна идеја (па и идеологија!), оне су подложне свим могућим утицајима.

Како ће изгледати Српска 2.0? Шта можемо очекивати у будућности?

Република Српска заиста јесте најважнија побједа српског народа у XX вијеку и једна од ријетких српских држава које су настале под притиском спољашње агресије, а у којој југословенска парадигма није уништила српско становиште. Штавише, иако је Српска у свом себепоимању успјешно интегрисала и историјски најпроблематичније тј. највише фрагментизоване аспекте наше прошлости (рецимо, насљеђе НОБ-а и ЈВуО), њена централна идеја није лишена извјесних противрјечности (однос према средњовјековном насљеђу српске Босне). Још веће противрјечности уочавамо између њеног жртвеног карактера и њене друштвене стварности, практично од првог дана њеног настајања до данас. Политичко, правно и симболичко насиље коме је била изложена с временом је успијевало да наметне као „саморазумљиве” измјене у идеји Српске, као и у њеним симболима. Ипак, Српска опстаје истовремено као амбивалентни наставак замисли и идеја покољења њених оснивача (бораца ВРС, политичких и привредних актера њене организације) и идеја и замисли међународне заједнице и политичке

елите која један дио њеног наслеђа експлоатише, а један дио одбацује или занемарује.

Организацијска неспособност политичке елите у Српској у цјелини најважнија је пријетња њеном опстанку, ако изузмемо непрекидне унитаристичке тежње муслиманске политичке елите и склоност колективног Запада да подржи концепт босанског интегрализма и унитаризма. Управо у таквој, осјетљивој ситуацији, политичка елита би морала да нађе начина да привредне потенцијале Српске дистрибуише на праведнији начин, чиме би се друштвена солидарност и кохезија у Српској повећавали, а не смањивали. То је, међутим, потпуно немогуће. И поред имица родољубивих брижника, политичари Српске представљају становнике глобалног Мегалополиса који су нашли начин да политичку моћ конвертују у материјалне привилегије, а њих, опет, у услуге и ствари ка којима тежи становник Мегалополиса. Како је човјек Мегалополиса увијек жељан нових добара, утисака и страсти, њему је концепт дијељења и солидарности стран. Зато од политичке елите у Српској не треба очекивати рефлексивну моћ – способност да схвате проблеме њеног друштва – а чак и када би то било могуће, политичка елита формирана на баналном материјализму не би била у стању да промијени свој начин постојања.

Културна регресија европске културе – којој Срби, *volens nolens* и даље припадају – посебно је погубна за Републику Српску. Култура нерепродуктивне хиперсексуалности и наметнуте имагинарне „урбаности” доводи до катастрофалних демографских посљедица. И док западна друштва константно надокнађују демографске губитке имиграцијом, Српска засад само извози биолошки и привредно способно становништво, мада има назнака да ће ускоро почети и да увози радну снагу⁷.

7 <https://www.capital.ba/zbog-manjka-kadra-srpska-prinudjena-navoz-radnika/>

Колико је културна регресија Европе погубна за Српску лијепо илуструје поређење демографских и културних институција Српске у XX и XXI и Кнежевине тј. Краљевине Србије у XIX веку. Док је Србија након два устанка демографски, привредно и културно јачала, њен државни апарат бивао јачи, а српска култура доживљавала велики вијек књижевности, музике, архитектуре, сликарства, медицине, математике – Српска за тридесет година свог постојања није дала нити једно велико тј. незамјењиво име српској култури или науци. Образовни процеси су предати у руке страним факторима, а идеологија „образовања за тржиште” на крају је довела до тога да се не само занатлије него и љекари у Српској школују за њемачко тржиште. Таква епохална незрелост могла би да се ријеша само промјеном културне и врједносне парадигме, за шта тренутно политичка елита и сви транзицијски добитници немају ни воље ни капацитета. Зато су прогнозе када је у питању демографска, културна и привредна будућност Српске врло неповољне.

Култвивисање симболичке, „државне” а у ствари бирократске посебности Српске у односу на Србију данас нам изгледа као неважан детаљ, својеврсна ситница у животу иначе несумњиво интегралистички настројеног српског народа у Републици Српској. Ипак, могућност да бањалучка клептократија понови идентитетску превртљивост цетињске не може бити сасвим одбачена – нама се један такав сценарио може чинити невјероватним, онолико колико би се он чинио и Његошевим савременицима. Ипак, ма колико „неважна”, тенденција његовања „посебности” Српске у односу на Србију оставља простора спољашњим политичким актерима да ту посебност у будућности искористе на исти начин на који су то чинили са црногорском посебношћу коју је и сам краљ Никола на крају свога живота желио да експлоатише у личне и династичке сврхе.

И на симболичком, и на политичком, образовном и

привредном плану Српска може да опстане само као интегрални дио Србије. Само интегрисањем њеног образовног и привредног система, културе и безбједности, српски народ има потенцијала да опстане и на лијевој страни Дрине.

Литература

- Антић–Кецмановић 2016³ – Чедомир Антић – Ненад Кецмановић, *Историја Републике Српске*, изд. „НИП Недељник”, Београд
- Благојевић 2021 – Милан Благојевић, *Криминал охаеризма*, „Филип Вишњић”, Београд
- Буха 2019 – Алекса Буха, „Потреба за државом-нацијом српског народа”, *Краћи филозофски и политички сјиси*, АНУРС, Бања Лука, 165–176.
- Илић–Јанковић и др 2018² – Драгослав Илић, Марко Јанковић, Милена Михаљевић, Борис Радаковић, Предраг Лозо, Мирко Цвијановић, Неђо Малешевић, Душан Павловић и Јовица Рудић, Република Српска у Одбрамбено-отаџбинском рату, друго издање, „Републички центар за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица”, Бања Лука
- Кољевић 1995 – Никола Кољевић, *Отаџбинске шеме*, „Итака”, Београд
- Крајишник 2011 – Момчило Крајишник, *Како се рађала Република Српска – зајиси из хашкој зајвора*, „Вести”, Београд
- Мастиловић 2012 – Драга Мастиловић, *Између српсѿва и јуословенсѿва. Српска елиѿа из Босне и Херцеѿовине и сѿварање Јуославије*, изд. „Агенција за издаваштво Филип Вишњић” – СПКД Просвета, Београд – Гацко
- Српско питање 1995 – *Српски ѿиѿање данас – Друѿи конѿрес српских инѿелекѿуалаца (Беоѿраг, 22–23. аѿрила 1994)*, гл. ур. Василије Крестић, изд: „Српски сабор”, „Матица Срба и исељеника Србије”, „Удружење универзитетских професора и научника Србије”, „Одбор САНУ за национално питање”, „Удружење Срба из РС Крајине и Хрват-

ске”, „Црногорски сабор српске слогe”, „Удружење Срба из БиХ у Србији”, Београд

Рат 1994 – Радован Караџић – Ристо Ђого и др, Рат у Босни – како је почело, „С канал”, Пале

Ђосић 2011³ – Добрица Ђосић, *У њуђем веку*, треће издање, изд. „Службени гласник”, Београд

Darko Djogo

REPUBLIC OF SRPSKA 2.0: IDEAL AND SOCIAL TRANSFORMATION OF SRPSKA AND PERSPECTIVES OF RENEWAL AND RESISTANCE

Summary: From the beginning of the Republika Srpska until today, its political history is mostly discussed, while much less attention is paid to the issue of ideas, ideologies, imaginary, symbolic policies and movements that were introduced into its genesis. Although there is no doubt that its creation was the result of a forced reaction to the secessionism and unitarism of Muslim politicians, Srpska had a certain symbolic and ideological content both at the time of its creation and during its existence, which, however, changed over time. In particular, the first colored revolution (the one from 1997) must be highlighted as a turning point in rewriting the content of the term “Republika Srpska”. From then until today, we have witnessed the inability of the political elite to organize the demographic, economic, cultural and security independence and self-sustainability of Srpska, without which it is impossible to withstand future efforts towards unification with Serbia.

Keywords: Srpska, Serbia, symbols, ideas, clientism, colonial power.

Милан Благојевић¹
Универзитет за пословни инжењеринг
и менаџмент, Бања Лука

UDK 316.334.3:327(497.6)

АУТОРИТАРНА ТЕХНОЛОГИЈА ВЛАДАЊА ВИСОКИХ ПРЕДСТАВНИКА У БиХ И ЊЕНЕ ПОСЉЕДИЦЕ ПО РЕПУБЛИКУ СРПСКУ

Сажетак: Предмет овог рада је један облик владања развијен у дејтонској БиХ од 1996. године до данас, који аутор назива охаеризмом. Тај термин аутор је као свој неологизам извео из енглеске скраћенице ОХР (Office of the High Representative), установљене за Канцеларију високог представника у БиХ. У раду су описани и објашњени не само *ауторитарности* и *иошалиитарности* охаеризма, као његових битних карактеристика, већ и *криминал охаеризма* какав до сада није забиљежен у историји, настали флагрантном и тешком злоупотребом овлашћења високих представника и криминогених структура унутар његове канцеларије.

Кључне ријечи: охаеризам, криминал охаеризма, злоупотреба овлашћења високог представника, ауторитарност охаеризма, тоталитарност охаеризма.

I. Уводни дио

У јануару 2022. године навршило се тридесет година постојања Републике Српске. Тог 9. јануара 1992. године донијета је историјска одлука о њеном стварању, на шта

1 Редовни професор, milanblagojevic@hotmail.com

је српски народ у тадашњој БиХ био принуђен силом историјских (не)прилика, пошто је, како је вријеме показало, само на тај начин могао да одбрани своје биолошко, политичко и државно-правно биће на овом простору. Много је чињеница које су обиљежиле трајање Републике Српске, али у том мноштву ниједна чињеница до сада није била толико важна као криминал охаеризма и наше слабости у борби против тог криминала. На те двије чињенице желим указати у овом раду, јер је зарад очувања Републике Српске, по мени, њихова спознаја од пресудне важности у времену које тек долази. Али, прије него што изложим суштину криминала охаеризма и наше слабости у вези са тим криминалом, у уводном дијелу подсјетићу на неке елементарне појмове и научне спознаје у вези са државом и правом.

Држава, ова савремена, из времена у којем ми живимо, за потребе права и правне науке може се дефинисати као правно уређена организација која се од других правом уређених организација које постоје и дјелују у њеном простору разликује по томе што према правним субјектима (физичким и правним лицима) на својој територији *врши суверену и њолијичку власт* засновану на монополу употребе легитимне физичке принуде, с циљем правног уређивања друштвених односа и вршења функција заштите реда и мира, сигурности и слободе те стварања услова за достојанствен живот људи.

Из ове дефиниције произлази да је савремена држава сврховита организација, која постоји ради остварења одређених општекорисних циљева, а то су правно уређивање друштвених односа, које искључује насиље, чиме се омогућују и функције заштите реда и мира, сигурности и слободе те стварања економских услова за достојанствен живот човјека.

Међутим, за правилно и потпуно разумијевање онога што је предмет овог рада, у изложеној дефини-

цији државе посебно је важан дио у којем је речено да, правно гледано, савремена држава на својој територији врши суверену и политичку власт. То је посљедица чињенице да је држава средиште политике, што је својеврсна вододјелница (*diferentia specifica*) која државу разликује од осталих правом уређених организација на њеној територији. Наиме, да би држава уредила друштвене односе за које постоји потреба да буду уређени правом, свему томе увијек претходи политика, схваћена као расправљање и одлучивање у надлежним институцијама државе о томе у ком правцу ће ићи одређени друштвени однос, какав ће му бити правни садржај те каква права и обавезе ће имати субјекти тих односа. Наравно, то расправљање не тече глатко, јер су у њему садржани сложени друштвени и државни циљеви и супротстављени различити, снажно конфликтни лични и колективни интереси, који су нарочито својствени савременом друштву. Али, упркос тој снажно израженој конфликтности и поцијепаности савременог друштва бројним личним и ускогрупним интересима, оно што је својствено савременој држави је њена правна врховност.

Ту врховност држава има захваљујући монополу употребе физичке принуде, помоћу којег остварује сувереност на својој територији. Тај монопол државе је легитиман, јер само њиме она може остварити општедруштвене вриједности реда, мира и сигурности, као предуслова за достојанствен живот људи, који је такође сврха и задатак савремене државе. Правна врховност државе значи да су једино одговарајуће институције државе надлежне да доносе и мијењају њен устав и законе. Још је Жан Боден у 16. вијеку, у доба успостављања апсолутних монархија и превладавања кризе државне суверености (због дуготрајног сукоба између феудалних владара и папе око тога коме припада суверена власт – феудалном владару, тј. држави или папи), теоријски рјешавајући тај сукоб

у корист феудалног владара, сачинио попис искључивих овлашћења државе и у њему на прво мјесто ставио право државе (њених институција) на доношење закона. Од тада је тако остало све до данас, доживјевши и своје опредмећење у Повељи Уједињених нација као врховном општем правном акту ове свјетске организације држава.

Најприје је у члану 2. став 1. тачка 1) Повеље УН прописано да се Организација Уједињених нација „темељи на начелу суверене једнакости свих својих чланова”. Доследно томе, истом повељом је, у члану 2. став 1. тачка 7), прописано: „Ништа у овој Повељи не овлашћује Уједињене нације да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе, нити обавезује чланове да такве послове подносе на рјешавање према овој Повељи”.

Све претходно речено значи да је свака држава која је примљена у чланство УН једнако суверена на својој територији у односу на сваку другу државу чланицу УН, као и у односу на било коју међународну организацију или појединца. Од овога међународно право прописује (Поглавље XII Повеље УН – чл. 75. до 85) изузетак само у односу на тзв. међународни систем старатељства, који се односи на територије (дакле, не на државе) које буду стављене под тај систем, а то су: а) територије које су се у вријеме доношења Повеље УН налазиле под нечијим мандатом; б) територије које буду одузете од непријатељских држава као посљедица Другог свјетског рата; в) територије добровољно стављене под тај систем од стране држава које снесу одговорност за њихово управљање (члан 77. Повеље УН). Али, чланом 78. Повеље УН је *прописано да се овај систем старатељства неће примјењивати на територије које су биле државе чланице УН-а, међу којима ће се односи заснивати на поштовању начела суверене једнакости држава*. Дакле, и управо наведено необориво доказује да нико (ниједна држава, међународна организација или

појединац) нема право да се у било којој држави чланици УН-а у било којем тренутку и ни под каквим условима појави као субјект који би држави и њеном становништву могао наметати своју вољу у било ком облику.

Сувереност подразумијева унутрашњу врховност државних институција, то јест право тих институција да у складу са својим надлежностима прописаним државним уставом расправљају и одлучују о свим питањима од важности за друштво организовано у државу. То је оно вршење суверене политичке власти, истакнуто на почетку овог увода, које има за сврху уређивање сваког за друштво и државу важног друштвеног односа, а то уређивање државне институције врше нормама устава, закона и других правних прописа.

Истина, у члану 2. став 1. тачка 7) Повеље УН јесте прописано да правило о немијешању УН у унутрашње послове држава чланица не дира у примјену принудних мјера по основу главе VII те повеље. Да подсјетим, глава VII Повеље УН садржи правне норме о дјеловању УН, тј. Савјета безбједности УН (СБ УН), у случају пријетње миру, затим у случају нарушавања мира, као и чина агресије. Али, чак ни у тим случајевима, Повељом УН није дато право не само УН него и ниједној држави, а камоли појединцу, да се за вријеме примјене принудних мјера може мијешати у унутрашња политичка питања државе против које се предузимају те мјере. Другим ријечима, чак ни тада УН нити било која држава, друга организација или појединац немају право да у држави против које се предузимају наведене мјере замијене њен парламент, па да умјесто тог парламента доносе, односно намећу уставне, законске и друге прописе. Такав закључак недвосмислено произлази из садржаја свих одредаба главе VII Повеље УН. Јер, из тих одредаба произлази да се све мјере које СБ УН предузима у некој од наведених ситуација могу подијелити у двије групе: а) *мјере које не укљу-*

чују ујошреду оружане силе; б) мјере које укључују ујошреду оружане силе.

Прва група мјера може обухватити: *јошћуни или дјелимични љрекид економских односа ље жељезничких, ваздушних, јошћанских, љелејрафских, радио и друћих средсћава везе, као и љрекид дјиломајских односа* (члан 41. Повеље УН). Ако сматра да наведене мјере не би одговарале или ако се показало да не одговарају, СБ УН може помоћу ваздушних, поморских и копнених снага да предузме акцију коју сматра потребном за одржавање или успостављање међународног мира и безбједности. Таква акција СБ УН може обухватити *демонсћрације, блокаде и друће ојерације ваздушних, јоморских и коинених снаја УН*.

Када се пажљиво анализирају и тумаче наведене одредбе Повеље УН, може се закључити да ниједна од њих не даје право УН-у, а то значи ни СБ УН, да ни под изговором предузимања мјера за успостављање међународног мира против неке државе могу одмијенити (супституисати) њене институције у одлучивању о пословима који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе. Јер, како се види, наведене мјере се не односе на процес политичког расправљања и одлучивања у држави на коју се примјењују, и доношење закона од стране надлежних институција државе, већ се ради о мјерама које су *неоружане (јошћуни или дјелимични љрекид економских односа, љрекид дјиломајских односа и др)*, односно *оружане (ујошреду силе коришћењем ваздушних, јоморских и коинених снаја УН)*. Другим ријечима, ни једном од тих мјера не дира се у суверено право државе да и за вријеме њиховог предузимања њене институције (што прије свега подразумијева парламент у савременој држави) расправљају и у форми устава и закона уређују друштвене односе на својој територији.

Дакле, из угла правне науке, а то значи истине у

њеном правном смислу који се подудара и са истином у најширем смислу тог појма, очигледно је да нико осим надлежних институција савремене државе нема право да се мијеша у унутрашња политичка питања, а камоли да се стави у улогу уставотворца или законодавца те државе. Јер, у противном крши Повељу УН, а то значи крши међународно право.

II. Суштина криминала охаеризма

Нажалост, дејтонска БиХ је изузетак од свега тога, због чега криминал на чију суштину указујем у наставку представља неизбрисиву тамну мрљу на савјести цјелокупног човјечанства. Оно што слиједи представља мрачњаштво нашег доба и феномен какав никада раније у том облику и са таквим криминалним садржајем није забиљежен у људској историји.

Наиме, у Анексу 10 Дејтонског мировног споразума, који садржи одредбе о високом представнику и његовим овлашћењима, јасно је прописано да високи представник може радити само следеће:

а) *надгледати* спровођење мировног рјешења;

б) *одржавати* тијесне политичке контакте са странама да би оне у потпуности поштовале све цивилне аспекте мирног рјешења и високи ниво сарадње између њих и организација и агенција које учествују у тим аспектима;

б) *координисати* активности цивилних организација и агенција у БиХ у циљу обезбјеђења ефикасног спровођења цивилних аспеката мирног рјешења. При томе је предвиђено да ће високи представник поштовати њихову аутономију у оквиру њиховог дјелокруга рада док ће им, по потреби, давати опште смјернице о утицају њихових активности на спровођење мирног рјешења. Од цивилних организација и агенција се тражи да пруже помоћ

високом представнику у вршењу његових одговорности пружањем свих информација битних за њихове операције у БиХ;

г) *олакшавајти*, уколико процијени да је то потребно, превазилажење свих тешкоћа које настану у вези са цивилним спровођењем;

д) *учесћивовајти* на састанцима организација донатора, посебно оних који буду посвећени питањима рехабилитације и обнове;

ђ) *йериодично извјештавајти* Уједињене нације, Европску унију, Сједињене Државе, Руску Федерацију и друге заинтересоване владе, стране и организације о напретку у спровођењу мировног споразума у вези са задацима предвиђеним тим споразумом;

е) *давајти смјернице и йримајти извјештаје* од Комесара за међународне полицијске снаге установљене Анексом 11 Општег оквирног споразума.

Поред ових, високом представнику су Анексом 10 дата и овлашћења сазивања и предсједавања тзв. заједничком цивилном комисијом у БиХ, оснивања подређених заједничких цивилних комисија на локалним нивоима те учествовање на састанцима Заједничке војне комисије и *давање савјета* тој комисији о питањима политичко-војне природе.

Као што видимо, нигдје се у овом анексу не помиње било каква могућност за високог представника да улази у позицију било ког органа власти БиХ или ентитета и да умјесто њих доноси било какве акте на чије доношење су они овлашћени. Заиста, ни сва сложеност и широкост употребе израза и синтагми као што су „одржавање тијесних контаката са странама”, „координисање активности цивилних организација”, „олакшавање превазилажења свих тешкоћа”, не дају простора да се, чак ни екстензивним тумачењем, извуче закључак да високи

представник по овом анексу Дејтонског споразума има право да у БиХ намеће било какве прописе, а камоли оне који представљају устав и закон.

Знали су то веома добро у Канцеларији високог представника у БиХ, што доказује и слjedeћа чињеница. Према писању сарајевског листа *Дневни аваз* од 16. маја 2009. године, Педи Ешдаун (високи представник од маја 2002 – до јануара 2006. године) у својој аутобиографској књизи *Срећан животи* (*A Fortunate Life*) пише (курзив у оригиналу је мој):

„За обављање мог мандата на располагање ми је стављен Уред високог представника (ОХР) са око 800 запослених и буџет од 36 милиона евра (мјесечно). *А да би ово моје уједињавање у сваку пору животи било поштинскије, даће су ми огромне овлашти (донске овлашти), на основу којих сам могао намећати законе, смјењивати функционере и пољитичаре који блокирају или сиречавају имплементацију Дејтонског споразума.* Управо је то био наш задатак 2002. године... *А то је подразумијавало почетак посистемне разградње сируктуре Дејтона...*”

Дакле, и сам Педи Ешдаун истиче да је тек на једном скупу у Бону, о којем ће у наставку бити ријечи, дошло до давања наводно огромних овлашћења високом представнику. Потом Ешдаун разоткрива себе, јер најприје каже да су та „овлашћења” између осталог значила да високи представник смјењује функционере и пољитичаре који блокирају или сиречавају имплементацију Дејтонског споразума и да наводно може намећати законе, након чега признаје да је *затак високог представника у сивари био да разгради тај споразум.*

Ешдаун се позива на скуп у Бону, а ради се о састанку нечега што је истинска фантомска појава, којој је дат назив Савјета за примјену мира у БиХ. Ради се о фан-

томској појави зато што њено постојање није прописано не само Дејтонским мировним споразумом, већ није прописано ниједним другим извором међународног и унутрашњег (државног) права.

Затим треба рећи да Бонски закључци нису закључци, како њихов назив вара већину читалаца, већ се у правном погледу ради о међународном уговору који су те 1997. године, кршећи Повељу УН (члан 2. којим је забрањено УН-у, а тиме и свим државама чланицама УН-а, да се мијешају у унутрашња питања суверених држава), између себе у писаном облику закључили САД, Канада, Велика Британија, СР Њемачка, Француска, Турска, Јапан и друге државе, правно неосновано се назвавши тзв. Савјетом за примјену мира у БиХ, упркос томе што постојање таквог тијела није дозвољено ниједним извором међународног права.

Досљедно наведеним чињеницама, те државе нису имале право да ишта наређују Босни и Херцеговини као сувереној држави, чланици Уједињених нација, нити да било кога трећег, па ни појединца званог високи представник у БиХ, овлашћују да може било шта наметати као правни акт у БиХ, а камоли као устав или закон. Ово треба стално понављати, па и овај пут, зато што је Повељом Уједињених нација као највишим општим правним актом те свјетске организације прописано, *снано императивне норме ојшине међународној ирава*, да се Организација Уједињених нација (чији члан је БиХ) темељи на „начелу суверене једнакости свих својих чланова и да, досљедно томе, ништа у Повељи УН-а не овлашћује Уједињене нације да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе” (члан 2. став 1. тачка 7. Повеље УН-а).

Када се то пропише на такав начин, што је, понављам, императивна норма општег међународног права која је као *таква ирописана и Уставом БиХ (чла-*

ном III.38 тој услова је прописано да оштри принципи међународној права представљају интегрални дио уставној поретка БиХ), онда то обавезује и све оне државе које се 1997. године састаше на неформалном скупу у Бону.

Другим ријечима, оне су тада, као и прије и послје тога, све до данас, имале правну обавезу да, када закључују међусобни уговор, без обзира на то што га правно неосновано зову Бонским закључцима, поштују суверенитет БиХ као државе и да се уздрже од било каквог мијешања у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност БиХ као државе. Међутим, САД, Велика Британија и остале наведене државе су тада закључиле међусобни уговор и у њему уговориле, супротно наведеној императивној норми општег међународног права, да ОХР једној сувереној држави може да намеће своје одлуке и мјере, што је ОХР након тога и чинио. Истина, тим уговором из Бона 1997. године за ОХР нису биле уговорене ријечи закон, односно уставни амандман, да и то ОХР може наметати, нијма је уговорено да одлуке и мјере ОХР-а имају законску и уставну снагу. Али, чињеница је да је ОХР овдје и то наметао, за шта носе одговорност не само високи представници у БиХ, већ и свака од оних држава које су потписале Бонски уговор 1997. године, пошто се никада нису оградиле од таквог противправног понашања ОХР-а.

Узимајући у обзир претходне лапидарно изложене аргументе, сваки од српских чланова Предсједништва БиХ који су ту функцију обављали од 1996. до данас имао је правни основ и дужност да постави питање тужбе коју БиХ треба да поднесе Међународном суду правде против свих оних држава које су у Бону 1997. године закључиле наведени уговор. Јер, тај уговор је правно ништаван, сагласно важећој Бечкој конвенцији о праву међународних уговора. Том конвенцијом, чије чланице су и БиХ и све оне државе које споменух, прописано је да појам

„уговор” значи међународни споразум који је уписаном облику склопљен између држава (члан 2. Конвенције). Затим је у члану 3. Конвенције прописано да, и када се ради о међународним споразумима који нису обухваћени том конвенцијом, то „није на штету примјене на те споразуме свих правила изложених у тој конвенцији којима би били подвргнути према међународном праву независно од Конвенције”.

Сада долазимо до кључног детаља у свему овоме. Наиме, све и када би оне државе које се окупише у Бону 1997. године рекле да су оне тада донијеле закључке и да то наводно није међудржавни споразум, а јесте, и тада их обавезује наведена одредба члана 3. Бечке конвенције која, како смо видјели, каже да то „није на штету примјене на те споразуме свих правила изложених у тој конвенцији којима би били подвргнути према међународном праву независно од Конвенције”. А једно од тих правила, прописано у члану 53. Бечке конвенције, каже: „Ништав је сваки уговор који је у тренутку склапања супротан императивној норми општег међународног права. У сврху ове конвенције, императивна норма општег међународног права је норма коју је прихватила и признала читава међународна заједница држава као норму од које није допуштено никакво одступање.”

И тако, корак по корак, распетљава се, на правно ваљани начин, Гордијев чвор зван тзв. закључци (у ствари међудржавни уговор) из Бона од 1997. године. Тај чвор распетљава цитирана норма члана 53. Бечке конвенције, јер она, силом међународног права, чини ништавим сваки уговор – споразум који је супротан императивној норми општег међународног права.

А једна од таквих императивних норми је она садржана у члану 2. став 1. тачка 7. Повеље УН-а, која тако јасно забрањује свакоме, па и оним државама које се састаше у Бону, јер су све оне чланице УН-а, да се мијешају

у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе. Услед тога су, дакле, ти тзв. Бонски закључци ништави јер се њима, укључујући и њихов дио који се односи на ОХР, флагрантно крши императивна норма општег међународног права из Повеље УН-а на коју је управо указано. Због тога су ништави и сви акти ОХР-а (његови тзв. уставни амандмани, закони и други акти) које је ОХР противправно наметао у БиХ од 1997. године до данас.

У вези са свим претходно реченим је и члан 103. Повеље Уједињених нација. Њиме је прописано да „У случају сукоба између обавеза чланова Уједињених нација на основу ове Повеље и њихових обавеза на основу било којег другог међународног споразума, превагу ће имати њихове обавезе из Повеље”. Када се цитирана одредба Повеље УН примијени на тзв. Бонске закључке и још такозванија „Бонска овлашћења ОХР-а”, то значи да ти закључци (у ствари споразум који су између себе закључиле САД, Велика Британија и остале наведене државе, којим су међусобно уговориле да крше сувереност и политичку независност БиХ, и да за то кршење овлашћују високог представника) не може имати превагу као међународни споразум над Повељом УН. Јер, та повеља је јасна када прописује да је свака држава чланица УН једнако суверена и политички независна у односу на УН и на било коју другу државу, услед чега је Повељом УН прописано (снагом императивне правне норме) да *ништа не овлашћује Уједињене нације ништа било коју државу да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе. Ово стога што је свака држава, иа и БиХ, једино надлежна да само она, њене надлежне државне институције, суверено и правно уређују свако унутрашње питање, и да у том правцу доносе свој устав, законе и друге правне акте.*

Најзад, за потпуну слику противправности, односно

злоупотреба тзв. Савјета за примјену мира у БиХ и ОХР-а неопходно је још подсјетити и на следеће. Наиме, све што су противправно учинили у БиХ тзв. савјет за примјену мира и ОХР не би било противправно да је БиХ територија под међународним старатељством, а не међународно призната држава, чланица УН-а. На ово је неопходно указати с обзиром на релевантне правне одредбе из Поглавља XII Повеље УН-а, које носи наслов „Међународни систем старатељства”. Од посебне важности су чланови 75, 77. и 78. тог поглавља Повеље, чији садржај износим у наставку:

- члан 75: Уједињене нације успоставиће под својим руководством међународни систем старатељства за управљање и надзор над оним територијама које у накнадним, појединачним споразумима могу бити стављене под тај систем старатељства. Ове територије се у даљем тексту називају „територије под старатељством”;
- члан 77: Систем старатељства примјењује се на следеће категорије територија које могу бити стављене под тај систем, у складу са споразумом о старатељству: а) територије које се сада налазе под мандатом; б) територије које буду одузете од непријатељских држава као посљедица Другог свјетског рата; в) територије које државе одговорне за управљање њима њима добровољно ставе под тај систем;
- члан 78: Систем старатељства не примјењује се на територије које су постале чланови Уједињених нација, чији међусобни односи треба да се заснивају на поштовању начела суверене једнакости.

Дакле, и из ових одредаба је више него јасно да све оно што су иначе учинили у БиХ од 1997. до данас би, у

управљачком смислу, правно ваљано могли да чине тзв. Савјет за примјену мира у БиХ и ОХР да је којим случајем БиХ територија под старатељством, а не суверена држава чланица УН-а. Међутим, с обзиром на то да је БиХ суверена држава, та чињеница такође доказује да су тзв. Савјет за примјену мира и ОХР у континуитету од четврт вијека флагрантно кршили Повељу УН, управљајући Босном и Херцеговином као да је она територија под старатељством, а не суверена држава.

Ето, тако стоје ствари на терену међународног права, али је упркос свему реченом правно фантомска појава звана Савјет за примјену мира у БиХ 10. децембра одржала састанак у Бону и усвојила закључке у којима, у тачки XII, дословно стоји (*курзив у цитирању је мој*):

„Савјет поздравља намјеру високог представника да искористи своја крајња овлашћења у регији у вези са интервентацијом Споразума о цивилној имплементацији Дејтонског мировног споразума (*тј. Анекса 10 Дејтонског споразума – моја ојаска*), у циљу олакшања разрешења тешкоћа путем доношења обавезујућих одлука, кад он сматра за неопходно, о сљедећим питањима:

а) вријеме, мјесто и председавање састанцима заједничких институција;

б) привремене мјере које ступају на снагу кад стране нису у могућности да се договоре и које остају важеће док Предсједништво или Савјет министара БиХ не усвоје одлуку о том питању у складу са Дејтонским споразумом;

в) групе мјере при обезбјеђењу имплементације Дејтонског споразума у цијелој БиХ и њеним ентитетима, као и неометаног рада заједничких институција. Такве мјере могу укључивати активности против лица која обављају јавну службу или функционера који остају са састанака из неоправданих разлога или за које

високи представник сматра да нарушавају правне обавезе успостављене Дејтонским споразумом или рокове за њихову имплементацију.”

Цитирани текст је најважнији дио за правилно разумијевање комплетног криминала који стоји у позадини овог чина фантомског Савјета за примјену мира у БиХ, али и за криминал охаеризма, односно високих представника у БиХ и криминогених структура Канцеларије високог представника у БиХ. С тим у вези најприје треба поновити да не постоји ниједан правни извор од којег је изграђен међународни правни поредак којим би било прописано постојање тог савјета, нити било који извор унутрашњег права у БиХ (почевши од њеног Устава) дозвољава постојање тог савјета. И због тога је тај савјет фантомска појава не само у правном, већ и у моралном погледу. Услед тога такав савјет нема никакву надлежност не само да именује високог представника у БиХ, већ ни да му даје било каква овлашћења. Да има неки правни извор у том правцу, навео би га овај фантомски савјет у својим закључцима из Бона 1997. године.

Међутим, није то могао учинити нити је учинио, јер такав правни извор напросто не постоји. У томе се испољава сва суштина криминала који је (у)чинио овај савјет доносећи Бонске и све остале своје закључке, све у сарадњи са криминогеним структурама Канцеларије ОХР-а у Сарајеву, *што толико очигледно произлази из текста тих закључака*. Наиме, када су се сусрели са необоривим и за њих поразним чињеницама и доказима на које је претходно указано, онда су криминогене структуре ОХР-а које су учествовале у припреми Бонских закључака смислиле, у договору и уз сагласност такође криминогених структура из поменутог Савјета за примјену мира, да се у Бонским закључцима 1997. године напишу барем ријечи „обавезујуће одлуке и мјере”, сматрајући да ће им то наводно бити довољно да послуже тога

она криминогена структура Канцеларије ОХР-а и високи представници лично даље одраде свој задатак, то јест да те ријечи тумаче тако да наводно значе и могућност да високи представник у БиХ намеће уставне амандмане и законе. Међутим, превидјели су да ријечи „одлука” и „привремена мјера” никада не могу имати значење *устјава, закона* нити било ког другог правног прописа.

Дакле, чак ни у цитираној тачки Бонских закључака из 1997. године нигдје, ни на једном мјесту нити иједном ријечју ни тај савјет није написао ријеч *закон*, тј. да високи представник може да намеће *законе* у БиХ, нити је написао да одлуке и мјере високог представника, које му је на криминалан начин „повјерио” фантомски савјет, *имају или да моју имају снагу закона у БиХ*. На такав закључак поуздано указује не само то што ни тај савјет нигдје у Бонским закључцима није написао да су одлуке и мјере високог представника *закон у БиХ или да имају снагу закона у БиХ*, већ узимајући у обзир и сљедеће разлоге. Наиме, из цитиране тачке XI2. Бонских закључака произлази да се одлуке високог представника могу односити на *вријеме, мјесто и његово састављање заједничких институција*, док се његове тзв. привремене мјере могу односити *само на оно о чему одлучују Предсједништво или Савјет министара БиХ* у складу са Дејтонским споразумом. Дакле, чак ни у овим Бонским закључцима није речено да се тзв. привремене мјере високог представника могу односити на оно о чему одлучује Парламентарна скупштина БиХ као *законодавац*, већ само на оно о чему одлучују Предсједништво БиХ и Савјет министара БиХ. Пошто Предсједништво БиХ и Савјет министара не врше законодавну власт, очигледно је и из овога да ни фантомски Савјет за примјену мира својим Бонским закључцима из 1997. године, а ни било којим другим својим актима послѣје тога, никада није овластио високог представника да у БиХ може наметати *законе*.

А да то ни Савјет безбједности никада није учинио, не треба трошити много ријечи. Довољно је само истаћи да у 40 резолуција, колико их је СБ УН донио о БиХ од децембра 1995. године до данас, никада ни тај орган УН није овластио високог представника да у БиХ намеће *уставе* и *законе*. СБ УН то није ни могао учинити, с обзиром на Повељу УН о којој је претходно било ријечи, из које јасно произлази да се Организација Уједињених нација (чији члан је БиХ) „темељи на начелу суверене једнакости свих својих чланова” и да, досљедно томе, ништа у Повељи УН не овлашћује Уједињене нације да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе, нити обавезује чланове да такве послове подносе на рјешавање према тој повељи.

III. Практична реализација криминала охаеризма

Вјерујем да ће се пажљиви читалац послје свега претходно написаног запитати, па како је онда високи представник успио да у БиХ доноси и намеће законе и уставне амандмане?

По мени, два су разлога која дају одговор на ово питање. Један од њих је везан за високог представника и апарат службеника његове канцеларије у Сарајеву, а други разлог се односи на овдашње људе и њихове карактерне слабости.

Када је ријеч о првом разлогу, он је везан за криминал високих представника и криминогених структура унутар њихове канцеларије у Сарајеву, које су му припремале материјале. Наиме, из претходно изложене аргументације произлази да је та криминогена структура ОХР-а са сједиштем у Сарајеву, свјесна да чак ни фантомски савјет као неформални скуп држава за примјену мира у БиХ не може себи дозволити, нити је дозволио, луксуз да у својим закључцима употријеби

ријеч закон као овлашћење за високог представника, сматрала довољним да се у Бонским закључцима 1997. године напишу ријечи „обавезујуће одлуке и мјере” и да ће им то бити довољно да послје тога они, дакле та криминогена структура Канцеларије високог представника и високи представници лично, те ријечи тумаче тако да наводно значе и могућност да високи представник у БиХ намеће уставне амандмане и законе. Управо је тај изопачени наум криминогених структура Канцеларије високог представника најбољи доказ постојања криминала охаеризма. Јер, то није остало само на нивоу њиховог изопаченог наума него је тај наум много пута и реализован, наметањем бројних уставних амандмана и закона високог представника у БиХ. При томе је у сваком од њих, па и тзв. „закону о забрани негирања геноцида” који је 23. јула 2021. године наметнуо Валентин Инцко, високи представник наводио да му то наводно омогућује тачка XI2. Бонских закључака из 1997. године, иако, како је претходно показано, та тачка никако не пружа закључак за то. Због тога се ради о истинској лажи којој су с тим у вези прибјегавали високи представници у БиХ како би прикрили овај њихов криминал.

Нажалост, упркос свој очигледности овог криминала охаеризма, њему је пошло за руком да га овдје реализује, а с тим у вези мора се узети у обзир оно што слиједи у наставку.

Од њеног настанка па све до данас Република Српска изложена је нападима бројних домаћих и иностраних снага, које за коначни циљ имају уништење Републике Српске.

Једну од њих представљају активности тзв. међународне заједнице и Канцеларије високог представника у БиХ (те бројних високих представника лично), којима су у дословном смислу тих ријечи отимани дијелови њене територије (у Брчком и на подручју сарајевске Добриње),

чиме је у територијалном смислу (нарочито на простору Брчког) обесмишљено постојање Републике Српске. Планери и извођачи ових активности посебно су рачунали на психолошки моменат који такве одлуке (а нарочито она о противправном наметању Брчко дистрикта) имају на психу овдашњег српског народа који је створио Републику Српску. Јер, несумњиво је да такве одлуке у психолошком погледу изазивају не само љутњу и разочарање становништва Републике Српске као почетно стање колективне свијести већ, како вријеме одмиче, и његову резигнираност и осјећај безизлазности, а затим и мирење са таквом судбином што, према рачуници планера, треба да доведе и до таквог стања колективне свијести у критичној маси нашег народа која више неће имати позитиван однос према својој Републици. Из тога, у коначном, треба бити произведена спремност тог колективитета да и сам укине своју републику или да барем пристане на то, то јест да се не успротиви активностима које би у истом правцу биле предузете од стране такозване међународне заједнице (и домаћих актера) иза којих, у ствари, стоје САД, ЕУ и Велика Британија.

Али ништа се с тим у вези не може правилно разумјети без познавања темеља који су положени за такво дјеловање. Ти темељи налазе се изван права, у сфери војне моћи и силе која се при самом крају 20. вијека на бестијалан начин сручила на српски народ не само у Републици Српској него и у тадашњој СР Југославији. Без елементарног познавања те бестијалности и посљедица које је произвела у критичној маси нашег народа, не може се потпуно и правилно схватити ни успјех криминала охаеризма. Стога, морам накратко подсјетити на одређена дешавања из година с краја 20. вијека. Та ретроспекција има два дијела, од којих један чине дешавања овдје у Републици Српској, а други је агресија на СР Југославију и окупација једног дијела територије Републике Србије.

Када је ријеч о Републици Српској, све је, рекао бих, почело 1997. године. У мају те године у португалском граду Синтра одржан је министарски састанак тзв. управног одбора тзв. Савјета за примјену мира у БиХ. На скупу у Синтри утврђен је тзв. „пакет брзог поласка”, који су криминогене структуре ОХР-а протумачиле да наводно значи и наметање закона о држављанству и пасошима БиХ од стране високог представника. Такође је на том скупу закључено да високи представник има право да суспендује или лиши могућности рада сваки медиј и његов програм чија продукција је у сукобу са духом или са словом Дејтонског споразума. Поступајући по закључцима из Синтре, тадашњи високи представник Карлос Вестендорп је 27. августа 1997. године издао налог СФОР-у да заузме телевизијске предајнике Српске радио-телевизије на Дугој Њиви код Добоја и Удриговоу код Бијељине. Не дуго затим, 1. октобра 1997. године оружане снаге НАТО-а заузеле су четири кључна телевизијска предајника у Републици Српској: Требевић, Дуга Њива, Леотар и Удригово. Оно што је најважније је потпуни изостанак реакције домаћег становништва и власти у Републици Српској, јер није било отпора овако огољеној противправној сили, упркос томе што је њоме ударено на дијелове темеља Републике Српске. Ни у фантомском Савјету за имплементацију мира нису очекивали да ова почетна активност високог представника у БиХ неће изазвати икакав озбиљнији отпор домаћих власти и народа, што потврђују и ријечи Џералда Кнауса и Феликса Мартина, који кажу да су „чланови Савјета за имплементацију мира били изненађени успјехом ове интервенције”.¹

1 Gerald Knaus, Felix Martin: Lessons from Bosnia and Herzegovina, Travails of the European Raj, *Journal of Democracy*, volume 14, Number 3, July 2003, p. 64.

Од те 1997. године НАТО алијанси било је потребно само нешто више од годину дана па да без овлашћења Савјета безбједности УН, а то значи супротно Повељи УН, војно нападне СР Југославију и тиме изврши агресију и злочин против мира, бомбардујући тадашњу СР Југославију непрекидно преко 70 дана (од 24. марта до 10. јуна 1999. године). За то вријеме НАТО је извршио 36.219 налета и лансирао 420.000 пројектила, чија укупна маса се мјери десетинама хиљада тона, што укључује и огромне количине бомби са осиромашеним уранијумом које су оставиле разорне и трајне посљедице на здравље становништва и земљиште. Услиједила је окупација Косова и Метохије, која траје све до данас.

Ове злочиначке активности НАТО-а и ЕУ довешће не само до материјалног разарања СР Југославије (Србије и Црне Горе), већ и до менталног разарања (менталне десупстанцијализације) становништва, прије свега српске популације. То ментално разарање ће се нарочито испољити у тзв. петооктобарским дешавањима 2000. године, која имају неслагдиве негативне посљедице по српски народ, у виду његове вестернизације. О тим посљедицама говори и др Маркус Пападопулос, угледни британски аналитичар, указујући између осталог на следеће:

„Још од свргавања Слободана Милошевића, које је Запад оркестрирао кроз Отпор, Србија је држава клијент Запада, посебно под контролом Америке, Британије, Европске уније и НАТО-а. Сходно томе, председнике и премијере, заједно са другим високим позицијама моћи, у Србији бирају западни господари земље. Запад – САД, Велика Британија, ЕУ и НАТО – продро је у све аспекте живота у Србији, као и у Црној Гори, укључујући политику, економију, државну службу, медије, академију, војску и цркву”²

2 Цитирано према интернет порталу Нова српска политичка мисао, са адресе <http://skr.rs/zklb> – приступ од 19. септембра 2022. године.

Свему реченом треба додати и промашену спољну политику коју је од завршетка рата у БиХ на овим просторима водила (и води) Русија. Наиме, она је пропустила да се користи правом које јој припада на основу Дејтонског споразума као међународног уговора. Према члану 1. Анекса 1А Дејтонског споразума, међународне војне снаге за спровођење тог споразума у БиХ могу се састојати не само од земаља НАТО-а, већ и од земаља ван НАТО-а. Дакле, по основу овог међународног уговора, Русија увијек може, само ако хоће, да размјести своје војне снаге у Републици Српској и на тај начин буде гарант одржавања мира и безбједности, али и да заштити своје легитимне интересе на овом простору. Нажалост, ту могућност није користио не само Јељцин, већ ни Владимир Владимирович Путин за све вријеме свог предсједниковања Русијом.

Осим тога, у одсудним тренуцима 1999. године Русија није пружила војну помоћ Србији и Црној Гори када су НАТО снаге извршиле злочин агресије против њих и окупирале дио територије Србије. Та агресија није важна само због људских и материјалних губитака Срба, већ и због тога што су њоме ударени темељи за спровођење по западном моделу менталне десупстанцијализације нашег народа, која је његов својеврсни духовни геноцид.

Најзад, Русија не само што није ништа урадила на војном пољу, упркос томе што за то има упориште у међународном праву у смислу на који је претходно указано, већ то она није учинила у довољној мјери ни на економском пољу. Да би се разумио овај промашај руске политике, изнијећу само један у низу примјера, са одређеним економским показатељима и њиховим посљедицама. Европска банка за обнову и развој (банка унутар ЕУ) само је у 2019. години у БиХ инвестирала 400 милиона евра за разне пројекте. Како видимо, само у једној години једна од банака ЕУ овдје је уложила толику количину

новца. Томе свакако треба додати и огромне количине новца (мјерене милијардама евра) које је Запад и прије тога већ уложио овдје. Тим новцем нису грађене само фабрике, путеви и други објекти, већ је њиме вршено и систематско преумљивање нашег народа. А Русија је и с тим у вези пропустила да дјелује на прави начин.

Ништа, дакле, није учинила Русија, а могла је, да спријечи остваривање ове политике, иако је она погубна не само за наш народ и српску државу, већ и за Русију и руски народ. Због тога се може рећи да је Русија оваквим својим понашањем дозволила Западу да практично окупира БиХ (као и Црну Гору и Косово и Метохију) те да их претвори у искључиво свој простор.

Претходни уводни дио био је неопходан да би се разумјело понашање овдашњих људи, којима су својствени резигнација и отупјелост, до чега је дошло насиљем Запада на овом простору, али и усљед одсуства карактера нашег човјека. Ово истичем зато што су то узроци којима се може објаснити како је дошло до тога да високи представници на противправан, односно криминалан начин намећу уставне амандмане и законе у БиХ, а затим и да се ти њихови криминални акти беспоговорно проводе у пракси и да се још усаде у главе овдашњих људи као својеврсна непоорецива „истина”.

Дакле, узроци тог успјеха криминала охаеризма, којем успјеху с друге стране конвенира истински фијаско Републике Српске, су у најмању руку двојаки. Несумњиво је да се на првом мјесту мора узети у обзир огољено насиље Запада у агресији на СР Југославију. Том агресијом и окупацијом Западу је пошло за руком да веома брзо у своју корист изврши и својеврсно преумљивање критичне масе тамошњег становништва, да контролише све важне политичке процесе, као и да продере у све државне службе у Србији, на шта указује др Пападопулос, а што подразумијева и судску власт као државну службу.

Све те посљедице нису остале без одјека ни овдје код нас. Штавише, оне су биле *conditio sine qua non* за оно што ће услиједити у БиХ убрзо по агресији и окупацији Косова и Метохије од стране НАТО-а. Другим ријечима, не смије се сметнути с ума да су планери и извођачи политике разарања Републике Српске веома добро најприје увидјели одсуство иоле озбиљнијег отпора власти и народа у Републици Српској када су му у августу, односно октобру 1997. године на противправан начин (огољеним насиљем) високи представник и СФОР заузеле и отели најважније телевизијске предајнике у земљи.

Паралелно са овим насиљем текао је процес преумљивања овдашњих људи и њиховог придобијања за ствар Запада, а против Републике Српске. Имао сам прилику да све то непосредно запажам и биљежим, па сам тако био очевидац и оваквих преумљивања. Први примјер је везан за изборе у БиХ, у чијој организацији сам учествовао пет година као предсједник једне општинске изборне комисије. Гледао сам како тзв. Привремена изборна комисија, а преко ње и Канцеларија високог представника у БиХ, придобија српске људе (предсједнике општинских изборних комисија у Републици Српској) не само тиме што финансира њихове за то вријеме високе мјесечне плате, већ и тиме што их о свом трошку пошаље на мјесеца дана у САД на назови студијска путовања. Томе су се ти људи радовали и хвалили се, а касније приказивали у личним животописима као свој професионални успјех. Међутим, по повратку у земљу чекао их је рачун Запада, у виду очекивања да се залажу за формирање удружења изборних службеника БиХ, то јест само једне асоцијације искључиво на нивоу БиХ, што је значило да се не може основати таква асоцијација на нивоу Републике Српске. И ти наши људи су апсолутно испуњавали таква очекивања Запада. Сјећам се гласања које је у том правцу 1997. или 1998. одржано у Вогошћи код Сарајева, на једном

скупу изборних службеника у организацији ОЕБС-а, а тиме и високог представника у БиХ. Прије него што ћемо приступити том гласању, у јавној расправи о тој теми сам указивао (због чега ме Запад није хтио послати на путовање у САД, јер сам то исто говорио и прије скупа у Воغوшћи) на потребу да се ми изборни службеници из Републике Српске најприје организујемо у нашу асоцијацију у Републици Српској, па да онда та асоцијација евентуално одлучи да ли је сагласна да се организује и асоцијација на нивоу БиХ. Нико ме у томе није подржао од људи из Републике Српске, о чему свједоче резултати гласања одржаног одмах послје те расправе. Огромна већина изборних службеника из Републике Српске, која укључује и оне који су о трошку Запада путовали у САД, је гласала да се створи само једна асоцијација, она на нивоу БиХ, тако да је мој глас остао у мањини.

Идентични процеси преумљивања од стране Запада синхроно су текли и у другим сферама живота у Републици Српској. Људима на позицијама власти у Републици Српској, њеним предсједницима, премијерима, министрима, судијама, као да је тада стала памет, па нису могли или нису хтјели да виде оно што се тако јасно видјело (и да се успротиве насиљу високог представника), а то је да нигдје, ни у једном извору права, није прописано да високи представник може наметати било који пропис, а камоли уставе или законе. Овдашњи људи су се толико неодговорно односили према томе, да је то феномен који заслужује посебну обраду не само у праву од стране правника, већ и у политикологији и социологији од стране политиколога и социолога, као и у психологији и социјалној психологији од стране психолога и социјалних психолога.

Илустрације ради, навешћу само пар примјера. Најприје наводим случај тадашњег министра правде Републике Српске (Милана Трбојевића) из јуна 1999. године.

Тадашњи предсједник Републике Српске (Никола Поплашен) је на основу одговарајућег закона (о помиловању) у том својству донио одлуку о помиловању осуђених лица. Међутим, да се та одлука не изврши постарао се министар правде Републике Српске, у Влади Милорада Додика, који је 25. јуна 1999. године издао службени акт (број 03/2-693-333/99) и упутио га свим основним и окружним судовима у Републици Српској (у то вријеме био сам судија Основног суда у Добоју, што ми је омогућило увид у тај акт), у којем министар правде каже (*курзив у цитату је мој*):

„Обавјештавам Вас да је Високи представник Међународне заједнице господин Карлос Вестендорп након што је смијенио са дужности предсједника Републике, овом министарству доставио налог којим забрањује да одлуке о помиловању осуђених лица доноси и потписује господин Никола Поплашен. Према томе, одлуке о помиловању осуђених лица које Кабинет предсједника Републике доставља нису важеће и њима се не смије постојати, али за Вашу информацију те молбе за помиловање нису обрађиване у Министарству правде није је проведено постојак у складу са Законом о помиловању. Треба покушати да осуђена лица не сазнају за ове одлуке како бисмо и ми и Ви избјегли неопредне расправе са странкама.”

Наредни примјер пружа Закон о Суду БиХ којег је 12. новембра 2000. године наметнуо тадашњи високи представник Волфганг Петрич. Потом је улиједило нешто без чега тај суд не би могао почети радити. Ради се о именованима његових судија, које је извршио Волфганг Петрич. Он је 8. маја 2002. године донио одлуку којом је именовано судије Суда БиХ, а међу тим именима налазе се Милош Бабић и Бранко Мораит, редовни универзитетски професори права на Правном факултету Универ-

зитета у Бањалуци. Они по тој својој вокацији и те како добро знају да су начин на који је високи представник наметнуо Суд БиХ, као и њихово именовање за судије тог суда, противни међународном праву и Уставу БиХ. Упркос томе, ти професори су прихватили именовања и преко 15 година радили као судије Суда БиХ, инкасирајући високе новчане износе на сопствене рачуне по основу судијских плата. По узору на ове професоре наставили су се понашати и остали српски носиоци правосудних функција. Наиме, 6. августа 2002. године високи представник Педи Ешдаун наметнуо је своју одлуку о именовању чланова високих судских и тужилачких савјета, који су у то вријеме егзистирали на нивоу ентитета. Тако је у Високи судски и тужилачки савјет Републике Српске Педи Ешдаун, између осталих, именовао Стевана Савића, судију Врховног суда Републике Српске, Светлану Марић јавног тужиоца у тадашњем Основном јавном тужилаштву у Бањалуци и Марицу Вучетић-Зеленбабић судију Окружног суда у Добоју. Сва ова лица су прихватила та именовања, иако су по природи своје професије требала знати да високи представник нема таква овлашћења ни по међународном праву ни по Уставу БиХ. Таквим понашањем они који су позвани да тумаче и примјењују право легитимисали су насиље високог представника и омогућили да његово неправо постане право. У том смислу илустративан је и случај Бранка Перића који је редом прихватио све функције на које га је противправно именовао високи представник Волфганг Петрич, а то су функције члана Централне изборне комисије БиХ у коју га је, из реда српског народа, Волфганг Петрич именовао 16. новембра 2001. Убрзо потом, 29. новембра 2001. године Волфганг Петрич је Бранка Перића именовао и за члана Вијећа Регулаторне агенције за комуникације БиХ, коју је прије тога исти тај високи представник противправно наметнуо на нивоу

БиХ. Најзад, Волфганг Петрич је 6. августа 2002. године Бранка Перића именовано и за члана Високог судског и тужилачког савјета Републике Српске, одакле је Бранко Перић стигао до судије Суда БиХ гдје и сада ради. Дакле, и Бранко Перић, прихватајући насиље високог представника, не само што се на наведени начин самоостварио, већ је тиме омогућио да неправо високог представника постане право.

У истом том смислу је и понашање Снежане Савић и Витомира Поповића, судија из Републике Српске у Уставном суду БиХ, иначе и универзитетских професора права на Правном факултету Универзитета у Бањалуци. У наставку наводим њихова издвојена мишљења у предметима Уставног суда БиХ у којима је први пут било постављено питање да ли ОХР има право да намеће законе и друге акте у БиХ. Већина судија тог суда (Бошњаци, Хрвати и иностране судије) су заузели став да ОХР наводно има право да намеће законе, неосновано настојећи да такав став образложе тврдњом како се на такве примјере наилази у Њемачкој послије Другог свјетског рата, што је неистина, јер Њемачка послије тог рата све до 1949. није била држава, већ окупирана територија под мандатом окупационих сила (СССР-а, САД-а, Велике Британије и Француске), које су ту територију подијелиле између себе на четири окупационе зоне којима су управљале као територијама под својим мандатом. За разлику од ових судија, Снежана Савић и Витомир Поповић као тадашње судије из Републике Српске у Уставном суду БиХ су имали издвојена мишљења, али у њима ни Савићка ни Поповић ниједној тврдњи нису оспорили ОХР-у право да намеће законе и друге акте у БиХ. Умјесто тога, они су се у својим издвојеним мишљењима бавили питањима која су потпуно неважна у односу на суштински проблем, а то је насиље ОХР-а у виду намећања закона и других аката, чиме су флагрантно кршени

Повеља УН и Устав БиХ. Први такав случај односио се на тзв. закон о државној граничној служби који је 13. јануара 2000. године наметнуо тадашњи високи представник Волфганг Петрич. У свом издвојеном мишљењу, у предмету број У 9/00 од 3. новембра 2000. године, Снежана Савић је написала:

„Иако овај акт са материјалног аспекта има законску, чак и уставну садржину, он није закон са формалног аспекта, већ специфичан акт институције Високог представника која је изван правног система предвиђеног Уставом БиХ и над чијим актима Уставни суд БиХ нема никакву надлежност.”

Институција Високог представника је институција *sui generis*, институција која говори о карактеру Босне и Херцеговине, предвиђена Анексом 10 Дејтонског мировног споразума, али не и Уставом БиХ, који представља Анекс 4 тог истог споразума, и који, као и сваки устав, мора садржавати основне одредбе о правном поретку конкретне државе (правни критериј устава у материјалном смислу). Устав БиХ, дакле, не познаје акте Високог представника. Како је надлежност Уставног суда БиХ да штити Устав БиХ, у том смислу није предвиђена евидентна надлежност Уставног суда за оцјену уставности аката које донесе Високи представник за БиХ.

Дакле, умјесто да заштити Устав БиХ од било чијег покушаја његове повреде, па макар то био и странац који своју (само)вољу жели наметнути као закон једној сувереној држави, што је несумњиви и очигледни атaк на Устав БиХ, Снежана Савић се бавила теоријским питањима формалног и материјалног појма закона, па је рекла да није надлежна да оцјењује уставност аката ОХР-а, чиме се под тим изговором извукла од одлучивања о овом за владавину права и Републику Српску кардинално важ-

ном питању. Занимљиво је да ће Снежана Савић касније постати и судија Уставног суда Републике Српске и у том својству ће, заједно са свим осталим судијама тог суда, у мају 2021. одбацити инцијативу за оцјену уставности више тзв. амандмана на Устав Републике Српске, које је својевремено од 2002. до 2005. године наметнуо тадашњи високи представник. Одлучујући о тој иницијативи, Уставни суд Републике Српске је у предмету број У 45/20 у мају 2021. године одбацио инцијативу, навевши као разлог да наводно: „Нема надлежности да одлучује о сагласности одлука високог представника за Босну и Херцеговину са Уставом Републике Српске”.

И Витомир Поповић ће својевремено као судија Уставног суда БиХ издвојити своје мишљење када се одлучивало о уставности наметнутог закона ОХР-а, али ни Поповић ниједног тренутка у свом мишљењу није довео у питање право ОХР да намеће закон. Умјесто тога, Поповић се, као и Снежана Савић, бавио другим стварима. Ради се о предмету број У 16/00, у којем је Уставни суд БиХ одлучивао о уставности тзв. закона ОХР-а о продаји станова на којима постоји станарско право. У свом издвојеном мишљењу од 2. фебруара 2001. године Витомир Поповић је написао:

„Наиме, поставља се питање зашто би одређен број избјеглих и расељених лица морао бити ограничен у остваривању свог права на откуп стана након двије године проведене у стану, док други, односно већи број ових лица, нема ових нити било каквих ограничења везаних за права која проистичу из вршења станарског права и његовог права на откуп. Поступајући на овакав начин наведене одредбе оспореног закона (*и*зв. закона ОХР-а, *моја ојаска*) су очито ставиле у неравноправан положај раније носиоце станарског права у погледу права на откуп станова као мирног кориштења њихове имови-

не. Имајући у виду чињеницу да оваква одредба закона погађа највећи број избјеглих и расељених лица као ранијих носилаца станарског права који потичу из реда српског и хрватског народа, могло би се закључити да је ова одредба дискриминацијског карактера”.

Дакле, ни Поповић се не бави питањем правне неутемељености наметања тзв. закона од стране високог представника, већ нечим што је периферно у односу на то суштинско питање. Наиме, Поповић се бави забраном дискриминације, чему има мјеста само под условом да се радило о закону усвојеном од стране надлежног домаћег парламента, а не о приватној самовољи у виду тзв. закона појединца.

Како видимо, и Снежана Савић и Витомир Поповић упорно, као судије Уставног суда БиХ, избјегавају да приликом одлучивања говоре о суштинској ствари, а то је да високи представник нема право да у БиХ као држави своју приватну вољу намеће као закон, јер тиме флагрантно крши међународно право и унутрашње право једне државе чланице УН. Таквим својим пропустима и Савићка и Поповић су омогућили да неправо високих представника постане право.

Да се ради о континуитету таквог понашања судија из Републике Српске у Уставном суду БиХ, доказује и случај из јула 2022. године. Наиме, Уставни суд БиХ је 14. јула 2022. године донио одлуку у предмету број У-15/21. Предмет те одлуке био је Закон Народне скупштине Републике Српске о непримјењивању тзв. „закона о забрани негирања геноцида у Сребреници”, који је у јулу 2021. године противправно наметнуо високи представник Валентин Инцко. Одлучујући у том предмету Уставни суд БиХ је у свом *йуном сасџаву и једноіласно, а љо значи и іласовима Миодраіа Симовића и Злајка Кнежевића судија из Рејублике Срїске, донио одлуку* којом је

огласио неуставним поменути закон Републике Српске, чиме је једногласно одлучио да високи представник наводно има право да намеће законе у БиХ. Из образложења одлуке од 14. јула 2022. године произлази да се суд руководи својом ранијом праксом у неким сличним предметима, тачније својом праксом (*а не уставном нормом*) коју је успоставио у својој одлуци број У 9/00 од 3. новембра 2000. године, код чијег доношења, како је показано, тадашње судије Уставног суда БиХ Снежана Савић и Витомир Поповић ниједног тренутка нису оспориле право високом представнику да намеће законе у БиХ. Дакле, држећи се те своје праксе, у којој је само лаконски тврдио да високи представник наводно има право да супституише институције БиХ и да умјесто њих намеће законе у БиХ, Уставни суд БиХ је и у одлуци од 14. јула 2022. године лаконски преписао своју ранију одлуку број У 9/00 од 3. новембра 2000. године те и овај пут поновио голу тврдњу да је високи представник наводно поступао као законодавна институција, замјењујући надлежни орган, а то је у конкретном случају Парламентарна скупштина БиХ. Уставни суд БиХ тиме флагрантно, на штету државе у којој је он највиша судска инстанца, повређује члан 2. Повеље УН којим је забрањено свакој држави и појединцу да се мијешају у унутрашња питања друге државе, што представља један од општих и императивних принципа међународног права, за које је и Уставом БиХ прописано (члан III.36) „да општи принципи међународног права представљају интегрални дио правног поретка БиХ”.

Најзад, ево и примјера из области високог образовања. Ради се о књизи једног српског професора са Факултета политичких наука Универзитета у Бањалуци, који је својевремено био једна од проминентнијих личности у Српској демократској странци и директор Радио-телевизије Републике Српске. Из књиге Радомира Нешковића,

под насловом *Недовршена држава, Политички систем Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2017, у наставку ћу само цитирати одређене тврдње које нису поткријепљене никаквом ваљаном аргументацијом и доказима. А и како би биле поткријепљене, ако се узме у обзир све што смо претходно написали објашњавајући суштину криминала охаеризма. Дакле, Нешковић се одважио па тако између осталог правно и морално неутемељено износи (*курзив у цитицима је мој*):

„Савјет за примјену мира је по функцији интегрални дио Дејтонског споразума и његова улога није морала бити ни дефинисана овим споразумом”³

„На Министарској конференцији Савјета за примјену мира у Бону (10. децембра 1997. године), Високи представник је добио подршку за свој мандат и *Савјет му је додијелио додатак овлашћења у циљу њровођена Дејтонској споразума њознаиција као Бонска овлашћења*”⁴

„Усвајање додатних овлашћења за Високог представника било је у функцији вршења мандата Савјета за примјену мира, а то је примјена Дејтонског споразума и изградња правног и политичког система у Босни и Херцеговини у складу са тим споразумом. Увећавањем овлашћења Високог представника Савјет за примјену мира је на њега пренио дио својих овлашћења како би он могао ефикасније утицати на примјену Дејтонског споразума што је суштинска надлежност Савјета”⁵

“*Додатак овлашћења Високој представника додијељена су с циљем да се користи када је њо нужно, када је неопходно донијети закон да би држава функционисала, када владајуће елите у Босни не моју да се усаиласе око закона. Наметнути закони имали би привремену важност*

3 Радомир Нешковић: *Недовршена држава, Политички систем Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2017, стр. 233.

4 *Истио*, стр. 229.

5 *Истио*, стр. 236–237.

док власти на нивоу Босне и Херцеговине не постигну сагласност и саме донесу закон у складу са својим уставним овлашћењима”.⁶

Наведени, као и бројни други докази, необориво говоре о томе како је процес преумљивања и охаеризовања овдашњих људи био изведен. Наиме, када министар правде признаје у свом службеном акту да је предсједник Републике Српске одлуку о помиловању донио на основу тада важећег Закона о помиловању, али да Министарство правде с тим у вези не поступа у складу са Законом о помиловању због (само)воље високог представника, па кад исти министар још позива судове и казнено-поправне установе да ни они не поступају по том закону него по (само)вољи високог представника, што су судови, односно установе и учинили, онда је то био сигуран знак да је охаеризовано преумљивање овдашњих људи било завршено од врха до дна, чиме су сила и моћ дефинитивно побиједили право и правну државу на овим просторима. Исто се може поуздано закључити и из наведених поступања Снежане Савић и Витомира Поповића, који као универзитетски професори и судије из Републике Српске у Уставном суду БиХ (а Снежана Савић и 2021. године као судија Уставног суда Републике Српске) у својим мишљењима ниједног тренутка нису спорили право ОХР-у да намеће законе и друге прописе у БиХ. Ништа другачије није ни када се ради о високошколским установама у Републици Српској. За то је као примјер наведен случај књиге Радомира Нешковића, уз напомену да до данас ниједна јавна високошколска установа у Републици Српској (прије свега мислим на њене правне факултете) није издала ниједну монографију о правној неутемељености владања високог представника у БиХ. Ни Академија наука и умјетности Републике Српске (у

6 *Истио*, стр. 238.

којој су редовни академици и већ споменути Витомир Поповић и Снежана Савић) до данас нису организовали ниједан научни скуп нити су издали иједну научну монографију посвећену технологији владања високог представника у БиХ.

Због тога ме све ово, то јест насиље високог представника из тог времена те слабост карактера и спремност критичне масе наших људи да ради сопственог остварења и личне афирмације до сервилности подилазе високом представнику и његовом насиљу, подсјећа на социјалну (и индивидуалну) патологију коју је, објашњавајући однос моћи и силе кроз примјер мачке и миша, Елијас Канети описао на следећи начин:

„Кад мачка једанпут ухвати миша, он је у њезиној власти. Она га је дохватила, шчепала, она ће га убити. Но, чим се почне играти њиме, јавља се нешто ново. Она га пушта из шапа и дозвољава му да мало одмакне. Чим јој миш окрене леђа и почне бјежати, више није у њезиној власти. Међутим, он се налази у мачкиној моћи, зато што га она може вратити к себи. Простор који мачка надзире, тренуци наде које препушта мишу, држећи га под строгим надзором и не губећи занимање за њега и његово уништење, све то заједно, простор, нада, надзор и интерес за уништењем, могли бисмо назвати стварним тијелом моћи или једноставно самом моћи”⁷

Осим што ме насиље охаеризма и одсуство карактера наших људи подсјећају на Канетијеву мачку и миша, они ме подсјећају и на још нешто. Ријеч је о нечему што је још давно казао Рудолф Јеринг, записавши да:

7 Елијас Канети: *Маса и моћ*, превод с њемачког Јасенка Планинц, Загреб, 1984, стр. 233.

„Где се народни морал састоји у удварању, покорности, потчињености, у политици лукавства, подлости, притворности, ту се не може никакав карактер одгајати, тако во земљиште рађа само подлаце и робове”⁸

Већ дуже времена друштвеним мрежама кружи текст који је, попут Јеринговог, такође важан за разумијевање разлога због којих је охаеризовано преумљивање овдашњих људи успјешно завршено, чиме су насиље и моћ охаеризма дефинитивно побиједили право и правну државу на овим просторима. Наиме, у том тексту се цитира један дијалог, за који не знам да ли се стварно догодио или није. Међутим, све и ако до тог дијалога у стварности можда није дошло, он и те како погађа и објашњава суштину методологије иностраног утицаја не само у Србији, већ и суштину насиља и владања охаеризма. Дакле, у том тексту је дијалог следећег садржаја (курзив у цитату је мој):

„Пре извесног времена, на једној кућној журци, имао сам необично занимљив и искрен разговор са бившим дипломатом једне изузетно утицајне западне земље, који се сада бави бизнисом у региону. Обојица смо били мало више попили, додуше ипак више он него ја, што му је додатно развезало језик. У једном тренутку упитао сам га сасвим отворено: 'Зашто у Србији помажете и на власт доводите само најгоре људе?' Размислио је на тренутак па ми је одговорио врло недипломатски: 'Први разлог је очигледан, људи без квалитета и људи који имају слаб карактер и они склони корупцији су најпослушнији и са њима је лако манипулисати. А други разлог, хм, па како да ти кажем, ми њом неауторитарном селекцијом илански удијамо самопоштовање народа и осећај ауторитаризма

8 Рудолф Јеринг: *Циљ у праву*, Београд, 1894, прва свеска, стр. 275, цитирано према књизи Косте Чавошког: *Право као умеће слободе – Ојлед о владавини права*, Београд, 2005, стр. 152.

међу будућим генерацијама. Када виде какви све исцрпљују на површину, млади се разочаравају, почињу да мрзе социјалну земљу, развијају комплекс инфериорности и стиграни ушлицај прихватају као нешто сасвим нормално, па чак и пожељно.”

Како видимо, то одсуство квалитета (људских и професионалних) и потреба наших појединаца да се самоостваре по било коју цијену, што је посебан облик склоности ка корупцији, дају одговор на питање како је насиљу охаеризма, тј. очигледној злоупотреби овлашћења која представља криминал, пошло за руком да нас подјарми, да нас претвори у ликове који се беспоговорно повинују свему томе. У обиљу примјера који то потврђују, навешћу само један који је довољно илустративан, тим више што се десио у државном парламенту. У марту 2005. године, тадашњи високи представник, Педи Ешдаун је на криминалан начин, злоупотребом својих овлашћења и кршењем међународног права и унутрашњег права у БиХ, наметнуо свој тзв. „закон о привременој забрани располагања државном имовином БиХ”. У одлуци о наметању тог тзв. закона Ешдаун је наредио да он „ступа на снагу одмах као закон БиХ, на привременој основи, све док га Парламентарна скупштина БиХ не усвоји у истом облику, без измјена и допуна и без додатних услова”. Како видимо, Ешдаун је својом одлуком, на чије доношење га не овлашћује чак ни онај фантомски Савјет за примјену мира у БиХ Бонским закључцима из 1997. године, наметнуо овај тзв. закон и уз то наредио да га Парламент БиХ мора усвојити само у том Ешдауновом садржају, без икаквих измјена и допуна и без додатних услова.

И онда наступа тренутак који само доказује сљепопило ума и руковођење искључиво личним интересима (функцијама, платама и другим приходима које те функције доносе) српских посланика и делегата у Парламенту

БиХ. Наиме, они иако знају да високи представник нема право да намеће законе и да је такво његово понашање криминал, у марту 2007. године доносе „Закон о усвајању Закона о привременој забрани располагања државном имовином Босне и Херцеговине” (овај закон је објављен у „Службеном гласнику БиХ”, број 32 из 2007. године). Другим ријечима, Парламентарна скупштина БиХ није, као што иначе треба да чини парламент једне државе, усвојила свој Закон о привременој забрани располагања државном имовином БиХ. То је правна чињеница која је неоторива, јер такав закон, под тим називом, никада до данас није усвојила Парламентарна скупштина БиХ. Умјесто тога тај парламент је, суротно Уставу БиХ, донио „Закон о усвајању Закона о привременој забрани располагања државном имовином БиХ”. У чему се огледа неуставност таквог правног акта? Та неуставност, због које, на основу члана 70. Закона о Уставном суду Републике Српске, сваки редовни суд у Републици Српској има право да у својој одлуци одбије примјену таквог акта због његове несагласности са Уставом, огледа се у следећем.

У преамбули *Закона о усвајању Закона о привременој забрани располагања државном имовином БиХ* Парламентарна скупштина БиХ је као основ за његово усвајање навела члан IV 4.а) Устава БиХ. Међутим, та уставна одредба, а ни било која друга одредба Устава БиХ, не даје право Парламентарној скупштини БиХ да доноси закон којим усваја закон *наменинут од стирани ОХР-а*. Јер, чланом IV 4.а) Устава БиХ је прописано да је Парламентарна скупштина БиХ надлежна за „доношење закона потребних за спровођење одлука Предсједништва БиХ или за извршавање надлежности Скупштине по овом Уставу”.

Јасно је да цитирана уставна одредба даје надлежност Парламентарној скупштини БиХ да доноси *само своје законе, а не законе о усвајању закона ОХР-а*, при чему Парламент БиХ те своје законе може доносити

само када је то потребно за спровођење одлука Предсједништва БиХ (дакле, не и одлука ОХР-а) те за извршавање надлежности Скупштине по Уставу БиХ, који Устав, како сам већ нагласио, ниједном својом одредбом не прописује да Скупштина има надлежност да доноси закон о усвајању закона ОХР-а.

Био је ово само један од бројних примјера и доказа сервилности, ситносопствеништва, незнања и безумља српских политичких представника који су, попут већ поменутих министра правде Републике Српске и судија из Републике Српске у Уставном суду БиХ, умјесто да штите владавину права и правни положај Републике Српске, прихватили криминал високих представника.

IV. Охаеризам и хитлеризам

Немојте се чудити претходном наслову, а нарочито немојте због њега одустати од даљег читања. Јер, попут живота човјека као јединке која, ради сопствене користи, зна да повлачи паралеле између свог и живота других људских бића у садашњем или неком тренутку из прошлости, тако исто може бити корисно за друштво, народ и државу да упоређују свој садашњи тренутак са догађајима и процесима из прошлости. Ако ништа друго, може бити од користи и сама спознаја о сличностима између нечега што је било у прошлости и онога што морамо да (пре)живимо и против чега треба да се боримо у садашњости.

У јануару далеке 1933. године Адолф Хитлер је положио службену заклетву за канцелара Њемачке. Не дуго потом, у марту исте године, успио је да у њемачком парламенту прогура један свој закон. Тај за Хитлера и човјечанство важан и трагичан догађај тицао се законодавног процеса у нацистичкој Њемачкој. Ријеч је о закону који је имао пресудну важност, а звао се *Закон о хитном*

поправљању тијескобе народа и Рајха (*Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich*) од 24. марта 1933. године, који је колоквијално називан *Законом о овлашћењу*. Тим законом Хитлеров Кабинет је добио овлашћење да у наредне четири године доноси законе без парламента, да би 1937. била продужена његова важност, па је тај закон у стварности остао на снази све до капитулације нацистичке Њемачке 1945. године. Чланом 2. Закона о овлашћењу било је прописано да закони које доноси Кабинет могу одступати од тада важећег Вајмарског устава Њемачке, све док се не односе на институционализацију домова њемачког парламента, што је значило да се једино не може мијењати структура тог парламента, коју су чинили Рајхстаг као доњи и Рајхсрат као горњи дом. Међутим, таква промјена Хитлеру није ни била потребна, јер иако је Закон о овлашћењу повјерио законодавне надлежности Кабинету као колективној институцији, у пракси је Хитлер самостално вршио те надлежности.

Овај облик владања у основној (уџбеничкој) литератури из уставног права назива се тзв. „ауторитарном уставношћу”, којој је својствено негирање једне од основних нормативних функција устава, а то је функција конституционализације државне власти. Та функција се огледа у искључивању самовоље носилаца државне власти, који се уставом потчињавају владавини објективног права, због чега своје послове могу вршити само у границама устава. Уколико пређу те границе, устав својом конституционализујућом функцијом прописује механизме за дјелотворно остваривање не само политичке, већ прије свега правне одговорности таквих носилаца државне власти, и та њихова одговорност се не огледа само у њиховој уставноправној одговорности која се у крајњем испољава у смјени са функције, већ и у одговорности за евентуално учињено кривично дјело уколико су испуњене претпоставке за ту одговорност, прописане

уставом и одговарајућим кривичним законом. Та функција устава је напосто збрисана у ауторитарној уставности, којој припада нацистички режим у Њемачкој од 1933. до 1945. године.

Све претходно речено о хитлеризму као Хитлеровој технологији владања неодољиво сличи на оно што се у дејтонској БиХ назива „Бонским овлашћењима високог представника” и из њих произашлом охаеризму, као ауторитарној и тоталитарној технологији владања високог представника у БиХ у протеклих четврт вијека. Казах ово зато што протеклих 25 година овдје кроз охаеризам сви ми свједочимо, а да тога нисмо ни свјесни, повампирењу ауторитарности и тоталитарности, наметањем самовоље високог представника која је и устав и закон у БиХ.

У чему је неодољивост сличности између хитлеризма и охаеризма? Једноставно казано, у начину на који је охаеризам прибавио нешто што правно неосновано назива својим наводним овлашћењима, баш као што је и Хитлер својевремено за себе правно неутемељено приграбио власт у Њемачкој. Наиме, Хитлер је, како је претходно показано, успио да у њемачком парламенту прогура Закон о овлашћењу и да онда, иако тако нешто није било прописано у том закону, елиминише чак и свој Кабинет те да сам себе као јединку претвори у њемачког законодавца, супротно тада важећем Вајмарском уставу Њемачке. Можемо само замислити какве су игре игране у њемачком парламенту да се такав закон уопште изгласа, иако није било упоришта нити потребе за његово доношење.

Е баш тако, попут хитлеризма, и охаеризам је најприје успио да од тзв. Савјета за примјену мира у БиХ 1997. године прибави тзв. Бонска овлашћења. У том дијелу једина разлика између хитлеризма и охаеризма је у томе што је хитлеризму крила дао њемачки парламент, као уставна институција, док је охаеризам окрилатио уз помоћ тзв. Савјета за примјену мира, као противправне институције

чије постојање није дозвољено ниједним извором права, усљед чега тај савјет нема право да високом представнику даје икакво овлашћење. Та истина је прави синопсис за снимање филма или позоришне представе о криминалним и трагичним играма које су у децембру 1997. године играле између ОХР-а и савјета. Наиме, знали су и једни и други да савјет не може дати овлашћење ОХР-у да у БиХ, као сувереној земљи и чланици Уједињених нација, врши било какву власт, а камоли да намеће законе, јер је вршење власти искључиво право државе, а не појединца. Због тога се у синопсису за филм или позоришну представу може замислити дијалог између актера из савјета и ОХР-а, у којем ови из савјета кажу онима из ОХР-а: „Па добро, ви знате да ми као савјет нисмо прописани ниједним извором права и немамо никаква овлашћења, а БиХ је чланица УН па због свега тога немамо право да вас из ОХР-а овлашћујемо да вршите било какву власт у БиХ, а камоли да напишемо да можете доносити устав и закон у БиХ. Шта предлагете као рјешење?“. А ови из ОХР-а им одговарају: „Биће довољно да ви поздравите нашу намјеру да интерпретирамо Анекс 10 Дејтонског споразума и да напишете да то интерпретирање значи да ОХР може доносити обавезујуће одлуке и мјере, а нама препустите да ваше ријечи – одлуке и мјере ми тумачимо да значе устав и закон”.

Тако је, дакле, дошло до тога да тзв. Савјет за примјену мира у БиХ није написао у својим Бонским закључцима да високи представник у БиХ може наметати уставне и законске норме, баш као што онамад ни њемачки парламент у Закону о овлашћењу из 1933. године није прописао право Хитлеру да он сам, као појединац, може доносити законе. Али, као што је Хитлер својевремено прибјегао злоупотреби, тиме што је „протумачио” да Закон о овлашћењу наводно значи да он сам, а не његов канцеларски Кабинет, може да доноси законе, тако су

и високи представници (Вестендорп, Петрич, Ешдаун, Шварц-Шилинг, Лајчак, Инцко) злоупотребили свој положај тиме што су нам наметали уставне амандмане и законе, као и бројне друге противправне акте, супротно Повељи Уједињених нација и свим осталим изворима међународног права, те супротно свим анексима Дејтонског споразума, укључујући и Устав БиХ.

V. Својства охаеризма

Суштинска својства овог у досадашњој историји јединственог диктаторског режима су: ауторитарност, тоталност, тоталитаризам и криминалност.

Његова ауторитарност је у томе што он ствара привид демократије, кроз постојање домаћих институција парламента, владе, судова и повремених избора на којима се појављују бројне политичке странке. Али овдашњој политичкој арени је својствено да су, као и у сваком другом ауторитарном режиму, народ и остали политички субјекти лишени стварне могућности истинског и слободног политичког расправљања и одлучивања, у чему их онемогућава ауторитарни охаеризам, али и одсуство карактера у критичној маси становништва.

Охаеризам је и ѿошалан сисѿем, а њејова ѿошаланосѿи је у томе што је под своју контролу ставио све важне аспекте друштвеног живота и преумио ум критичне масе становништва на начин да, слободно се може рећи, сво становништво прихвата његову идеологију и одлуке, спроводећи их беспоговорно. Ту тоталност охаеризам је остварио бројним својим тзв. законима, одлукама и налозима, којима је на противправан начин не само стварао институције на нивоу БиХ (Тужилаштво БиХ, Суд БиХ, Државну граничну службу БиХ, Регулаторну агенцију за комуникације БиХ и друге), већ је уређивао и најважније области друштвеног живота. Такви су, примјера

ради, тзв. закони о повраћају приватне имовине; закон о држављанству БиХ (из 1997. године); затим већ споменути закон о забрани располагања тзв. државном имовином; закон о телекомуникацијама БиХ (1998. године); потом одлука (од 28. 9. 1998. године) о дизајну и ковању кованица од 10, 20 и 50 фенинга конвертибилне марке; тзв. оквирни закон о приватизацији предузећа и банака у БиХ (од 22. јула 1998. године), као и бројни други противправни акти високих представника. Сви они имају исту суштину, а то је да је њима, када се доведу у међусобну везу, охаеризам наређивао како ће се одвијати овдашњи друштвени живот у његовом тоталитету.

Штавише, охаеризму је пошло за руком и да контролише ум масе становништва, *иа је збој тоја он и тоја-лишаран систем*. О томе свједоче они дијелови овог рада у којима смо навели примјер министра правде Републике Српске, или примјере судија Уставног суда БиХ који су се, када је пред њих постављено суштинско питање имали високи представник право да овдје намеће законе и друге правне акте, бавили питањима формалног и материјалног појма закона, то јест стварима које нису суштинске. Тиме су се, под наведеним или другим изговорима, извлачили од одлучивања о овом за владавину права и Републику Српску кардиналном питању, али су истовремено тим својим примјерима, у страху од високог представника те да би сачували функције које имају, своје умове прилагодили ономе што је од њих очекивао охаеризам. Поред тих примјера, као примјер тоталитарности охаеризма може се навести и једна посебна патологија која свој коријен има у претходно објашњеним примјерима судија из Републике Српске у Уставном суду БиХ, са којих се затим проширила на комплетно правосуђе у Републици Српској. Та посебна патологија, која је зла коб правосуђа у Републици Српској али и доказ стављања сопствених умова у службу охаеризма,

представља сервилно понашање носилаца правосудних функција у Српској према насиљу високих представника у БиХ. Без те сервилности високи представник у БиХ не би могао ништа учинити. Другим ријечима, високом представнику је пошло за руком да уради све оно што је урадио, управо зато што су прије свега српски кадрови у правосуђу Републике Српске све ове године послушно прихватили његов криминал, у облику самовољног наметања бројних тзв. закона, које су ти кадрови, што као судије, што као јавни тужиоци затим беспоговорно примјењивали у пракси. И за све то су узимали (и узимају) високе плате мјерене хиљадама конвертибилних марака.

Чинили су то иако им је било јасно да високи представник ни према једном извору права на свијету нема овлашћење да овдје намеће законе и да он као појединац прописује начин живота милиона људи на овом простору. Све су то српски правосудни кадрови чинили како би сачували своје правосудне функције и високе плате.

Када се ради о тим платама, занимљиво је да је охаеризам са увођењем високих плата почео прије двадесет година управо најприје у овдашњем правосуђу. Тек потом су своје плате онда почели себи повећавати парламентарци и остали носиоци јавне власти.

Не треба много ни времена ни интелектуалне снаге да би се закључило зашто је тако учињено. Схватили су високи представници, и они којима су окружени, да је то најбољи начин како би носиоце правосудних функција у Републици Српској претворили у послушнике свог криминала, то јест у особе које ће беспоговорно у пракси примјењивати наметнуте охаеризоване законе. А кад њих претвори у своје послушнике и особе чије умове може да контролише, неће бити тешко да контролише и ум критичне масе становништва.

Дакле, на тај начин су тзв. законима и другим криминалним актима високих представника разарани не само животи ко зна којег броја појединаца, већ је тиме, мало по мало, разарана Република Српска, којој су високи представници дословно отимали њене уставне надлежности, чиме су је обесмишљавали. Свему томе они су давали привид правности, називајући то реформама, управо захваљујући сервилности српског правосудног кадра у Републици Српској.

Тако се понашају и данас, за шта нема јачег доказа од чињенице да, осим мене као тадашњег судије Окружног суда у Бањалуци, нико од носилаца правосудних функција у Републици Српској, нити било ко од српских правосудних кадрова у Тужилаштву БиХ, Суду БиХ, српског омбудсмана БиХ и судија из Републике Српске у Уставном суду БиХ, не диже свој глас против огољеног насиља Валентина Инцка из јула 2021. године, када је наметнуо свој приватни тзв. „закон о забрани негирања геноцида”. Све то у коначном доказује моћ охаеризма да буде не само тоталан него и тоталитаран систем.

Међутим, осим што је тоталитаран и ауторитаран, охаеризам је и систем утемељен на *сојсџивеном криминалу*, у виду тешких злоупотреба овлашћења високих представника, насилним прекорачивањем онога што им је дато међународним правом, све у смислу који је објашњен у овом раду.

VI. Како правним путем окончати охаеризам

У вези са питањем из горњег наслова треба поновити да Бонски закључци нису закључци, како њихов назив вара већину читалаца, већ се у правном погледу ради о међународном уговору који су те 1997. године између себе у писаном облику закључили САД, Канада, Велика Британија, СР Њемачка, Француска, Турска, Јапан и

друге државе, правно неосновано се назвавши тзв. Савјетом за примјену мира у БиХ, упркос томе што постојање таквог тијела није дозвољено ниједним извором међународног права.

Досљедно тој чињеници, која је правно необорива пред сваким судом, те државе нису имале право да ишта наређују Босни и Херцеговини као сувереној држави, чланици Уједињених нација, нити да било кога трећег, па ни појединца званог високи представник у БиХ, овлашћују да може било шта наметати као правни акт у БиХ, а камоли као устав или закон. Ово треба стално понављати, па и овај пут, зато што је Повељом Уједињених нација као највишим општим правним актом те свјетске организације прописано, *снаіом иміератїивне норме ойшїїеї међународної їрава*, да се Организација Уједињених нација (чији члан је БиХ) темељи на „начелу суверене једнакости свих својих чланова и да, досљедно томе, ништа у Повељи УН-а не овлашћује Уједињене нације да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе” (члан 2. став 1. тачка 7. Повеље УН-а).

Када се то пропише на такав начин, онда то обавезује и све оне државе које се 1997. године састаше на неформалном скупу у Бону. Другим ријечима, оне су тада, као и прије и послїје тога, све до данас, имале правну обавезу да, када закључују међусобни уговор, без обзира на то што га правно неосновано зову Бонским закључцима, поштују суверенитет БиХ као државе и да се уздрже од било каквог мијешања у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност БиХ као државе. Међутим, САД, Велика Британија и остале наведене државе су тада закључиле међусобни уговор и у њему уговориле, супротно наведеној императивној норми општег међународног права, да ОХР једној сувереној држави може да намеће своје одлуке и мјере, што је ОХР након тога и

чинио. Истина, тим уговором из Бона 1997. године за ОХР нису биле уговорене ријечи закон, односно уставни амандман, да и то ОХР може наметати, нити је уговорено да одлуке и мјере ОХР-а имају законску и уставну снагу. Али, чињеница је да је ОХР овдје и то наметао, за шта сноси одговорност не само високи представници у БиХ, већ и свака од оних држава које су потписале Бонски уговор 1997. године, пошто се никада нису оградиле од таквог противправног понашања ОХР-а.

Узимајући све то у обзир, сваки од српских чланова Предсједништва БиХ који су ту функцију обављали од 1996. до данас имао је правни основ и дужност да постави питање тужбе коју БиХ треба да поднесе Међународном суду правде против оних држава које су у Бону 1997. године закључиле наведени уговор. Јер, тај уговор је правно ништаван, сагласно важећој Бечкој конвенцији о праву међународних уговора. Том конвенцијом, чије чланице су и БиХ и све оне државе које споменух, прописано је у члану 53. да је „Ништав сваки уговор који је у тренутку склапања супротан императивној норми општег међународног права. У сврху ове конвенције, императивна норма општег међународног права је норма коју је прихватила и признала читава међународна заједница држава као норму од које није допуштено никакво одступање”.

И тако, корак по корак, распетљава се, на правно ваљани начин, Гордијев чвор зван тзв. закључци (у ствари међудржавни уговор) из Бона од 1997. године. Тај чвор распетљава цитирана норма члана 53. Бечке конвенције, јер она, силом међународног права, чини ништавим сваки уговор – споразум који је супротан императивној норми општег међународног права.

А једна од таквих императивних норми је она садржана у члану 2. став 1. тачка 7. Повеље УН-а, која тако јасно забрањује свакоме, па и оним државама које се састаше у

Бону јер су све оне чланице УН-а, да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе. Услед тога су ти тзв. Бонски закључци ништави јер се њима, укључујући и њихов дио који се односи на ОХР, флагрантно крши императивна норма општег међународног права из Повеље УН-а на коју је малочас укључено. Због тога су ништави и сви акти ОХР-а (његови тзв. уставни амандмани, закони и други акти) које је ОХР противправно наметао у БиХ од 1997. године до данас.

Свему реченом треба додати члан 103. Повеље Уједињених нација. Њиме је прописано да „У случају сукоба између обавеза чланова Уједињених нација на основу ове Повеље и њихових обавеза на основу било којег другог међународног споразума, превагу ће имати њихове обавезе из Повеље”. Када се цитирана одредба Повеље УН примијени на тзв. Бонске закључке и још такозванија „Бонска овлашћења ОХР-а”, то значи да ти закључци (у ствари споразум који су између себе закључиле САД, Велика Британија и остале наведене државе, којим су међусобно уговориле да крше сувереност и политичку независност БиХ, и да за то кршење овлашћују високог представника) не може имати превагу као међународни споразум над Повељом УН. Јер, та повеља је врховни правни акт међународног права и јасна је када прописује да је свака држава чланица УН једнако суверена и политички независна у односу на УН и на било коју другу државу, услед чега је Повељом УН прописано (снагом императивне правне норме) да „ништа не овлашћује Уједињене нације нити било коју државу да се мијешају у послове који по својој суштини спадају у унутрашњу надлежност државе. Ово стога што је свака држава, па и БиХ, једино надлежна да само она, њене надлежне државне институције, суверено правно уређују свако унутрашње питање, и да у том правцу доносе свој устав, законе и друге правне акте”.

Ето, тако стоје ствари на терену међународног права. На основу свега наведеног БиХ (њено Предсједништво) може у сваком тренутку, па и сада, донијети одлуку о подизању тужбе пред Међународним судом правде, јер кад Повеља УН забрањује свакоме да се мијеша у послове који су по својој суштини унутрашња надлежност државе, и када Бечка конвенција о праву међународних уговора прописује ништавост као правну посљедицу, у том случају никада не може застарјети право на подношење тужбе.

Зато Народна скупштина Републике Српске у што скорије вријеме треба да својим одговарајућим актом задужи српског члана Предсједништва БиХ да у Предсједништву БиХ предложи као тачку дневног реда доношење одлуке Предсједништва БиХ о подизању тужбе пред Међународним судом правде против наведених држава, због њиховог флагрантног и бруталног кршења Повеље УН на штету суверености и политичке независности БиХ.

За очекивати је да остали чланови из садашњег Предсједништва БиХ неће гласати за подношење тужбе, али ће тиме пасти све маске и биће и формално јасно да је све што су до сада овдје противправно учинили високи представник и оне државе из фантомског Савјета за примјену мира у БиХ било урађено у дослуху са прије свега бошњачким политичким Сарајевом и зарад његових интереса, а на штету владавине права и Републике Српске.

Од тога овај њихов колузиони пројекат не може спасити ни позивање на то да су акти високог представника били прихваћани у овдашњим парламентима. Такав приговор је правно (а и морално) неодржив, јер када је високи представник у својим актима писао „да они ступају и остају на снази све док их у том садржају и без било каквих промјена и условљавања не усвоје овдашњи парламенти”, онда то није право, већ криминал који је једнак криминалу у којем разбојник упери пиштољ у леђа жртви и каже јој: „Паре или живот”. Када жртва под

принудом да паре разбојнику, онда то није посљедица њеног добровољног пристанка, па зато жртвино давање пара не може никада конвалидирати криминал разбојника. Једнако тако стоје ствари и са насиљем високог представника и држава чланица тзв. Савјета за примјену мира према парламентарцима у БиХ, који су под принудом ОХР-а у овдашњим парламентима прихватили тзв. уставне амандмане и тзв. законе високог представника, што је било противправно и на штету суверености и политичке независности која искључиво припада БиХ као држави чланици УН.

Међутим, и кад се остали чланови (бошњачки и хрватски) Предсједништва БиХ не сложе са подизањем тужбе, и у том случају постоји лијек, а он се зове Република Србија. Она као чланица УН-а и један од гараната Дејтонског споразума такође може у свако доба да тужи све оне државе које су закључиле ништавни уговор из Бона 1997. године. Зато у том случају, који је извјестан, Народна скупштина Републике Српске својим актом треба да затражи од званичне Србије да покрене тужбу пред Међународним судом правде против наведених држава, и тако учини крај диктаторском и тиранском политичком режиму који су те државе и високи представник наметнули дејтонској БиХ. А Међународни суд правде не би имао правног основа да одбаци или одбије тужбу, пошто би тиме и сам повриједио Повељу УН, као највиши извор права по којем је он, сагласно члану 38. Статута тог суда, дужан да одлучује, тј. повриједио би правну норму из Повеље УН о обавези поштивања суверенитета и политичке независности сваке државе чланице УН.

С тим у вези треба имати у виду садржај Дејтонског мировног споразума. Њега не чине само анекси (од 1 до 11), какво схватање се неосновано одомаћило код нас, већ и нешто што као *Ойшїи оквирни сїоразум за мир у БиХ їрейходи їим анексима*. Тај Општи оквирни

споразум као стране уговорнице су потписале тадашња Република БиХ, СР Југославија и Република Хрватска. Општи оквирни споразум садржи 11 чланова, које су уговориле тадашња Република БиХ, СР Југославија и Република Хрватска, а тај њихов споразум су само посвједочили ЕУ, Француска, СР Њемачка, Русија, Велика Британија и САД. Између осталог, чланом 5. тог уговора је уговорено (и преузето као обавеза) да уговорне стране „поздрављају и *подупиру Устав БиХ*” те да ће, како стоји у верзији на хрватском језику, „поштовати и *промицајти испуњење обавеза у складу с њим*” – тј. у складу с Уставом БиХ – моја опаска. Исто ствари стоје и са Анексом 10 Дејтонског споразума, и високим представником. Наиме, у члану 8. Општег оквирног споразума тадашња Република БиХ, СР Југославија и Република Хрватска су уговориле да поздрављају и подупиру Анекс 10, дакле не подупиру и не поздрављају и оно што је касније самовољно створено као фантомски савјет за имплементацију мира у БиХ и такозвана бонска овлашћења високог представника. Јер, ништа од тога није уговорено ниједном ријечју у Дејтонском мировном споразуму, а то значи ни у Анексу 10 тог споразума.

Дакле, када имамо у виду ко су уговорне стране Општег оквирног споразума за мир у БиХ, а то је између осталог и СР Југославија, те узимајући у обзир да је Србија као држава правна насљедница СР Југославије, онда то у правном погледу значи следеће. Већ смо видјели да је чланом 5. Општег оквирног споразума за мир у БиХ уговорено да ће и СРЈ, а сада је то Србија, поштовати и, кроатизовано речено, *промицајти* Анекс 4, тј. Устав БиХ, што значи и сувереност БиХ, прописану Уставом БиХ, у којем нема мјеста за ОХР и његова противправна „бонска овлашћења” нити за тзв. Савјет за примјену мира у БиХ. Ријеч *промицајти*, тачније речено уговорна обавеза Србије да промиче Устав БиХ и неповредивост сувере-

нитета БиХ како произлази из тог устава (и Повеље УН) даје право Србији као наследници СРЈ да, у испуњавању те своје уговорне обавезе, поднесе тужбу Међународном суду правде против САД, Велике Британије, Њемачке и осталих наведених држава. Јер, поновићу и тиме завршити овај текст, Србија то чини као уговорница у испуњавању своје уговорне обавезе промицања Анекса 4 (Устава БиХ) и суверенитета БиХ који су повриједиле наведене државе, удружене са ОХР-ом.

То право Србија има не само на основу међународног уговора чија је страна уговорница (Општи оквирни споразум за мир у БиХ), већ и на основу Статута Међународног суда правде. Чланом 34. став 1. Статута је прописано да само државе могу бити парничне странке пред Међународним судом правде, док је чланом 36. став 1. Статута прописано да се „Надлежност Суда простире на све *својероде* које странке изнесу пред њега, као и на све случајеве нарочито предвиђене у Повељи Уједињених нација или у уговорима и конвенцијама на снази”. А Општи оквирни споразум за мир у БиХ је и те како на снази.

Литература

- Др Милан Благојевић: *Технолојија охаеризма*, Добој, 2004.
- Проф. др Милан Благојевић: *Хрестоматија технолојије охаеризма, Хроника једне националне и уставне историје*, Бања Лука, 2018.
- Проф. др Милан Благојевић: *Криминал охаеризма*, Бања Лука, 2021.
- Gerald Knaus, Felix Martin: *Lessons from Bosnia and Herzegovina, Travails of the European Raj*, Journal of Democracy, volume 14, Number 3, July 2003.
- Др Маркус Пападопулос: Србија је де факто признала „Републику Косово”; Вашингтонски споразум користи америчким и израелским спољнополитичким циљевима, пројекту

- Велике Албаније и банковним рачунима издајничке српске елите, НСПМ, 13. септембар 2020, <http://skr.rs/zklb>.
- Радомир Нешковић: *Недовршена држава, Политички систем Босне и Херцеговине*, Сарајево, 2017.
- Елијас Канети: *Маса и моћ*, превод с њемачког Јасенка Планинц, Загреб, 1984.
- Коста Чавошки: *Право као умеће слободе – Оглед о владавини њрава*, Београд, 2005.

Milan Blagojević

THE AUTHORITARIAN TECHNOLOGY OF THE
RULE OF HIGH REPRESENTATIVES IN BOSNIA AND
HERZEGOVINA AND ITS CONSEQUENCES FOR THE
REPUBLIC OF SRPSKA

Summary: The subject of this paper is a form of government developed in Dayton Bosnia and Herzegovina from 1996 to the present day, which the author calls Ochaerism. The author derived that term as his neologism from the English abbreviation OHR (Office of the High Representative), established for the Office of the High Representative in Bosnia and Herzegovina. The paper describes and explains not only the authoritarianism and totalitarianism of Ochaerism, as its essential characteristics, but also the crimes of Ochaerism, which have not been recorded in history so far, caused by the flagrant and serious abuse of the powers of high representatives and criminal structures within his office.

Key words: Ochaerism, crime of Ochaerism, abuse of powers of the High Representative, authoritarianism of Ochaerism, totalitarianism of Ochaerism.

Владимир Димитријевић¹
Гимназија у Чачку

UDK 322:271.222

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ДОБА ПОСТЧОВЕШТВА: СВЕТИ СТАРЦИ И ДУХОВНИЦИ О ПОСЛЕДЊИМ ВРЕМЕНИМА (ОД 1989. ДО ДАНАС)

Сажетак: Рад се бави летимичним прегледом есхатолошких схватања православних духовника (стараца) 19. и 20. века, која, на овај или онај начин, осветљавају православни поглед на данашњу ситуацију у свету.

Кључне речи: крај света, антихрист, православна монархија, Други Христов долазак, Руси, Срби

Крај света у православним пророчанствима

Православно хришћанство крај света види овако: човечанство ће све више отпадати од Бога у грехе, безакоња и неморал. У њему ће тријумфовати култ материјалног богатства и разврата, лажне вере и злочинаштва. Када се рокови наврше, отвориће се пут ка огромном рату, у коме ће, како пише у Откровењу Јовановом, страдати и природа и људи. Тада ће се појавити антихрист, последњи лажни месија у злу уједињених нација, и владаће светом три и по године, сав предат сатани; тражиће од људи да му се клањају као богу, а сваки његов следбеник биће жигосан жигом без кога се неће моћи ни

1 Научни сарадник, vladimirdimitrijevic.com@gmail.com

купити, ни продати, и чије ће знамење бити број 666. Њега ће убити Господ Својим Другим доласком, после чега наступа Последњи суд и вечност, нови еон. Појава антихриста зависи од људске слободне воље.

О томе је писао руски филозоф Лав Тихомиров: „Антихрист је свагда готов да се јави, само ако га пусте људи. Садашње време, на пример, има пуно предзнака краја света, и у моралном смислу имају право они који нас упозоравају: 'Дечице, последња су времена'. Та су времена доиста последња ако се узме у обзир карактер њихов, усиљеност снага зла и ослабљено стремљење људи Богу. А да ли су 'последња' по часу, хронолошки? То се, чини ми се, знати не може. Мислимо, да ако би се слободна воља људи наново пробудила, макар и згрожена гнусним изгледом мрзости опустошења, и ако би се опет устремила Богу, антихрист, већ сасвим спреман да нам уђе на врата, био би поново одбачен у свој бездан/.../ до погоднијих услова. И тако, мислим, да рок није одређен. Он зависи од нас, људи, од слободне наклоности према добру или злу, Богу или сатани.”²

Што се више људи спасава у Господу, то историја дуже траје. Поред светодуховског елемента задржавања појаве антихриста, крај света спречава и постојање православних монархија, пре свега руске.

О значају православне монархије

Док год је постојао православни цар у Русији, веран начелима Еванђеља, силе зла нису могле да се размахују по својој жељи. По учењу Светог Златоуста, који тумачи речи Св. Павла о ономе који задржава појаву антихриста (2. Сол. 2,1–4, 6–8): „Једни претпостављају што под

2 Россия перед вторым пришествием [Сергей Фомин], <https://coollib.com/b/374304/read>

тим треба подразумевати благодат Светог Духа, а други – Римску државу. С овим последњима се више слажем.” Руски народ је у својој историји цареву власт тако и доживљавао: као ону која задржава појаву антихриста. Одатле идеја о *translatio imperii* – преношењу царске власти: од Првог Рима (који је пао у јерес папизма) Другом Риму (Цариграду), који је пао у унију с папом, па под власт ислама, а затим Трећем Риму, Москви.³

Цела царска историја Русије била је борба за правоверје – од Св. Александра Невског, који туче папине крижаре до Александра Првог Романова, који туче Наполеона, западноевропског претечу антихриста. Повод за Кримски рат био је сукоб православних и паписта око храма у Витлејему. Париски надбискуп Сибур га је назвао ратом против „Фотијеве јереси”, а цар Николај I је водио рат за православно хришћанство. Први светски рат побожни Руси су схватили као рат за ослобођење православних од папистичко-лутеранских германских јеретика, као и за ослобођење Јерусалима и Цариграда, за стављање крста на Свету Софију. Од када је цара у Русији нестало, свет је огромном брзином почео да тоне. И тај процес траје до данас.

Сила која задржава

Какав је, дакле, смисао постојања Русије? Својевремено, још средином деведесетих година прошлог века, владика будимски Данило, који се често бавио темом апокалипсе, превео је текст Михаила Назарова, руског историософа, о томе због чега Русија постоји у свету у коме отпадија од Бога напредује корацима од седам миља.

3 М. В. Ильин, *Translatio imperii: воспроизводство институциональною наследия Рима*, http://inion.ru/site/assets/files/6736/04_il_in.pdf

Назаров је писао: „Чиме се руски дух успротивио Западу? Тиме што он не прихвата господство 'новчане аристократије' /.../ Новац је могао да постане главни циљ и једина власт само у свету где су ослабиле духовне вредности – што је управо и наметала 'светска закулиса' у целом свету. /.../ На тај начин, Божијим промислом Русији је предназначен 'задржавајући' пут, о којем је Свети апостол Павле (имајући у виду антихриста) говорио: 'Тајна безакоња већ дејствује, само док се уклони онај који сад задржава. И тада ће се јавити безаконик, којег ће Господ Исус убити духом уста Својих и уништити појавом свога присуства.' (Сол. 2, 7–8). Тај 'задржавајући' (консервативни) аспект руске васеленскости (значајности за цео свет) изазивао је мржњу према Русима од стране антихришћанске 'светске закулисе'. Она је учинила све што је могла да дође до наше катастрофе. У овоме се и састоји историјска улога руске емиграције. Она је проверила разне друштвене системе у свету, и боље је схватила да Русија има улогу задржавајућег бедема пред навалом предапокалиптичких буна...”⁴

Иако су бољшевици победили, Бог је њихову појаву искористио да би спречио увлачење Русије у западни, антихришћански систем вредности, о чему Назаров вели: „У историософском смислу резултати те револуције испали су сасвим другачије него што су се надали њени покретачи и вође. Интернационалистички марксизам доживео је на руском тлу непредвиђену мутацију, јер није издржао конкуренцију са тисућлетном руском историјом. У овој генералној проби за изведбу апокалипсе, упркос првобитном сатанском замислу, појавио се сасвим други провиденцијални смисао: отевши власт

4 Владимир Димитријевић, *Дневник апокалипсе*, Романов, Бањалука, <https://www.vladimirdimitrijevic.com/images/e-knjiga/dnevnik-apokalipse-vladimir-dimitrijevic.pdf>

од Керенскијевих послушника, бољшевици су по цену огромних жртава нехотице спасли Русију да се не утопи у западни отпадијски процес. Тиме су они нама оставили шансу да нађемо свој пут после ослобођења. Природно, ово није била свесна заслуга бољшевика. Само Божји Промисао је у стању да победу злих сила обрне у тријумф Добра. То се управо десило у Русији зато што се наш народ противио том злу, пошто се од комунистичких зверстава умножио број светих Новомученика који су одмах својим молитвама спасавали Русију.”⁵

Тако је писао Назаров, још деведесетих година прошлог века.

Јељцин је, дакле, покушао да позападњачи Русију, и уклони је са пута на коме је – а то је пут силе која спречава појаву антихриста. Ипак, није успео: појавио се Путин, и његова Русија је почела да се враћа хришћанским вредностима у државној политици, што је изазвало огроман бес светске закулисе, и њен садашњи поход против Русије. Док Русија не буде побеђена, антихрист не може бити устоличен.

Да ли је могућа обнова монархија?

Епископ будимски Данило нас подсећа у свом тексту о Православљу и Новом светском поретку, писаном крајем 20. и почетком 21. века: „Земљосна идеологија Новог светског поретка још може да буде демитологисана и долазак Антихриста одложен ако успемо да обновимо наше традиционалне православне Монархије. Двоглави орао из Византије био је символ поделе и сарадње двеју власти од Бога датих: царства и свештенства. Тај символ у животу су остварили Немањићи: прво два брата – свети Сава као Поглавар Цркве, и свети Стефан Првовенчани,

као краљ на челу Државе (обојица су, на свој начин, служили Богу и народу свом). Свети Серафим Саровски је прорекао пад и обнову Руског Царства. Једно је поуздано, без обзира на развој политике, а то је да ће строги православни верници остати непоколебиви у својој верности Богу и да се никад неће одрећи својих светих догмата зарад краткотрајног мира овоземаљског.”⁶

Руски филозоф Владимир Соловјов је говорио да држава не постоји да би на земљи био створен рај, него да на земљи не наступи пакао. Ипак, Црква је важнија од државе – ако не буде државе, спасење је увек доступно онима који желе да се спасу у Господу. Зато треба остати веран Христу и Његовој Цркви, чак и кад дођу последња времена.

Пророчанства светих православних стараца нас на то подсећају.

Пророштва руских стараца

Велики руски баћушка, Свети Серафим Саровски, говорио је: „До рођења антихриста проицаћи ће велики и дуготрајни рат и страшна револуција у Русији, која превазлази сваку уобразиљу људску, јер ће крвопролиће бити најужасније: буне какве су Рјазинова, Пугачевљева и Француска револуција – ништа нису у поређењу с оним што ће бити у Русији. Многи отачеству верни људи ће бити убијени и наступиће грабљење црквених имања и манастира; скрнављење цркава Господњих; уништење и пљачка имовине добрих људи; реке руске крви ће потећи. Али Господ ће помиловати Русију и путем страдања привешће је у велику славу...”⁷

6 Епископ будимски Данило: *Православље и Нови светски поредак*, <https://www.ceopom-istina.rs/globalizam/zavera/pravoslavle-i-novi-svetski-poredak/#>

7 Россия перед вторым пришествием [Сергей Фомин], <https://coollib.com/b/374304/read>

Свети Серафим је, по благослову Мајке Божје, око свог манастира Дивјејева, ископао Свети Канал, рекавши да га антихрист, кад се зацари, никад неће прећи. Тај канал је, за време комуниста био затрпан, али је обновљен, и њиме веома често иду молитвене литије. Руски свеци су знали, чак и кад су бољшевици били на власти, да ће се Русија подићи. Старац Алексеј из Зосимовог скита, који је био монах, који је извукао жреб приликом избора Патријарха Тихона, чуо је људе како плачу да је Русија пропала. На ово, он је одговорио: „Ко је тај који говори да је Русија изгубљена, да је пропала? Не, не, она није изгубљена, она није пропала и неће пропасти, али руски народ мора бити очишћен од грехова кроз велика искушења. Морамо се молити и често кајати. Али Русија није изгубљена и није погинула.”⁸

Старац Анатолије Млађи Оптински, на самом почетку, у првим данима Револуције, у фебруару 1917, најавио је: „Биће олује. И руски брод ће бити разбијен на комаде. Али људи могу бити спасени, чак и на дашчицама и одломцима. И неће сви погинути. Морамо се молити, свако се мора молити и кајати често. И шта се дешава после олује?... Биће затишје.” На ово су сви одговорили: „Али нема више брода, разбијен је на комаде; пропао је, све је пропало.” „Није тачно”, рекао је Баћушка, „Велико чудо Божије ће се показати. Све те дашчице и делићи, вољом Божијом и Његовом моћи, скупље се заједно и сјединити, и брод ће бити поново саграђен у својој лепоти и ићи ће својим путем, предодређеним од Господа. И то ће бити чудо очигледно свакоме.”⁹

Старац Варнава из Гетсиманског Скита, говорио је пре револуције о катастрофи која долази на Русију и суровим прогонима вере православне. Рекао је: „Про-

8 Исто.

9 Исто.

гони вере ће се стално увећавати. Биће нечувене несреће и мрака, скоро све ће цркве бити затворене. Али када људима буде изгледало да неће моћи да издрже више, онда ће избављење доћи. Биће процвата. Цркве ће чак почети да се граде. Али ово ће бити процват пред крај.”¹⁰

Схимонах Аристокле, не много пре своје смрти у августу 1918, рекао је да „сада ми искушавамо предантихристовска времена, али Русија ће још бити избављена. Биће много патње, много мучења. Цела Русија ће постати затвор и морамо много да преклињемо Бога за опроштај. Морамо се кајати због својих грехова и бојати се да учинимо и најмањи грех, већ тежити да чинимо добро, чак и најмање. Јер чак и крило муве има своју тежину, али Божија мерила су прецизнија. И када чак и најмање добро, претегне на тасу, онда ће Господ излити Своју милост на Русију.”¹¹

Старац Нектарије Оптински је у 20-им годинама 20. века пророковао: „Русија ће устати и материјално неће бити богата. Али у духу ће бити богата, а у Оптини ће још бити седам светилника, седам стубова.”¹²

Свети архиепископ Теофан Полтавски је пре Другог светског рата писао: „Питате ме о блиској будућности и о последњим временима, Ја не говорим своје, већ дајем откровење од Стараца. Долазак антихриста се скоро примиче и врло је близу. Време које нас од њега дели, требало би да се рачуна годинама, а највише деценијама. Али пре антихристовог доласка, Русија мора још бити обновљена – свакако, на кратко време. И у Русији, цар мора бити изабран од Самог Бога. Биће човек огњене вере, великог ума и челичне воље. Оволико је било откривено о њему. Ми ћемо чекати испуњење онога, што је предсказано.

10 Исто.

11 Исто.

12 Исто.

Судећи по многим знацима, брзо се примиче, осим ако због наших грехова Господ Бог порекне и промени оно што је обећао. Према сведоцима речи Божије, ово се такође дешава.”¹³

Укратко: пре краја света, Русија ће се обновити, и то као православно царство, да сведочи Еванђеље свима. Ово ће се десити ако се руски народ покаје, и врати Христу. Али, то не значи да ће се десити по аутоматизму: ако истинског покајања не буде, неће бити ни обнове хришћанског престола. Опасно је веровати у долазак руског цара без свенародног покајања Руса и других православних, јер је то утопизам који је увек антихристовска саблазан.¹⁴

13 Исто.

14 Учење о монархији је део Светог Предања наше Цркве. Монархија има за циљ да помогне спасењу људских душа. Владимир Мос, православни Енглез, о значају монархије у православном хришћанству каже: „Јединство државе представљало је одраз најдубљег јединства Цркве којим се надахњивало; баш онако како Бог управља Својим Царством на небесима, тако су цар и епископи управљали Његовим царством на земљи – по узору на Његово небеско Владичанство.” Цар Јустинијан је то виђење изразио у својој VI новели (из 535. г.) на следећи начин: „Постоје два највећа дара која је Бог по Својој љубави даровао свише човеку: свештенство и царско достојанство. Прво служи божанском, док друго усмерава и управља људска дела; оба међутим потичу из истог извора и украшавају живот човека. Одатле ништа не треба да буде такав извор брига за царе, као достојност свештенства, будући да је то за њихово добро, да ови непрестано моле Бога. Јер ако је свештенство у свему беспрекорно, ако поседује смелост пред Богом, и ако цареви праведно и благоразумно управљају државом која је поверена њиховом старању, онда ће уследити свеопшта хармонија (у грчком оригиналу: симфонија) и свакојаки ће благослови бити даровани људском роду.” Ово виђење засновано је на веровању да монархијом, ништа мање него Црквом, управља Промисао Божији. Као што је цару Јустинијану писао папа Јован II: „Срце је царско у руци Божијој и куда год хоће Он га савија (Прич.

О Трећем светском рату

Велики руски светац са Украјине (упокојио се 1950), старац Лаврентије Черниговски, пророковао је, у доба кад је на власти у Совјетији био Стаљин, и кад је све то изгледало немогуће, да ће се вера и Црква у Русији обно-

21,1). Ту лежи темељ твога царства и снага твоје власти. Јер мир Цркве и јединство вере узносе свога виновника на висину и задржавају га тамо у миру и срећи. Сила Божија никада не понестаје онемо ко штити Цркву од зла и мрља раздора, јер је писано: 'Када праведан цар седи на престолу, ниједно зло неће га задесити' (Прич. 20,8)". Симфонија власти може да функционише све док већину популације чине истински хришћани који желе да она функционише. Она почиње да се руши онда када: (а) значајан део становништва верује другачије и спреман је да предузме револуционарну акцију како би ту симфонију уништио (нпр. сиријски, коптски и јерменски монофизити у Византији VI–VII века, или Јевреји и Пољаци у Русији XIX века); (б) када је сам владајући слој заражен јеретичким учењем (нпр. цареви-иконоборци у Византији у VIII–IX веку, или образовани слојеви у Русији у XIX веку); или (в) када је царство нападнуто споља, услед издајства од стране једног или другог од тих стубова друштва (нпр. Фераро-Фирентински лажни сабор 1439. године, или принудна царева абдикација 1917). Оваква симфонија представља образац хришћанског друштва, који је очигледно био угодан Божанском Промислу ради спасења рода хришћанског; јер је до 1917. године већина православних хришћана живела или у Византијском или у Руском царству, или у некој од мањих краљевина – као што су православна Енглеска или Француска (пре раскола), односно Србија или Грузија – које су биле уређене према византијском моделу. Као што секуларна демократија и нацистички фашизам представљају обрасце друштва устројеног на одређеној философији живота, тако је и са хришћанском симфонијом власти. Њена философија полази од претпоставке да је стварни владар света и свега у њему – Бог. Онај део света који признаје ту власт представља Цркву Христову, док су остали, свесно или несвесно, бунтовници против Бога (упореди: Мт. 22,1–14). (Владимир Мос: Крст и круна, <http://skr.rs/zk81>).

вити: „Нешто пре него што се антихрист зацари и затворене храмове ће поправљати и уређивати, не само споља, него и изнутра. Позлаћиваће не само куполе храма, него и звонике; а кад заврше главни, настаће време зацарења антихриста. Молите се да нам Господ продужи то време ради укрепљења, јер нас очекује страшно време. Обнављање храма ће трајати све до крунисања антихриста, и код нас ће бити невиђена раскош”.¹⁵

Одмах после те обнове, почеће светски рат: „Доћи ће време када ће се кошкати, кошкати, и почеће светски рат. А у жеку рата рећи ће: дај да изаберемо једног цара за цео свет. И изабраће! Антихриста ће изабрати за цара целог света и главног 'миротворца' на земљи. Треба пажљиво слушати и бити опрезан! Када буду гласали за једног у целом свету, знајте да је то баш он, и да не треба гласати.”¹⁶

Схиархимандрит Антоније, келејник владике Теофана Новог Затворника Полтавског, говорио је: „У последња времена, причао је владика, Русија ће бити монархија. То ће у целом свету изазвати непријатељску реакцију. Непријатељи ће на Русију насрнути као скаквци. 'Зар је то рат?' – питао је владика Теофан – 'Рат ће бити кад на Русију сав свет устане'. И, доиста, антихрист ће Русију представити као непријатеља света, јер ће она објавити да је православна, кад Православље ишчезне (у другим земљама).”¹⁷

Ако се узме у обзир да је данашња Русија, са свим својим слабостима, кренула путем обнове хришћанских закона, и да то изазива гнев луциферијанског језгра Новог поретка, чини се да се ово пророчанство испуњава.

15 Россия перед вторым пришествием [Сергей Фомин], <https://coollib.com/b/374304/read>

16 Исто.

17 Исто.

Старац Пајсије о последњим временима

И старци – духовници православне Грчке су говорили о последњим временима.

Старац Пајсије Светогорац (упокојио се 1994. године) говорио је: „Године у којима живимо су веома тешке и веома опасне, али ће на крају крајева, Христос победити.” Старац Пајсије садашњу епоху карактерише као критичну: „У свим државама се види бура, велики метеж! Несрећни свет – нека Бог простре Своју руку – кипи као експрес-лонац. А гледајте шта раде људи на власти! Кувају-кувају, све бацају у експрес-лонац, а он већ пишти! Ускоро ће вентил излетети!” Старац Пајсије нас и наше савременике позива да се замислимо: „Још нисмо спознали то да се ђаво упиње да упропасти творевину Божију. Направио је ’панкинију’ (панкинија значи ’сви заједно’, ’заједнички’ – посао у којем учествују сви становници манастира или скита) да би упропастио свет, разбеснео се зато што је у свету почело да се појављује благо старање (о души, нап. В. Д.). Разјарен је, зато што зна да му не преостаје још дуго да делује (в. Отк. 12, 12). Сад се понаша као злочинац, који кад га људи опколе каже: ’Нема ми спаса, ухватиће ме!’ – и ломи све унаоколо... Свет гори! Да ли то схватате? Обрушило се велико искушење. Ђаво је распалио такав пожар да чак и ако се сви ватрогасци окупе, неће моћи да га угасе. Духовни пожар – ништа није остало цело. Преостаје нам само да се молимо да нам се Бог смилује... Цео свет иде у истом правцу. Светоопшти хаос. Не може се рећи: ’У кући је мало напукао прозор или нешто друго, дај да поправим.’ Читава кућа се срушила. Свет је постао разорено село. Ситуација је одавно измакла контроли. Једино ако Бог одозго нешто учини... Свет има чир, који је пожуteo и само што није пукао, али још није сазрео. Зло зри, исто као онда у

Јерихону (в. Ис. Нав. 6, 23), који је требало раскужити, подвргнути 'дезинфекцији'¹⁸.

Људи су увек грешили и чинили зло, али данас је грех озакоњен, постао је норма, о чему старац Пајсије и говори: „Али је најгоре што данашњи људи, масовно се одушевљавајући грехом и видећи да неко не прати дух времена, не грешу, да има кап побожности – овог човека називају заосталим, назадним. Овакве људе погађа то што неко не грешу. Они грех сматрају прогресом. А то је најгоре. Кад би савремени људи који живе у греху то барем признавали, Бог би им се смиловао. Али они оправдавају оно за шта нема оправдања, и певају химне греху. А сматрати грех прогресом и говорити да је морал одживео свој век јесте, осим свега осталог, најстрашнија хула на Светог Духа.”¹⁹

Старац Пајсије је говорио да је комфор превршио све границе. Умножавање машина умножава бриге: гвожђурија претвара човека у машину. Некада су, говорио је он, људи радили уз помоћ животиња и одликовали су се самилошћу. Ако би човек на животињу натоварио већи терет него што је могла да понесе, она би пала на колена и њему би је било жао. Ако је била гладна и жалосно га гледала, стегло би му се срце. Данас су људска срца гвоздена: „Савремена техничка средства се стално развијају и развијају – без краја. Она се развијају брже од људског разума, зато што у њиховом развоју помаже ђаво. У старо време, људи су немајући сва ова средства, све ове телефоне, факсове,

18 Цит. према Протојереј Максим Козлов: Есхатолошке представе атонских подвижника побожности друге половине XX века, *Пазије на време : њоуке Оѣаца и виђења бугућних времена*, прир. Јован Србуљ, треће измењено и допуњено издање, Православна мисионарска школа при храму Светог Александра Невског, Београд 2016, 321.

19 Исто, 322.

сву ову гомилу помагала, имали тишину и једноставност.”²⁰

На реч да је савремена техника веома корисна, старац Пајсије опомиње: „Један човек ми је рекао: ’Телевизор је, оче, добра ствар.’ – ’Јаја су’, одговорио сам му, ’такође добра ствар, али ако се помешају с кокошјим изметом, нису више ни за шта.’ С телевизијом и радијом се дешава управо то. Данас човек укључујући радио пријемник да би чуо вести мора да се помири с тим да ће осим вести морати да чује и неку ’песмицу’... Телевизија је људима нанела огромну штету. Она посебно погубно делује на малу децу.”²¹

Старац Пајсије је у глобализацији гледао трагове апокалипсе. С његове тачке гледишта то су и екуменизам, и заједничко тржиште, и једна велика држава, и једна религија, скројена по заједничкој мери. Бавио се и електронским личним картама као уводом у долазак антихриста: „А касније онај ко не буде жигосан бројем 666 неће моћи ни да продаје, ни да купује, ни да узима у зајам, ни да се запосли. Мислим да овим системом антихрист хоће да потчини себи цео свет. Људи – без обзира да ли су црвени, црни или бели – који се буду налазили ван овог система, неће моћи да раде, постаће социјални изопштеници. Тако ће (антихрист) бити наметнут уз помоћ система, који контролише свеопшту економију, и само ће они који буду примили печат – жиг с бројем 666 моћи да ступају у трговинске односе.”²²

Старац Пајсије је сматрао да Црква мора да издејствује од државе то да нова лична карта барем не буде обавезна. Малобројни људи чврстих убеђења неће примити жиг звери, три шестице. Њих очекују искушења зато што

20 Исто, 324–325.

21 Исто, 325–326.

22 Исто, 327.

ће остали устати против њих. Већина људи ће примити личне карте с бројем звери. Они који буду желели мир и комфор примиће нове личне карте, а побожни људи ће остати са старим документима, и зато ће њихов живот бити крајње тежак. Биће тешко онима који не пристану на нови систем. Трудиће се да човека отерају у затвор стално налазећи за то неки нови повод. Проћи ће година и одвешће га на испитивање у други град да би предмет био разматран у другом суду, из тог града ће га повести у трећи. А онда ће рећи: 'Извини, ниси крив. Да си био жигосан, проверили бисмо те за минут. А овако нисмо били у стању да извршимо контролу.'²³

На питање: да ли ће жиг бити стављан на силу? Старац Пајсије је одговарао: „До тога неће доћи због 'учтивости'. Јер, они ће бити коректни, као што и доликује Европљанима. Испољиће највећу племенитост! Неће мучити људе, али ако не буде имао печат, човек неће моћи да живи... Чак и ако буде имао златне дукате или доларе, неће моћи да их користи. Зато ће, навикавши се већ сад на једноставан и умерен живот, моћи да преживи ове године. Треба имати мало земљице, одгајити мало пшенице и кромпира, посадити неколико маслина, и тада ће држећи неку животињицу, козицу, неколико кокошака, хришћанин моћи да прехрани своју породицу... Али, наравно, ова ограничења неће дуго трајати: око три године, три и по. Због избраних ће се дани скратити (В., Мт. 24, 22), они чак неће ни приметити како ће ове године проћи. Бог човека неће оставити без помоћи... Сад ће се разбеснети олуја, наступиће краткотрајна диктатура антихриста – сатане. А онда ће се Христос умешати, растуриће сав тај антихристов систем, згазиће зло, и Он ће га на крају крајева преокренути у добро.'²⁴

23 Исто.

24 Исто.

Старац Пајсије каже: „Данас, кад се човек налази у окружењу толиких опасности, Бог га чува као мајка дете које проходава. Данас нам Христос, Пресвета Богородица и Свечи помажу више него у ранија времена, али ми то не схватамо... Данас Бог допушта снажне потресе. Долазе тешка времена. Чекају нас велика искушења. Хајде да то озбиљно схватимо и да почнемо да живимо духовно. Међутим, овај духовни рад ће вредети ако га будемо обављали с радошћу, по својој жељи... Многи Свечи би молили да живе у наше време како би се подвизавали.”²⁵

Он је говорио и следеће: „Добри Бог ће узети у обзир специфичности нашег времена, и услове у којима морамо да живимо, и тражиће од нас одговор у складу с тим. И ако предузмемо макар мали подвиг, добићемо већи венац него хришћани древне епохе.”²⁶

То је хришћански оптимизам – пролазак кроз крст до васкрсења!

Знамења времена

Господ увек преко разних знака обавештава Свој народ шта ће бити. Једно од тих знамења је сузоточење и крварење икона, какво се у Русији збивало деведесетих година прошлог века, али и у новије време, пред почетак рата на Украјини. Познато је да су таква масовна мироточења забележена уочи великих катастрофа. На пример, пред револуцију 1917. године. Сличне појаве су, почетком друге деценије овог столећа, истовремено забележене у Сиктивкару, Печори, Ростову на Дону, Новокузњецку, Одеси, Ровну и другим градовима. А десило се да су и реке биле кржаве: река Соленаја на Украјини, баш у области Донбаса, где се сад највише гине, 2012. је потпуно поцрвенела, баш као што

25 Исто, 328.

26 Исто, 329.

је описано у Откровењу Јовановом (8,8); 2010. то се десило са реком Миусиск у Луганској области. Збило се то и са украјинском реком Сарата.

Године 2011, у реци Дњепар, тамо где је Запорожје (територија данашње Украјине), десило се велико знамење: један пецарош је из воде извадио ни мање ни више него мач великог кнеза Свјатослава, сина Свете Олге Равноапостолне и оца Светог кнеза Владимира, крститеља Русије. Древно предање, које је читав миленијум преношено с колена на колена, тврдило је да је управо ту, на месту где је мач нађен, кнез Свјатослав погинуо у борби против Печенег, и да је мач бацио у воду, да не падне у руке непријатељу. Мач, направљен од најбољег гвожђа и нарочито украшен, скривао се у муљу, и изузетно је добро очуван.

Највећа победа кнеза Свјатослава (који је, иначе, остао незнабожац) остварена је над Хазарским канатом, који је обухватао Северно Прицрноморје, велики део Крима, Приазовље, Северни Кавказ, Доње Поволжје, Прикаспијско Заволжје, као и шумско – степске области будуће Кијевске Русије. Управљачки слој Хазара примио је у осмом веку јудаизам, и водио борбу против хришћанства, контролишући, у међувремену Свилени пут, и бавећи се трговином руским робљем. У јулу 964. Хазарски канат је разбијен, после чега је настала Прва, Кијевска Русија, коју је крстио Владимир Сунце Јарко.

У јесен 2011. на Украјини није било никаквих већих проблема, али су многи, када се овај догађај збио, имали утисак да се спрема нешто велико и судбинско, што ће се тицати читавог руског света. Ово што се сада дешава у Русији и на Украјини је доказ да је проналазак мача Свјатослављевог био судбинско знамење. Од рата који се сад води у Новорузији и у близини Крима зависи будућност читавог православног света коме хоће да наметну власт антихриста.²⁷

27 О овоме види: Воде црвене као крв – јасно знамење времена, *Пазитије на време*, 548–553.

Пророчанства Србима

Највећи српски пророк, Свети владика Николај, тачно је знао шта ће бити, и пророковао је Србима. Његову „пророчку рапсодију” скупио је Марко С. Марковић. Да чујемо Светог Николаја: „Сви ратови у свету, у којима су и уколико засијали зраци милости, поштења и витештва, сви ратови који су могли дати надахнућа бар једној доброј песми – идила су према рату који свету предстоји. Јер будућим ратом неће се циљати само победа над противником него истребљење противника. Потпуно уништење не само бораца него и целе њихове породице, њихових родитеља, деце, болесника, рањеника и заробљеника, њихових села и градова, стоке и кошева, железница и друмова! Пламен који не мисли и не прави разлику!.../Цифра будућег рата превазићи ће у сваком погледу, осим у погледу поштеђених, цифре свих осталих ратова у историји рода људског. У току самога рата биће мобилисани и дечаци од дванаест година па на више, и многе жене и девојке./.../Но тешко је описати људским језиком ону бурну и тамну ноћ, испуњену злочином, ужасом и хаосом, у коју Европа с Америком гредећи вуку собом сав остали свет./.../Немојте се преварити да станете уз оне који изгледају као да су победници а који су стварно унапред побеђени. Станите одлучно уз онога који је давно рекао: 'Ја победих свет'; који је дакле био непогрешни пророк својих сукцесивних победа, који је унапред прогласио Себе победиоцем у свима борбама и биткама до краја времена./.../Српски народ мора чврсто стати на свој историјски пут служења Богу и, уколико је скренуо, мора се повратити на тај пут... Начело прво: одбацавање свих и еманциповање од свих неправославних идеологија и туђинских уплива на ма коју грану народног живота. Начело друго: прихватање служења Христу Богу, попут свих прошлих поколења и

свих славних предака наших./.../Да се Срби уједине и не цепају више духом партизанства. Нису ли нас непријатељи вековима цепали и раздирали? Зар ћемо подражавати непријатеље своје а не ону браћу која се жртвоваше за јединство – чујте: за јединство а не за поцепаност – свих Срба, и не само Срба?/.../Судбодавац Бог одредио је Балкану место изнад Истока и Запада. Да ли ће Балкан разумети и прихватити ту промисаону судбу или ће бити смрскан као орах између чекића и наковња?/.../Срби се морају вратити на идеју свога великог Вожда: Савез свих православних народа на Балкану с наслоном на православу Русију. И то све не ради царства Земаљског, него небеског, не ради славе и величине државне него ради служења Христу Богу./.../Царство православних народа са царством свете Русије може донети целом човечанству срећу и остварити оно мистично хиљадугодишње царство мира на земљи, које се показало на Патмосу у визији онемо славном апостолу визионару, светом Јовану Евангелисту... Речено је србском пословицом, да на мрзану кућа остаје. А у руским народним причама увек је презрени и 'глупи' Иванушка на крају морао спасавати своју браћу, која су се правила паметнијом од њега."²⁸

Тако је говорио Свети владика Николај.

Уместо закључка

Свети Нектарије Оптински је тешио верне да се не боје рата и невоља. Године 1910. он је имао виђење у сну: „Видим огромно поље, и на том пољу збива се страشان бој између безбројних војника богоодступника с невеликом групом Хришћана. Сви богоодступници су јако

28 Владимир Димитријевић, *Апокалипса и Трећи светски рат*, <https://vladimirdimitrijevic.com/images/e-knjiga/apokalipsa-i-treci-svetski-rat-vladimirdimitrijevic.pdf>

наоружани и воде борбу по свим правилима војне науке, а Хришћани су без оружја. Ја, барем, код њих не видим никакво оружје. И већ се, на мој ужас, може предвидети исход битке: наступа моменат коначне победе богоодступничких војски, пошто од Хришћана скоро да нико није ни остао. Празнично голишаве гомиле богоодступника са женама и децом ликују и већ празнују своју победу... Одједном, по броју ништавна група Хришћана, међу којима видим и жене, и децу изненада напада своје и Божје противнике, и за један трен читаво огромно поље битке покрива се труповима антихришћанске јединице, и све неизбројно мноштво њено показује се као побијено и притом, на крајње удивљење моје, без помоћи било каквог оружја. И упитих хришћанског војника који је стајао близу мене: 'Како сте могли да одолите таквој безбројној војсци?' – 'Бог је помогао!' – одговорио је он. – 'А са чим?' – упитих – 'Гле, у вас оружја није било.' – 'Са чим смо стигли!' одговори војник. Тако се завршило моје сновиђење."²⁹

Од Св. Нектарија Оптинског остала је и молитва за последња времена: „Господе Исусе Христе, Сине Божји, Који долазиш да судиш живима и мртвима, помилуј нас грешне, опрости падања у грех свега живота нашег, и начином који сам знаш сакриј нас од лица антихристовог у скривеној пустињи спасења Твога."³⁰

Нека та молитва буде завршетак овог текста.

29 Россия перед вторым пришествием [Сергей Фомин], <https://coollib.com/b/374304/read>

30 Исто.

Vladimir Dimitrijević

ORTHODOX CHURCH
IN THE TIME OF POSTHUMANISM:
SAINT ELDERS AND SPIRITUAL LEADERS ABOUT
LAST TIMES (FROM 1989. UNTIL TODAY)

Summary: This paper deals with last times and orthodox teaching about Antichrist. Great elders from 19. and 20. century tells us about spiritual tendencies of our age.

Key words: The end of the world, Antichrist, orthodox monarchy, Second Coming of Christ, Russians, Serbs.

Јован Мирић¹
Универзитет у Београду, Филозофски факултет,
Одељење за психологију

UDK 341.322.5:341.485(=163.41)

ТАКТИКА, НЕВЕРОВАЊЕ, НЕРАЗУМЕВАЊЕ

Сажетак. Рад се састоји из три дела. У првом делу износе се детаљи о разним елементима тактичког поступка усташа, нарочито на локалном нивоу, где су у прикупљању и усмрћивању Срба учествовали и цивили сељаци, комшије. Тај део рада окренут је ка Хрватима њихове тадашње државе. Друга два дела окренута су на страну Срба. У првом од њих разматра се питање пасивности и мирноће са којима су Срби одвођени у смрт. Показује се да иза те пасивности стоје бројни чиниоци, у првом реду убеђеност да ни држава ни комшије неће убијати невин народ. Уместо уопштених тврдњи о пасивности неопходно је детаљно сагледавање појединачних случајева. Последњи део разматра то што Срби често исказују неразумевање зла које их је снашло, при чему се раздваја експресивни од интенционалног аспекта злочинења од стране органа тадашње хрватске државе. Указано је и на тешкоће које стоје пред психолошком науком у сусрету са колективним злом. На крају се даје упоредна табела исказа тадашњих Хрвата и Срба.

Кључне речи. НДХ, усташе, зло, Јасеновац, цивили, психологија.

1 Професор у пензији, jovmiric@gmail.com

У историографским и другим разматрањима усташких злочина према Србима од 1941. до 1945. године, осим огромног броја невиних жртава, доминира експресивно-бихејвиорални аспект злочина. Узмимо као пример Гидеона Грајфа (Greif 2018) који је само у Јасеновцу евидентирао 57 начина мучења Срба логораша. Неки други аспекти тих злочињења остали су прилично запостављени, као што је, рецимо, примена врло добро разрађене тактике чак и на локалном нивоу, од стране неуниформисаних комшија, сељака.

Тактика

Мићо Момчиловић, дечак од 11 година, нађе се почетком августа 1941. године у збегу. Протеклих неколико дана усташе су имале масовну акцију сакупљања Срба из села и заселака косињских, да би једне побијене бацили у крашке јаме, друге запалили у кући Јове Глумичића, треће побили и закопали. Неки од Срба утекоше из колоне, други из запаљене куће, Мићо се затече код оваца. Од малих групаца по шумама и вртачама скупи се њих тридесетак, са 13 одраслих мушкараца. Неколико дана расправљаше се куда ће и шта ће¹, али их усташе затекоше у селу Поцрнићи на Јањачкој Коси и све похваташе. После мањег задржавања у селу поведоше их најпре у Старо Јање, а затим, после краћег боравка, одлучише да их воде у Горњи Косињ на „преслушање”.

1 У томе збегу, слично као и у другима, недостајало је конкретних практичних решења, па су расправе биле доста уопштене – да ли се уопште силом супротстављати новим властима или не. Није било ни помена о томе да ће поново бити похватани и наћи се у колони ка губилишту. Други такав збег тих дана отишао је у Перушић Италијанима, нудећи им се или у ропство или за стрељање (Ластавица 2002:184).

У пратњи се нађе свега шест усташа са пушкама: напред су ишла двојица, са стране двојица и позади још двојица. На сваког усташу било је, дакле, по пет заробљених Срба, који су могли да се распрше у низу погодних прилика, или да по двојица одраслих скоче и савладају усташке спроводнике; у сваком од та два случаја један део је могао да се спасе. Иако нико није био везан, иако су знали за мноштво недавно убијених рођака и комшија, ништа од тога није учињено. Један од разлога био је тај што су усташе биле врло пријазне (на крају крајева, то су били познаници, или чак комшије), разговарали су са заробљенима. Говорили су да ће сви бити пуштени кућама одмах после „преслушања”. Говорили су да поглавник није знао шта се догађа, да је наредио да се покољ одмах обустави, да ће починиоци бити строго кажњени.

Све је то било део тактике да одврати заробљене од покушаја бежања у ситуацији тако малобројне пратње. И Мићо Момчиловић је знатно касније, кад је одрастао, постао свестан те тактике. Да је реч о тактици видело се и по усташком поступању у два случаја бежања из колоне. Најпре на Кршу, кад застадоше да се напију воде, и кад настаде гужва око једине посуде с водом, одвоји се Софија Лемић, зађе за једну кућу и нестане у шљивику. Да ли су се спроводници правили да нису приметили, или стварно нису, не можемо знати. Међутим, кад кренуше даље, јави се Јово Лемић речима да мора „на страну”. И одмах код једне ограде скрену с пута и кроз жбуње поче да бежи. Један је усташа полети за њим вичући „Јово, стани!”, али се убрзо врати без Јове. Није ни пуцао за њим, а и превише је брзо одустао. И он је знао шта треба да ради у тој прилици.

Али кад колона дође надомак одредишта у Горњем Косињу, усташе одједном променише начин опхођења: уместо пријазности настаде строгост и псовање, понеког

и ударише. И то је показало да се до тада радило само о тактици (Ластавица 2002:347–352).

Елементе тактике у овом спровођењу лако је открити. На првом месту то је лажни циљ који им је предочен, да иду само на „преслушање”. Љубазност према сужњима целим путем до наблизу одредишта очигледно је део тактике (док је грубост у каснијој фази искрена). Такође и брзо одустајање од потере за одбеглим Јовом Лемићем, као и непотезање оружја у том случају. Јасни су разлози таквом понашању спроводника: требало је да што лакше доведу што већи број до циља.

Бројни су примери локалне тактике широм НДХ, чак и онда када су цео поступак спроводиле комшије сељаци, са минорном улогом једног-двојице наоружаних усташа (који су често били исто такви сељаци, раније заређени у усташе). Тактички поступци примењивани су у различитим фазама операције ликвидације Срба.

Горњи пример открива тактику спровођења групе Срба када је број спроводника мали и када је претходних дана већ извршено масовно убијање. Када се спроводе везани људи, тактичке елементе налазимо највише на два места: приликом сакупљања Срба до локације за везивање и приликом спровођења до јаме.

Обмана циљем

У херцеговачким селима десила су се у 1941. години два таласа масовног покоља Срба, видовдански и илиндански (Антонић 2001:79; Скоко 1991; Јахура 2014). У првом случају бројни мушкарци Срби сакупљани су по селима и спровођени до оближњег затвора или логора уочи Видовдана са образложењем да ће их задржати само пар дана (а затим пустити) јер се, наводно, очекује видовданска побуна. Пре одвођења из затвора на место погубљења (обала Неретве, нека од крашких јама) сле-

дило је везивање руку, најчешће уз отпор ухапшених и уз примену бруталне силе. На другој страни, 250 Срба из Високог такође хапсе пред Видовдан, али их пуштају после десет дана (Јасеновачки логор 2020:178). У Коритима позивају Србе у соколски дом „на конференцију”, држе их затворене дан и по, па их везују по тројицу, одводе до корићке јама и бацају у њу (Носовић 2014; доста добар и детаљан опис).

На неким другим местима образложење за сакупљање било је друкчије. У ливањским селима најпре су мушкарци, а после два-три дана жене и деца, сакупљани са образложењем да иду за Србију (Симоновић, 1991), да би тако сакупљени били бачени у неку од околних крашких јама. Са преваром да ће се преселити у Србију позивани су по абецеди и Срби из Мостара (Антонић, 2001:59); отпремљени су у логор све док није интервенисала италијанска војска и обуставила оне од К до Њ, вративши их кућама. Одлазак на рад у Немачку било је обмањујуће образложење за Србе из книнских села (Михајловић, 2020:49); Срби сељаци из Добоја такође су позвани на рад, па су одведени у Јасеновац (Јасеновачки логор 2020:101), као и Срби из села Јасеновца (Јасеновачки логор 2020:171) и Габеле (Антонић 2001:76). Превара циљем забележена је, наравно, и у логору Јасеновац 3 (Циглана); ту су, рецимо, сакупљани заробљеници-добровољци да, наводно, иду на брање шљива у Међеђу и прављење пекмеза (Рифер, стр. 51 и даље), а одведени су преко Саве и побијени у Градини; други пут су бирани слаби и болесни заробљеници, одведени са образложењем да иду у бољи логор у којем неће морати радити, да би после били побијени у шуми (Сећање Јевреја 1985, сведочење Адолфа Фридриха и Јакова Кабиља); и Јаков и Адо Кабиљо, који су преживели јасеновачке логоре, наводе да су лажна обећања за одвођење заробљених у смрт била честа, што је стварало велику нервозу и страх

сваки пут када би се бирали или издвајали логораши.

Обмањивање тобожњим циљем коришћено је и у привођењу људи до јаме. Обично се радило тако да се већа доведена група задржи подаље од јаме, а да се мање групе, сигурније за ликвидацију, одатле воде до самог гротла. Тако су једној мањој групи везаних људи, пре одвођења до отвора јаме код Јадовна, усташе говорили да иду на прозивку и разврставање, те да ће тамо добити и ручак (Бабац 2003).

Занимљив је један случај у Старој Градишци из августа 1942. године (Сећање Јевреја 1985, сведочење Јакова Кабиља) када је изабрана група Срба и Јевреја, њих 700, са образложењем да се пресељавају у Јасеновац. Чести примери лажних одредишта и одвођења на погубљење створили су велики страх код постројених, који је минуо тек кад су предвече допешачили до железничке станице у Окучанима и смештени у вагоне. За њих је, парадоксално, путовање у Јасеновац био спас.

Није мање занимљив и други случај, са обрнутом предзнаком.

Крајем новембра месеца 1941. године у логору Брочице јавило се 37 Срба да иду у логор Јасеновац 3 (Циглана). Други се нису јавили, верујући да ће тих 37 добровољаца тамо бити побијено, а да они који остану – неће. Ипак, десило се супротно, побијени су они који су остали (Јасеновачки логор 2020:199-200).

Обмањивање циљем, односно сврхом, коришћено је и у друкчијим случајевима. Тако, рецимо, Јаков Кабиљо говори о опкољеним Козарчанима којима је обећан живот ако се предају, али су по предаји одведени у Стару Градишку. Козарачким мајкама у Старој Градишки одузимали су децу, рекавши да их само воде на лекарски преглед (Сећање Јевреја 1985, сведочење Адолфа Фридриха); ту су децу држали 4 дана затворену без хране и воде, затим су старију побили маљевима и гвозденим

шипкама а млађу од 6 година отровали плином. На другој страни је око 5.000 Срба, жена, мушкараца и деце из босанске Крајине, преваром – да се морају преселити у друга места да не би страдали од партизана – одведено у Стару Градишку, где су после неког времена побијени (Сећање Јевреја 1985, сведочење Ј. Кабиља).

У бројним случајевима овај тактички потез коришћен је за примамљивање мушкараца из шуме да се врате у села, да би ту били похватани и побијени. Тако су, рецимо, пребиловачки мушкарци, који нису ноћивали код својих кућа, позивани, пошто су жене и деца већ побијени и побациани у јаму код села Шурманци, да се врате, уз обећање да ће моћи мирно да наставе живот: вратило се њих 60 (Антонић 2001:88) и побијено.

У засеоку Царевац код Велике Кладуше усташе су 22. августа 1941. године позвали преко 200 жена и деце да би им, наводно, поделили картице за следовање. Сакупљене жене и децу затворили су у кућу Пере Дропца и живе спалили (Антонић 2001:95).

Колико су се трудили да им лажни циљ (тј. обећање) звучи уверљиво показује случај о којем сведочи Садо Коен Давко (Сећање Јевреја 1985). У Старој Градишки су издвојили око 1.500 жена и деце, обећававши им да иду у село Јабланац на рад. Притом су свакоме поделили по пола хлеба, да би били уверљивији, а чак је Миле Орешковић још и ошамарио једног усташу, пред свима, зато што једном детету није дао хлеб. После неколико дана из Јабланца су довезене крваве ствари тих жена и деце.

У селу Фурјану, Кордун, домаћи оружници (жандарми) говорили су Србима и 1942. године да ће најбоље проћи они који не беже пред усташама. Исти оружници упадају у куће увече 23. марта 1942. године, истерују народ из кућа са образложењем да долазе усташе од Бихаћа и да их они, оружници, воде „на спас” (Зинаић 1996:98). Одвели су их до јаме и побили. Слично се поновило и у Садиловцу, где су

ушаше позвале народ да 31. јула 1942. године дође у цркву ради пописа, после чега ће бити пуштени кућама (Зинаић 1996:142, 145). „Ми смо у то повјеровали, али кад смо дошли у цркву, видјели смо да смо преварени”, сведочио је преживели Милош Шаша. Тога дана 422 особе су побијене и запаљене у православној цркви у Садиловцу.

Тактика обмане циљем коришћена је и према онима који су већ били бачени у јаму. Ушаше су долазиле над јаму после дан-два или више, представљали се као спасиоци и позивали да се јави ко је жив, а после би, чувши гласове, бацали бомбе и камење, уз кикот (Симоновић 1991:102, 152; Носовић 2014:383). Из јаме Лопача, код Саборског, допирали су јауци и молбе за спасавање у њу бачених живих и недотучених људи, па су хрватска деца, пастири, у јаму бацали камење и дрвље све док гласови нису утихнули (Зинаић 1996:511–512).

На крају навешћемо још два посебна примера обмане циљем.

Непосредно пред устанак ушаше су позвале становнике из села Улог да дођу у Невесиње. Обмана се састојала у томе што су позвали и Србе и Муслимане, њих 936 (Буха 2014). По приспећу су их раздвојили, Муслимане одмах пустили да се врате кућама а Србе неке такође пустили а неке одвели у војни логор и касније побили.

Нове хрватске власти позвале су групу бугојанских Срба да иду на пресељење у Србију, поручивши им да понесу сав новац и накит, као и 50 килограма робе по особи. Међутим, по доласку у логор одузет им је сав новац и накит, оставивши им сазнање да је порука да све понесу имала за циљ – да им све и одузму (Мићић Кондић 2010:25).

Тактика према хрватском сјановништву

Један посебан тактички елемент састојао се у коришћењу заробљених Срба у сврху придобијања Хрвата

на страну усташа. Наиме, усташе су неки пут терале Србе да певају четничке песме при спровођењу кроз хрватска насељена места, чиме су се надали да ће подјарити Хрвате. Један такав случај забележен је у Петрињи 27. јула 1941. године (Јасеновачки логор 2020:69), при чему су окупљени Хрвати урлали „Удрите...”. Сличан поступак примењен је у Косињу (Ластавица 2002). Неки пут су уз то забрањивали од кућа одведеним Србима да се брију (Јасеновачки логор 2020:161), па су их у сарајевском затвору чак и фотографисали и фотографије објавили у локалном „Новом листу (Јасеновачки логор 2020:175), додајући да су их похватили у шуми.

Један посебан облик искоришћавања информације о наводним четницима десио се у кордунашком Благају. У томе насељу нове хрватске власти су 5. маја 1941. године побиле свих пет чланова католичке породице Мравунац, да би проширили глас, а објавили и путем штампе, како су то починили српски четници (Зинаић, 1996:19; Затезало 2005:15).

Тактичко спровођење колона до сиротиштва

Разрађени су били и поступци довођења људи до непосредног места ликвидације. У почетку су људи са сабиралишта до губилишта одвођени ноћу, камионима, дакле скривено. Осим тога, обично је већа група доведених и везаних задржавана на удаљености од јаме, а мале групе су издвајане и довођене до јаме где би уследио неки од начина усмрћења (ножевима, камама, маљевима, секирама, брадвама) или гурања људи живих у јаму: Шурманци, Равни Долац код Ливна (Симоновић, 1991), Тучић у Велебиту (Михајловић 2020:48). У случају херцеговачких Шурманаца треба поменути да су усташе користиле штапове за низање дувана и да су тим штаповима гурали несрећне у јаму (Скоко 1991). Разлог је био у томе

да се злочинац не приближи жртви превише, да не би био зграбљен и са жртвом повучен у гротло (што се понекад дешавало раније). Овај поступак просторног раздвајања целе групе од појединаца забележен је и у новембру 1942. године у селима између Приједора и Дубице.

У неким случајевима људи су везани доведени у кућу у којој су убијани па спаљени заједно са кућом (Ластавица 2002:164, 223).

Ликвидације у таласима

Хрватске власти нису уништавале српски народ стихијски и непромишљено, већ плански и стратешки. У сведочењима преживелих, али и у другим изворима, лако се може видети како се ликвидирање Срба одвија у таласима, према њиховим занимањима и друштвеном угледу. Пре масовних покоља и пре појединачних ликвидација држава је доносила разне мере: расне законе, законске забране кретања, позиве на предају оружја под претњом смртне казне, одлуке о имовини Срба и Јевреја...

Непун месец дана по проглашењу државе, ноћу са 5. на 6. мај 1941. године, ухапшен је бањалучки епископ Платон и одведен у стожер, где се већ налазио прота Душан Суботић (Давидов 2013:153). Касније су оба тела нађена у водама Врбаса и Врбање. После пет дана, 10. маја, ухапшен је митрополит загребачки Доситеј, који је провео неко време у затвору загребачке полиције, касније лечен и, најзад, доспео у Србију (Давидов, исто, стр. 154). Петар Зимоњић, митрополит дабробосански, ухапшен је у Сарајеву 13. маја да би, преко логора Керестинец, доспео у логор у Госпићу, окончавши живот вероватно у јами Јадовно. Епископ горњокарловачки Сава Трлајић ухапшен је 10–11. јула и са још 13 Срба затворен у шталу логорника Јосипа Томљеновића Браце. После мучења сви су пребачени у Госпић, а потом у Јадовно (Давидов, исто, стр. 168).

Упоредо са високим свештеничким лицима, или мало после њих, одводе се и ликвидирају највиђенији и најшколованији Срби, судије, нижи свештеници, адвокати, привредници, лекари... Има и показатеља да се у прво време хапсе и одводе наводни² припадници четничке организације (Грба 1976). Неко ће рећи: „друга сеча кнезова”³.

Тако су, рецимо, у Ливну почетком јуна 1941. године кришом одведени и на непознатом месту ликвидирани срески судија др Крсто Зубић, лекар и управник ливањске болнице др Душан Митровић, адвокат Ранко Маргетић, свештеник Ристо Ђатић са још неколико виђенијих Срба (Симоновић 1991:33–36). Исто се догађа и у Новој Градишки (Шкиљан 2009). Двадесетак дана касније, у другом таласу, убијени су чиновник, велетрговац, трговац, аутомеханичар, директор банке... Слично је и у другим градовима. Иако је тешко прецизно раздвојити један талас од другог, иако има случајева да четврти талас дође и пре првог (као што је убиство 280 Срба у Гудовцу код Бјеловара већ крајем априла 1941.), ипак се може говорити о таласима као тактичко-стратешком елементу. Трећи талас обухвата железничаре, ситније трговце и занатлије, гостионичаре, кириције, имућније сељаке, дакле све оне код којих вести долазе или оне који путују и сакупљају их⁴. Све је то служило сврси обезглављивања српског народа. У четвртом таласу иду сви преостали, најпре мушкарци старији од 16 година па, на крају, жене и деца.

2 Одлуком југословенске владе од јесени 1935. године, распуштена је четничка организација у Загребу и другде у Хрватској (Милорадовић 2020).

3 У том случају, трећа би била она која је уследила по продору партизанских јединица у Србију 1944. године.

4 Трећи талас треба довести у везу са забраном кретања и удаљавања изван места боравка.

Тактика најада на села

Разрађено тактичко поступање очигледно је и у напа-
дима на поједина села или групе села и заселака. Међу
најпознатијим таквим нападнутим селима налазе се
Пребиловци у Херцеговини, Дивосело у Лици, те бања-
лучка села Дракулић, Шарговац и Мотике.

Овде ћемо нешто детаљније приказати тактику
напада на бањалучка села који се догодио 7. фебруара
1942. године. Тога дана је до 14 сати убијено 2.315 особа
(рачунајући и рударе рудника Раковац), међу којима је
било преко 500 деце млађе од 9 година (Лукајић, 2005).

Напад на ова села је дуго припреман, помно пла-
ниран и брижљиво спроведен. За извршење покоља
послата је једна бојна Павелићевог „тјелесног здруга”,
сачињена од искусних убица махом из Херцеговине.
Она је већ половином јануара пристигла у Бању Луку,
а у извршењу плана обилно су јој помагали наоружани
локални Хрвати, комшије, као жандари или домобрани,
дајући податке о члановима породица, о навикама људи
(рецимо, о редоследу мељаве у млину), водећи бојовнике
до кућа, дајући стражу (наравно, и пљачкајући имовину
побијених Срба). Вече пред покољ одржан је састанак
у самостану Петрићевац, на којем су последње детаље
утаначили командант бојне натпоручник Јосип Мислов,
сатник Вјекослав Филиповић (доскорашњи капелник
тога самостана), стожерник и жупан Виктор Гутић, жуп-
ник Никола Билогривић, председник суда у Бањој Луци
др Стилиновић и неколико фратарара.

Одабран је дан са снегом високим преко једног метра.
Могло се кретати само кроз пртине које су сељани прокр-
чили до кућа, од кућа до помоћних зграда, до потока и до
млина. Дан је био ведар и врло хладан. Дакле, није било
могуће разбежати се на све стране; снег је Србе ставио
у природну клопку. Рудари у Руднику побијени су још

пре зоре, хладним оружјем. Затим је почео напад најпре на Дракулић, после тога је на ред дошао Шарговац, најзад Мотике. Избегавало се коришћење ватреног оружја, јасно је зашто: да се не би разбежали или спремили на отпор они који касније долазе на ред. Коришћени су бајонети на пушкама и мале секирице, ношене за појасом, а за одрасле мушкарце коришћен је и брадвин (нека врста секире са дужом дршком и већим сечивом). На овај начин ликвидирани су сви Тодићи, највећи број Стијаковића, Васића, Малешевића, Пиљагића, Брковића... Убијање је вршено ћутке: ћутали су убице и жртве, скамењене пред смрћу. (Остатак ове тактике приказаћемо касније.)

* * *

Најављивање поделе Срба на три трећине – једну за ликвидацију, другу за истеривање у Србију и трећу за покатоличавање – већ чини један елеменат стратегије, или чак програма (Новак 2015:104). Није нам познато који је критеријум постављен за разврставање ових трију трећина; можда је одлука некада стајала и под утицајем ситуационих чинилаца.

Ми смо овде показали тек мали узорак тактике примењене на терену, чија се сврха састојала у што ефикаснијем уништавању српског народа. Разуме се да је на историчарима да открију и обелодане целовиту тактику, стратегију и програм, да покажу њене иницијалне моменте (када је почела да се уобличава, ко су били аутори а ко ментори, каква је била подела задатака на различитим степенима хијерархије), који су њени идеолошки а који практични делови, како се кроз време и околности мењала и подешавала, коме је све западало у удео да је спроводи, које место су у томе спровођењу имале усташе (у емиграцији и касније) а које чланови КПХ (и Хрвати и Срби), у којем облику се спроводи данас, каква је перспектива тога програма у будућности. Геополи-

тички аспект тога дугорочног програма несумњив је, те је потребно открити улогу и даљих центара моћи: Ватикана, Беча, Лондона...

Данас је свакако јасно утврђено да је над Србима унутар граница НДХ спровођен геноцидни програм и да је то била државна политика. Како су се у тај програм укључивали чланови КПХ у партизанским јединицама и касније, такође тек треба детаљно реконструисати. А да су и они носили део исте стратегије јасно је из бројних података, од којих ће се овде поменути само један.

Чланови КПХ су припадницима српског народа, позивајући га и укључујући у устанак, говорили да су усташе „изроди хрватског народа кога се поштени Хрвати стиде”. Тиме су заклањали то да је геноцидну политику спроводила хрватска држава, са различитим и усклађеним улогама усташа, домобрана, жандармерије и других делова хрватског друштва.

Неверовање

Случај који је описан на почетку овога рада доводи многе људе до чуђења над тиме што је толики број примамљених, ухваћених и спровођених Срба мирно – дакле, без покушаја бежања и без активног одупирања – одведен до губилишта. Бројни су примери сличног понашања – не само Срба и не само у НДХ – који наводе људе да се чуде и питају: како је то било могуће. „Нико није побјегао, а могли смо сви” – касније је причао Милан Кнежевић Крљац, један од 80 невезаних Срба које су четворица жандара држали два дана у жандармеријској станици у Бунићу (Затезало 2005: 323).

Аутор овога рада слушао је причу о једном таквом „чудном” понашању личких Срба из јуна/јула 1941. године.

Власти нове хрватске државе тих дана позвале су одрасле мушкарце (осим једног из сваке куће) да са

коњском запрегом, неким алатом и храном за два дана дођу у Бунић, одакле ће кренути ка Госпићу на одређене државне радове. Из Бунића је кренула колона од близу 100 запрежних кола, праћена шесторицом усташа наоружаних пушкама. Колона је заустављена у месту Широка Кула и остављена да чека на путу, док су сви спроводници отишли у кафану на пиће. Док су они били у кафани, појавила се једна жена, Хрватица, која је, са марамом навученом на очи и погнуте главе, водећи краву на повоцу, ишла полако од првих кола ка последњим, понављајући у пролазу: „Биж’те људи, побиће вас! Биж’те људи, побиће вас!” Сви су се оглушили о то упозорење, мирно отишли до Госпића, где су побијени или у казниони или у Јадовну, односно у некој од велебитских јама.

Ова прича с разлогом изазива сумњу у веродостојност: није познато да се неко из те колоне вратио кући жив да би описао све што се десило.

Међутим, постоје сведочења о догађају који је у основним цртама сличан овом личком. Десио се у Херцеговини приближно у исто време (Ћук 2014).

Манојло Ћук имао је 16 година када је, 23. јуна 1941. године, са мајком, течом и тетком кренуо воловском запрегом из села Пољице на орање у Попово поље. Ноћу око 2 часа кренуло је око 35–40 воловских запрега преко моста на Требишњици како би стигли да што више узору пре него што сунце одскочи. Још је био мрак кад су их на мосту сачекала двојица непознатих младића и тихо их упозорила да не иду на њиве јер ће доћи усташе и све их побити. Нико се није озбиљно замислио над тим упозорењима, чак ни онда када су, око 8 сати, чули прве, па мало затим и друге, пуцње из суседних села на оној страни Требишњице одакле су кренули те ноћи. И тада су наставили са орањем. Нису узели у обзир ни то што нико од комшија Хрвата није тога јутра дошао да оре. Орачи су се разбежали тек кад су видели – а већ је било

прошло 10 сати – колону усташких камиона која се упутила ка мосту.

Оваквих или сличних примера из времена Независне Државе Хрватске има много. И не само из почетног периода, и не само из 1941. године. Морамо, међутим, приметити да наше чуђење над оваквим понашањем људи у колонама и чак под упозорењима, почива на *нашем* знању и *нашем* веровању о томе шта јесте и шта је *било*. Њихово знање и њихово веровање били су друкчији – и једно и друго стајали су пред оним што *ће бити*. Стога је нама неопходно да узмемо у обзир тачне околности у којима се све то догађало и да се пренесемо у становишта тадашњих наших људи.

Најважније за разумевање тако пасивног држања Срба било је њихово неверовање да ће уследити оно најгоре, односно веровање да до тако нечега *неће* – или чак да *не може* – доћи. Неће доћи, или не може доћи, зато што *држава* не убија свој народ; зато што *комшије* то не раде комшијама; зато, најзад, што *људи* тако нешто не чине људима. Тешко је разлучити у сваком конкретном случају колики је удео припадао појединим од ових садржинских облика неверовања. Али шта год рекли о том (не)веровању, друга је ствар то што су Срби дочекали 1941. годину сасвим неспремни. А могло би се рећи да су чак и 1918. годину дочекали неспремни. Подаци показују да су и 1991. годину такође дочекали неспремни (в. Мирић 2021).

Веровање у државу, убеђеност или чак поимање државе, било је, дакле, прва компонента у структури српског (не)веровања. Саставна компонента истог поимања била је свест о сопственој *невиности*. Најопштије: зла се не мора бојати онај ко зло не чини. Ради се о једном поимању света, у томе схватању морална компонента била је кључна, а са таквим својим поимањем сусрели су се Срби са стварношћу Независне Државе Хрватске и

сознајно и егзистенцијално. Ни у кога осим у Срба, Јевреја и Рома, није у тим годинама било толико погрешно – иначе уобичајено – уверење да невин нема чега да се боји.

Бројни су примери таквог схватања државе (или власти). Сва сведочења о томе потичу из првих месеци трајања НДХ, односно до првих масовних покоља и гласова који су се о њима проширили. Изгледа да их нема из доцнијег ратног периода, када се веровање првенствено поклања комшијама и локалним органима реда, веома често услед непосредније опасности: смрти од глади, смрзавања, болести. Тада се пре може говорити о предаји са *надом* на милост, а не о веровању; а и тада се неки људи опредељују супротно, за истрајавање и у таквим условима, чак и за самоубиство. Треба ли рећи да се преваре лажним циљем понављају, да се „веровања” у то понављају и касније – и да се поново страда под ножем, метком, у логору, јама...

Млађи одрасли Срби из Челебића код Ливна, похватали и затворени у школи, не покушавају да се разбеже упркос релативно повољним условима за то – јер им *старији* бране те покушаје, најчешће речима да ниједна држава одкад је света и века није убијала недужан народ, односно да власт неће тако масовно уништавати људе који „никоме нису воде натрунили” (Симоновић 1991:58; слично 144, 161). Један од разлога навођених од стране старијих састојао се у бризи за породицу – шта ће с децом и женама бити ако они побегну (млађи мушкарци били су нежењени). Целу ноћ су млађи и старији око тога расправљали. Ујутро, кад су усташе ушли и почели да крвнички туку и убијају, кајали су се: млађи што су слушали старије, старији што нису послушали млађе.

Иста разлика између млађих и старијих забележена је у затвору у Косињу (Ластавица 2002:194). Старији су у лојалности видели сигурност, али неретко се радило и о поданичком односу.

Ни Душан Вујановић није мислио на зло као ни на лањски снег (Симоновић 1991:76–80). Није чак ни веровао гласовима који су најављивали масовна клања: „Не верујемо да се народ може клати”. А кад су, два дана после мушкараца, на ред у истој школи дошле жене са децом и кад су му комшије Хрвати заклале сина рођеног у школској учионици, поимање света се веома изменило. Свет је постао *йојан*:

„Заклаше и њега, а само је шест сати овај погани свит гледало...”

Улога старијих у српској пасивности пред смрћу изузетно је значајна. У Доњој Херцеговини забележено је да се позивима нове власти (да уочи Видовдана дођу на одређено место, затвор) одазивају старији домаћини, тако да отац води шест одраслих синова, или да петорица браће воде одрасле синове, верујући да ће после бити пуштени кућама (Јахура 2014). У неким случајевима одрасли, старешина породице, са шест одраслих снажних мушкараца, мирно пристају чак и да буду пред својом кућом везани пре него што ће бити побијени (Лукајић 2005:219). Ако је старији мушкарац имао и некакву власт, попут сеоског кнеза, он је још лакше спутавао млађе (Симоновић 1991:45), пазећи да се поштују усташке забране одлазака у друга насеља. Ако одрасли имају такву улогу у овим временима, поставља се питање колико је у млађих реч о веровању да неће доћи до најгорег, а колико о послушности старијима.

Двадесеторо Срба из села Бачевића код Мостара похватано је и бачено у јаму код Међугорја 24. јула 1941. године, а да нису покушали ни да беже ни да се сакрију. Разлог томе била је гаранција безбедности коју су им дале комшије Хрвати из суседног села Јасенице (Скоко 1991).

Веровање Срба да су безбедни постојало је чак и после првог таласа масовних ликвидација. Тако су, рецимо, Срби из Стоца и околних села били пасивни, не поку-

шавајући ништа да се сачувају, чак и после видовданског масовног покоља, па и поред наслућивања новог зла. А веровали су да су безбедни стога што су у међувремену сви били насилно покатоличени⁵, и што су их комшије уверавале да су сада мирни. Око Илиндана уследио је нови талас хапшења и убијања (Скоко 1991).

Веровање и неверовање често су се преламали на некој другој животној потреби или вредности. Неверовање треба посматрати и као динамички чинилац у времену, а свакако се не сме губити из вида да су се Срби 1941. године нашли у расутом стању, тј. обезглављени и без икакве организације, те да се наспрам њих нашла организована државна делатност. Током времена морало је да дође и до формирања лојалног односа према новој држави.

Тодор Париповић из Косиња био је ухваћен, повезан у колону и поведен ка јами „Света Ана”. Успут је разлабавио везе на рукама и у једном тренутку искочио да бежи. Успео је да побегне неповређен. После је причао зашто се одлучио на бежање: зато што више није могао да подноси стање у којем је био, стање приближавања к смрти у јами, па је скочио да усташама пружи разлог да га што пре убију (Ластавица 2002:115). И на тај мотив се често наилази у сећањима преживелих: бежали су јер су мислили да је боље да буду убијени у бежању него да дођу под нож. Није био редак случај да су се људи сами заклали или усмртили на неки други начин (Зинаић 1996:125, 128 и другде).

На другој страни, Глишо Стојић (16 година) је веровао до последњег тренутка. Његов је отац био имућан у Доњим Рујанима код Ливна. Чинио је добро многим Србима и Хрватима. Отац и старији син Лука одведени

5 Покатоличавање је и овде, као и другде, био тактички потез чији је циљ био у примиривању Срба.

су у смрт два дана пре него што су комшије Хрвати покупили 218 жена и деце и одвели ка јами Равни Долац, укључујући и Глишу. Пре него што су их живе побацали у јаму, држали су их у оближњој пећини, прозивали породицу по породицу и одводили ка јами. Чекајући свој ред, гледајући како друге одводе до јаме и слушајући крике и запомагања, Глишо је веровао да њега неће бацити у јаму – јер је његов отац Хрватима доста добра чинио. Могли бисмо рећи да је његово веровање тада функционисало као механизам одбране од мучних, неподношљивих осећања.

Одговор на питање зашто су Срби тако мирно дочекивали смрт, ипак, није могуће дати на општем нивоу – потребно је подробно истраживање посебности конкретног случаја. Као пример те посебности можемо узети село Мотике код Бање Луке, о чијем је страдању претходно већ било речи. На овом месту само додајемо још неке околности које показују добро промишљен план усташа, с једне стране, те природу пасивности у коју су Срби доведени, с друге.

Прво што треба имати у виду јесте то да Мотике нису биле чисто српско село, већ мешано. Комшије Хрвати (Шокци, како су их звали Срби у тим крајевима) као домобрани или жандари, у униформама или у цивилу (али такође наоружани), стално су патролирали Мотикама, разбијајући на тај начин и могућност заузимања тврђег одбрамбеног става, камоли неке активности. Осим тога, те патроле су Србима ограничиле кретање, па отуд и долажење до сазнања о томе шта се наоколо догађа. У селима без Хрвата Срби су релативно рано формирали одбрамбени став, дошли до неког оружја и бранили се, тако да су хрватске патроле у та села избегавале да залазе. Новодошла усташка бојна 7. фебруара 1942. године у та српска села (Бистрица, Чокори) није ни закорачила.

Друго, и по свој прилици најважније, јесте разлог контроле и претња која је Србима упућивана. Наиме, још пред зиму су ишле наоружане „комисије” које су пописивале укућане у свакој породичној кући у Мотикама, а сваки домаћин је ту листу морао да постави на улазна врата и да је чува⁶. У било ком тренутку да дође патрола, број присутних укућана морао је да одговара списку на вратима, јер ако не би било тако, цела породица би била послата у логор, пошто се сматрало да су се одсутни чланови породице одметнули у шуму, у четнике. Претња логором била је изванредан психолошки механизам редукације неизвесности, свођење могућег зла на колико-толико подношљиву меру. У овим селима у то време није било познато зло Јасеновца, па су под логором мислили на привремено ограничавање кретања на неком не много удаљеном месту, по свој прилици у Бањој Луци. У сећањима преживелих наведен је случај једне домаћице која је, видевши да се кући приближава усташка војска, позвала породицу да се спрема, мислећи да ће их кренути у логор (Лукајић 2005:285). Вече уочи покоља одабране су најугледније српске куће, које су патроле (сачињене од познатих људи) посетиле, изузетно љубазне и пријатељски настројене, најављујући сутрашње контроле и упозоравајући да су обавезни да се сви нађу у кућама; у неким породицама сутрадан старешине нису дозвољавале чак ни да се, пре доласка „контроле”, оде до штале и нахрани стока.

У породицу Ђорђа Стијаковића рано је дошло девет усташа. Извели су пред кућу седам одраслих крупних и снажних мушкараца, љубазно их умирујући да се ради само о контроли, затим додајући да је наређено да се вежу, те да ће убрзо бити пуштени. И седам мушкараца

6 Једнако тако и у исто време поступало се у селима око Прњавора (Милијашевић 2018).

допушта везивање! Најпре старешина породице, за њим и остали. Друге чланове породице су утерали у кућу, где су скоро 30 жена и деце двојица усташа мирно, без збуњивања и узбуђивања, ћутећи, изболи бајонетима и дотукли секирицама. Оној седморици одраслих пред кућом наредили су да полегају на снег па су и њих изболи бајонетима и потукли брадвинима (Лукајић 2005:217 и даље)

У кући Ђорђа Брковића било је 14 чланова. Они су доспели на ред поподне. Пре него што су усташе дошле до њих, Брковићи су чак гледали преко потока како убијају Малешевиће (Лукајић 2005:265 и даље). Преживели Бранко Брковић мислио је да ће после Малешевића усташе отићи, да неће долазити његовој кући! Ипак су и Брковићи побијени, слично као и Малешевићи и Стијаковићи.

Нико није пружао отпор у Мотикама са пуно одраслих снажних сељака, који су чак својим очима гледали како убијају њихове најмилије. Били су изненађени, пренеражени и паралисани.

Покушали су да побегну само они млађи. Неки су и успели у томе. Старији, главе породица, најодговорнији за страдање својих укућана – управо из бриге за њих! – први су побијени. Њихово инсистирање на послушности властима, као и принуђивање млађих на послушност услед бриге да их не одведу у логор, омогућила је мирно потпадање под бајонете и секирице. Нису веровали да ће уследити горе од логора, потпуни покољ. Кад је покољ стигао, били су затечени, изненађени до пренеражености и скамењености.

Али неверовање у најгоре није било тотално, недиференцирано. Управо у Мотикама се веровало да неће дирати старе и немоћне, или да неће дирати децу (Лукајић 2005:258, 300, 530). На другим местима веровали су да неће дирати старце, жене и децу, пошто у

прошлом рату њих нису дирали (Ластавица 2002:119). Слободно се може говорити и о постојању конфликтних расположења и ставова, при чему је често предност давана послушности властима.

Нада да неће уследити кобан крај каснијих ратних година имала је своје посебне разлоге. Један од тих разлога био је страх од смрти од глади. Током офанзиве на Петрову Гору, од 9. до 14. маја 1942. године неколико стотина жена, деце и старца одазвало се позиву који су путем авионских летака слале хрватске власти, са гаранцијама на безбедност и миран живот (Зинаић 1996:276–321). Бирајући између скоре смрти од глади у обручу и предаје, народ се спустио са планине у Војнић, да би потом био одаслан у логоре Јасеновац, Стару Градишку и Сајмиште, односно у Немачку и Норвешку на рад. Деци тада одвојеној од мајки најчешће се губио сваки траг.

Морамо да наведемо и један посебан, изузетно важан, облик неверовања. Реч је о неверовању у *йри-йворносй* људи, комшија и познаника. Примера чуђења над наглom преобразбом Хрвата има много, а овде ћемо се задржати само на једном. О таквом чуђењу извештава Драган Стијаковић, који је у време покоља његове породице имао 16 година (Лукајић 2005:165). Вече уочи седмог фебруара у његову, угледну, кућу дошла су двојица жандара (што се није ретко догађало), седели су у кући готово до поноћи, понашајући се уљудно и пристојно, као што се понашају гости. А ево и речи преживелог Стијаковића:

„Мислим да они нису имали појма да се исте ноћи спрема покољ српског становништва у Мотикама. Ја у то нисам сигуран, али они су остављали утисак сасвим мирних и *безбрижних* људи. Ни сада се не могу сетити ниједног мига у њиховом понашању који би одавао утисак подмуклости и *злобе* (подвукао ЈМ).” Зашто би жандари били брижни поводом сутрашњег покоља Срба,

зар том осећању забринутости није место код Срба, а не код Хрвата? И зашто би са знањем о сутрашњем покољу морала ићи злоба? И зашто, најзад, не би неко имао одличну способност контроле експресије, кад би и осећао бригу и злобу? Очигледно је да Драган Стијаковић може да замисли код Хрвата само оно што (може да) има код (или око) себе. Односно: ставља себе на место њихово, па њих заправо не види⁷.

Поменућемо, најзад, и један специфичан облик невестровања из најновијег времена. Бранко Мићић Кондић у предговору своје књиге из 2010. године о злочинима у Бугојну пише: „Мислим да треба нагласити да, иако су већину злочина извршиле хрватске усташе, одговорност за њихово извршење сноси пре свега Немачка, која је као окупациона сила предала судбину народа у руке зликоваца” (Мићић Кондић 2010).

* * *

Пошли смо од тврдње да су Срби током Другог светског рата превише мирно и пасивно одлазили на страстишта, не користећи могућности за бекство или спасавање на неки други начин. У бројним примерима нашли смо доста субјективних и објективних услова који ту тврдњу знатно приближавају, појашњавају и ограничавају. Ипак, и после свега остаје нам питање да ли се бар у неким случајевима олако предавао сопствени живот. Понекад нам се може чинити као да је Србима било стало да очувају веру у добар и праведан свет макар колико и да сачувају живот. Да нису користили искуство ни из своје генерације, камоли из претходне. Да су се више ослањали на наду у милост целата него на сопствене снаге. Да су, најзад, „одбијали” да схвате како пред хрватским и мус-

7 Овај пример пружа могућност и даљих анализа, које овде морамо да изоставимо.

лиманским ножевима, маљевима и пушкама не стоје они као појединци, него као Срби православци.

Управо због овог последњег питање невиности није имало никаквог смисла. Ипак, позивање на личну недужност појављује се изнова и изнова, чак у крајњим ситуацијама. У глинској цркви – сведочи једини преживели Љубан Једнак – кад је већ све поклато и кад су џелати кренули да проверавају да ли је неко остао жив и да износе мртве из цркве, један којег су затекли живог недоклатог, обраћа им се: „Ето, немојте мене, људи, ја сам жив. Немојте мене, ја нисам никоме ништа крив” (Зинаић 1996:373). Убили су га после понижавања и мучења⁸.

Нису се сви одазивали чак ни на прве хрватско-муслиманске преварне позиве. Обрад Носовић није отишао на позив из Гацка да дође на конференцију (Носовић 2014). И није био једини.

Млађи су мање имали поверења у НДХ него старији. Тешко је схватити како Ђорђу Стијаковићу, старешини велике фамилије, није прорадио одбрамбени инстинкт кад му је усташа затражио да пружи руке за везивање, како се није бар вербално успротивио кад се јасно видело да је везивање *нејојредно* за ону сврху коју су усташе казивале (а итекако потребно за оно што су стварно намеравале).

Иако се може разумети велика збуњеност (најблаже речено) људи у групи пред непосредном смрћу, тешко је порећи да им је, истовремено, недостајало смелости. Или је било тешко окренути агресију према власти.

8 Не треба се чудити ни олако судити овом човеку што се позива на своју невиност усред стотина других побијених, а не мање невиних. Божји поредак у којем не може бити страдања невиних од људске руке за њега је иманентно својство света и толико је уткана у његово биће да је супротно сведочанство немогуће прихватити.

У школу у Челебићу затворено је на преко стотину невезаних Срба, који су провели ноћ у расправљању да ли да покушају бекство или не. Кад су ујутро упале усташе и кренуле да их бију кундацима, само се Божо Петровић сукобио са њима, зграбивши једног за гушу. Остали су стајали и трпели ударце (Симоновић 1991:59–60).

У православној цркви у Глини нашло се почетком августа преко 900 људи, који нису били везани (јер су сакупљани тобоже да иду на покрст). У цркву је ушло свега петнаест усташа са пушкама и почело да боде и коље народ, а само је Мирко Борота удавио на вратима двојицу кољача, позвавши остале да навале на усташе. Нико му се није придружио, иако је понеко, али свако за себе, ту и тамо ударио усташу ногом (Зинаић 1996:376).

Анка Рокнић, из Перне, ради заштите својих троје деце и других жена 14. септембра 1941. године скочила је на усташу и убола га ножем, док ју је други пробо бајонетом и живу бацио у ватру запаљене куће; Милка Рокнић је уједала усташу и гризла га зубима, док није и она бачена у ватру (Зинаић 1996:389).

Божо Петровић, Мирко Борота, Анка и Милка Рокнић изгубили су животе упркос борбеном отпору. Нису имали никакве шансе да се спасу, али су вратили колико су могли. Осим тога, дешавало се да доведени до јаме зграби усташу и сурва се у гротло заједно са њим. Ипак, такви примери су ретки. Сложни и договорени покушаји бекства или напади на усташе нигде нису забележени (ако не рачунамо пробој из логора Јасеновац на крају рата).

Наравно, дешавало се често и то да мушкарци искоче из реда пред јамом и сами скоче у њу, да не би гледали како им убијају жене и децу (Затезало 2005:309).

Тешко нам је да схватимо и следеће. Раде Радаковић из Бубња у Лици, тада дечак од 13 година, налази се 3. јула 1941. године у својој кући. У тој кући дочекали су око

10 сати долазак усташа, који су још од раног јутра почели да убијају људе у истом селу и да им пале куће. Нејасно је како су Радаковићи пречули пуцње и превидели димове, мирно сачекали долазак убица у кућу – и били побијени (Затезало 2005:303).

Још је чудније следеће. Ливањске усташе покупиле су групу Срба мушкараца и повели из школе у Челебићу до јаме Бикише. Управо кад су кренули путељком према јами, стари Јово Црногорац (вероватно један од оних који су у челебићкој школи бранили млађима да побегну) обратио се усташком официру речима: „Немојте нас, господине, бацати и мрцварити у ову прву јаму, већ у ону другу, дубља је...” Идентификација са агресором? Стокхолмски синдром? Или – пошто су сви били тучени и у школи и успут – напросто жеља да се не муче у јами него да што брже и што сигурније скончају⁹ (Симоновић 1991:64).

Рећи ћемо на крају још и ово: није утврђен пример да је неко од Срба исказивао веровање да Хрвати неће убијати недужни народ¹⁰.

Неразумевање

Пре неколико година на телевизији приказују млађег човека који, говорећи о масакру 13 резервиста на коранском мосту 1991. године, казује да он тако нешто никако не разуме, да човек човеку то ради. Дакле, и после свега

9 Из јаме Бикише спасло се преко 30 људи, пошто је било могуће задржати се на плићем испусту, а потом успузати на површину. Јово Црногорац је пао дубље и чуло се како призива Св. Арханђела да га спаси.

10 Тачније речено, нашли смо један случај, али он говори о неверовању да ће комшије све заборавити и под ноге бацити, а комшије су акцидентално били Хрвати (в. Симоновић 1991:205).

онога што се догађало током Другог светског рата, пошто није реч о нечему новом, ипак се појављује неразумевање.

Наравно, неразумевање није ни нова појава. Капетан Радомир С. пише својима у околину Крагујевца из заробљеничког логора Гредиг 23. јула 1915. године.

„Ја не могу ни да замислим да нашим непријатељима то може бити циљ – наше уништење. Или нека врста освете која су за поразе по Србији претрпели од нас. А ми смо се само борили за своју отаџбину. А то је часно и за поштовање, ма одакле се гледало... Најпоследње, време ће подгонетнути ову загонетку коју нам наши непријатељи што су нас заробили спремају, а ми, дотле, у жицама чекамо свој судњи дан...”

Време није одгонетнуло загонетку коју је капетан Радомир С. истакао. И коју је он одгонетнуо већ у својој првој реченици, изневши истину и одмах је гурнувши на страну.

Неразумевање не престаје, одржава се уз упорно понављање оног истог што се не разуме. Од капетана Радомира С. до човека на телевизији, дакле више од једног века неразумевање и предмет неразумевања иду руку под руку једно с другим, нераздвојни као две стране новчића.

„Несхватљиво је како је било могуће затровати тако велики број усташа, углавном младих људи, па да касапе живу децу и младе лепе девојке стасале за љубав, које никада нису видели, и да лажу и пију њихову крв”, каже Лазар Лукајић (2005:149), пресудивши унапред – да су били затровани, тј. да нису сами од себе били такви.

Корак даље од Лукајића отишао је Милош Ливада из Примишља, који каже: „Видио сам ужасе који се не могу описати ни извршити од људске руке” (Зинаић 1996:120). Дакле, рука која то јесте извршила – не може бити људска рука. Можда такав суд није споран, али и тај суд као да

истиче немогућност разумевања.

Људи који су преживели усташка клања сматрају да они који то нису доживели – не могу у то ни веровати. Аника Радић-Гајић имала је 19 година када су усташе упале у њено село Водичево, на Илиндан 1941. године, а памти све и као старица. На молбу да исприча шта је видела и доживела, каже: „Дико моја драга! Кад већ хоћете, право да вам кажем, ја се бојим да ви мени нећете вјеровати. Толико је то било грозно, језиво, страшно и чудно да није за причати. Било је тада теже све то гледати и поднијети него бити мртав. Да сам могла ићи по свијету да о томе причам, нико ми не би вјеровао. Мислили би да сам луда, крстили би се и говорили, шенула жена, Боже, опрости јој, не зна шта збори” (Вујановић 2008:100).

Заиста, све четири речи које је Аника употребила за оно што је доживела – грозно, језиво, страшно и чудно – на месту су. Могле су само да подбаце, никако да пребаце призоре масакра почињеног на Илиндан у Водичеву.

То исто је толико страшно и чудно да и италијански војници у Далмацији, суочивши се са усташким злочинима, такође исказују неразумевање (Михајловић 2020: 163, 165, 183).

Од многих примера исказаног неразумевања навешћемо још само један, који казује о Хрвату чија се песма чује после покоља Срба, његових врних комшија.

Драган Стијакловић који је као шеснаестогодишњак преживео покољ у Мотикама 7. фебруара 1942. године рећи ће готово шездесет година касније:

„Ни данас, послије свих зала и толико протеклих година, не могу да схватим шта се збива у једном човјеку који има жељу да гласно пјева поред толико поубијаних људи, својих комшија са којима је проживио цијели вијек и са којима никад није био у завади” (Лукајић 2005:175).

Колико год било тачно да се Срби још нису озбиљно суочили са феноменима усташких злочина – кроз

опсежна и детаљна многострана истраживања – толико је такође тачно да и феномен неразумевања захтева озбиљну пажњу. Зато се одмах запитајмо: шта је то што људи, преживели сведоци и они који нису доживели те страхоте, домаћи и страни – не разумеју, не могу да разумеју, или одбијају да разумеју.

Прво, могуће је да не разумеју *експресивни аспекти* тога злочинства.

Друго, могуће је да не разумеју *интениционални аспекти* усташког злочињења. Експресивна страна усташког злочина, како она која се исказала на појединцу тако и она исказана на групи Срба од стране групе Хрвата, заиста је екстремна. Тешко да је нешто такво забележено у људској историји. Та страна је прва која нам се намеће када хоћемо да упоредимо немачко затирање Јевреја са хрватским затирањем Срба. Коју год реч да употребимо за то, показује се да је преслаба: једноставно, речник настао у уобичајеним или чак ретким животним околностима ни приближно није адекватан чак за умерено изражен усташки начин мрцварења и убијања Срба – мушкараца, жена, деце. Одаберимо неку од тих речи (а претходно смо навели четири које је употребила Аника Радић-Гајић) и одмах ћемо видети да та реч више поприма од свог референта него што означава тај референт. Брутално? Свирепо? Монструозно? Парање стомака трудној жени и вађење њеног порода бајонетом: тај приказ више мења сваку од ове три речи него што оне описују њега. Као да реч свирепост, рецимо, није ни постојала док се није нашла уз приказ из Пребиловаца, Водичева, Јасеновца, Старог Брода, Петрове Горе, Мотика. То није могуће речима описати – казују бројни аутори који преносе страшне догађаје из историје Срба у НДХ. Чак се тврди да „здрави људи никада неће моћи објаснити” тортуру којој су биле подвргнуте жене у комплексу логора Јадовно (Затезало 2007:313).

На исту тешкоћу наићи ћемо и ако одемо један корак даље од експресивне стране и покушамо као стручњаци да идентификујемо емоционални (или душевни) садржај којег та страна изражава. Ко год познаје мржњу из клиничког контекста (који је по правилу интер-индивидуалан) овде је не може приписати чак ни у случајевима групног разобрученог махнитања, камоли у случају смиреног поступања групе кољача у дужем временском периоду. Ови кољачи отишли су даље и од мржње, можда можемо да кажемо – до архи-мржње. Ни клиничко искуство ни психолошке теорије скројене на томе искуству нису dostatне да нам објасне личност и осећајни склоп кољача и убица деце и жена, пошто се ради о *колективном* а не о индивидуалном злочињењу. Чак ни социјално-психолошке теорије (као што је, рецимо, теорија послушности Стенлија Милграма, 1974) промашују ове домаће укољице, параче трудничких стомака и разбијаче дечјих глава.

На другој страни, људи никако не могу да схвате како се није јављао глас савести код кољача и мучитеља. Маја Марић је у Окружном суду у Задру 1953. године пратила суђење седморици усташа и слушала како мирно причају шта су чинили, као да је реч о сасвим обичним пословима: „О како се могло живјети с уморствима на души, међу гробовима жртава, на мјесту злочина? Како се могло јести, пити, спавати?” (Затезало 2007:312).

Многи од нас који стојимо мање или више удаљени од непосредне изложености масакрирању, клању и бацању у јаму окрећу главу од текстова или прича о тим збивањима из прошлости. Преживели, пак, нерадо причају о својим искуствима, понекад доживљавајући озбиљне менталне и друге здравствене проблеме при покушају да поново призову своје доживљаје (ретрауматизација). А морамо поменути и оне који су, непосредно суочени са претњом губитка живота себе и своје породице, падали у

несвест или полудели. „Пешкан Петровић се свукао потпуно го, прича којешта и најзад умрије, сједећи на једном лешу” у јами Бикуша код Ливна (Симоновић 1991:102).

Интенционални аспект усташке делатности није био ништа ближи српском разумевању од оног експресивног аспекта. „Ништа нисмо скривили. Немају разлога да нас убијају”, говорили су старији Срби Херцеговци ухваћени и затворени у Ранковцима (Чучковић 2014).

Чини се да са свешћу о сопственој невиности није никако могла да иде запитаност о (*њиховим!*) разлозима масовног хватања, одвођења и убијања људи. Као да се и није радило о људима са друге стране, него о немуштој слепој сили која се помиње деперсонализовано. Жене извађене из јаме Равни Долац код Ливна, причајући о томе догађају, говоре овако: „Покупи нас, све село ће год се српско уво затекло и потрпа у куће”, „држало нас ту”, „затворило га у Гредарову кућу”, „повезало иг жицом бодавицом па под Пролог”, „гони нас уз Динару”, „нас прво спратило у неку пећину”, „е кад нас потрпало у ту неку пећину и почело звати фамилију по фамилију”, „отолен ме послим нако у несвисти вукло за ноге и ко зна како до јаме”, „па иг поватало и бацило у јаму”, „њу међу првима бацило”, „кад утрпа народ...” (Симоновић 1991). А говоре о првим комшијама.

Да ли је заиста реч о феномену изван људског, толико далеко изван да га није могуће разумети? Односно, да је толико екстремно абнормалан да се и не може поставити као предмет разумевања или објашњавања? Да ли је морално дисквалификовање једино што се може учинити? Мора ли се признати да је искежено лице усташе којем се још црвене зуби од крви закланог детета, попијене из леве шаке којом ју је ухватио – људско лице? А то лице је окренуто к Србима.

Заиста, не само у причању преживелих, него и у историографским приказима толико су учестале моралне

квалификације починилаца злочина да остављају утисак као да се, готово магијски, моралним квалификовањем и злочинац и злочинство напросто избацују из постојања. Ипак, и злочинци и злочињење претекли су време трајања НДХ. Нити су поражени они, нити је принцип њиховог деловања засвагда стављен ван снаге.

Пошто наш посао овде није да покажемо како се усташки злочини могу разумети, него је наша тема српско неразумевање, морамо се запитати да ли нам у разумевању тога неразумевања може помоћи психологија. Два концепта из когнитивне психологије нуде нам се као кандидати за то што нам треба. Први је појам моралног реализма, којим се доста бавио Жан Пијаже (Piaget 1977), а други концепт трећег ступња у развоју друштвено-моралне перспективе Лоренса Колберга (Colby & Kohlberg 1987:18–19). Оба концепта, треба то да имамо у виду, означавају неку нижу тачку у развоју друштвено-моралне свести. Међутим, на путу примене тих концепата, чак и ако бисмо нашли да они добро описују стање сазнајне свести у Срба, стоје нам бар две препреке. Прва: оба концепта скројена су да означе разумевање позитивних друштвених и моралних догађаја и благих преступа – а ми се овде сусрећемо са разумевањем крајње негативних. Друго: феномени *колективної зла* које се не разуме не спадају у неку вишу развојну тачку развоја друштвено-моралног функционисања, недохватну трећој (ако то прихватимо као одговарајућу дијагнозу за нашег човека) – они се не налазе *унушар* скале нормалног развоја, за које когнитивно-развојна психологија чак не зна да постоје. Другим речима, и српско неразумевање и феномен који се не разумева тешко да могу да нађу адекватно објашњење у психологији.

* * *

Најзад, да кажемо и ово: идеја да зло *не йойиче* из тамних кутака душе, *не извире* из неких црних скрајну-

тих дубина, избијајући у понашању кад човека обузму мрачне силе, него да потиче из непоремећене свеисти, правонамерно и отворено – тек то се не разуме. И не прихвата. А ово зло је можда било баш такво: јасно најављено, планирано, организовано, систематично, вишекратно поновљено у дужем временском периоду...

Оба вида овога зла, и експресивни и интенционални, Срби не разумеју. А и како да га разумеју кад би разумевањем то зло у извесном смислу приближили себи, као да разумевање подразумева у неку руку и прихватање, а прихватање као да би значило саучесништво. Зато се остаје при моралном дисквалификавању, побијању на овај или онај начин. Тиме српски народ држи то зло даље од себе, чувајући своју веру у свет као добар и праведан. Али невоља се састоји у томе што се чин моралног дисквалификавања некако схвата и као прогањање из постојања, а онда следи изненађење кад се исто зло поново јави.

Као што се поновило на коранском мосту (а и другде; в. Крстановић 1994). Човек који говори о неразумевању тога догађаја не исказује заправо своје неразумевање, него пре одбијање да разуме; његово „неразумевање” настало је изгледа и пре запитаности о томе. Осим тога, он појаву са коранског моста одмах уопштава на највиши, антрополошки ниво (човек човеку). Ако би му неко упутио питање да ли може да разуме да Хрват то чини Србину, верујемо да би га то питање збунило, можда и разљутило. Много случајева исказаног неразумевања и за оне злочине и за ове нове доводе нас до питања колико се ту заиста ради о немогућности разумевања а колико о плоду *заблуде* гајене деценијама.

Било како било, може се рећи да је српски појам зла ограничен. А чији није? Али овде пред собом немамо само низ појединих епизода промишљеног и разровашеног злочињења. Сви ти појединачни потупци, наиме,

не чине само једну *ѝраксу* која траје, него су делови једног дугог *исѝоријскоѝ ѝроцеса* са много појединачних и институционалних актера-носилаца, са разним рукавцима деловања, различитим фазама и менама. Разумевање тога процеса није ни на човеку са телевизијског екрана ни на капетану Радомиру, већ на друштвеним наукама. И од егзистенцијалне је важности.

Табела уместо закључка

На крају овог рада, уместо закључка, дајемо једну табелу у којој стављамо напредо исказе хрватских државних органа, као и појединачних припадника оружаних формација и Хрвата сељака, са исказима Срба, готово искључиво сељака. Неко ће у тој табели видети и гротеску, неко само трагедију.

Табела: њоређење исказа

Искази Срба

- Која је то држава од кад је света и века убијала недужан народ.
Сћарци у школи у Челедићу
- Гдје ће власт уништавати тако масовно људе који никоме воду нису натрунили.
Сћарци у школи у Челедићу
- Власт је власт, мора се поштивати.
Раде Тејвавац, ођиушиени жангар, Мочила
- Како ће бити да неко руку дигне на недужна.
Сћарији сељаци из Ливањској љоља
- Све смо друго могли очекивати, али на такву трагедију нико није ни помишљао.
Раде Козомара, сељак из Челедића
- Не вјерујемо да се народ може клати.
Сељаци у школи у Челедићу
- Како се у часу човјек претвори у крволочну звјер, то дотле нисам могао ни у сну сањати.
Никола Бижић, сељак са Кордуна
- Нијесам се много ни склањао, нијесам никоме дужан, шта имам да бјезим.
Душан Нинковић, љасћир у Црном Лују
- Ни ми (мушкарци) ни они (жене и дјеца) нисмо ни слутили да се и за све њих оштре усташке каме и да су и њима избројани сати.
Раде Козомара, сељак из Челедића
- И не помишљам на зло, гдје би ти комшије направиле зло.
Глишо Сћојић, 16, Рујани
- Како ће комшија и пријатељ дићи руку на комшију и пријатеља.
Перо Ерцеј, сељак из Рујана

- Надао се ипак да је све то некаква велика грешка и забуна и да их неће побити.
Ђорђе Рацо, сељак из Грубера
- А ми нисмо могли ни помислити да ће то бити гробница наших породица.
Милан Радоја, сељак из Црној Луја

Искази Хрвајѿа

- Један дио Срба ћемо побити, други раселити, а остале ћемо превести у католичку вјеру и тако претопити у Хрвате.
Миле Будак, минисѿар
- Ово има бити земља Хрвата и никога другог и нема те методе, коју ми нећемо као усташе употријебити да начинимо ову земљу збиља хрватском и да је очистимо од Срба.
Милован Жанић, минисѿар
- Издао сам драстичне наредбе за њихово потпуно економско уништење, а слиједе нове за потпуно истребљење.
Викѿор Гуѿић, жујник и сѿожерник
- Кад смо свој посао завршили, одвезли смо се у Кладушу, а побијени народ затрпавали су цивили.
Мијо Бејовић, усѿаша
- Послије завршетка ликвидације Срба из села Клокун и Речице, на ред су дошли Срби из села Опличчића.
Сѿојан Раѿуж, ројник
- По уласку у цркву официри су стајали код врата и посматрали наш рад, а ми смо вршили клање.
Хилмија Бердеровић, усѿаша
- Гдје год видите Србина, закољите га.
Фра Анѿе Кларић
- Томо Биљан је нас усташе позвао на страну, а док

цивили су остали чувати похватани народ, те нам је саопштио да гонимо овај народ у кућу Глумичић Јове на Косу, те да ћемо их тамо свију побити. Народ је сав изгорио у овој кући...

Лука Поднар, сељак усџаша

- Немојте бити луде, свеједно вам убио вас данас а сутра.
Милан Прша, комшија кољач
- Не могу се тачно сјетити мјесеца гдје смо ишли у хватање српског народа у Војнићу и околици.
Милан Бонетџа, усџаша
- Ви сте криви што сте Срби, Срба неће постојати на кугли земаљској, Србима је досуђена јама. Овде ће вам доћи и жене и деца.
Неименовани лојорник над јамом Самојрад
- А сутра ћемо заћи у село па ћемо их пококати као псе да им се и сјеме затре.

Неименовани усџаша код Делић јаме, Завалје

Литература

- Антонић, З. (2001): *Документи о џеноциду над Србима у Босни и Херцеговини од априла до августа '41*. Бања Лука и Српско Сарајево: Академија наука и умјетности Републике Српске.
- Бабац, П.М. (2003): *Велебитско џодјорје*. Београд, Bally International (CD izdanja).
- Буха, Б. (2014): Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима од 1941–1945. године на подручју Невесиња. У: *Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941–45 џодине* (Зборник). Бања Лука: Удружење „Јасеновац – Доња Градина”. (стр. 129-160).
- Вујановић, М. (2008): *Крвави џечайџ*. Нови Град и Лакташи.
- Грба, М. (1976): Усташки терор у Међеђаку 1941. године. У: *Плашићанска долиа и околица у НОР-у 1941–1945*. Хисторијски архив Карловац (Зборник 7).

- Greif, G. (2018): *Jasenovac. Auschwitz of the Balkans. Ustasha Empire of Cruelty*. Institut za holocaust Šem olam (Izrael); Knjiga komerc (Beograd).
- Давидов, Д. (2013): *Тошаланни јеноцид. Независна Држава Хрватска 1941-1945*. Београд: Завод за уџбенике.
- Затезало, Ђ. (2005): *Радио сам свој сељачки и ковачки јосао. Свједочанства јеноцида*. Загреб: Српско културно друштво „Просвјета”.
- Затезало, Ђ. (2007): *Јадовно – комплекс усјашких лојора 1941*. Београд: Музеј жртава геноцида.
- Зинаић, П. (1996): *Геноцид на Кордуну и околици 1941–1945*. Београд: Стручна књига.
- Јасеновачки лојор. Саслушања српских избјелица*. Београд, Музеј жртава геноцида, 2020, (приредио Вељко Ђурић Мишина).
- Јахура, М. (2014): *Страдање Срба Доње Херцеговине у геноциду Независне Државе Хрватске 1941–45. године. У: Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941-45 јодине (Зборник)*. Бања Лука: Удружење „Јасеновац – Доња Градина”. (стр. 271–311).
- Крстановић, З. (1994): *Приче из Хага*. Земун: Сфаирос.
- Ластавица, Д. (2002): *Геноцид над српским народом среза Перушић (Лика)*. Београд; Музеј жртава геноцида.
- Лукајић, Л. (2005): *Фрајри и усјаше кољу. Злочини и сведоци*. Београд: Фонд за истраживање геноцида.
- Milgram, S. (1974): *Poslušnost prema autoritetu*. Beograd: Nolit.
- Милијашевић, Б. (2018): *Страдање народа прњаворског краја. У: Јасеновац. Геноцид и злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима у Друјом свјетском райу (Зборник)*. Бања Лука: Доња Градина (стр. 298–311).
- Милорадовић, Г. (2020) *Хрватски „Рашомон”: југословенска штампа о покољу у Керестинцу 16. априла 1936. године. Токови историје, 2, 11–46.*
- Мирић, Ј. (2021): *То ни у сну нисмо могли да сађамо. Култура, 172, стр. 17–32.*
- Мишић Кондић Б. (2010): *Зайис о злочину*. Нови Сад.
- Михајловић, М. (2020): *Јујославија: ајрил 1941 – сејштембар 1943. (Друјо дојуњено издање)*. Београд: Чигоја штампа.

- Новак, В. (2015): *Magnit Crimen*, 2. део. Београд: Catena Mundi.
- Носовић, М. (2014): Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима од 1941–1945. на подручју општине Билећа. У: *Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941–45 године* (Зборник). Бања Лука: Удружење „Јасеновац – Доња Градина” (стр. 369–399).
- Piaget, J. (1977): *The Moral Judgment of the Child*. Penguin Books.
- Riffer, M. (1946): *Jasenovac grad mrtvih*. Zagreb: Nakladni zavod Hrvatske.
- Сећање Јевреја на лојор Јасеновац, Београд: Савез јеврејских општина Југославије, 1985. (приредио др Јосеф Конфорти).
- Симоновић, Б. (1991): *Оћњена Марија ливањска љеџа Госјодњеј 1941*. Београд: Стручна књига.
- Скоко, С. (1991): *Покољ херцејовачких Срба '41*. Београд: Стручна књига.
- Ђук, М. (2014): Јама Јагодњача на Ржаном Долу – мјесто усташког злочина над Србима Попова поља и околине. У: *Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941–45 године* (Зборник). Бања Лука: Удружење „Јасеновац – Доња Градина”. (стр. 239–268).
- Colby, A. & Kohlberg, L. (1987): *The Measurement of Moral Judgment. Vol I: Theoretical Foundation and Research Validation*. Cambridge University Press.
- Чучковић, Б. (2014): Страдање Срба на подручју општине Љубиње 1941–45. године од стране Независне Државе Хрватске. У: *Злочини Независне Државе Хрватске над Србима, Јеврејима и Ромима 1941–45 године* (Зборник). Бања Лука: Удружење „Јасеновац – Доња Градина”. (стр. 161–215).
- Шкиљан, Ф. (2009): Геноцид над Србима, Ромима и Жидовима у котару Нова Градишка тијekom Другог свјетског рата. *Токови историје*, 3, стр. 33–62.

Jovan Mirić

TACTICS, DISBELIEF, MISUNDERSTANDING

Summary: The work consists of three parts. In the first part, details of the tactical treatment of the Ustasha are presented, especially at the local level, where civilians, neighbors participated in the collection and crowning of Serbs. That part of the paper is facing Croats of their then state. The other two parts are facing the Serbs side. In the first of these, the issue of passivity and calms with whom Serbs were taken to death. It is shown that numerous factors stand behind that passivity, primarily belief that neither the state nor neighbors kill the innocent people. Instead of general claims about passivity, there is a detailed consideration of individual cases. The last part considers that Serbs often express misunderstanding of evils, which is separated as an expressive from the intentional aspect of criminals by the authorities of the then Croatian state. It was also pointed out to the difficulties that stand before psychological science in meeting with collective evil. Finally, the comparative table of testimonies of the then Croats and Serbs are given.

Key words: NDH, Ustashes, evil, Jasenovac, civilians, psychology.

ИЗВОДИ ИЗ РЕЦЕНЗИЈА

Проф. др Дарко Танасковић

Зборник радова који је предмет ове рецензије представља научне прилоге са истоименог научног скупа одржаног у Андрићграду од 25. до 28. јуна 2022. године. Била је то прва конференција коју је организовало Одјељење друштвених наука Андрићевог института. Одјељење је почело са радом исте године у којој је одржан овај запажени научни скуп, тако да се може рећи да је његовим успешним реализовањем и брзим припремањем зборника на скупу саопштених радова већ потврдило оправданост свога постојања и уверљиво најавило истински значајну улогу коју је, настави ли тако, позвано и кадро да понесе у озбиљно осмишљеној институционализацији одговорне друштвене науке у Срба. Од комплексног и вишедимензионалног тематског круга одабраног за овај научни скуп тешко је замислити релевантнији и актуалнији.

Дијахронијским, синхронијским и антиципативним научним анализирањем и промишљањем положаја и перспектива двеју српских држава, Србије и Републике Српске, а то *ipso facto* значи и српског народа, у бурном и прекретном времену које је од многих протумачено као крај новог светског поретка, учесници скупа и аутори радова у зборнику поставили су чврсту теоријску и чињеничну основу за суочавање са природом и смислом светскоисторијског процеса кретања ка могућој новој парадигми међународних односа. Премда се у концепцијски различито постављеним и методолошки спро-

веденим истраживањима и на њиховим резултатима заснованим прилозима без изузетка веома компетентних стручњака третираној проблематици приступа из више углова и перспектива, упознавањем са целином зборника неодољиво се стиче утисак његовог органског јединства вишег реда, оног на нивоу идеје која прожима размишљања и закључивања свих аутора. А та идеја би се могла сажети у дијагнозу тешког, али никако безнадежног положаја Србије и Републике Српске на још једном великом испиту који им намеће судар планетарних макроформација у борби за превласт над садашњошћу и будућношћу човечанства, при чему стратегијски и морално не може бити дилеме у погледу тзв. „праве стране историје”, а тактички се морају изнаходити оптимални одговори за конкретне фазе и динамику дијалектике притисака којима су укупно српство и православље перфидно, лицемерно и, по потреби, брутално изложени.

Предност увида саопштених у овом зборнику Одељења друштвених наука Андрићевог института јесте у томе што, премда у бити идејно и вредносно сагласни, нису производ никаквог једностраног идеолошког диктата или „политички коректне” претходне задатости, већ самосталног долажења до закључака кроз објективно научно сагледавање и изучавање процеса и појава којима се преобликује садашњи и постављају темељи и међе за будући светски поредак. Уверен сам да ће објављивањем зборника *Крај новој светској њоретика (1989–2022)? Србија и Р. Српска у светскоисторијским њроменама* политиколошка литература на српском језику бити суштински обогаћена, а свакоме ко заиста жели да се поуздано обавести о положају српског народа у свету који се убрзано мења биће стављен на располагање драгоцен извор сазнања и полазиште за даља истраживања. С обзиром на одлике које га красе, а и претежну депресивну и стереотипну једнобојност научних, а нарочито

„научних” радова који се у свету односе на тематику којој је посвећен, сматрам да би ваљало размишљати о превођењу и штампању овога садржајног зборника и на енглеском језику.

др Бојан Јовановић

Радови са научне конференције *Крај нове свейској ѿоретика (1989–2022)? Срдија и Рејублика Срјска у свейскоисѿоријским ѿроменама*, одржане од 25. до 28. јуна 2022. године у Андрићграду, значајан су прилог осветљавању и разумевању данашњих светскоисторијских промена и положаја Србије и Републике Српске у том процесу. Одговарајући на питање данашњег завршетка униполарног света успостављеног 1989. године, након распада СССР-а, СФРЈ и Чехословачке, зборник омогућује заинтересованом читаоцу да јасно сагледа битне импликације актуелних светских збивања. Иако доноси многе неизвесности, рат у Украјини је с разлогом означен преломним у стварању новог поретка у свету.

За разлику од глобалистичког униполарног поретка, свет се данас успоставља на вишеполарној основи и уравнотеженој моћи великих сила. У том контексту је за сагледавања начина опстанка српског народа на овим просторима значајна повишена свест о битним последицама тих актуелних збивања. Будући да је овим научним скупом започела активност Одељења друштвених наука Андрићевог института, квалитет радова предложених за објављивање у зборнику адекватно исказује ту свест и утемељује потребан критички и ангажован рад на аргументованој одбрани српског националног идентитета који је од пресудног значаја за опстанак како Србије и Републике Српске, тако и српског народа у њиховим границама.

проф. др Милан Брдар

Књига овог наслова у обиму од преко 400 страница, представља зборник радова наших најзначајнијих аутора који су се већ исказали у оквиру овде расправљаних тема. Својом тематском актуелношћу везаном за питања глобализације, новог светског поретка и актуелних геополитичких збивања која најављују велику историјску промену, зборник ће сигурно скренути пажњу наше и шире стручне и научне јавности. У том смислу, његовим објављивањем биће дат значајан подстицај да се с овде расправљаним темама настави, да се и остали наши аутори подстакну у правцу истраживања тема које услед великих промена тек добијају на актуелности, и на тај начин да обогате нашу друштвено-научну литературу новим и актуелним увидима.

ИНДЕКС ИМЕНА

A

- Абдић, Фикрет 162
Акаши, Јасуши (明石 康 Akashi, Yasushi) 164 (фус)
Аквински, Тома (Tommaso d'Aquino) 252
Алеви, Данијел (Halévy, Daniel) 220 (фус)
Андерс, Гинтер (Stern, Gunther Siegmund) 15
Антић, Бошко 163 (фус)
Антић, Чедомир 274, 281, 293
Антонић, Здравко 376, 377, 379, 410
Антонић, Слободан 140, 154, 204, 209, 211 (фус), 212, 226 (фус), 233 (фус), 248 (фус), 249 (фус)

Б

- Бабац, Павле М. 378, 410
Бабић, Милош 322
Бабурин, Сергеј (Бабурин, Сергей Николаевич) 248, 249 (фус)
Бадинтер, Роберт (Badinter, Robert) 120, 261, 267, 270
Бајден, Џо (Biden, Joseph Robinette) 164 (фус)

- Бајндмен, Дејвид (Bindman, David) 47 (фус)
Барт, Ролан (Barthes, Roland Gérard) 15
Баста, Данило Н. 244 (фус)
Бауд, Жак (Baud, Jaques) 74 (фус), 104
Бејкер, Џејмс (Baker, James Addison) 162
Бекон, Френсис (Bacon, Francis) 18
Бенет, Џон (Bennett, John G.) 240, 240 (фус)
Берђајев, Николај (Бердяев, Николай Александрович) 258
Бжежински, Збигњев (Brzeziński, Zbigniew Kazimierz) 117 (фус), 120 (фус), 121 (фус), 129, 225, 225 (фус), 226 (фус)
Билогривић, Никола 384
Бисенић, Драган 217 (фус)
Благојевић, Милан 204, 281, 293, 295, 348
Блинкен, Ентони (Blinken, Antony John) 182
Боден, Жан (Bodin, Jean) 297
Бодрожих, Ђуро 237 (фус), 238 (фус)

- Бокан, Драгослав 211 (фус), 212 (фус)
 Борота, Мирко 398
 Бранковић, Вук 187
 Браун, Гордон (Brown, Gordon) 256
 Браун, Елен (Brown, Ellen Hodgson) 139
 Брдар, Милан 212, 244 (фус), 418
 Брковић, Бранко 394
 Брковић, Ђорђе 394
 Бруно, Ђордано (Bruno, Giordano) 220
 Бубало, Ђорђе 205
 Будимир, Желько 202, 203, 205
 Буха, Алекса 275, 293
 Буха, Бошко 380, 410
 Буш, Џорџ (Bush, George Herbert Walker) 134, 213, 213 (фус)
- В**
 Вајлд, Оскар (Wilde, Oscar) 37
 Велимировић, Николај (Свети Николај Охридски и Жички Николај) 194, 196, 368, 369
 Вестендорп, Карлос (Westendorp у Cabeza, Carlos) 315, 321, 338
 Видовић, Жарко 195, 205
 Вимер, Вили (Wimmer, Willy) 140
 Витни, Мајк (Whitney, Mike) 137, 155
 Влајки, Емил 251
 Војводић, Драган 207
 Вујановић, Душан 390
 Вујановић, Милош 401, 410
 Вукадиновић, Ђорђе 177 (фус)
 Вуковић, Небојша 237 (фус)
- Вучетић Зеленбабић, Марица 322
 Вучић, Александар 262, 269
- Г**
 Гавела, Бранко 109 (фус), 129
 Гај, Људевит 189
 Гајић, Саша 211 (фус), 219 (фус)
 Гарашанин, Милутин 143
 Гедел, Курт Фридрих (Gödel, Kurt Friedrich) 14
 Гејтс, Бил (Gates, William Henry III) 142
 Гибс, Дејвид (Gibbs, David) 81 (фус), 104
 Глазјев, Сергеј (Глазьев, Сергеј Юрьевич) 138
 Глисон, Џозеф (Gleason, Joseph) 245
 Глумичић, Јова 374
 Гор, Ал (Gore, Albert Arnold Jr.) 167
 Грајф, Гидеон (Greif, Gideon) 374, 411
 Грба, М. 383, 410
 Грујић, Радослав 205
 Гусева, Наталија (Гусева, Наталья Романовна) 240, 240 (фус)
 Гутић, Виктор 384
- Д**
 Давидов, Динко 382, 383, 411
 Данте Алигијери (Dante Alighieri) 231, 231 (фус)
 Дарвин, Чарлс (Darwin, Charles Robert) 252
 Де Гол, Шарл (de Gaulle, Charles André Joseph Marie) 18
 Дејв, Брајан (Dawe, Bryan John) 26 (фус)
 Демуренко, Андреј (Демуренко, Андрей Владимирович) 165 (фус)

- Десница Владан 12
 Деспић, Александар 49 (фус)
 Димитријевић, Владимир 216
 (фус), 351, 354 (фус), 369
 (фус), 371
 Димитријевић, Војин 218 (фус)
 Димулас, Константин
 (Dimoulas, Constantine) 71
 (фус), 104
 Дишан, Марсел (Duchamp,
 Marcel) 212
 Додик, Милорад 321
 Драшковић, Вук 275
 Дробац, Перо 379
 Дугин, Александар (Дѓгин,
 Алексáндр Гельевич) 123
 (фус), 129, 168 (фус), 217
 (фус), 227, 258
 Дугина, Дарја (Дугина, Дарња
 Александровна) 45 (фус)
 Душанић, Јован Б. 157, 172
 (фус), 178, 203, 205, 213
- Ђ
- Ђинђић, Зоран 217
 Ђого, Дарко 205, 273
 Ђорђевић Милеуснић, Душан
 244 (фус)
 Ђорић, Дејан 210 (фус)
 Ђурић Мишина, Вељко 411
 Ђурић, Михаило 177
- Е
- Екмечић, Милорад 160, 160
 (фус), 178, 186, 187, 205
 Енгелс, Фридрих (Engels,
 Friedrich) 253
 Ердоган, Реџеп Тајип (Erdogan,
 Reser Taууip) 36 (фус)
 Ерл, Едвард Мид (Earle, Edward
 Mead) 123 (фус), 129
- Еш, Тимоти Гартон (Ash,
 Timothy Garton) 140
 Ешдаун, Педи (Ashdown, Jeremy
 John Durham) 303, 322, 332,
 338
- Ж
- Живковић, Тибор 205
 Живојиновић, Бранимир 248 (фус)
- З
- Затезало, Ђуро 386, 398, 399,
 403, 411
 Зенон (Ζήνων ὁ Ἐλεάτης) 255
 Зец, Божидар 234 (фус)
 Зимоњић, Петар 196, 382
 Зинаић, Петар 379–381, 391,
 395, 397, 398, 401, 411
 Зорић, Миланко 218 (фус)
 Зубић, Крсто 383
- И
- Иваниш, Жељко 218 (фус)
 Ивановић, Мирослав 214 (фус)
 Ивић, Павле 205
 Изетбеговић, Алија 160 (фус), 162
 Илић, Драгослав 274, 293
 Иљин, Михаил Васильевич
 (Ильин, Михаил Василье-
 вич) 353 (фус)
 Инцко, Валентин (Inzko,
 Valentin) 326, 338, 341
- Ј
- Јанковић, Марко 274, 293
 Јанковић, Слободан 210 (фус)
 Јањатовић, Љиљана 239 (фус)
 Јахура, Миленко 376, 390, 411
 Јевтић, Атанасије 204
 Јељцин, Борис (Ељцин, Борис
 Николаевич) 149, 168, 215,
 224, 257, 267, 268

- Јерговић, Миљенко 217, 217
 (фус)
 Јеринг, Рудолф (Jhering, Caspar
 Rudolph Ritter von) 330,
 331, 331 (фус)
 Ји, Ванг (Yi, Wáng, 王毅) 142
 Јовановић, Бојан 417
 Јовановић, Владимир 196
 Јовановић, Милош 202, 203, 205
 Јовановић, Слободан 186, 193,
 205
 Јулијус Евола (Julius Evola) 234
 (фус), 240, 240 (фус)
 К
 Кабиљо, Адо 377
 Кабиљо, Јаков 377–379
 Как, Субаш (Как, Subhash) 27,
 27 (фус)
 Калајић, Драгош 209–250, 210
 (фус) – 226 (фус), 231 (фус)
 – 234 (фус), 236 (фус) – 237
 (фус), 239 (фус) – 249 (фус)
 Камчевски, Данко 15
 Канети, Елијас (Canetti, Elias)
 330, 330 (фус), 349
 Капор, Момо 218 (фус), 219
 (фус)
 Карађорђе, Ђорђе Петровић
 196, 200, 202
 Карађорђевић, Александар I 50,
 170 (фус)
 Карацић, Вук Стефановић 188,
 189, 196
 Карацић, Радован 280, 294
 Кастанеда, Карлос (Castañeda,
 Carlos) 133
 Катић, Небојша 203, 205, 206, 213
 Качински, Јарослав (Kaczynski,
 Jaroslaw) 145, 155
 Кашанин, Милан 188, 206
 Кенан, Џорџ Ф. (Kennan, George
 F.) 112, 115 (фус)
 Кеџмановић, Ненад 274, 281,
 293
 Кларк, Џон (Clarke, John
 Morrison) 26 (фус)
 Клмега, Кестер Кен (Klomegah,
 Kester Kenn) 142, 154
 Кнаус, Џералд (Knaus, Gerald)
 315, 315 (фус), 348
 Кнежевић Крљац, Милан 386
 Кнежевић, Златко 327
 Ковачевић, Милош 193
 Ковић, Милош 181, 206, 208,
 233 (фус), 284
 Коен, Сол (Cohen, Saul B.) 120
 (фус), 130
 Коен-Давко, Садо 379
 Кољевић, Никола 275, 293
 Коматина, Ивана 206
 Конфорти, Јосеф 412
 Коперник, Никола (Kopernik,
 Mikołaj) 18
 Копитар, Јернеј 189
 Копривица, Часлав 206
 Костић, Мита 200, 206
 Костић, Светислав 27 (фус)
 Крајишник, Момчило 275, 281,
 293
 Крауч, Колин (Crouch, Colin
 John) 139, 154
 Крестић, Василије 293
 Крстановић, Здравко 406, 411
 Кубичек, Геџ (Kubitschek, Götz)
 152–154
 Курђубић Ружић, Светлана 205
 Кустурица, Емир 206
 Л
 Лајбниц, Готфрид Вилхелм (von
 Leibniz, Gottfried Wilhelm
 Freiherr) 21
 Лајчак, Мирослав (Lajčák,
 Miroslav) 338

- Лао Це (老子) 14, 148
 Ластавица, Дане 374 (фус), 376,
 381, 382, 390, 391, 395, 411
 Лејн, Кристофер (Layne,
 Christopher) 137, 155
 Лекић, Славољуб 214 (фус)
 Лемић, Јово 375, 376
 Лемић, Софија 375
 Лењин, Владимир (Лéнин,
 Влади́мир Ильи́ч Улья́нов)
 18, 213 (фус)
 Леонтјев, Константин (Леон-
 тьев, Константин Николае-
 вич) 151, 232, 232 (фус)
 Ливада, Милош 400
 Лозо, Предраг 293
 Лолић, Маринко 242 (фус)
 Ломпар, Мило 206
 Лонганези, Лео (Longanesi,
 Leopoldo) 217
 Лорд Палмерстон (Henry
 John Temple, 3rd Viscount
 Palmerston)
 Лоренс, Томас (Lawrence,
 Thomas) 47, 47 (фус)
 Лукајић, Лазар 384, 390,
 393–395, 400, 402, 411
- М
- Мавропулос, Антонис
 (Mavrououlos, Antonis) 28,
 32, 35, 36, 39
 Макрон, Емануел (Macron,
 Emmanuel Jean-Michel
 Frédéric) 88, 89, 89 (фус),
 90–92, 92 (фус), 93, 94, 94
 (фус), 95, 98, 103
 Малешевих, Неђо 293
 Маргетић, Ранко 383
 Марић, Маја 403
 Марић, Светлана 322
 Марјанових Душанић, Смиља 206
 Марковић, Бранислав 232 (фус)
 Марковић, Марија 232 (фус)
 Маркс, Карл (Marx, Karl
 Heinrich) 253
 Мартин, Феликс (Martin, Felix)
 315, 315 (фус), 348
 Мاستиловић, Драга 276, 293
 Матић, Бранислав 245 (фус)
 Мекејн, Џон (McCain, John
 Sidney) 150
 Мекиндер, Хелфорд (Mackinder,
 Halford John) 109, 112
 Меркел, Ангела (Merkel, Angela
 Dorothea) 36 (фус), 256
 Миланковић, Милутин 39
 Миланов, Кајица 116 (фус), 129
 Милановић, Александар 193
 Милграм, Стенли (Milgram,
 Stanley) 403, 411
 Милеуснић, Жељка 289
 Милијашевић, Бојан 393 (фус),
 411
 Милорадовић, Горан 383 (фус),
 411
 Милошевић, Слободан 166,
 172, 316
 Милтон, Џон (Milton, John) 47
 (фус)
 Мирић, Јован 8, 373, 388, 411,
 413
 Мировић, Дејан 261, 264 (фус),
 267 (фус), 271 (фус)
 Миршхајмер, Џон
 (Mearsheimer, John J) 82
 (фус), 83 (фус), 97, 98 (фус),
 104
 Мислов, Јосип 384
 Митровић, Душан 383
 Мићић Кондић, Бранко 380,
 396, 411
 Михајловић, Мила 377, 381,
 401, 412

- Михаљевић, Милена 293
 Михаљчић, Раде 278, 278 (фус)
 Мишић, Живојин 196
 Младеновић, Милан 239 (фус)
 Момчиловић, Мићо 374, 375
 Монро, Џејмс (Monroe, James) 102
 Мор, Томас (More, Thomas) 237, 237 (фус)
 Мораит, Бранко 322
 Мос, Владимир 360 (фус)
- Н**
 Над, Борис 218 (фус)
 Наполеон I Бонапарта (Napoléon I Bonaparte) 18, 23, 135, 184
 Нарочница, Наталија (Нарочницакая, Наталия) 248, 248 (фус)
 Невски, Александар (Невский, Александр Ярославич) 353
 Ненадовић, Матеја, прота 195
 Нешковић, Радомир 328, 328 (фус), 329, 349
 Ниче, Фридрих (Nietzsche, Friedrich Wilhelm) 15
 Новак, Виктор 385, 412
 Нојман, Франц (Neumann, Franz) 87 (фус), 104
 Норис, Џон (Norris, John) 166 (фус), 178
 Носовић, Милорад 377, 380, 397, 412
 Носовић, Обрад 397
 Нострадамус (Michel de Nostredame) 237
- Њ**
 Његош, Петар II Петровић 189, 292
- О**
 Обама, Барак (Obama, Barack Hussein) 150
 Оберг, Јан (Oberg, Jan) 78 (фус), 79 (фус), 104
 Обрадовић, Доситеј 188, 196
 Обреновић, Милош, кнез 170 (фус), 196
 Обреновић, Михаило, кнез 143, 146, 170 (фус), 196
 Олбрајт, Медлин (Albright, Madeleine Jana Korbel) 164, 164 (фус)
- П**
 Павловић, Душан 293
 Пајковић, Радослав 249 (фус)
 Пајсије Светогорац, старац 362–366
 Панчић, Теофил 218 (фус)
 Пападопулос, Маркус (Papadopoulos, Marcus) 316, 348
 Париповић, Тодор 391
 Пашић, Никола 171
 Перић, Бранко 322, 323
 Петрич, Волфганг (Petritsch, Wolfgang) 321–324, 338
 Петровић, Александар Т. 11, 13 (фус), 15 (фус), 22 (фус), 25 (фус), 33 (фус), 45 (фус), 46 (фус), 48 (фус), 49 (фус), 51, 51 (фус), 52
 Петровић, Божо 398
 Петровић, Драган 246 (фус)
 Петровић, Пешкан 404
 Пијаже, Жан (Piaget, Jean William Fritz) 405, 412
 Пилсудски, Јозеф (Piłsudski, Józef Klemens) 109
 Пилцер, Џон (Pilger, John) 85 (фус), 104

- Писарев, Сергеј (Писарев, Сергей) 246, 246 (фус)
- Плавшић, Биљана 281
- Планинци, Јасенка 330 (фус), 349
- Платон (Πλάτων) 16, 21, 22, 25, 27, 30, 43
- Поенкаре, Ремон (Poincaré, Raymond Nicolas Landry) 171
- Попер, Карл (Popper, Karl Raimund) 30
- Поплашен, Никола 321
- Попов, Чедомир 186, 206
- Поповић, Витомир 323, 325–327, 329, 330
- Поповић, Даница 206, 207
- Поповић, Јустин (Свети Јустин Ћелијски) 194, 206
- Примаков, Јевгениј (Примаков, Евгений Максимович) 167
- Принцип, Гаврило 196
- Проханов, Александар (Проханов, Александр Андреевич) 228
- Путин, Владимир (Путин, Владимир Владимирович) 36 (фус), 77, 77 (фус), 103, 122, 152, 168, 169, 169 (фус), 182, 183, 229, 248, 258, 268, 268 (фус), 317, 355
- Р**
- Радаковић, Борис 293
- Радаковић, Раде 399
- Радић Гајић, Аника 401, 402
- Радонић, Маја 217 (фус)
- Рајачић, Јосиф 189
- Рајх, Дубравка 234 (фус), 240 (фус)
- Рамсфелд, Доналд (Rumsfeld, Donald Henry) 110, 120
- Рељић, Слободан 133, 155
- Репер, Томас (Röper, Thomas) 81 (фус), 105
- Рилке, Рајнер Марија (Rilke, René Karl Wilhelm Johann Josef Maria) 247, 248 (фус)
- Рисман, Дејвид (Riesman, David) 86
- Ристић, Јован 143
- Рифер, Милко 377, 412
- Рокнић, Анка 398
- Рокнић, Милка 398
- Романов, Александар I Павлович (Павлович, Александр I) 353
- Рудић, Јовица 293
- С**
- Сава, Свети (Стефан Немањић) 13, 38, 39, 186–188, 194, 195, 355
- Савић, Виктор 186, 193, 207
- Савић, Снежана 323–327, 329, 330
- Савић, Стеван 322
- Самарцић, Слободан 69, 105
- Саровски, Серафим (Саровский, Серафим) 356, 357
- Сибур, надбискуп (Sibour, Marie-Dominique-Auguste) 353
- Симеон, свети (Стефан Немања) 187, 188
- Симовић, Миодраг 327
- Симоновић, Будо 377, 380, 381, 383, 389, 390, 398, 399, 399 (фус), 404, 412
- Скерлић, Јован 189, 196
- Скоко, Саво 376, 382, 391, 412
- Смит, Ентони (Smith, Anthony David Stephen) 65, 67, 188, 196, 207
- Соколовић, Мехмед-паша 196

- Соловјов, Владимир (Соловьѣв, Владíмир Сергѣевич) 356
- Сорокин, Питирим (Сорóкин, Пити́рим Алекса́ндрович) 53, 56–64, 66, 67
- Србуљ, Јован 363 (фус)
- Станојевић, Станоје Л. 160 (фус), 178, 207
- Степић, Миломир 107, 109 (фус), 115 (фус), 119 (фус), 121 (фус), 123 (фус), 125 (фус), 129 (фус), 130, 131, 207, 236 (фус)
- Стефан Дечански (Стефан Урош III Немањић) 187
- Стефан Првовенчани (Стефан Немања II Немањић) 355
- Стиглиц, Џозеф (Stiglitz, Joseph E) 75 (фус), 105
- Стијаковић, Драган 395, 396, 401
- Стијаковић, Ђорђе 393, 397
- Стојановић, Јелица 193, 207
- Стојановић, Коста 11, 41, 41 (фус), 42, 42 (фус), 44, 45 (фус), 51, 51 (фус)
- Стојић, Глишо 392
- Стратимировић, Стефан, митрополит 196
- Суботић, Душан 382
- Сумоња, Сања 289
- Сурков, Владислав (Сурков, Владислав Юрьевич) 109 (фус)
- Т**
- Талбот, Строб (Talbot, Nelson Strobridge III) 166 (фус)
- Танасковић, Дарко 210, 210 (фус), 218 (фус), 222 (фус), 223 (фус), 415
- Танасковић, Марко 193, 207, 210 (фус), 222 (фус), 223 (фус)
- Терезија, Марија (Maria Theresia Walburga Amalia Christina) 189
- Терзић, Славенко 143, 152, 155
- Тилак, Бал Гангадхар (Tilak, Bal Gangadhar) 239, 239 (фус)
- Тито, Јосип Броз 107, 111, 116, 121, 185, 190, 191, 200, 203
- Тихомиров, Лав (Тихомиров, Лев Александрович) 352
- Тојнби, Арнолд (Тоупбее, Arnold) 55–58, 58 (фус), 67
- Томић, Оливер 219 (фус)
- Томљеновић, Јосип 382
- Трамп, Доналд (Trump, Donald John) 36 (фус), 152
- Трбојевић, Милан 321
- Трлајић, Сава 382
- Туњић, Филип 109 (фус), 130
- Ђ**
- Ђатић, Ристо 383
- Ђирковић, Сима 207, 278
- Ђосић, Добрица 275, 294
- Ђук, Манојло 387, 412
- Ф**
- Филиповић, Вјекослав 384
- Филипс, Ендрју (Phillips, Andrew) 246, 246 (фус)
- Фомин, Сергеј (Фомин, Сергей) 352 (фус), 356 (фус), 361 (фус), 370 (фус)
- Фрања, папа (Bergoglio, Jorge Mario) 36 (фус)
- Фридман, Милтон (Friedman, Milton) 149
- Фукујама, Франсис (Fukuyama, Yoshihiro Francis) 15
- Фурсов, Андреј (Фурсов, Андрей Ильич) 245, 245 (фус)

Фускас, Василис (Fouskas, Vassilis K.) 71 (фус), 104

Х

Хабермас, Јирген (Habermas, Jürgen) 86

Хадсон, Мајкл (Hudson, Michael) 146–151, 155

Хазин, Михаел (Хазин, Михаил) 146, 147, 155

Хајдегер, Мартин (Heidegger, Martin) 242, 242 (фус), 243, 243 (фус), 244, 244 (фус)

Хајзенберг, Вернер Карл (Heisenberg, Werner Karl) 14

Хантингтон, Семјуел (Huntington, Samuel Phillips) 192, 196, 207

Хаусхофер, Карл (Haushofer, Karl) 123

Хегел, Георг Вилхелм Фридрих (Hegel, Georg Wilhelm Friedrich) 13, 233, 234, 234 (фус), 251–253, 255

Хераклит (Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος) 11, 14, 15

Херодот (Ἡρόδοτος) 237

Хитлер, Адолф (Hitler, Adolf) 18, 218 (фус), 334–337

Хокинг, Стивен (Hawking, Stephen William) 15

Хол, Ентони (Hall, Anthony J.) 138, 139, 154

Холбрук, Ричард (Holbrooke, Richard) 280

Хоматијан, Димитрије 195

Хорације (Quintus Horatius Flaccus) 222

Христић, Филип 146

Хрњаз, Милош 80 (фус), 104

Ц

Цвијановић, Мирко 293

Цвијић, Јован 189, 198

Црњански, Милош 220 (фус)

Ч

Чавошки, Коста 331 (фус), 349

Чанак Медић, Милка 207

Чејни, Дик (Cheney, Richard Bruce "Dick") 164 (фус)

Челен, Јохан (Kjellén, Johan Rudolf) 218 (фус)

Чучковић, Божидар 404, 412

Џ

Џорџ Пети, краљ (George Frederick Ernest Albert) 171

Ш

Шаша, Милош 380

Шваб, Клаус (Schwab, Klaus Martin) 142

Шварц-Шилинг, Кристијан (Schwarz-Schilling, Christian) 338

Шели, Мери (Shelley, Mary Wollstonecraft) 31

Шијаковић, Богољуб 195, 207

Шкиљан, Филип 383, 412

Шљукић, Марица 55, 67

Шљукић, Срђан 53, 55, 67, 207

Шмит, Карл (Schmitt, Carl) 84, 84 (фус), 105, 218 (фус)

Шпенглер, Освалд (Spengler, Oswald) 55–58, 58 (фус), 62, 67

Шредер, Герхард (Schröder, Gerhard Fritz Kurt) 140

Одјељење друштвених наука
Библиотека
Научни скупови
Књига 1

КРАЈ НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА (1989-2022)?
СРБИЈА И Р. СРПСКА У СВЕТСКОИСТОРИЈСКИМ
ПРОМЕНАМА:
<https://doi.org>

* * *

главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

уредник
проф. др Слободан Антонић

издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

за издавача
Емир Кустурица, директор

коректура и лектура
Милан Ружић

именски регистар
Милан Ружић

прелом текста
Жељка Башић Станков

штампа
Белпак, Београд

тираж
100

ISBN 978-99976-89-15-3



CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.3:323.1(082)
323 327:323(082)

НАУЧНИ скуп "Крај новог светског поретка (1989–2022)?"
(2022 ; Андрићград)

Крај новог светског поретка (1989–2022)? : Србија и Република Српска у светскоисторијским променама : радови с истоименог научног скупа одржаног у Андрићграду, 25–28. јуна 2022. године / [главни и одговорни уредник Емир Кустурица ; уредник едиције Слободан Антонић]. - Андрићград : Андрићев институт, 2023 (Београд : Белпак). - 427 стр. ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови. Одјељење друштвених наука ; књ. 1)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз радове. - Регистар. - Summaries.

ISBN 978-99976-89-15-3

COBISS.RS-ID 139075585